

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen 2010

KOLDINGBOGEN 2010

KOLDINGBOGEN 2010

40. årgang

Udgivet af Kultur- og Erhvervsudvalget i Kolding

Redigeret af stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou

Sats og tryk: Jørn Thomsen/Elbo A/S, Kolding

ISSN 0901-8077

Forsidebilledet: Søndergade set fra syd, ca. 1900.

SPONSORER

Home, Lynggaard & Hansen

Hotel Koldingfjord

Jørn Thomsen/Elbo A/S

Munk Bog & Idé

Sparekassen Kolding's Fond

Sydbank A/S

INDHOLD

Koldingbogen kan i år fejre 40 års jubilæum. Den første Koldingbog udkom i 1970, og bortset fra 1973 er der kommet en ny Koldingbog hvert år lige siden. Det er blevet til omkring 450 artikler om mange forskellige emner og perioder i Kolding kommunes historie, der har givet alle historieinteresserede nye vinkler på byens og områdets udvikling.

I marts 2010 blev det besluttet at lægge alle artikler fra årgangene 1970 til 2006 ud på Stadsarkivets hjemmeside, så artiklerne er blevet søgbare og tilgængelige for alle. Det har medført endnu flere besøgende på Stadsarkivets hjemmeside.

Den nye Koldingbog er igen den blanding af artikler, erindringer og lokalhistoriske fotos, som gør den til et samlerobjekt.

Jeg vil gerne takke forfattere, redaktion og Stadsarkivets medarbejdere for arbejdet med bogen og sponsorerne for deres tilskud.

Marlene B. Lorentzen
Formand for Kultur- og Erhvervsudvalget

<i>Kunsthåndværkerskolen/Designskolen Kolding – en kamp om selvstændighed</i> Kim Simonsen	5
<i>Koldingsmeden, der brugte næverne</i> Steffen Riis	15
<i>Besættelsen i perspektiv</i> Palle Rossen	27
<i>Marie Elisabeth Schmidt-Damkjær – en iværksætter</i> John Rasmussen	36
<i>Etableringen af Rockwool i Vamdrup</i> Else Bygvraa	45
<i>Eltang-Vilstrup Fattiggård – min mors barndomshjem</i> Grethe Thomsen	56
<i>Elektriklærling hos H. Overbeck 1956-60</i> Tapio Juhl	61
<i>Gule ærter med tilbehør – en rejse tilbage i Kolding Garderforenings historie</i> Helle Juhl	74
<i>Troldhedebanen i økonomisk perspektiv</i> Mads Mikkel Tørsleff	91
<i>Erik Paaske – en kongelig fra Kolding</i> Per Andersen	105

<i>Låsbyhøj fra 1980 til i dag</i> Søren Kollerup og Kirsten Johannsen	126
<i>Frio Schwaner – en krigssejler fra Kolding</i> Sven Arvid Birkeland	133
<i>Fire missionshoteller i Kolding</i> Holger Villumsen	143
<i>Mathias Christensen</i> – og melodien til "En lærke letted" Ellen Hansen	165
<i>En familiesaga i Nikolaj Kirke</i> Tønnes Bekker-Nielsen	173
<i>Barn i Klebæk i 1940erne</i> Thomas Hansen	185
<i>Dons – landsbyen, der blegnede</i> Paul Frederiksen	189
<i>Modstandsfolkenes tyske hjælper</i> Knud Erik Høyer	196
<i>Hans Stevnhoved fra elværket</i> i Sdr. Stenderup Else Severinsen	199
<i>Forfatterbiografier</i>	207

KUNSTHÅNDVÆRKERSKOLEN/DESIGNSKOLEN KOLDING – EN KAMP OM SELVSTÆNDIGHED

AF KIM SIMONSEN

Designskolen Kolding blev oprettet under navnet Kunsthåndværkerskolen i Kolding i 1967. Skolen har i dens lidt over 40 års levetid oplevet mange op- og nedture – den har flere gange været truet på sin eksistens. I dag har skolen en klar og veldefineret vision. Den vil: "... inspirere, udfordre og udvikle dansk design og designerens rolle, relevans og rækkevidde i en global virkelighed. Skolen vil fungere som progressiv og kreativ videns- og innovationskapacitet med lokal forankring og internationalt format".¹

EN DEL AF TEKNISK SKOLE

Kunsthåndværkerskolen i Kolding blev grundlagt i 1967 som en afdeling under Kolding Tekniske Skole. På grund af lærlingeloven fra 1956, som indførte dagundervisning for alle lærlinge, blev mange fag, ikke mindst kreative, nedlagt på Kolding Tekniske Skole. Et savn af disse og et fortsat ønske om at kunne fostre kunstnere, i hvert fald kunsthåndværkere,² fik i november 1965 skolens forretningsudvalg til at bemyndige dommer J. Kisbye Møller og skolens forstander, J.P. Madsen, til at udarbejde et forslag til etablering af en kunsthåndværkerskole i Kolding. Ifølge den gældende lovgivning kunne kunsthåndværkeruddannelser etableres på tekniske skoler, og det var tanken, at der i Kolding skulle eta-

bleres sådanne i et tæt samarbejde mellem Teknisk Skole og Museet på Koldinghus.³

Den 11. august 1966 drog Kolding Tekniske Skoles bestyrelsesformand, N.A. Johnsen, forstander Madsen, borgmester Peter Ravn, byrådsmedlem Walter Petersen, byrådssekretær Harry Rasmussen og elværksbestyrer Leo Mogensen til København for at drøfte planerne med undervisningsminister K.B. Andersen. Et endeligt tilsagn kunne ministeren ikke give, men han udtalte, at han var positivt indstillet over for ideen, da han som udgangspunkt var modstander af, at alt uden for København skulle placeres i Odense, Århus eller Aalborg. Et endeligt svar kunne forventes inden for et par måneder.⁴

Den 19. september 1966 fik Kolding Tekniske Skole Undervisningsministeriets tilladelse til at oprette en kunsthåndværkerskole med 3 uddannelsesretninger: Tekstilformgivning, Tegning & Grafik og Keramisk Formgivning. Skolen havde desuden søgt om tilladelse til at oprette en uddannelse i møbelkonstruktion, men fik afslag herpå. Det var en forudsætning for, at uddannelserne kunne oprettes, at alle udgifter blev medtaget i Kolding Tekniske Skoles budget for 1967/68, og at dette blev godkendt af de relevante myndigheder, og at ingen undervisning måtte påbegyndes med mindre elevtal end 15 pr. klasse.⁵

Med ministeriets tilladelse på plads var

Afdelingsleder Kjeld Jensen fotograferet ved indvielsen af Kunsthåndværkerskolen den 11. september 1967. Foto P. Thastum.

Kolding kommet et stort skridt nærmere en kunsthåndværkerskole. Enkelte spørgsmål var dog fortsat uafklaret, bl.a. hvem der skulle lede skolen, og hvor den skulle have til huse. På et bestyrelsesmøde på Kolding Tekniske Skole den 30. maj 1967 blev maler og grafiker Kjeld Jensen udpeget som leder af Kunst-

håndværkerskolen.⁶ Kjeld Jensen havde indtil da været lærer ved Den Grafiske Højskole, hvor han siden 1955 havde undervist i kunstanalyse og siden 1958 i formlære. Før da virkede han ved Kunsthåndværkerskolen i København. Kjeld Jensen var desuden skabende kunster inden for tegning og maleri.⁷

Spørgsmålet om, hvor skolen skulle have til huse, skabte imidlertid problemer og kom også til at gøre det fremover. Oprindeligt var det tanken, at undervisningen skulle foregå på Koldinghus, men dette måtte opgives, da slottet ikke kunne afse lokaler hertil.⁸ Der blev endvidere ført forhandlinger med A/S Chr. Mikkelsens Trikotagefabrik om overtagelse af deres lokaler i Markdanersgade, men disse forblev resultatløse.⁹ At finde egnede lokaler inden undervisningen skulle begynde i efteråret 1967 viste sig ganske enkelt umuligt. Kunsthåndværkerskolen måtte derfor starte op i Teknisk Skoles lokaler i Vesterbrogade. I 1968 flyttede skolen ind i Brdr. Volkerts Fabrikker på Agtrupvej.¹⁰

Den 11. september 1967 begyndte undervisningen på Kunsthåndværkerskolen i Kolding. 40 elever var blevet optaget, 20 på reklamelinjen og 20 på tekstillinjen. Keramiklinjen blev først oprettet året efter. Uddannelsen, uanset linjevalg, var 4-årig. Det var planen, at der med tiden skulle være 4 klasser pr. linje.¹¹

URO PÅ KUNSTHÅNDVÆRKERSKOLEN

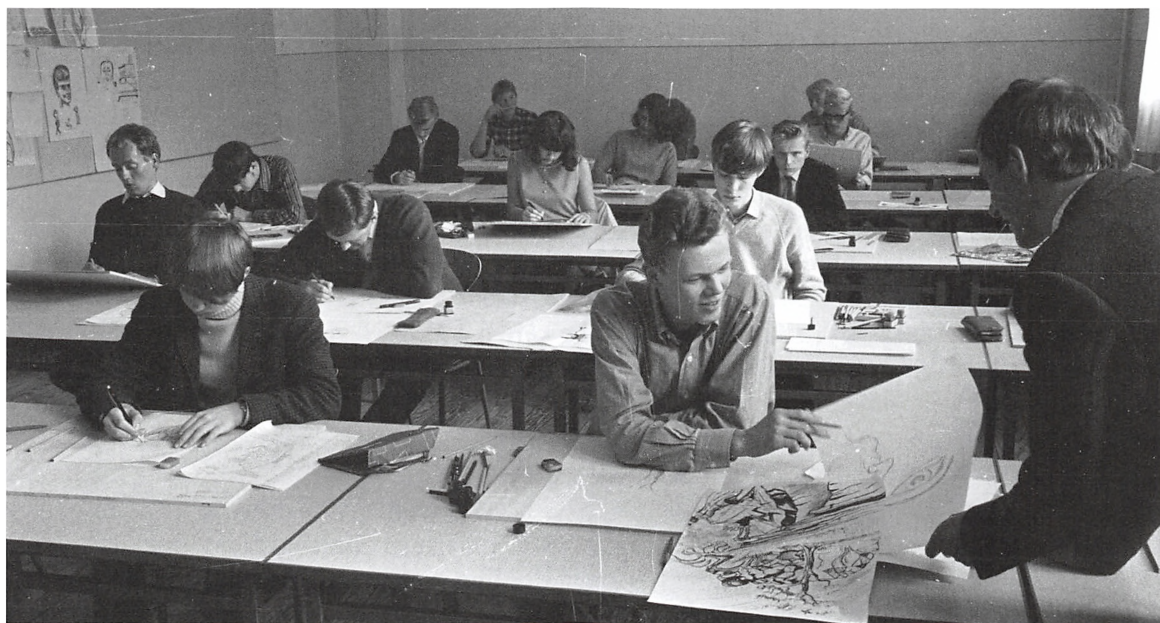
I en artikel i *Koldingbogen* 1976 gjorde leder af Kunsthåndværkerskolen i Kolding, Kjeld Jensen, og forstander på Kolding Tekniske Skole, J.P. Madsen, status over Kunsthåndværkerskolens første 10 år. I artiklen kan man

bl.a. læse, at skolen ved indgangen til sit tiende undervisningsår havde 175 elever indskrevet og ca. 30 lærere ansat. Desuden påtænkte skolen at udvide undervisningsudbuddet med en uddannelse i beklædning,¹² hvilket skete i 1977.¹³

Anden halvdel af 1970'erne var også en tid, der var præget af uro på Kunsthåndværkerskolen. I begyndelsen af februar 1977 krævede eleverne på 3. og 4. årgang på keramiklinjen 2 lærere fyret, da de anså dem for at være fagligt og pædagogisk ukvalificerede. Skolens ledelse afviste dog kravet. I april afholdt eleverne, på trods af ordre om det modsatte, en faglig dag, hvor de bl.a. diskuterede de 2 læreres fortsatte tilstedeværelse på skolen. 7 elever blev efterfølgende bortvist. Det-

te udløste til gengæld en elevboykot af undervisningen og en skriftlig klage til undervisningsminister Ritt Bjerregaard. Den 3. maj modtog de ca. 120 elever, der deltog i boykotten, et brev fra skolens bestyrelse, hvori de blev truet med udelukkelse, hvis ikke de "snarest muligt og seneste den efterfølgende mandag" genoptog undervisningen. At situationen var uholdbar for alle var åbenlys, og i dagene herefter blev der søgt kontakt parterne imellem, og forhandlinger blev indledt. Disse førte til et forlig, som i hovedtræk betød, at de 7 bortviste elevers endelige skæbne blev lagt i hænderne på Direktoratet for Erhvervsuddannelser og oprettelsen af et udvalg, der skulle klarlægge baggrunden for uroen på skolen og lægge op til "holdbare

Den første undervisningsdag på Kunsthåndværkerskolen i Teknisk Skole i Vesterbrogade. Foto: P. Thastum.

Keramikværkstedet på Kunsthåndværkerskolen i Volkerts Fabrikker, 1976.

samarbejdsformer". I udvalget fik 2 bestyrelsesmedlemmer, 3 lærere, 3 elever og forstander J.P. Madsen sæde. Dette udvalg fik ikke besluttende myndighed, men kunne indstille sager til bestyrelsen. Eleverne fik hermed mulighed for at give deres mening til kende, hvilket de ikke tidligere havde haft. I august 1977 afsagde Direktoratet sin kendelse, og den faldt ud til elevernes fordel: De 7 bortviste elever skulle genoptages på Kunsthåndværkerskolen.

Konflikten på Kunsthåndværkerskolen betød også et farvel til Kjeld Jensen, skolens daglige leder. Han så sig ikke i stand til at varetage sine pligter forsvarligt, så længe det nyoprettede samarbejdsudvalg bestod. På denne baggrund indgav han sin afskedsbegæring. Ifølge Kjeld Jensen kunne der kun opnås en

effektiv ledelse af Kunsthåndværkerskolen, hvis den blev frigjort af Teknisk Skoles bestyrelse og fik sin egen. Bestyrelsen fandt dog ikke anledning til at drøfte de her nævnte problemer med Kjeld Jensen og afskedigede ham. En beslutning, eleverne støttede. De ønskede en leder, der både kunne kommunikere med bestyrelsen og med eleverne.¹⁴ Valget faldt på grafiker Ole Isbrand.¹⁵

NYE INITIATIVER, NYE PROBLEMER

I begyndelsen af 1980erne blev en række gæstelærere ansat på Kunsthåndværkerskolen i Kolding. I 1989 udstedte Undervisningsministeriet "Bekendtgørelse om uddannelse inden for design". Uddannelsen blev forlænget fra 4 til 5 år og skulle nu omfatte en 1-årig tvær-

faglig grundskole, fire 2-årige linjer – beklædning, grafisk design og illustration, keramik og tekstil – og tre 2-årige overbygningsinstitutter – Institut for Industrielt Design, Institut for Unika og Institut for Visuel Kommunikation.¹⁶

Samme år, i 1989, stoppede Ole Isbrand som leder af Kunsthåndværkerskolen, da han ønskede at vende tilbage til sit fag som grafiker. Ifølge flere medier var årsagen til hans fratrædelse dog en budgetoverskridelse på 3 millioner kr. Dette afviste formanden for skolens forretningsudvalg, Bernhard Tastesen, imidlertid.¹⁷

I 1992-93 blev Kunsthåndværkerskolen i Kolding igen ramt af problemer. Et ombygningsarbejde på Agtrupvej, der bl.a. skulle skaffe plads til en anden afdeling af Kolding Tekniske Skole, nemlig de grafiske fag, blev indledt, men da dette var færdiggjort, var pengene sluppet op. Dette betød, at der ikke var midler til at gennemføre en ligeledes planlagt renovering af Kunsthåndværkerskolens lokaler. I protest mod de dårlige fysiske forhold sagde lærer Lisbeth Voight Durand, der havde været ansat på skolen i 22 år, sin stilling op. Hun blev bakket op af de øvrige lærere på Kunsthåndværkerskolen, som skriftligt truede Teknisk Skoles bestyrelsesformand, Christian Postborg, med at fralægge sig ansvaret for undervisningen og følge hendes eksempel. I begyndelsen af maj 1993 iværksatte eleverne en happening; de flyttede ud af skolen på Agtrupvej og ind i interimistiske lokaler rundt om i byen, som de mente var lige så gode som dem, de til dagligt blev undervist i. Ifølge bestyrelsesformand Christian Postborg, der var den eneste fra ledelsen, som udtalte sig offentligt i sagen, var det dog ikke skolens

skyld, at de var havnet i et økonomisk kaos. Ansvaret lå derimod hos ejeren af bygningen, Thorkild Christensens Eftf. og kreditforeningerne, som ikke havde stået ved deres kredittilsagn. Heri var lærerne ikke enige. I en udtalelse krævede de Kunsthåndværkerskolen udskilt fra Teknisk Skole og gjort til en selvstændig institution. De mente, at ledelsen havde ladet problemerne vokse uden at gribe ind. Kunsthåndværkerskolens daglige leder, Mogens Andersen, var på linje hermed. Han beklagede den kaotiske situation, men tilskrev den Teknisk Skoles dispositioner. I juni fastslog Undervisningsministeriets Byggedirektorat, der havde overtaget ansvaret for det kuldsejlede projekt, at de ikke ville tilføre det flere penge, før der var skabt juridisk klarhed over sagen.¹⁸

Kunsthåndværkerskolen så sig herefter nødsaget til at finde alternative lokaler rundt om i byen til nogle af sine uddannelser – i hvert fald for en periode. Efter forhandlinger med Kolding Kommune fik Teknisk Skole en bevilling fra kommunen på 1,7 millioner kr., så Kunsthåndværkerskolen kunne flytte ind i Kolding Firmacenter på Saxovej.¹⁹ Her fik grafisk design og illustration, Institut for Visuel Kommunikation, keramik og dele af Institut for Unika til huse, mens administrationen, grundskolen, beklædning, tekstil, Institut for Industrielt Design, resten af Unika, værksted, auditorium og kantinen forblev på Agtrupvej.²⁰

KUNSTHÅNDVÆRKERSKOLEN UDSKILLES FRA TEKNISK SKOLE

En kilde til evig uro på Kunsthåndværkerskolen i Kolding var skolens organisatoriske pla-

cering under Kolding Teknisk Skole. I midten af 1990'erne så det dog ud til, at der var ved at ske en opblødning på dette punkt. På et møde på Museet på Koldinghus i juni 1994 talte undervisningsminister Ole Vig Jensen for en udskillelse. Hermed var han på linje med de ansatte på Kunsthåndværkerskolen. Og da det ifølge dem gik for langsomt med at få truffet en politisk beslutning, sendte de i januar 1995 et brev til undervisningsministeren for at holde ham fast på sit ord. De krævede en afklaring på sagen inden udgangen af februar. Lærerne var bekymrede for, om den uddannelsesmæssige rigtige løsning, nemlig en selvstændiggørelse af Kunsthåndværkerskolen, ville blive droppet til fordel for en økonomisk løsning, der ville fastholde skolen under Teknisk Skole. På grund af det uheldige lejemaal på Agtrupvej kunne konsekvenserne for Teknisk Skole ved en udskillelse nemlig blive særdeles alvorlige, da Kunsthåndværkerskolen udgjorde 25 % af Teknisk Skoles samlede omsætning.

I slutningen af januar udtalte undervisningsminister Ole Vig Jensen i et svar til folketingsmedlem Villy Søvndal, at han stadigvæk var for en udskillelse, da han var enig i, at kunsthåndværker-/designuddannelserne havde bevæget sig så langt væk fra erhvervsuddannelserne, hvad angik indholdet i dem, at det ikke længere gav mening at opretholde den eksisterende struktur på Kolding Tekniske Skole, men at lokaleproblematikken besværliggjorde udskillelsesprocessen. I forbindelse hermed blev det foreslået at omdanne Nordisk Solar-bygningen ved Kolding Å til nyt hjemsted for Kunsthåndværkerskolen. Et ubesvaret spørgsmål var dog fortsat, hvordan udskillelsen skulle finansieres. Ifølge Ole Vig

Jensens plan ville prisen blive ca. 35 millioner kr. Et direkte tilskud på 21,5 millioner kr. fra staten til Teknisk Skole til at rette op på dens skrantende økonomi, eftergivelse af gæld på ca. 5 millioner kr. og 9 millioner kr. til selve udskillelsen.²¹

Den 1. januar 1996 blev Kunsthåndværkerskolen i Kolding udskilt fra Kolding Tekniske Skole og fik status af selvejende institution under Undervisningsministeriet.²² Den sidste tid, hvor Kunsthåndværkerskolen var underlagt Teknisk Skole, var i øvrigt præget af dårlig kemi mellem de to uddannelsesinstitutioner. Ifølge formanden for Kunsthåndværkerskolens overgangsbestyrelse, LEGO-direktør Jørgen Bruun, stod Teknisk Skole i vejen for, at udskillelsen kunne ske på "en ordentlig og værdig måde". Han mente, at Teknisk Skole havde været imod en selvstændiggørelse af Kunsthåndværkerskolen og videre forsøgt at hindre denne i at oprette en multimedieuddannelse, da denne kunne anses for en trussel imod Teknisk Skoles aktiviteter.²³ Ifølge Birger Hørning, forstander på Kolding Tekniske Skole, havde Kunsthåndværkerskolen direkte tilsidesat Teknisk Skoles bestyrelses beslutning om, at Kunsthåndværkerskolen ikke måtte oprette en multimedieuddannelse, før skolen var blevet selvstændig. På trods af dette blev uddannelsen startet op ved skolestart samme år, i 1995, med elever på den tværfaglige grundskole. En tjenstlig påtale til Kunsthåndværkerskolens konstituerede leder, Hanne Skov, for i forbindelse hermed at have overtrådt sine beføjelser, fik dog ikke, ifølge Teknisk Skole, Kunsthåndværkerskolen til at rette ind. Kunsthåndværkerskolen annoncerede bl.a. efter en medarbejder til uddannelsen i medierne og fortsatte

med at indhente tilbud på multimedieudstyr. På denne baggrund så Teknisk Skole ingen anden udvej end at sætte Kunsthåndværkerskolen under administration, indtil de to uddannelsesinstitutioner var skilt ad.²⁴

PÅ EGNE BEN

Et vigtigt spørgsmål, Kunsthåndværkerskolen i Kolding skulle have afklaret inden den 1. januar 1996, var, hvem der skulle lede skolen. Valget faldt på designer Marianne Stokholm kendt for designet af Kirk Plus-telefonen. Og det var ikke en lille opgave, hun gik ind til. Hun skulle føre Kunsthåndværkerskolen ind i selvstændigheden uden Teknisk Skoles opsyn, sikre flytningen fra de nuværende lokaler til Nordisk Solar-bygningen, tackle økonomien og opbygge skolens organisation.²⁵

Marianne Stokholm sad knap et år på posten, hvorefter hun blev fyret. Ifølge en pressemeddelelse fra Kunsthåndværkerskolen havde hun ikke formået at skabe de ønskede resultater. Ingen af de involverede parter ønskede imidlertid at kommentere afskedigelsen offentligt. Ny rektor på Kunsthåndværkerskolen blev herefter fagleder på skolen, Birthe Sandorff.²⁶

I 1997 blev kunsthåndværkeruddannelsen på Kunsthåndværkerskolen i Kolding ændret. Institut for Industrielt Design og Institut for Unika blev erstattet af Institut for Produkt. Et helt nyt institut – Institut for Form og Teori – blev oprettet, mens Institut for Visuel Kommunikation forblev. Målet med ændringen var at skabe større faglighed med mere vægt på de teoretiske aspekter og formdannelsen.²⁷

Den altoverskyggende opgave for Kunsthåndværkerskolen i denne periode var dog flytningen til Nordisk Solar-bygningen i Ågade, hvilket ikke skete uden problemer. Projektet var underfinansieret, da det blev sat i gang, hvilket truede Kunsthåndværkerskolens eksistens. På denne baggrund bad skolens bestyrelsesformand, Flemming Skouboe, de ansvarlige politikere om hjælp. I marts 1998 gik Kolding Kommune ind og sikrede Kunsthåndværkerskolens umiddelbare fremtid med et lån på 4,7 millioner kr., der betød, at skolen bl.a. kunne indskrive elever til det kommende skoleår. I maj lovede Kulturministeriet at yde ekstra 10 millioner kr. til skolen,²⁸ dog betinget af, at Vejle Amt ydede halvdelen af det lovede beløb som lån. Dette accepterede amtet i juli. Hermed var Kunsthåndværkerskolens økonomi sikret. I august rykkede eleverne ind i de nye lokaler ved Kolding Å.²⁹ Kunsthåndværkerskolen var en-

Leder af Kunsthåndværkerskolen 1996-2007 Birthe Sandorff, 1999. Foto: Jonas Ahlstrøm.

Beklædningslinien, 1999. Foto: Jonas Ahlstrøm.

delig samlet igen. Samtidig skiftede skolen navn til Designskolen Kolding.³⁰

Da Designskolen i 1998 blev lagt ind under Kulturministeriet, blev forberedelserne til en ny bekendtgørelse iværksat, samtidig hermed blev landets to designskoler (den i København og den i Kolding) evalueret af Danmarks Evalueringsinstitut; et arbejde, der blev afsluttet i 2000. Den ny bekendtgørelse, evalueringsrapporten samt en beskæftigelsesrapport (indeholdende statistik for optagelseshal, dimissionstal og beskæftigelsesgrad) skulle danne grundlag for designskolernes første resultatkontrakt med Kulturministeriet i 2003

– i 2007 kom der en ny kontrakt. Målet var, at designuddannelserne i 2010 skulle akkrediteres som forskningsbaserede uddannelsesinstitutioner. Dette betød bl.a. i Kolding, at der i perioden fra 2003 til 2007 blev oprettet en forskningsafdeling og i 2006 en fælles kandidatuddannelse i designledelse med Syddansk Universitet.³¹⁾

DESIGNSKOLEN KOLDING I DET NYE ÅRTUSINDE

Designskolen Kolding måtte i tiden omkring årtusindeskiftet erkende, at manglende plads igen var blevet et problem. Skolen vedtog derfor en udvidelse med bl.a. auditorium, værksteder og atelier i nær tilknytning til skolens eksisterende lokaler i Ågade – lokaler, der stod færdig i 2003.

Samme år, i 2003, mandede politiske forhandlinger i Kulturministeriet ud i en omfattende rationalisering af de danske designuddannelser. Målet var at gøre uddannelsesudbuddet ”mere strømlinet og slankere”. I denne forbindelse blev det besluttet at lukke keramikuddannelsen på Designskolen Kolding. Dette udløste stor vrede på skolen og i lokalområdet. Ifølge rektor på Designskolen, Birthe Sandorff, var keramik dels et kulturbærende fag, dels også en vigtig del af skolens faglige identitet. Det ville derfor være et stort tab at miste uddannelsen. Ifølge direktør på Kunstmuseet Trapholt, Peter S. Meyer, var Christiansborg-politikerne i færd med at begå en stor fejl, der i værste fald kunne betyde, at det høje niveau for design og produktudvikling i Danmark ville falde mærkbart. Endelig pegede galleriejer og tidligere elev på Kunsthåndværkerskolen i Kolding, Orla Pagter, på,

at den høje standard, dansk keramik havde opbygget internationalt, kunne gå tabt, hvis politikernes plan blev til lov. Argumenterne vandt imidlertid ikke gehør,³² og i 2007 var det slut med keramik i Kolding.³³

Samme år, i 2007, meddelte rektor Birthe Sandorff sin afgang fra Designskolen Kolding. Ny rektor blev folketingsmedlem og tidligere kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen. Hun havde i perioden 1998-2001 haft Designskolen under sit ressortområde som minister og kendte derfor skolen godt.³⁴

Fra 2008 styrkede Designskolen Kolding sit samarbejde med erhvervslivet. Ønsket var øget fokus på udveksling af viden og erfaringer mellem skolen og virksomhederne. I denne forbindelse blev to forskningsprojekter søsat. Et erhvervs-ph.d.-projekt i samarbejde med Middelfart Sparekasse, hvis formål var at undersøge, hvordan bankens værdibaserede forretningsstrategi kom til udtryk i dens organisation og i kommunikationen med kunder og øvrige interessenter. Og et projekt, der på sigt skulle danne grundlag for et andet ph.d.-projekt omhandlende brugen af kunstig belysning på hospitaler, og hvordan det påvirkede det generelle velvære.³⁵

Hvordan ser fremtiden ud for Designskolen Kolding? Dette spørgsmål er blevet aktuelt, efter at Kulturministeriet har udtrykt ønske om at lægge flere kreative uddannelser sammen. I denne forbindelse har et ekspertudvalg under ministeriet peget på en sammenlægning mellem Designskolen og Arkitektskolen i Århus. Dette har udløst bekymring i Kolding og Region Syddanmark. Ifølge borgmester Jørn Pedersen vil et tab af Designskolen være til stor skade for Koldings strategi om at brande sig som en uddannelses- og

Kulturminister Elsebeth Gerner-Nielsen, den nuværende rektor, taler ved indvielsen af Designskolen i Ågade den 15. september 1998. Foto: Jonas Ahlstrøm.

designby. Ifølge regionrådsformand Carl Holst vil det være til stor skade for Syddanmarks erhvervsstrategi, der bl.a. er baseret på at tænke design ind i produktudvikling, hvis regionen mister sin designskole.³⁶ Om skolen får lov til at bevare sin selvstændighed, er i skrivende stund uafklaret.

I efteråret 2010 opnåede Designskolen Kolding akkreditering, hvilket i praksis betyder, at skolen fremover får status som forskningsinstitution på lige fod med universiteterne – herunder ret til at bruge titlerne bachelor og kandidat og selv ansætte forskningspersonale. Målet er, at designuddannelsen skal

være internationalt meritgivende, internationalt orienteret og mere erhvervsrettet med øget samarbejde med erhvervslivet bl.a. gennem praktikordninger.

KILDER

Arkivalier:

Kolding Tekniske Skoles Forhandlingsprotokol, 1966-1971.

Aviser:

Kolding Folkeblad/Jydske Vestkysten.
Politiken.

Litteratur:

Jensen, K. & Madsen, J.P.: "Kunsthåndværkerskolen i Kolding". *Koldingbogen* 1976.

Andet:

www.designskolekolding.dk.

NOTER

1. www.designskolenkolding.dk.
2. "Kunsthåndværkerskolen i Kolding", s. 30.
3. Kolding Tekniske Skoles Forhandlingsprotokol 1966-69, s. 2.
4. Ibid, s. 41-42.
5. Ibid, s. 48.
6. Ibid, s. 75.
7. *Kolding Folkeblad* 31.05.1967.
8. Kolding Tekniske Skoles Forhandlingsprotokol 1966-69, s. 2.
9. Ibid, s. 77.
10. *Kolding Folkeblad* 29.05.1968.
11. *Kolding Folkeblad* 01.09.1967.
12. "Kunsthåndværkerskolen i Kolding", s. 30.
13. *Kolding Folkeblad* 27.07.1977.
14. Hændelsesforløbet omkring konflikten på Kunsthåndværkerskolen og den efterfølgende afskedigelse af skolens leder, Kjeld Jensen, er beskrevet ud fra *Kolding Folkeblad*: 05.02.1977, 26.04.1977, 27.04.1977, 03.05.1977, 07.05.1977, 18.05.1977, 09.08.1977 og 30.08.1977.

15. "Designskolen Kolding – Kunsthåndværkerskolen", s. 1.
16. Ibid.
17. *Politiken* 14.08.1989.
18. I 1996 forelå kammeradvokatens vurdering af sagen. Ifølge denne havde ledelsen på Kolding Tekniske Skole handlet ansvarspådragende i forbindelse med indgåelsen af lejemålet på Agtrupvej, men da sædvane i erstatningssager ikke gav belæg for, at staten (Undervisningsministeriet) ville kunne vinde en sag ved domstolene, blev den henlagt. *Jydske Vestkysten/Kolding Folkeblad* 19.11.1996.
19. Skandalen omkring ombygningen af Kolding Teknisk Skole på Agtrupvej er rekonstrueret ud fra *Folkebladet Sydjylland*: 24.04.1993, 29.04.1993, 05.05.1993, 10.06.1993, 02.08.1993 og 03.08.1993.
20. www.designskolenkolding.dk.
21. De politiske forhandlinger, der førte til udskillelsen af Kunsthåndværkerskolen fra Teknisk Skole, er beskrevet ud fra *Jydske Vestkysten/Kolding Folkeblad*: 14.01.1995, 26.01.1995, 22.02.1995, 30.05.1995 og 04.09.1995.
22. www.designskolenkolding.dk.
23. *Jydske Vestkysten/Kolding Folkeblad* 23.11.1995.
24. *Jydske Vestkysten/Kolding Folkeblad* 22.11.1995.
25. *Jydske Vestkysten/Kolding Folkeblad* 29.12.1995.
26. *Jydske Vestkysten/Kolding Folkeblad* 22.11.1996.
27. www.designskolenkolding.dk.
28. I forbindelse med regeringsdannelsen i marts 1998 blev designuddannelserne flyttet ind under Kulturministeriet.
29. Kunsthåndværkerskolens flytning til Nordisk Solarbygningen i Ågade og de i denne forbindelse forbundne økonomiske problemer er rekonstrueret ud fra *Jydske Vestkysten/Kolding Folkeblad*: 05.03.1997, 30.05.1998 og 16.07.1998.
30. www.designskolenkolding.dk.
31. Oplysning fra Birthe Sandorff.
32. *Jydske Vestkysten* 14.12.2002, 18.12.2002 og 25.01.2003.
33. www.designskolenkolding.dk.
34. *Jydske Vestkysten* 07.09.2007.
35. *Jydske Vestkysten* 17.01.2008.
36. *Jydske Vestkysten* 21.06.2010.
37. *Jydske Vestkysten* 09.10.2010.

KOLDINGSMEDEN, DER BRUGTE NÆVERNE

AF STEFFEN RIIS

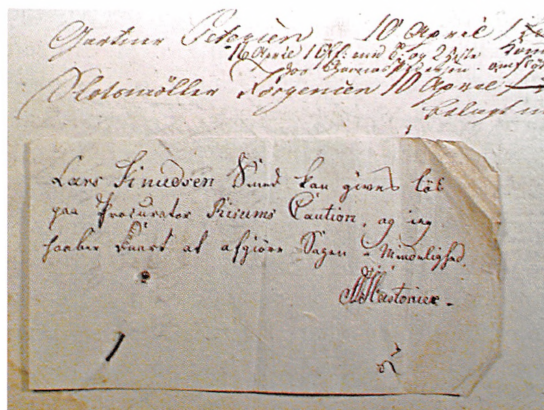
Under arbejdet med at registrere de franske spanske soldaters indkvartering hos Kolding bys borgere i året 1808 dukkede en lille seddel op på sidste side. Den var sat fast med en knappenål og så ud til at have siddet der i rigtig mange år.

Teksten lyder: *Lars Knudsen Smed kan gives løs på prokurator Risoms kaution, og jeg håber snart at afgøre sagen i mindelighed. P.D.I. Castonier.*

En sådan seddel må efterlade flere spørgsmål: Hvilken begivenhed refererer teksten til? Hvem er de nævnte personer? Hvem havde anbragt den her? Hvem var den adresseret til?

Måske skal først lige forklares, at disse indkvarteringslister havde til formål nøje at få registreret de enkelte borgeres udgifter ved indkvarteringen. For hver soldat, der havde fået 1 nats logi plus en nøjere fastsat forplejning, udbetalte magistraten (bystyret) til den pågældende borger 2 rigsdaler. Der var udarbejdet et sindrigt billetsystem samt indføring på de nævnte indkvarteringslister, og for at alt skulle gå retfærdigt til, skulle byens to øverste personer for henholdsvis militærkommandoen (oberst Castonier) og magistraten (borgmester Diechmann) med deres underskrift godkende listerne.

Men tilbage til den lille notits. Det er oberst Castonier, der har anbragt den her for at være helt sikker på, at Diechmann læser

Castoniers notits i sagen om Lars Knudsen, 1808.

beskeden, når denne efterfølgende skal underskrive listerne. Der er brugt en sikker hæftning med en knappenål. Det er en fortinnet, tilspidset, bøjelig messingtråd med pånittet hoved. Det var datidens måde at holde papir samlet på, hvis man da ikke syede det sammen. Nutidens clips blev først patenteret af nordmanden Johan Vaaler i 1899.

Den lille og tilsyneladende ubetydelige seddel fortæller om en meget prekær situation, som udspillede sig i begyndelsen af april 1808 i Kolding. Hovedpersonen er borger og klejnsmedemester Lars Knudsen.

Lars Knudsen havde fået sit borgerskab i 1788, var i 1808 49 år gammel, smedemester, gift og havde 4 børn. Han havde siden 1789

haft bolig og smedeværksted på hjørnet af Torvet og Slotsgade (nuværende Markdannersgade) omtrent hvor "Læsehesten" ligger i dag. Hans smedje var veldrevet med 2 svende og 1 læredreng. Fra 1804-06 var han smedelavets oldermand for anden gang.

Som mange andre i byen blev han pålagt at have indkvartering af de fremmede soldater, og det havde han prøvet før. Men det passede ham ikke, at han denne gang fra slutningen af marts 1808 også skulle afgive sit værksted til 2 franske bøssemagere og en svend. Det betød, at han og hans folk ikke selv kunne arbejde i smedjen, og værre blev det, da de fremmede ændrede en del af hans klejnsmedeværktøj, så det passede til deres arbejde som bøssemagere. Meget af værktøjet havde han arvet efter faderen, Knud Sørensen, der ligeledes var klejnsmed i Kolding.

Natten mellem 29. og 30. marts 1808 brændte Koldinghus, og som medlem af brandkorpset var Lars Knudsen på stedet som en af de første. Han betjente en af de mindre håndsprøjter, men der var som bekendt intet at stille op mod ilden. Slottet udbrændte, og derefter måtte han i to omgange sammen med de øvrige brandfolk stille til afhøring ved politiretten på rådhuset. Ingen blev dog dømt for at have været årsag til branden eller dens udvikling.

Der er vist ingen tvivl om, at den gode Lars Knudsens nervesystem i disse dage var under pres. Da så yderligere de franske soldater, som han skulle have indkvarteret fra den 8. april, påstod, at sengene og sengetøjet hos ham ikke var rent og klagede over det til deres kaptajn, røg sikkerhedsventilen. Den franske kaptajn for 14. Jægerregiment – hvis navn ikke er fundet – gestikulerede og viste vredt sin util-

fredshed med de forhold, hans soldater blev budt hos Lars Knudsen på et sprog, som han ikke forstod – og puffede endog til smeden for at understrege sin harme.

Det skulle han ikke have gjort. Lars Knudsen greb den formastelige officer i brystet, løftede ham op, dunkede ham et par gange ind i væggen og sendte ham til sidst i et kast over i en af sengene. De kom i slagsmål, men hurtigt indså officeren, at en hastig tilbagetrækning var den fornuftigste løsning, så han flygtede ud af huset med smeden lige i hælene. Udenfor reddede nogle soldater situationen ved at bremse forfølgeren og få ham beroliget, men skaden var sket. Lars Knudsen røg i arresten, og sagen rullede.

Vi skal her forstå, at set med franskmændenes øjne var der her tale om et helt umotiveret, korporligt angreb foranstaltet af en dansk borger på en af Napoleons officerer, der endda kun havde gjort sin pligt ved at sørge for sine soldaters ve og vel. Og den danske konge Frederik VI stod som garant for, at der ville blive taget godt imod Napoleons hjælpetropper, de var vore venner og skulle hjælpe os med at slå svenskerne.

I Kolding var der dog kort efter branden blevet et lidt anstrengt forhold til de fremmede tropper, især franskmændene fandt man opførte sig for meget som et "herrefolk", og reaktionen herimod var, at befolkningen var blevet vrangvillige over for soldaterne og deres officerer. Det var af samme grund tæt ved, at den franske militærkommandant i byen, oberst Coupé havde afsat borgmester Diechmann, men dette "militærkupforsøg" var dog blevet standset i opløbet og den franske kommandant fjernet fra posten.

Men tilbage til Lars Knudsen-sagen, der

nu havde fået franskmændene op i "det røde felt".

Fra den øverstkommanderende, prinsen af Ponto Corvo, Jean Baptiste Bernadotte, kom der meget hurtigt en ordre om, at den formastelige smed skulle stilles for en krigsret og straffes alvorligt for sin handling. Borgmester Diechmann, der endnu ikke helt havde fået skrækken over det nylige kupforsøg mod ham selv ud af kroppen, var glad for at have den danske militærkommandant Castonier som stødpude mellem sig og det franske militær. Castonier, der både talte og skrev fransk flydende, fik beroliget den ophidsede oberst Sache fra det pågældende 14. Jægerregiment.

Fransk officer af det 11. jægerregiment.

Men situationen var stadig kritisk. Castonier skrev den 12. april 1808 til Diechmann:

"Obersten er yderst opbragt, det kan blive en slem proces for borgeren, da der var vidner, som havde set det skete. Det var at ønske, at borgerne lempede sig lidt efter deres indkvarterede soldater, da slige begivenheder føder had og kan have slemme følger. Borgeren har de ladet arrestere, da obersten fordrede, at vi skulle være ansvarlige for ham. Han må sidde, til der falder resolution i sagen".

Et retsforhør blev hurtigt berammet til den 19. april 1808 i bytingsstuen på Kolding Rådhus, hvor Lars Knudsen sad i arrest på første sal. Den anklagede klejnsmed benægtede her, at han skulle have angrebet den franske officer, men at det var denne, der havde angrebet ham, og til at bestyrke den påstand havde han fremskaffet 2 vidner. Hans smedsvend Lars Welle og tjenestepigen Mette Nielsdatter. Begge aflagde ed på at sige sandheden, og det gjorde de vel også, for de kunne begge fortælle, at den franske officer under skænderiet om de snavsede lagner havde skubbet til Lars Knudsen, men om denne havde slået igen, havde de ikke set. Dog havde Mette Nielsdatter set sin husbond løbe ud af huset efter den franske officer. På den måde havde de ikke sagt noget usandt, men hvis noget var foregået, der kunne skade deres mester og husbond, så havde de bare ikke set det.

Forhøret blev sluttet, og man forventede, at det franske militær ville foretage et lignende forhør af den pågældende officer, og derefter ville man beramme en egentlig retssag hurtigst muligt. For som Castonier skrev til oberst Sache, sådan var retssystemet skruet sammen her i landet, og det måtte følges. Få dage herefter satte Castonier den lille seddel

til Diechmann ind på sidste side i indkvarteringslisterne.

Man kan sige, at Lars Knudsen blev reddet på målstregen, fordi Napoleon ændrede sin strategi. Napoleon havde nemlig opgivet tanken om at hjælpe Danmark i en krig mod Sverige, i stedet havde han set fidusen i, at hele den spanske militærenhed i Danmark på det nærmeste var indespærret på Fyn og det endda med kost og logi på danskernes reg-

ning. Det gav ham selv en kærkommen chance for at få fjernet den spanske kongefamilie og indsætte sin egen bror Joseph på den spanske trone. Han trak derfor flest mulige af de franske enheder i Danmark ned i Slesvig-Holsten for at sikre, at ingen oplysninger om disse planer nåede frem til de 14.000 spanske soldater i Danmark.

Det kunne Castonier naturligvis ikke vide, men han fik besked fra oberst Sache om, at

Rekonstruktionstegning af Kolding Rådhus, som det menes at have set ud o. 1800. Tegningen er udført af arkitekt Ernst Petersen på grundlag af arkivoplysninger indsamlet af I.O. Brandorff.

det 14. Jægerregiment skulle trækkes sydpå, og derfor ville sagen mod Lars Knudsen foreløbig blive sat i bero. Regimentet kom aldrig nordpå igen, og der kom således ingen afsluttende retssag. Lars Knudsen nåede kun at tilbringe nogle få dage i arresten.

Men det var kun en ud af Lars Knudsens mange nærkontakter med Koldings retsvæsen.

Lars Knudsen, der var næst yngst ud af en børneflokk på 5, var kommet i smedelære hos faderen Knud Sørensen i 1775 og blev udlært som klejnsmedesvend i 1780. Faderen havde et stort og velfungerende smedeværksted i Torvegaden 32, nuværende Adelgade 11 på hjørnet ind mod Skt. Nikolaj Kirke.

I 1782, da han var 23 år, kan vi se af smedelavsprotokollen, at han har været i slagsmål med en 15 år ældre smedemester Caspar Wolmer. Hvad sagen drejede sig om, fremgår ikke, men den var ikke mere alvorlig, end at den kunne ordnes med et forlig, og hændelsen blev ikke politianmeldt. På denne tid havde lavene så stor betydning, at mange småforseelser medlemmerne indbyrdes slet ikke kom offentligheden til kendskab. Man ordnede det internt og evt. tildelte bøder (mulfter) tilfaldt det pågældende lavs fattigkasse.

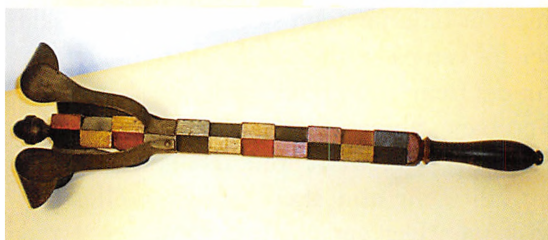
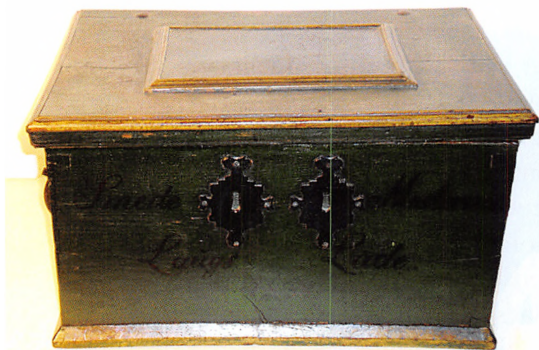
Allerede året efter var den gal igen imellem de to tidligere kamphaner, og nu af en karakter, hvor Caspar Wolmer anklagede Lars Knudsen for at have øvet ubegrundet vold mod ham. Da oprinnet ydermere var foregået på et møde i lavet, fik sagen en lidt alvorligere drejning for Knudsen.

Under lavsmøderne havde man en helt bestemt dagsorden. På bordet var anbragt lavsladen, en mindre trækiste med dobbelt lås, hvortil oldermanden havde den ene nøgle,

den anden havde lavets ældste medlem. I kisten opbevaredes lavsprotokol, diverse papirer vedr. lavets medlemmer, kontrakter o. lign. samt lavets likvide kapital. Den var hos smedelavet i Kolding altid af meget beskedent omfang. Endvidere havde man på bordet et stueskilt, der ganske enkelt skulle vise, at her holdt smedene lavsmøde. Et andet væsentligt redskab ved møderne var skafferstokken, en slags dirigentstok eller -hammer.

Når alle var ankommet, startede mødet med, at oldermanden slog 3 gange med skafferstokken på lavsladens låg, de to nøgler blev fundet frem, og kisten blev åbnet, skafferstokken blev anbragt på skrå i kisten, så låget var let åbnet. Herefter kunne mødet så afvikles i en højtidelig atmosfære uden høj eller uhøvisk tale. Det var oldermanden, der styrede mødet, og man talte efter tur. Der måtte ikke indtages øl og brændevin, mens laden var åben. Når det formelle mødeprogram var afsluttet, tog oldermanden skafferstokken, laden blev atter låst med de to nøgler, der blev igen banket tre gange på låget, og mødet og dermed ordet var nu frit for deltagerne. Øl og snaps kunne nu nydes med måde.

Det er vigtigt at notere sig, at mens laden var åben, var det en alvorlig sag at forårsage uorden, og det var lige netop det, Lars Knudsen og Casper Wolmer havde gjort sig skyldige i. Helt galt var det, at Lars Knudsen ikke alene ved slagsmålet brugte grove ord om modparten og de øvrige medlemmer, der ville standse striden, men også på et tidspunkt slog ud efter den åbne lade. Det gjorde man bare ikke, og ved strafudmålingen i form af solide bøder til begge parter blev Lars Knudsens bøde fordoblet grundet anslaget mod lavsladen.

Smedelavets lade og skafferstok i Museet på Koldinghus.

Da Lars Knudsens far, Knud Sørensen, døde i 1786, fik moderen tilladelse til at drive værkstedet videre med et par svende. Lars Knudsen hjalp til i de første år, men i 1788 fik han sit borgerbrev og kunne nu kalde sig klejnsmedemester. Samme år giftede han sig med Bodil Hansdatter fra Strandhuse. Året efter i 1789 købte han ejendommen på hjørnet af Torvet og Slotsgade, nuværende Markdanersgade, af apoteker Eilschou. Her startede han så sit eget klejnsmedeværksted. Han var jo så heldig allerede at have det mest nødvendige værktøj, der var hans arv fra faderen. Moderens værksted ophørte 1790, hun solgte huset i 1786 og døde i 1797.

Uden for Kolding var Europa præget af revolutionens udbrud i Paris i 1789. De vold-

somme begivenheder, der sendte kuldegysninger igennem de europæiske konge- og kejserdømmer, men i Danmark, hvor vores konge Christian VII godt nok var sindssyg, havde vi rimelig ro. Landet havde tjent godt på udenrigshandlen med vores store flåde. Landbo-reformerne var begyndt at virke med større produktion til følge, og i de større byer resulterede dette i en velhavende middelstand af købmænd og håndværkere. Kolding fulgte den samme udvikling, måske i lidt langsommere tempo, men det var noget helt andet, der interesserede folk i Kolding i sommeren 1790.

Den 31. juli 1790 var der bryllup i det danske kongehus. Kronprins Frederik, senere Frederik VI, skulle vies til sin kusine Marie Sophie Frederikke af Hessen-Kassel. Brylluppet skulle afholdes på Gottorp Slot i Slesvig, og det var blevet meddelt, at kronprinsepåret snarest efter brylluppet ville aflægge besøg i Kolding.

I Kolding gik man straks i gang med at forberede denne begivenhed, og i den anledning besluttede man, at det bestående borgerværn skulle tilføres et ridende korps. Det blev på 14 menige, 3 officerer og med ritmester Wulfberg som chef. Det var nødvendigvis de mere velstillede borgere, der blev udvalgt til det ridende korps, for de skulle selv betale for hest, sadel, uniform og udrustning. Lars Knudsen blev en af de menige ryttere. Alt tyder på, at han i starten var stolt af at være udvalgt til dette korps. Uniformen var elegant: Mørkeblå kjole med hvidt foer og kant, højroede opslag på halskrave og ærmerne, gule bukser, sorte halvlange støvler, trekantet hat med kokarde og hvide fjer. Bevæbningen var sabel i sort læderhylster.

Tegning af det menige ridende korps i Borgervæbningens protokol fra 1802-1804.

Den store dag kom lørdag den 11. september 1790. Det nygifte kronprinsepar ankom til Kolding kl. 11 om formiddagen.

Den kongelige vogn modtoges syd for byen af amtmand, konferenceråd Benjamin Georg Sporon, som var kørt dem i møde ledsaget af det nyoprettede rytterkorps og nogle officerer fra et i byen liggende kavalerikorps. Samlet gik turen ind i byen, hvor de ved Sønderbro blev hilst med 27 kanonskud og 3 gange hurra fra søfolk, der stod i både på åen med vajende faner. På broen var der dannet en allé af grønne buer, der blev holdt af et ”hyrde-

kor” med udstrakte arme. Foran Sønderport var opstillet en æresport med en altan, hvorpå 5 unge piger stod i hvide kjoler med grønne kranse om hovedet og blomsterguirlander om halsen. To af pigerne stod med hvert sit store skilt med henholdsvis bogstavet F (Frederik) og M (Marie), og imellem de to og lidt tilbage på en forhøjning stod så en tredje med et billede af en kongekrone, så det hele set forfra viste et flot velkomstsymbol til de nygifte. De to sidste piger på balkonen kastede blomster ned over kortegen, der nu kørte ind i byen.

På Rådhuset var hele borgervæbningens fodfolk, der talte omkring 90 personer, opstillet. Sammen med dem stod repræsentanter for byens lavssvende – alle med hvide strømper og rød/hvide sløjfer på de høje hatte. På bakken fra Torvet og op til Slottet stod byens ungdom af begge køn i hvide klæder med blomster i kurve og på hatte. Overalt, hvor kronprinseparret nåede frem, blev der råbt hurra og længe leve Kongehuset.

På Slottet var forsamlet alle byens standspersoner til en kur med festmiddag arrangeret af amtmand Benjamin Sporon, der her officielt bød kronprinseparret velkommen til byen. Ved afslutningen af festmiddagen blev der åbnet for adgang til riddersalen, så byens folk kunne passere rundt om taflet og på afstand hilse på de kongelige gæster.

Om eftermiddagen omkring kl. 3 fortsatte de kongelige deres rejse videre til Snoghøj, hvorfra de skulle sejle over til Fyn. På turen fra Kolding til Snoghøj var de atter eskorteret af det ridende korps fra borgervæbningen, og Lars Knudsen havde således været med på denne store dag fra start til slut som menig rytter.

Hvor længe han fandt dette "fritidsjob" interessant, er ikke helt klart, men omkring 1800 blev der klaget over, at han ikke mødte op til de ugentlige eksercitser og parader på Torvet. I 1801 havde byen besøg af hertuginde af Augustenborg, kronprinsens søster Louise Augusta. Lars Knudsen mødte ikke op trods påbud herom. Det var næppe en protest imod hende personligt, men snarere en manglende interesse for det militære hurlumhej, som han følte borgervæbningen havde udviklet sig til. Resultatet var, at han måtte indkassere nok en klækkelig bøde.

Da oldermandsfunktionen gik på omgang blandt lavets mestre hvert andet år, blev det hans tur 1794-96, og denne opgave klarede han uden problemer rent fagligt, men midtvejs i perioden kom han igen i problemer med retssystemet i Kolding.

I juni 1795 blev vicerådmand Hans Diechmann udnævnt til byfoged (politimester) og borgmester i Kolding. Få måneder senere var Lars Knudsen igen indblandet i en sag om forstyrrelse af ro og orden i byen. Sagen sluttede med, at han blev tildelt en meget uretfærdig dom, som kun kan forklares med, at den nyudnævnte politimester og borgmester Diechmann fra starten ville vise sin position over for kværulerende og genstridige borgere i hans by.

Sagen var i sin enkelthed, at Lars Knudsen om aftenen den 7. oktober 1795 efter en af byens markedsdage havde gæster til overnatning i sit hus. Om aftenen kl. 11 var der endnu sang og latter fra boligen, og to betjente, Johan Korthoger og Gabriel Rix, mødte op for at se, om noget ulovligt drikkeri, kortspil eller slagsmål var i gang. Da de to betjente kom ind i Lars Knudsens stue, lagde de politi-

Borgmester Hans Diechmann i Borgervæbningens protokol fra 1802-1804.

skiltet – en stav med hånd og øje – på bordet og forlangte ro. Lars Knudsen mente ikke, der var noget ulovligt i hans og gæsternes opførsel og forlangte, at de to betjente straks skulle forlade stuen. Der er så divergerende vidneudsagn om, hvem der skubbede til hvem, men det blev dog ikke til slagsmål. Betjentene forlod huset under stort pres fra de tilstedeværende personer. Flere vidner hævdede,

at den ene betjent, Gabriel Rix, afsluttede besøget med at spytte Lars Knudsen i ansigtet. Men efterfølgende førte Diechmann sag mod Lars Knudsen for manglende respekt overfor politiet og deres arbejde. Det lykkedes også Diechmann at få valgt Eiler Abell, hans højre hånd i magistraten, til konstitueret dommer i sagen.

Da Diechmann således sad på magten som både politimester, borgmester (og meddommer), kunne han kun vinde sagen, selv om Lars Knudsens sagfører Sødorph, førte en stribe af vidner, der meget entydigt fremlagde vidneudsagn om, at de to betjente havde overskredet deres kompetence og uden grund forstyrret et privat selskab. Sagen endte med en bøde til smeden på 40 rigsdaler samt sagens omkostninger. Det svarer til ca. 10.000 nutidskroner. Denne sag viser enevældens retssystem, når det var allerværst.

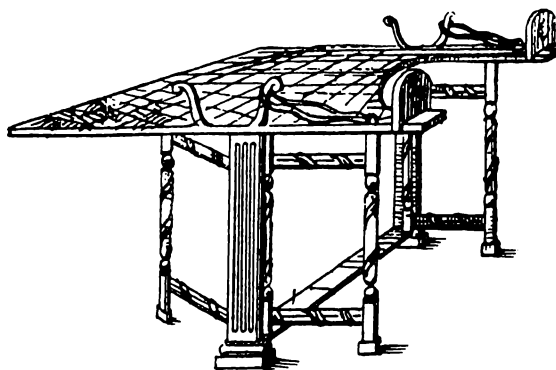
Når man ser bort fra denne sag, viste borgmester Diechmann sig ellers som en meget fremskridtvenlig person, der på flere områder søgte at forbedre vilkårene for byens indbyggere. På sundhedsområdet var han meget opmærksom på forbedringer, bl.a. tog han initiativ til fremstilling af et transportabelt fødeleje til hjælp for jordemødre, når de skulle hjælpe til ved fødsler. I 1796 fik han Lars Knudsen til at fremstille det efter angivelser fra en professor ved Fødselstiftelsen i København. Diechmann skrev senere til amtmand Hellfried i Vejle om det vellykkede resultat og foreslog, at også andre købstæder i amtet skulle anskaffe sig et tilsvarende. Det kunne leveres fra Kolding for 28 rigsdaler 1 mark og 10 skilling.

Lars Knudsen blev enkemand i januar 1800, men giftede sig igen i maj måned samme år

med Mette Marie Nielsdatter, der var enke og havde en datter fra sit første ægteskab. Sammen fik de 4 børn. 2 piger og 2 drenge.

Om det var det nye ægteskab, eller han bare var blevet ældre, er vanskeligt at sige, men Lars Knudsen holdt sig nu uden for slagsmål – når vi lige ser bort fra striden med den franske officer i 1808 – men det betød nu ikke, at fremtiden blev helt uden sammenstød med myndighederne.

I 1803 blev han ved en borgerlig krigsret i Kolding dømt for ikke at ville give sin tjenestekarl, Søren Laursen, fri til at deltage i borgervæbningens eksercits på Torvet. Lars Knudsen mente, at når han betalte karlens løn, måtte han kunne kræve, at denne var på sin arbejdsplads og ikke brugte tiden til det, han kaldte ligegyldige våbenøvelser og unyttig eksercits lørdag og søndag. Det skal siges, at han var ikke alene om at holde sine tjenestefolk fra disse øvelsesdage. Flere andre såsom apotekeren, nogle købmænd og andre håndværksmestre gjorde det samme, men de havde mange undskyldninger om forglem-

Transportabelt fødeleje udført af smedemester Lars Knudsen i 1796.

melser, pludseligt opstået nødvendige tjenester og meget andet. Kun Lars Knudsen stod åbent frem og erklærede sin mening om borgervæbningen. Prisen for denne udmelding var, at han fik højere bøder end de andre.

I 1804 kom en ny lov fra regeringen vedr. afgifter i forbindelse med brændevinsbrænding. Tidligere skulle der betales afgift via de produkter, man anvendte til fremstillingen, nu blev den væsentlige afgift lagt på de redskaber, der brugtes til brændevinsfremstilling. Alle, der havde bevilling til fremstilling og salg af brændevin, skulle have destillationsapparaternes kapacitet målt og registreret. Udstyret blev stemplet og nummereret, og oplysningerne blev sendt til det stedlige toldkontor, hvor man så betalte afgift, når en ny produktion skulle sættes i gang. Lars Knudsen var den eneste brændevinsbrænder i Kolding, der ikke rettede sig efter den nye forordning. Resultatet var en bøde på 10 rigsdaler og et krav om registrering af udstyret, hvis han ville fortsætte som brændevinsbrænder, og det ville han trods alt gerne.

At han året efter i 1806 måtte til lommerne igen og betale 10 rigsdaler for den skade, hans køer havde forårsaget på byens marker, var vel ikke en bevidst chikane fra hans side, men kun et tegn på, at hans indhegning på egen mark ikke har været god nok.

Et sidste slag, men også det værste for Lars Knudsen kom i 1825. Han kautionede i 1810 for et obligationslån på 227 rigsdaler, da en god ven af ham, Jørgen Olesen, købte et husmandssted på Rådvad mark i Harte sogn af værtshusholder Jørgen Katstrup i Kolding. I 1815 kunne Jørgen Olesen ikke længere klare

sine forpligtelser og ”solgte” med Katstrups accept huset til en Johan Sigismund, som udbetalte 80 rigsdaler til Katstrup og samtidig overtog restgælden. Sigismund solgte få år senere huset videre, og igen med Katstrups accept, til en tredje person, Hans Nissen. Denne kunne heller ikke klare forpligtelserne, og huset kom på tvangsauktion, hvorved hele restgælden ikke bliver indfriet. Da Lars Knudsen kun havde fået mundtligt tilsagn fra Katstrup om, at hans kautionsforpligtelse ophørte ved første salg, hvor Jørgen Olesen heller ikke fik for salget, forventede både Jørgen Olesen og Lars Knudsen vel meget forståeligt, at de begge var helt ude af den sag. Men nu forlangte Katstrup, at Knudsen skulle betale den kaution, han stillede i 1810, idet han hævdede, at det aldrig havde været på tale, at kautionsforpligtelsen var ophørt. Da Jørgen Olesen som fattiglem var kommet på Harte Fattiggård, endte det fulde krav hos Lars Knudsen.

Lars Knudsen fik af kongen bevilget fri proces og fik beskikket byens bedste advokat, prokurator Madsen. Denne var godt klar over, at når der ikke forelå skriftlig afmelding af Lars Knudsens kautionsforpligtelse, var sagen vanskelig, men ved et ihærdigt arbejde fandt han mange uafhængige vidner, der havde hørt Katstrup udtale, at kautionsforpligtelsen fra Lars Knudsen naturligvis ophørte, da huset skiftede ejer efter Jørgen Olesen. Når man gennemlæser den meget lange sagsbehandling med de mange vidneforhør samt Katstrups skiftende forklaringer, efterhånden som han presses mere og mere af nye oplysninger, er det ubegribeligt, at sagen ikke blev afgjort til Lars Knudsens fordel. Men det afgørende forhold var, at Katstrup i 1811 var blevet valgt

Husene Markdanersgade 1-3, hvor Lars Knudsen boede. Foto fra 1899. I baggrunden til venstre ses Akseltorv.

til eligeret borger og dermed var nærmest urørlig.

Byens nye borgmester, byfoged og dommer Estrup prøvede med et forlig, men det ville ingen af parterne gå med til. Derfor valgte han den, set med nutidens øjne, meget besynderlige afgørelse, at såfremt den eligerede borger Kattrup ville stå frem for retten og aflægge ed på, at han aldrig havde lovet Lars Knudsen fritagelse for kautionsforpligtelsen, så ville Lars Knudsen blive dømt til at betale det ful-

de kautionsbeløb samt renter og Kattrups sagsomkostninger. Ville Kattrup *ikke* aflægge denne ed, havde han tabt sagen og skulle betale sagsomkostningerne.

Den 27. april 1825 stod Kattrup frem i retten med oprakt hånd og tre fingre strakte og aflagde ed på, at han aldrig havde lovet Lars Knudsen fri for sin kautionsforpligtelse fra 1810, hverken mundtligt eller skriftligt. Der var her ingen mulighed for at anke dommen, og resultatet blev, at Lars Knudsen måt-

te sælge sin ejendom, værksted og alt indbo på tvangsauktion i forsommeren 1825 for at kunne klare betalingen.

Lars Knudsen, der døde 70 år gammel i 1829, boede livet igennem i Kolding. Han havde, som det ses, en forunderlig evne til at figurere i akterne, der henhørte under Koldings retsvæsen, vel ikke grundet en anløben natur, men snarere fordi han havde et gemyt, der dårligt passede til enevældens borgermodel. Han gik sine egne veje, havde det vanskeligt med at indordne sig under de mange forordninger og vedtægter, der konstant kom fra administrationen. Men et stædigt og iltet temperament gjorde heller ikke tilværelsen lettere for ham selv. Han var en dygtig håndværker. For sit mesterstykke, en låseblok, fik han betegnelsen "særdeles veludført". Hans tre perioder som oldermann i smedelavet var også uden problemer, der var orden i papirer og pengebeholdning. Der var heller aldrig klager over de mange arbejder, han udførte for byen.

Det var heller ikke et fallitbo, arvingerne stod med, da skifteretten opgjorde hans dødsbo. Der var et pænt beløb til de efterladte, men man kunne godt have undt ham en bedre slutning på det lange arbejdsliv som klejnsmed i Kolding.

ARKIVALIER OG LITTERATUR

Rigsarkivet:

Det kgl. Generalkommissariatskollegium: Materiale vedr. de fransk-spanske styrker i Danmark 1808-

Landsarkivet for Nørrejylland:

Kolding Rådstueprotokol.

Kolding Justitsprotokol.

Kolding Politiprotokol.

Kolding Smedes Lavsbog 1731-1865.

Kolding Bys Auktionsprotokol 1820-46.

Kolding Stadsarkiv:

Kolding Borgervæbnings Protokol 1802-1804.

Litteratur:

Collegial-Tidende for Danmark og Norge 1804.

P. Eliassen: Kolding fra middelalder til nutid. 1910.

P.A. Heiberg: Mallings beskrivelse over højtidelighederne i anledning af Kronprinds Peter Friedrichs og Kronprindsesse Maries Formæling på Gottorp 1790, 1792.

Flemming Jarlskov: Lov og orden. Af danskernes og dansk politis historie, 2003.

Riber Stifts Adresse-avis 1825.

Riismøller: Fra Svendekro og Lavshus, 1940.

Torsten Sørensen: Fødselshjælp og jordemødre i Kolding o. 1800, Koldingbogen 1986.

BESÆTTELSEN I PERSPEKTIV

AF PALLE ROSSEN

Dette er en tale for elever på Brenderup Skole ved 50-året for Befrielsen, 4. maj 1995. Palle Rossen er i 2010 afgået ved døden, men hans bror, Kjeld Rossen, har redigeret talen til brug for Koldingbogen.

Det er en kendsgerning, at langt over halvdelen af den nulevende danske befolkning ikke var i live den 4. maj 1945. Jeg hører selv til den yngste del af mindretallet, der har oplevet dagen så bevidst, at jeg husker den tydeligt. Derfor tænder jeg hvert år lys på denne aften, da der i mit sind er en klar afglans af den glæde og befrielse, der pludselig udløstes. Men jeg ved ikke, om jeg ville gøre det, hvis jeg havde været bare 5-10 år yngre og kun havde haft kendskab til denne historiske aften fra andres beretninger.

Oftentimes har der ved 4. og 5. maj arrangementer været holdt taler af folk, der repræsenterede Frihedsbevægelsen, Modstandsbevægelsen, det kæmpende Danmark, eller hvad man nu vil kalde dem, der brød med politikernes samarbejdsvilje over for tyskerne og trodsede myndighedernes påbud om lov og orden. Min position er en ganske anden, for jeg var kun 4½ år gammel den 9. april 1940 og 9½ år, da Befrielsen kom. Men selvom jeg var så ung, har oplevelser i disse år præget mig og min indstilling til mange ting, mere end jeg til daglig gør mig klart. Da jeg fik opfordringen til at sige et par ord i aften, kom jeg til at sige ja,

fordi det var en udfordring for mig at få klarhed over, hvad opvæksten under besættelsen egentlig har betydet for mig og mit liv. Mange af de oplevelser, som vi i min årgang havde, var utænkelige for dem, der blev født efter krigen. De er blevet præget af andre faktorer og har fået helt andre holdninger. Jeg har forsøgt at klarlægge, hvad jeg personligt kan huske fra besættelsestiden, og hvad jeg senere har bygget videre på ud fra samtaler med andre, det være sig familie, modstandsfolk, nazister m.fl. Det er personlige betragtninger, forhåbentlig ikke for private, men på den anden side heller ikke noget generationsudsagn. Det er mine egne oplevelser fra besættelsestiden i Kolding, i det miljø, som jeg levede i.

Tit og ofte har jeg været ude for, at når gamle modstandsfolk taler til helt unge om den tid, så kan det knibe for de unge helt at forstå, hvordan livet var dengang. De kan ikke umiddelbart overtage al den snak om 'gamle dage'. Og sådan har det vel altid været.

Den 9. april 1940 har jeg en tydelig personlig erindring om. Min far sendte mig om morgenen af sted efter aviser. Kiosken, *Politikens Telegramhal*, lå mindre end hundrede meter fra, hvor vi boede. Jeg kom først hjem ved middagstid, fordi jeg i tre-fire timer stod på et gadehjørne og kiggede på tyske militærkøretøjer, der i en ubrudt strøm kørte nordpå.

Tysk militærorkester spiller på Aksektorv. Foto: N. Lisberg.

Først, da der blev en lille pause, lykkedes det mig at smutte over og få købt aviserne.

Næste erindringsglimt: Tyske soldater på march gennem byen med orkester og sang. Det skete nogle gange i løbet af 1940 og 1941. Det var vist for at gøre sig populære. Jeg husker stumper af sange, jeg fandt så interessante, at jeg skrålede med på dem oppe på vores altan: "*Gedadalla déhussasa*" – det var klangfuldt og spændende – og blev efterfulgt af nogle almene linjer om årets gang: "Es geht alles vorüber, es geht alles vorbei – doch nach jedem November, kommt's wieder ein Mai".

Jeg hørte også sangen med "Denn wir fahren gegen Engeland".

På en eller anden måde må jeg have fået fat på, at der var noget, der hed Algang og Alsang, selvom jeg ikke ved hvordan. Min familie deltog ikke i disse arrangementer. Men i sommeren 1941 underholdt jeg livligt familien med fremvisning af min algang med Stauning, lige indtil det ikke længere morede de voksne.

1. april 1942 begyndte jeg at gå i skole. I en blandet drenge- og pige klasse, hvilket vistnok dengang var en smule avanceret. Fra 3.

klasse var jeg atter i en ren drengeklasse. Efterhånden som tyskerne beslaglagde skoler, skiftede min klasse fra det ene undervisningssted til det andet. Vi var på en meget kort gæstevisit på Kolding Højere Almenskole (gymnasiet), efter at Drengeskolen var overtaget af tyskerne. Så var vi nogle måneder i et lokale i "Kvindernes Bygning", og de sidste to år cirka blev vi undervist i KFUKs hus tæt ved åen. Først i oktober 1945 var Drengeskolen igen klar til at være rammen om vores undervisning.

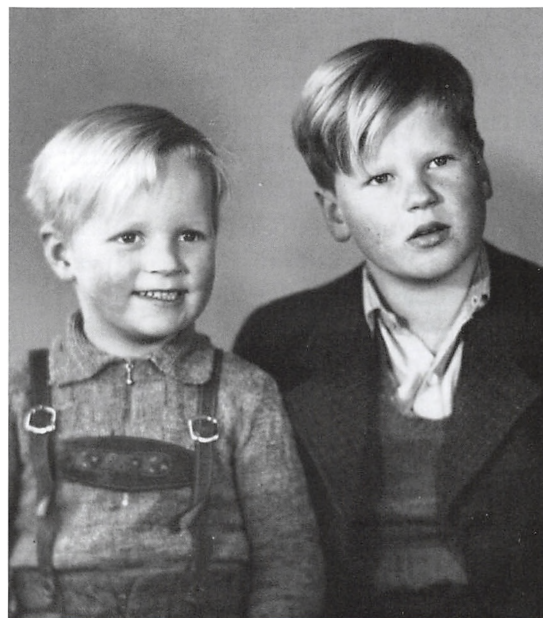
Efterhånden blev jeg klar over, at der var forskellige opfattelser af "national holdning", også i vores lille by. Vi skiftede købmand. I stedet for 100 m, fik vi 500 m til købmanden. Vi børn forstod ikke, hvorfor vi ikke mere måtte gå over til den nærmeste, men min far ville altså ikke have det. Efter krigen fik vi at vide, at han syntes, der var alt for mange tyskere i butikken. Efter at familien, der bestod af 10 mennesker, var holdt op med at handle der, forsøgte købmanden at vinde far tilbage som kunde ved at tilbyde ham en kasse førkrigs-cigarer, men far havde så – med en vis tilfredsstillelse – forklaret ham, at han syntes, det var svært at blive betjent, fordi alle disse tyskere stod i vejen. Den nye købmand var endnu flinkere til at give bolcher, når vi hentede varer, så vi var ikke kedede af, at turen var længere.

I huset, hvor vi boede, var der i stueetagen en vinhandel. Vinhandleren var meget børnefjendsk, og vi blev ofte skældt ud af ham, når vi legede i gården. Min far bad os altid om at være høflige og ordentlige over for ham. Vi kunne ikke forstå, at far tilsyneladende var bange for denne utiltalende mand, men grunden var, at manden var tyskvenlig og havde

mange officerer som kunder. Min far ønskede ikke at komme i fokus, fordi han på det tidspunkt var gået ind i Modstandsbevægelsen.

Vinhandleren var som sagt ikke begejstret for børn i gården. En gang røg en af hans ruder, en 2-3 m² stor rude til hans bagkontor under fodboldspil en søndag eftermiddag. Vores meget venlige genbo, glarmesteren, klarede, trods det specielle tidspunkt, straks at sætte en ny i. Et halvt år senere, da vi igen spillede fodbold i gården, kom vinhandleren ud og skældte ud og gjorde opmærksom på, at han rigtignok havde opdaget, at der var blevet sat en ny rude i. Den gamle havde faktisk også været meget snavset!

I sommeren 1943 kom min far en aften hjem med bukserne revet itu og et frisk hundebid i benet. Han havde været på sygebesøg,

Kjeld og Palle Rossen fotograferet foråret 1945.

og som altid foregik det på cykel. Han fik først bil i 1946 som 55-årig. Mens han kom cyklende, blev han overfaldet af en schæferhund, som blev luftet af sin herre, en tysk officer. Han havde mistet kontrollen over hunden, og min far var blevet væltet og cyklen ødelagt. Officeren var en gentleman, der straks tilbød at betale for alle skader. Min fars holdning var, at man som dansker ikke kunne modtage noget selv fra en hæderlig tysker, så han insisterede på, at han ikke ville have noget. Men han anerkendte, at manden var en gentleman. Omtrent samtidig formoder jeg, at han gik ind i Modstandsbevægelsen.

En klar septemberdag i 1943 var der fire forretningsvinduer på min skolevej, der var blevet smadret. Ukendte personer havde kastet mursten ind gennem vinduerne for at markere, at her holdt unationale elementer til. Om flere af disse butiksejere vidste alle – også vi børn – at de handlede med tyskerne, men en af disse mursten gjorde min far rasende. Den var havnet i vinduet hos familiens cykelhandler, en efter mine børnebegræber både venlig og gammel mand. Han har vel været en 40-45 år. Manden var tysk og havde ikke fået dansk statsborgerskab, før krigen kom, og han var ikke nazist. Jeg har en fornemmelse af, at min far havde hjulpet ham med en lægeerklæring, da tyskerne ville indkalde ham til tysk krigstjeneste. Far syntes, at det var noget svineri, at stenkasterne ikke var bedre orienteret om hans holdning. Han brød sig ikke om blind terror. Et andet af ofrene, en boghandler, reagerede anderledes end de andre. Han satte en stor annonce i avisen: "Den person, der har efterladt en mursten i mit butiksvindue, kan mod betaling af en passende erstatning afhente denne".

Samme år havde min far sammen med en kollega forsøgt at få lægeforeningen i Kolding til at rette henvendelse til de tyske myndigheder, hvori man tilbød – på baggrund af de cirkulerende rygter – at foretage en gratis undersøgelse af de hygiejniske og ernæringsmæssige forhold i arresten. Forslaget fik kun de to stemmer og var vel heller ikke taktisk kloget af en mand, der var ved at gå ind i Modstandsbevægelsen. Det var udsprunget af en national holdning, der absolut skulle markeres, men kunne naturligvis ikke have betydning som andet end drilleri. Senere lærte han at gå mere stille med dørene.

Jeg har en del erindringer om tiden omkring den 29. august 1943. Vi boede i et sommerhus tre km fra byen, men jeg passede min skole og var ofte i byen. Tilbragte i øvrigt en stor del af min tid på Grüns Badeanstalt i Strandhuse, da jeg var en ivrig svømmer. En dag lå vi nogle knægte derude og fremsagde spottevers om nazisternes topfolk – nedsunket gods fra de voksnes poetiske overskudslager: "Først så tar vi Himmler ved hans ene ben, og så tar vi Göring og slår ham med en sten. Så hænger vi dem begge op i en strop ved siden af von Ribbentrop". Et andet, som vi var særlig glade for på grund af dets uartighed, lød: "og så lægger vi en bombe under Hitlers bare rumpe".

Pludselig vælder der en stor sort røgmasse op inde på havnen, vel en kilometer i luftlinie derfra. Det var en påsat brand i Eksportstaldene, der startede urolighederne. Vi fulgte ivrigt de voksnes diskussion af situationen, selvom der ikke var nogen, der anede, hvad det egentlig drejede sig om. Da jeg kom hjem til sommerhuset, kom min bror hjem fra byen og berettede, at han havde set en ung dansker

Røgskyen efter sabotagen på Kreaturstaldene på Kolding Havn 23. august 1943. Foto: Kaj Baagøe.

løbe med blodet dryppende ned over hovedet.

På selve dagen, den 29. august, hørte vi meget radio og lyttede til politiet, der med højtalervogne kørte rundt og gav direktiver til befolkningen. Indimellem gik jeg på gaden og skrev bilnumre. Det var let, for der var ikke ret mange biler, men jeg fik et problem. Jeg forstod ikke, hvad betegnelsen DK bagpå en bil betød. Kort efter blev der indført *Ausweispligt* for alle danskere over 16 år. Man skulle forevise legitimationskort med foto. Tyskerne havde opstillet en kontrolpost på Fynsvej, som vi skulle passere på vej ind til byen. Jeg

var meget skuffet over, at ingen interesserede sig for at kontrollere mig.

I dag ved jeg ikke, hvilke informationskanaler vi børn havde, men vi vidste forbløffende meget. Vi kunne gå og snakke om, hvem der handlede med tyskerne, og vi kunne midt i september 1943 snakke om, at nu måtte de og de jøder, der havde forretning i Jernbanegade da snart bringe sig i sikkerhed. Først 14 dage senere kom aktionen mod dem, og da var de alle godt af vejen.

I sommeren 1944 blev vi søskende med dags varsel sendt på ferie, to piger til min tante i Hobro, og tre drenge til min onkel i

Aabenraa. Vi anede naturligvis ikke hvorfor. Sagen var, at mine forældre i de dage skulle have en nordmand boende, som var sprunget af et tog et sted syd for byen på vej til tysk koncentrationslejr. Han havde været så heldig, at den bonde, som han henvendte sig til, var nationalt sindet og hjalp ham (naboen var nazist). Ad forskellige kanaler fandt man frem til min far, og så var det naturligvis vigtigt, at vi nysgerrige unger var på lang afstand. Nogle dage efter blev nordmanden sat i toget til København, hvorfra han kom videre til Sverige. Min storebror, der netop var blevet student, skulle ledsage "sin døvstumme onkel" på rejsen.

Vi var tit i beskyttelsesrum under krigen. Når sirenerne hylede, skulle vi ufortøvet begive os ned i kælderen, hvis vinduer var til-dækket med sandsække. Ofte var vi børn næsten ikke til at vække og måtte bæres derned. Andre gange gav opholdet en kærkommen lejlighed til at læse videre i den spændende bog, man var i gang med. Jeg husker således stadig tydeligt, at jeg læste "Drengene fra Mafeking" færdig en nat i beskyttelsesrummet.

Min far forlod os, når der var luftalarm, han tog op til Solarhuset på Haderslevvej til en eller anden vagt- eller observatørtjeneste. En nat i september 1944 lød der et ordentligt brag, mens vi sad i kælderen. Ét eller andet havde ramt tæt på os. Nogle minutter senere dukkede far op i blå uniform. Han ville lige sikre sig, at det ikke var vores hus, der var ramt. Det viste sig at være Kolding Folkeblad i nr. 35, der var blevet ramt af Schalburgtage, en aktion, udført af tyskerhåndlangere, som i ly af luftalarmen sprængte generende virksomheder i luften. Tre mennesker blev dræbt, redaktør Therkilsen, redaktørens 17-årige dat-

ter og portneren Gejlager, en af de mange rare mænd i min barndom (jeg er født i Folkebladets bygning). Vi boede selv i nr. 29. Et par uger efter var der en mindre eksplosion i det konservative dagblad Jydske Tidende/Kolding Avis skråt over for vores hus.

I november 1944 fik vi os en ordentlig forskrækkelse. En aften, vi sad og hyggede os i dagligstuen, buldrede det ved 20.30 tiden på døren. *Geheime Staatspolizei!* blev der brølet. Vi var skrækslagne. Vi børn blev siddende i stuen og foretog os ingenting. Min mor løb på WC, og far ringede til Vagtværnet, der havde afløst politiet, der som bekendt blev sat ud af spillet den 19. september samme år. Vagtværnet lovede at sende en patrulje forbi, men var ikke sikker på, at det kunne gøre noget. Derefter var min far nødt til at lukke op. De uniformerede mænd skyndte sig ovenpå og interesserede sig udelukkende for ingeniør Poulsens værelse. Det var vores logerende, der havde overtaget min storebrors værelse, efter at han var begyndt at studere på universitetet i Aarhus. Kort efter gik Gestapofolkene. Først efter krigen fik jeg fornemmelse af sammenhængen, som heller ikke min far dengang kendte. "Gæsterne" var danske modstandsfolk i tyske uniformer. De ville sikre sig, at der ikke lå kompromitterende materiale på ingeniørens værelse, da denne netop var arresteret af tyskerne. Et par dage efter kom det rigtige Gestapo, og min far viste dem værelset. I et skab lå der en skotøjsæske med det, som vi spejdere kaldte "wood craft", dvs. diverse ting samlet i naturen, bl.a. et egeblad med galde og uglegylp. Tyskerne var meget optaget af disse underlige klumper af uglegylp og afviste min fars forklaringer om naturting af interesse for spejdere. "*Das nehmen wir*

mit”, erklærede officeren højtideligt. Senere har jeg fået at vide, at uglegylp kan have en vis lighed med plastisk sprængstof.

Den 8. januar 1945 blev min far arresteret af tyskerne. Det skete på gaden foran vores hus ved middagstid. Der stod nogle mænd ved indgangen, en af dem var hans patient, og far spurgte ham, om hans kone nu var syg igen. ”Dr. Rossen, vi kommer for at arrestere Dem!” lød svaret fra den forlegne stikker. Ved retssagen efter krigen hævdede han, at han havde deltaget i denne arrestation for at sikre, at hans læge ikke led overlast. Min far spurgte, om han ikke lige kunne gå op og fortælle min mor, at han var tvunget til at gå med på Staldgården. ”Nej”, lød svaret. I det samme kom en adjunkt fra Kolding Højere Alménskole gående, min storebrors engelsklærer, og til ham sagde min far: ”Hr. Thykier, kan De ikke sige til min kone, at jeg ikke kommer til frokost”. Så blev også han arresteret og ført til Gestapos hovedkvarter på Staldgården. De blev anbragt i Celle II, opholdsstedet for fanger, der ventede på at komme i forhør. Den sagesløse adjunkt var noget overbevist om den uventede tilbageholdelse, men fik ingen trøst af de djærve medfanger, da han udtrykte sin bekymring. ”Du kommer sgu'tte ud den første måned”, sagde en af dem til ham. Han kom dog fri den samme aften.

Så så vi ikke min far før den 5. maj om aftenen, men af praktiske grunde vælger jeg her at berette om hans tid i tysk fangenskab, selvom det ikke er selvoplevet, men først blev en del af mit tidsbillede, da han efter krigen fortalte dele af sine oplevelser. De mest ubehagelige ting har vi aldrig hørt om. Dette er vist karakteristisk for mange modstandsfolk.

Han var indsat i Kolding Arrest indtil mid-

Læge Ejnar Rossen øverst til højre fotograferet i sommeren 1945.

ten af marts og blev så overført til Frøslevlejren. I den første tid var han jævnlige til forhør hos Gestapo. Forhørene var ubehagelige. Tyskerne lod som om de vidste alt, og far anede ikke, hvor meget de vidste, så han valgte at spille dum og naiv. Han forsøgte at forklare tyskerne, at han som god dansker ikke kunne hænge landsmænd ud, ligesom han gik ud fra, at Gestapochefen som en god tysker nok heller ikke ville røbe sine kammerater. Ved nogle forhør forsøgte man sig med venlighed. En gang bød man min far en cigar. Han havde den uvane at lægge tændstikken tilbage i æsken efter brug, og ved denne lejlighed blussede de andre tændstikker op. Forhørslederen for sammen og skreg ”sabotage”.

Min far fremhævede altid, når han fortalte om det, at han den dag var glad for, at han kunne beherske sin ansigtsmuskulatur.

Ved andre forhør brugte man trusler, som han, der ikke kunne meget tysk, siden kunne gengive med perfekt formulering. Eller man brugte slående argumenter, som han aldrig talte om. Men vi undrede os over, at han i sommeren 45 måtte have gebis. En mere infam form for pres blev han udsat for på en køretur. De kørte ikke som sædvanlig til arresten, men ud ad landevejen mod Vejle. Da presset blev så stort, at han ikke kunne holde det ud, tog han initiativet og sagde: "Jeg har sagt det, jeg vil sige. Hvis De vil skyde mig, så gør det nu!" De kørte et par km længere frem, vendte om og kørte så til arresten. Hvis min far var blevet offer for et clearingmord, ville jeg ikke have haft den viden, jeg har og garanteret have haft en helt anden identitetsfornemmelse.

Opholdet i det tyske fængsel i Kolding var på sin vis relativt behageligt – sammenlignet med Frøslevlejren, hvor der var meget mindre plads – fordi min far kunne spille på sit lokalkendskab og udnytte det forhold, at tyskerne godt vidste, at krigen var tabt. Han fortalte muntre historier om de små puds, de kunne spille tyskerne. Tyskernes læge var ikke særlig dygtig, men da han selv var klar over det, blev min far ofte inddraget som rådgiver. En gang var han med den tyske læge ovre på Sct Hedvigsstrenes Klinik, der lå lige over for arresthuset. Han skulle tage stilling til en dames sygdomstilfælde. Det var en overlægefrue fra Haderslev, som han havde haft illegalt samarbejde med. Efter undersøgelsen kom han med den konklusion over for de tyske myndigheder, at han ikke forstod,

hvorfor man ville tilbageholde hende, da hun tydeligt var dødssyg af kræft. Hun blev faktisk løsladt få dage senere – og levede i adskillige år efter krigen!

En anden gang fik en af hans cellekammerater symptomer på mavesår – han var blevet godt instrueret – og min fars tilbud til lægen var, at han kunne kurere manden uden udgift for den tyske værnemagt. Så han skrev en seddel til en af sine patienter, en bagermester, og bad ham sende et franskrød og et pund smør til arresten – om dagen. Det skete så. En tysk vagtmand, der var klar over, at krigen var tabt, og som ikke kunne være med til det tyskerne stod for, blev jævnlige sendt på apoteket og fik altid at vide, at han skulle bede om "Mundwasser". På den måde fik fangerne en halv flaske snaps ind i cellen.

Alt dette holdt op, da han kom til Frøslevlejren. Her var der overfyldt og ingen mulighed for kontakt ud af lejren. Det gode kammeratskab blev altid fremhævet i beretningerne herfra, men overbelægningsen sled på nerverne.

Min mor var altså alene med fem børn fra januar til maj 1945. Men den solidaritet, der var opstået i befolkningen, kunne mærkes positivt. En dag kom der en lokal læge med et pengebeløb. Han beklagede, at han ikke kom på lægeforeningens vegne, men en kreds af kolleger ville gerne hjælpe hende gennem den vanskelige tid. I april, hvor man ikke vidste, om krigen kom til Danmark, kom en ukendt mand ind og tilbød min mor, at hun kunne bo med os i et sommerhus på Binderup Strand.

Derfor kom jeg til at tilbringe tiden fra 13. april til 7. maj under særlige omstændigheder. Vi havde en meget fri og dejlig forårstid

ved stranden ud mod Lillebælt. Min søster og jeg havde til opgave at købe ind i Bjert Brugs, der lå et par km fra, hvor vi boede. Vi skrålede og sang, når vi udførte dette hverv. En dag kom vi hjem og fortalte, at vi havde hørt radio, og at vi havde hørt, at Hitler var død. Ved den lejlighed hørte jeg for første gang navnet Dönitz, den mand som var Hitlers efterfølger. Det var nyheder at komme hjem med. Få dage senere kom meddelelsen i radioen, at de tyske tropper havde kapitulert. Der boede vel kun en 6-7 danske familier derude ved stranden på det tidspunkt, men vi fandt hurtigt sammen og gav vores glæde frit løb. Den aften skældte jeg i øvrigt min mor

ud. Hun græd – og det kunne jeg slet ikke forstå. Stemningen den aften i disse særlige omgivelser var uforglemmelig. Vi vidste alle, at nu var krigen forbi, en glæde og lettelse greb os.

Dagen efter fik jeg til opgave at få fat i en vognmand, så vi kunne komme ind og hente far. Jeg var rævestolt, men det var faktisk også vanskeligt at få fat i en, der kunne køre os til byen. Da vi kom ind til Kolding, måtte vi vente længe, før de tre busser fra Frøslev nåede frem. Vi stod på Akseltorv, der var overfyldt, og jubelen var enorm, Med barnlig stolthed syntes jeg, at de klappede mere af min far end af de andre.

Fru Ruth Rossen omgivet af børn og nær familie samt et finnebarn, foråret 1945.

MARIE ELISABETH SCHMIDT DAMKJÆR – EN IVÆRKSÆTTER

Af John Rasmussen

I Jydske Tidende den 1. januar 1958 kan man finde et interview med Marie Elisabeth Schmidt Damkjær i anledning af, at hun overdrager sin viktualieforretning til sin datter og svigersøn. I dette interview siger hun: ”jeg tror, at en skytsengel har fulgt mig fra den dag, jeg åbnede min forretning. Det er ikke min egen dygtighed, der er skyld i, at jeg er nået så vidt som tilfældet er, men jeg har i årenes løb fået overordentlig megen støtte ikke alene af mit dygtige og trofaste personale, men også af mine kunder. Jeg har mødt så megen venlighed, og det er jeg taknemmelig for!” Firmaet Schmidt Damkjær forsynede i en årrække mange koldingensere med viktualier og færdiglavet smørrebrød.

Men hvem var så dette beskedne menneske? Lad os gå tilbage til den 22. april 1880 i Hjarup. Her bor gårdmand, smed og senere hestehandler Rasmus Lauridsen Schmidt. Han er gift med fru Johanne, og de har på det tidspunkt 4 børn, 3 drenge og 1 pige. Børnene må have fået et godt stof med fra deres opvækst, for de driver det alle vidt senere i livet. Én bliver en landskendt hestehandler bosiddende i Odense, en anden en højt skattet medarbejder på Carlsberg i København og en tredje oparbejder en stor slagterforretning i Kolding med speciale i hestekød. To senere fødte brødre udvandrer til USA og får oparbejdet betydelige forretninger i Boston. Den

22. april 1880 kommer så yderligere en pige til – nemlig vores hovedperson Marie Elisabeth Schmidt.

Det har desværre ikke endnu været muligt at finde noget om Marie Elisabeths skolegang. Hun har sandsynligvis gået i Hjarup Skole fra 1887 til 1895. Hun har været en pligtopfyldende og flittig elev, for ved konfirmationen i 1894 fik hun fine karakterer for flid og god opførsel. Vi ved, at hun bor hjemme hos forældrene ved folketællingen den 1. februar 1906. Hun bliver gift med gårdejer Kristian Jepsen Damkjær fra Gelballe Skov i Hjarup Kirke den 15. oktober 1908.

I 1909 fik de deres første barn – en pige, som senere blev min svigermor. Hun blev født i Gelballe Skov i Skanderup Sogn. Ægteparret flyttede i 1912 til Kolding til adressen Hollændervej 5, og manden ernærede sig som selvstændig vognmand. Det går tilsyneladende familien godt. Man kan se af skattemønstrene, at der er en stigende indkomst år for år, så vognmandsforretningen er i udvikling. I 1916 gik det imidlertid galt i familien. På begæring fra Marie Elisabeth blev hun 28. januar 1918 separeret fra Kristian Jepsen Damkjær.

Den 26. november 1921 tildeltes Marie Elisabeth kongelig bevilling til ophævelse af ægteskabet. Ved den endelige skilsmisse blev det anført, at ”det skal være hustruen tilladt

at indgå nyt ægteskab, hvorimod denne vor allerhøjeste bevilling ikke hjemler manden sådan ret". Marie Elisabeth giftede sig dog aldrig igen.

EN FRASKILT KVINDE I 1919

Første verdenskrig sluttede i 1918, og trods dyrtid, arbejdsløshed og rationeringer kom Danmark rimeligt igennem den. Eksporterhvervene havde haft det fint, fordi de krigsførende lande stort set manglede alt. Nogle danskere blev endog meget rige på krigen, men også efter krigen var der stor arbejdsløshed. Priserne steg, og frem til 1925 var der flere arbejdskonflikter. Det var især meget svært for kvinder at komme ind på arbejdsmarkedet. De havde som regel ingen uddannelse ud over den, de havde fået hjemme som fremtidig gift kvinde og "husmoder". Hvis kvinderne så kom ind på arbejdsmarkedet, var deres løn oftest meget mindre end mændenes, de blev betragtet som løntrykkere og var ildesete. Men da børnearbejde fra 1873 og frem til 1913 ad lovgivningens vej blev stadig mere begrænset, blev en del af det tidligere børnearbejde bl.a. på en arbejdsplads som S.W. Bruuns Tobaksfabrikker i Kolding, overtaget af kvinder.

I 1857 havde vi fået en lov, som betød, at ugifte kvinder over 25 år blev myndige på lige fod med mændene. Samme år gav loven om næringsfrihed ugifte kvinder ret til at få næringsbevis på samme vilkår som mænd. Gifte kvinder havde kun denne frihed, hvis manden var rømt, dog med en enkelt undtagelse: "at forfærdige modepynt, klædningsstykker for personer af kvindekønnet og for drengebørn under 10 år, at sy linnedsyning, kasket-

Marie Elisabeth Schmidt Damkjær med datteren, 1919.

ter, halsbind og deslige, skal for kvinder anses for fri næring". De gifte kvinder skulle stadig finde deres forsørgelse i ægteskabet. Først fra 1899 bevarede kvinderne deres myndighed, når de giftede sig, og i 1920erne var den politiske og juridiske ligestilling stort set gennemført. Nu havde kvinderne på lige fod med mændene ret til at nedsætte sig som selvstændige inden for produktion og handel. Mange kvinder manglede dog stadig uddannelse. Derfor så man, at kvinder, der blev enker eller fraskilte, måtte ernære sig ved hjælp af de kundskaber, de havde lært hjemme – og det var at sy og at lave mad. Derfor fik de arbejde som fabriksarbejdere på systuer og tekstilfabrikker, som indehavere af pensionater eller som husbestyrerinder. Det var sådan-

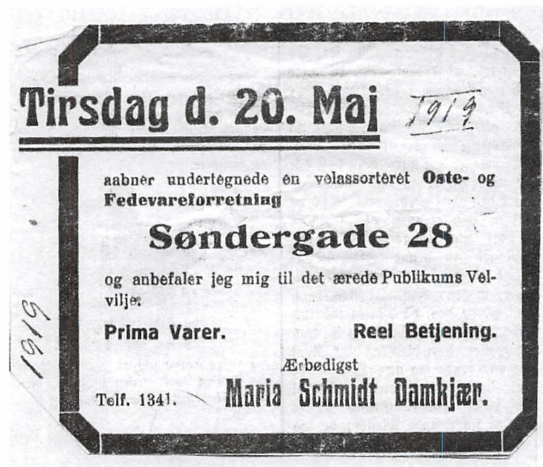
ne omstændigheder Marie Elisabeth Schmidt Damkjær stod i, da hun i 1919 som fraskilt kvinde skulle forsørge sig selv og sit barn.

VIKTUALIEFORRETNING I SØNDERGADE

Marie Elisabeths far var død den 7. oktober 1918. Hun boede sammen med sin datter hos moderen på Sdr. Landevej, nuværende Haderslevvej. Efter faderen arvede hun en lille sum penge, som hun kunne bruge til etablering af forretning. Hun havde først planer om at starte en kaffeforretning og tog derfor til København for at lære det nødvendige, men en dag fik hun et brev fra sin broder, som havde en slagterforretning i Søndergade i Kolding. Broderen mente, at hun lige så godt kunne vende hjem, for nu var der kommet en kaffeforretning lige over for, og den kunne hun efter broderens opfattelse ikke konkurrere med.

Marie Elisabeth vendte tilbage til Kolding og klagede sin nød til sin svigerinde. Denne foreslog Marie Elisabeth at starte en viktualieforretning. Marie Elisabeth vidste ikke hvad det var for noget. "Det er noget med kød og flæsk" svarede svigerinden og tilføjede: "og så er du jo god til at lave frikadeller".

Marie Elisabeth fandt ud af, at hun kunne tage til Horsens og dér komme "i lære" hos en fru Friis. Hun skulle betale 10 kroner om dagen i lærepenge, og efter 8 dages forløb syntes hun, at hun havde lært nok og tog så tilbage til Kolding for at komme i gang. Fru Friis havde sagt, at hun gerne ville komme og hjælpe Marie Elisabeth på åbningsdagen, og aftalen blev, at hvis der blev solgt for mere end 5 kroner, skulle fru Friis have sin togbillet betalt.

Åbningsannonce, maj 1919.

Marie Elisabeth åbnede sin viktualieforretning i Søndergade 28 den 20. maj 1919, og på åbningsdagen blev der solgt for over 160 kroner, alle varer var totalt udsolgt, og dermed fik fru Friis sin togbillet betalt. Marie Elisabeth huskede tydeligt sin første kunde og at denne havde købt en appelsin. Den første krone blev pakket ind i sølvpapir og gemt.

Men de første mange år derefter var virkelig drøje. Arbejdsforholdene var ikke ideelle. Det havde været dyrt at etablere forretningen, bl.a. måtte der opsættes fliser for at få myndighedernes godkendelse. De maskiner, der var i køkkenet, var gammeldags og skulle trækkes med håndkraft. For en relativ spinkel dame var det et kolossalt slid, og så var det bestemt ikke et 8 timers job, men heldigvis var iværksætterånden stor, og Marie Elisabeth fik etableret en god og fast leverandør- og kundekreds. Leverandørerne var ofte private, en "duemand", en "rejemand", en "æg-gemand" og jægere, som solgte deres jagtbyt-

te. I gården til forretningen gik levende høns, som blev solgt som friskslagtede.

Blandt kunderne var ofte lokale kunstmalere, som betalte madvarer med malerier, hvoraf mange stadig er i familiens eje. I forretningen var opsat en træbænk, hvor kunderne ofte sad og fik en snak med Marie Elisabeth – mange personlige problemer blev løst her.

Forholdene i viktualieforretningen i Søndergade 28 er godt beskrevet i et lydinterview optaget af Anker Nielsen i 1998 med frk. Gudrun Høgh, der i en årrække var ansat i viktualieforretningen. Frk. Høgh var på dette tidspunkt omkring 90 år og fortæller:

– Ejendommen indeholdt 2 forretninger samt et antal lejligheder og værelser. Bagermester Åkerlund havde forretning i den ene og den anden blev så viktualieforretning. Ejendommen var ejet af karetmager Peter Rasmussen, og i en af lejlighederne boede Marie Elisabeths broder, som havde slagterforretning lidt længere henne i gaden. Broderen flyttede i slutningen af 1918 hen i ejendommen Søndergade 18, som han var ejer af, og dermed kunne Marie Elisabeth overtage lejligheden i Søndergade 28.

Jeg var ansat i Viktualieforretningen Schmidt Damkjær i en lang årrække. Efter at have været i lære i min faders slagterforretning var jeg ansat som ekspeditrice i en slagter- og viktualieforretning i Vedbæk, men i 1934 vendte jeg atter tilbage til Kolding, og efter kun 2 dage blev jeg kontaktet af fru Schmidt Damkjær og hendes datter, som kunne bruge en "dame" i deres viktualieforretning. Faciliteterne i Søndergade 28 var meget gammeldags, og der var meget lidt plads til rådighed. Personalet dengang var fru Schmidt Damkjær, der

Marie Elisabeth Schmidt Damkjær, ca. 1944.

selv stod for køkkenet og til hjælp havde en lille ung pige, der boede bag i gården oven på bageriet. Senere kom 2 søstre til, fru Pedersen og fru Michelsen, som var meget dygtige til at skære fiskefiletter ud og stege dem. En nytårs-aften lige inden flytningen til den nye forretning blev der stegt 50 kg.

Jeg var udelukkende i forretningen. Butikken bestod af to rum, et køkken og butikken. Fru Schmidt Damkjær boede selv ovenpå forretningen. Hun havde en ung pige til hjælp i privaten. Jeg var ansat med kost og logi og fik 65 kroner om måneden i løn. Mit værelse var et af to værelser med dør imellem. Den hus-

Ejendommen Søndergade 28 under krigen, derfor de tilskoddede vinduer. Th. for porten bagerforretning og tv. viktualieforretningen. Vinduerne oven over forretningen er lejligheden, hvor Marie Elisabeth boede.

lige pige havde det største med kakkelovnen. Toiletter var indrettet i 3 små rum i nogle tidligere hestestalde i gården. Det var gammeldags lokummer, som blev tømt om natten. Om vinteren kunne det gå så galt, at de ikke kunne blive tømt på grund af frosten, og så måtte man bruge et andet toilet, der lå på den anden side af baneoverskæringen.

Efterhånden som forretningen voksede, kom datteren, fru Knudsen og hjalp i butikken hver anden fredag-lørdag, og i 1940 ansattes frk. Stæhr Jensen, som tidligere selv havde haft viktualieforretning i Jernbanegade. Under krigen blev komfuret erstattet af et nyt, hvor tørv blev anvendt til opvarmning. Tørvene blev oplagret hos Peter Lauridsen, der havde slagterforretning overfor i Søndergade. Lageret blev også brugt til oplagring af oste. I samme bygning var der også en bager, og hos ham fik de bagt leverpostej. Arbejds-

tiden var ca. 7-18 ugens 4 første dage og fredag/lørdag fra 7-21, men så havde personalet også en times pause!

FLYTNING TIL DYRINGHUS

Marie Elisabeth Schmidt Damkjær indså efterhånden, at hun måtte udvide og modernisere forretningen, hvis hun skulle drive den videre.

1. november 1949 fik hun mulighed for at købe ejendommen Søndergade 32.

Købesummen var 287.500 kr. Finansieringen var en kontant betaling på 87.500 kroner, et overtaget lån på 135.000 kroner samt pantebrev på 65.000 kroner.

Søndergade 32 (matr. 515i & 514b) var opført i 1907 af købmændene Møller og Knudsen. Grundarealet var 501 m² og etagearealet 1778 m² i 4 etager. Bygningen var og er en imponerende 4-fløjet hjørneejendom i historisk stil. Bygningens navn "Dyringhus" stammer fra købmand Dyring, som fra 1847 til 1878 havde en købmandsgård på dette sted, men hans gård blev i 1907 nedrevet til fordel for den nuværende ejendom. Sønderbro Apotek åbnede i 1922, og fra 1907 til 1928 havde Th. Fischer-Nielsen kolonialhandel her. Op til 1955 havde Johs. Slange købmandsforretning i ejendommen, indtil han i 1955 flyttede til den modsatte side af Søndergade. Indretningen af viktualieforretningen blev påbegyndt 1. oktober 1955.

Marie Elisabeth boede som tidligere fortalt privat i Søndergade 28 i lejlighed med toilet i gården. Ved købet af Søndergade 32 den 1. november 1949 havde hun ikke mulighed for at flytte til Dyringhus, da alle lejemaal var optaget. Det blev først muligt i 1952, da en lej-

lighed beliggende over forretningen blev ledig. Her boede hun, indtil hun i en høj alder flyttede på plejehjem i Skovparken og senere til det nyindrettede Kløverhøj.

Den 15. december 1955 blev viktualieforretningen flyttet fra Søndergade 28 til Søndergade 32, hvor der var blevet indrettet en moderne og tidssvarende levnedsmiddelforretning. Forretningen var indrettet og tegnet af Kolding-arkitekterne Andersen og Holm efter indtryk, som fru Schmidt Damkjær og datteren fru C.C. Knudsen havde fået ved besøg i forretninger i København. Kunderne blev ofte inviteret ud i køkkenet for at se renligheden. Køkkenet var indrettet med et stort elektrisk komfur med seks kogeplader. Des-

uden havde man 2 store ovne og en fritureko-ger. Der blev købt ca. 200 spegepølser af gangen samt masser af fiskefiletter. Desuden var brugen af poser, der hang ved disken, samt kageæsker til smørrebrød noget nyt.

Forretningen leverede varme retter til pensionister samt smørrebrød til bl.a. FDBs kantine. Ved juletid var specialiteterne hjemmelavet leverpostej og sylte meget efterspurgt. Nytårsaften var en af forretningens helt store dage, hvor smørrebrød blev leveret ud af huset på store papfade med ca. 10 stk. på hver. Senere blev det aluminiumsbakker. En af de største ordrer, forretningen havde, var levering af 2500 stk. smørrebrød til et jubilæum på De Danske Mejeriers Maskinfabrik.

Forretningen Søndergade 28, ca. 1940. Fra venstre Gudrun Høgh og fru C.C. Knudsen. Damen til højre er ukendt for forfatteren.

Søndergade set fra Haderslevvej, ca. 1960. Den store bygning til venstre er Dyringhus.

Samtidig med flytningen af forretningen trak Marie Elisabeth sig delvis tilbage og overlod den daglige drift til sin datter. Senere kom svigersønnen også ind i forretningen. 30 december 1957 solgte hun forretningen til svigersønnen, købmand C.C. Knudsen. 15. november 1967 solgte hun så hele ejendommen Søndergade 32 til C.C. Knudsen for 800.000 kroner – svarende til ejendomsværdien. I handelen indgik en aftale om, at sælger på livstid vederlagsfrit kunne blive boende i sin lejlighed.

Viktualieforretningen blev nu drevet af C.C. Knudsen og hans hustru i en lang årække, inden de ved årsskiftet 1976/77 over-

drog den til Karna Byrckel. Forretningen ændrede navn til Maxim og specialiserede sig i franske delikatesser. Imidlertid var det et mislykket eksperiment, og forretningen blev overtaget af Ib Christensen, Agtrupvejs Smørrebrødsforretning, som måtte lukke den i februar 1978. Begrundelsen var, at de store forretninger efterhånden havde taget magten i Kolding.

EN TUR TIL USA I 1949

Marie Elisabeth Schmidt Damkjær havde 2 yngre brødre, som i 1912 var udvandret til USA. I 1949 besluttede Marie Elisabeth sig

På billedet ses 3 generationer: Fru Marie Elisabeth Schmidt Damkjær, datteren fru C.C. Knudsen og Marie Elisabeths yngste barnebarn Else Knudsen, i dag gift Jørgensen

til at besøge dem i Boston, hvor hun opholdt sig 2 måneder. I en lokal avis kan man læse, at Mrs. Marie Schmidt Damkjær var ankommet til New York med en polsk Liner og her var blevet modtaget af sin broder og hans kone. I Boston-avisen blev det beskrevet, hvorledes hun havde startet og udviklet en succesfuld delikatesseforretning til en kvart million dollar forretning, og at hun i forretningen havde en vanskelig tid med tyskerne. Ifølge artiklen fortalte hun, at hun tre gange blev arresteret med den begrundelse, at hun var uhøflig over for de tyskere, der kom i forretningen. Efter den tredje anholdelse blev hun bedt om at underskrive et løfte om at be-

handle dem mere respektfuldt, men hun havde så sagt, at det ikke var muligt at behandle tyskerne med større høflighed, for de var de fineste gentlemen, hun kendte. Hun er også refereret for at fortælle, at hele Koldings befolkning var beordret ud af byen af tyskerne, men da folk tårevædede var parate til at forlade byen, ankom de engelske befriere, og tyskerne måtte foretage en hurtig exit. Mere rigtigt er det nok, når avisen gengiver, at hun finder "five-and-dimes" forretningerne meget interessante. Hun er også overasket over, at amerikanerne ikke møder til middag i omklædt stand, som man gjorde i Danmark. Avisen fortæller også, at hun vækker stor op-

Den nye forretning i Søndergade 32, indviet i 1955.

mærksomhed i restauranter, når hun efter middagen tænder sin "damecerut" og ikke den almindelige cigaret.

DE SIDSTE ÅR

Marie Elisabeth Schmidt Damkjær flyttede i en høj alder ind på kommunens plejebolig i Skovparken og blev senere flyttet til Plejehjemmet Kløverhøj, hvor hun flyttede ind som ældste beboer. Marie Elisabeth Schmidt Damkjær døde nytårsnat 31. december 1977 i en alder af 97 år. Hun var åndsfrisk til det sidste.

KILDEMATERIALE

Jydske Tidende 1. januar 1958.
 Diverse Kolding Aviser fra perioden 1919-1978.
 Pia Fris Laneth: Lillys Damarkshistorie, 2006.
 Kolding Stadsarkiv:
 Lydbånd med Gudrun Høgh 1998.
 Mandtalslister fra Kolding 1916-1919.
 Saglig Samling: Dyringhus.

Privat materiale fra familien
 Interview med Grete Rasmussen, Kolding.
 Interview med Else Jørgensen, Kolding.
 Interview med Gerda Hansen, Kolding.

ETABLERINGEN AF ROCKWOOL I VAMDRUP

AF ELSE BYGVRAA

Jeg var i tiden 1974-1982 ansat i Rockwool A/S i Vamdrup, og da jeg i 2000 som studerende på Odense Universitet i faget Strategiske Udviklingsprocesser skulle skrive en opgave om lokalisering af virksomheder i nye egne, faldt det lige for at vælge at skrive om Rockwools etablering i Vamdrup. Hvorfor valgte Rockwool lige netop Vamdrup og ikke andre velbeliggende industrigrunde i andre kommuner?

VAMDRUP OMKRING 1960

I Vamdrup Kommune var der i 1963 3.600 indbyggere, i dag er der i samme område 7.600. Sognerådsformand, gårdejer Carl Nielsen, Vamdrup udtalte til Jydske Tidende: *Vort største problem er, at halvdelen af vore indbyggere er landbrugere, og med de øjeblikkelige økonomiske forhold for landbruget står vi os ikke særlig godt. Desuden mærker vi en konstant afgang af unge fra vor kommune.*

Vamdrup havde oplevet nedgangstider efter Genforeningen i 1920 og blev kaldt "de gamles by". Kommunen måtte låne til at opføre pensionistboliger og modernisering af De gamles Hjem. Den største udgift i kommunen var udbetaling til folke- og invalidepension, hvor der til skoler kun blev brugt 1/4 deraf. Beskatningsprocenten i kommunen var en af de højeste på Koldingegnen, nemlig: 22%.

Der var kommet nogle få virksomheder til: Vamdrup Andels Fjerkræslagteri og i 1955 Jernstøberi Kongeåen. Den sidstnævnte virksomhed hjalp kommunen over "det døde punkt", fordi det var nødvendigt at opføre nye boliger i byen til medarbejderne.

FREMSYNET BYPLANLÆGNING 1960-1965

Sognerådets plan var at udvikle kommunen, og derfor blev Ivan Leif Jæger ansat som kommuneingeniør i 1960 med den særlige opgave at tiltrække industri til kommunen. Kommunen havde opkøbt store arealer til byggegrunde og industrijord og kunne sælge til priser væsentlig under priser andre steder. Der blev anlagt flere veje på industriarealerne for at tiltrække virksomheder, og der var planer om etablering af en flyveplads, hvilket ville være af uvurderlig betydning for erhvervslivet.

Sognerådet og kommuneingeniøren var meget aktive i udviklingen af kommunen, således viser avisartiklerne, at der i løbet af få år blev tiltrukket 12 nye virksomheder til byen – både produktionsvirksomheder, servicevirksomheder og grossistvirksomheder. Vamdrup blev i 1964 i den socialdemokratiske avis Aktuelt rost for sin evne til at trække nye industrier til kommunen.

Initiativdiplom til Vamdrup Kommune var

Sognerådsformand Carl Nielsen modtager her ved et møde på Bække Kro den 2. juni 1965 Kolding Salgs- og Reklameforenings diplom, fordi kommunen "havde forstået at sælge sig selv gennem en realitetsbetonet indstilling". Da borgmester Peter Ravn havde meldt afbud, foretoges diplomoverrækkelsen af Koldings viceborgmester fabrikant Poul Sørensen.

overskriften i Aktuelt 3. juni 1965, hvor Vamdrup Kommune fik Kolding Salgs- og Reklameforenings diplom. Kommunen blev fremhævet for sin mangesidede aktive indsats – især forståelsen for at sælge sig selv gennem en realitetsbetonet indstilling. Det kan ikke komme som en overraskelse, at Vamdrup Kommune – personificeret ved sognerådsformand, gårdejer Carl Nielsen og den energiske kommuneingeniør I. L. Jæger – i går blev hædret med Kolding Salgs- og Reklameforenings initiativdiplom. Uden at forklejne de andre omkringliggen-

de kommuner, har navnlig Vamdrup Kommune i de sidste fem år undergået en forvandling, som selv dens beboere ikke har svært ved at se. Der var i 1965 i alt 31 store og mellemstore virksomheder i Vamdrup. Artiklen fortsætter: Når interessen for navnlig Vamdrups industriområde er så stor, skyldes det ikke blot kommunens dristige, fremsynede byplanlægning, men i lige så høj grad de gode betingelser og den imødekommenhed, kommunen byder de interesserede industrivirksomheder. Derudover fremhæves farten i boligbyggeriet i Vamdrup samt flyvepladsen.

Det var således en meget initiativrig kommune og meget aktive myndigheder, der stod for Vamdrup Kommune på den tid. Især fremhæver medarbejderne på Vamdrup Kommunes Tekniske Afdeling dengang kommuneingeniør Jægers person.

Knud Grundahl og Ida Schwartz, Vamdrup Kommunes Tekniske Afdeling, fortæller:

Teknisk Forvaltning i Vamdrup Kommune fik i 1960 ansat den første kommuneingeniør, Ivan Leif Jæger. Jæger fik et meget flot kontor i Vamdrup by, stort teaktræsskrivebord, væggene blev beklædt med teaktræ, og Jæger fik en stor flot lænestol. Kontoret lå på 1. sal med udsigt ud over byen. Det var kommunens repræsentationskontor. Sognerådsformandens kontor var et lille kontor nedenunder. Om morgenen kom Jæger ind til bygningsingeniørerne og checkede dagens opgaver af. Man var De's, selvom alle var unge, og man gik i hvid skjorte, men da alle kom lige fra militæret vidste man godt, hvad det drejede sig om. Jæger havde under skrivebordskanten en knap, som han kunne trykke på: 1 tryk så blev Knud Grundahl tilkaldt via en rød lampe i sit kontor, 2 tryk så blev kollegaen tilkaldt ved 2 røde lys. Dette imponerede mange besøgende.

Jæger og hans kone var de første i Vamdrup, der anskaffede sig en højfjeldssol, og han så altid frisk ud. Han røg stor cigar og kørte en tomatrød Ford Taunus 17 M – drømmebilen på det tidspunkt. Knud Grundahl havde en Mascot og kollegaen en Volvo 444. En dag havde Jæger brug for at køre med en af kommuneingeniørerne, men valgte ham med Volvoen for at køre standsmæssigt.

Hans opgave var at tiltrække virksomheder til kommunen, og det første, han gjorde om morgenen, var at checke aviserne: Kolding Folkeblad, Jydske Tidende, Aktuelt og

Kommuneingeniør Ivan Leif Jæger. Foto fra ca. 1960. Jæger var ansat i Kolding Kommune 1957-1960.

Licitation. Han stregede alle artikler, hvor Vamdrup var nævnt, ind med rødt, og sekretæren klippede dem ud og satte dem i scrapbogen. Der var en streng orden i arkiverne og i scrap-bogen, og alt er bevaret i dag.

Ved kontakten med Rockwool var det først landsretssagfører Chr. B. Heilesen, Jæger havde kontakt med, senere blev det de rådgivende ingeniører Bay og Elkjær fra Kgs. Lyngby og især arkitekt Vagn Bluhme Thorsmark, Klampenborg. Og her var effektivitet og troværdighed vigtigt i forhandlingerne.

ROCKWOOLS UDGANGSPUNKT

Rockwool producerer stenuld til isolering mod brand, varme, kulde og lyd. Rockwool A/S blev stiftet i 1936, og firmaet besluttede i 1964 at bygge en ny fabrik i Jylland. Den første danske Rockwool-fabrik blev startet i 1937 i Hedehusene ved Roskilde. Denne havde i 1964 3 produktionslinier og forsynede hele Danmark. Hovedkontoret med koncernledelse, marketing m.m. har i hele perioden været placeret i Hedehusene, tæt ved Roskilde og København. Rockwool havde fra 1937 også produktion i Sverige, fra 1938 også i Norge og fra 1954 tillige i Gladbeck i Ruhr-distriktet.

De tre produktionslinier i Hedehusene var fuldt besat, og byggeaktiviteten var i begyndelsen af 1960'erne meget omfattende. Prognoserne for perioden 1965-1975 viste stigende byggeaktivitet, især pga. de store fødselsårgange efter 1945, der var potentielle boligkøbere. Denne fabrik i Jylland var den fjerde i en række investeringer, som Rockwool har foretaget indtil i dag, hvor der er 25 fabrikker og et antal salgsselskaber over hele Europa samt enkelte i Canada, USA, Rusland, Malaysia, Thailand og Kina.

Beslutningen om at bygge den nye fabrik blev taget for at imødegå konkurrenten, Superfos Glasulds trusler, idet denne virksomhed havde den teknologiske føring ved at kunne komprimere isoleringsmaterialerne og dermed minimere transportomkostningerne. Det kunne Rockwool ikke, og da transportomkostningerne udgjorde 15-20 % af varens værdi, var en placering i markedet, dvs. Jylland, Fyn og Nordtyskland, en væsentlig faktor for at minimere transportomkostningerne.

Rockwool solgte isoleringsmateriale til mellemhandlere, især trælasthandlere, og en optælling af antallet af trælast- og tømmerhandlere i Fagbog Jylland i 1999 viste, at der var ca. 170. Dertil kom et antal på Fyn, som jeg vil anslå er ca. 50. Dette gav i alt 220 mellemhandlere, og omkostningerne ved at transportere varerne frem til dem var det afgørende. Dertil kom, at der også var et marked i Nordtyskland. Der har formentlig været færre mellemhandlere i 1964, men i forhold til markedet på Sjælland var det en væsentlig kundemasse, og det havde en stor betydning for beslutningen om at bygge fabrikken. Beslutningen blev foretaget ud fra viden om tidligere etableringer i Norge, Sverige og Tyskland.

KONKURRENCEN MED GLASULD

Rockwool producerer isoleringsmaterialer i stenuld, hvor råvarerne er stenarten diabas. Når isoleringsmaterialerne er færdigproduceret, bliver det til et uldent produkt, der indeholder megen luft. Transporten af råvaren diabasten fra Blekinge og kalk fra Gotland foregik med skib til nærmeste havn, Køge og Kolding. Derfra med kraftige lastbiler til fabrikken. Råvarerne som koks og kalk kom med jernbanevogn fra Ruhr-området.

De færdige isoleringsmaterialer kunne ikke komprimeres og fyldte meget på grund af luftmængden og blev transporteret på lette lastbiler til kunderne. Både omkostningerne ved overførsel via Storebælt og tidsfaktoren var af afgørende betydning. En lastbil fra Hedehusene kunne dårligt nå til Ålborg og tilbage igen på samme dag, når Storebælt skulle krydses, hvilket betød yderligere transportomkostninger.

Industrigrund i Sydjylland søges:

Dansk industrivirksomhed søger byggegrund i området mellem den dansk-tyske grænse og linien Aarhus—Esbjerg.

1. Der ønskes: God beliggenhed i forhold til hovedvej samt bebyggelsesmuligheder.
Areal: 15.000—30.000 m². — Endnu større arealer kan have interesse.
2. Det skal være muligt: At dække et vandforbrug paa ca. 100.000 m³ aarligt (evt. ved egen boring).
At etablere nødvendige afløb.
3. Det vil være en fordel: At der forefindes, eller kan indføres, jernbanespor paa grunden.
At højspændingsnettet findes i nærheden (belastningen forudsætter 2-3 stk. 800 KVA transformatorer).
4. Det kan accepteres: At der befinder sig ældre fabriks- eller lagerbygninger paa grunden.

Skriftlig henvendelse med oplysninger refererende til ovennævnte punkter bedes rettet til: Landsretssagfører Chr. B. Heilesen, Frederiksberggade 1, København K.

Konkurrencesituationen på markedet var præget af to store isoleringsproducenter: Rockwool A/S, hvor råvaren var sten og Superfos Glasuld A/S, der anvendte sand og kalk til produktion af glasuld. Derudover var der nogle små producenter af "flamingo", et skumprodukt til isoleringsformål.

Hovedkonkurrenten Superfos Glasuld A/S havde dengang kun produktion i Kastrup ved København, men havde netop via den franske licensgiver Saint-Gobain introduceret en produktionsproces, hvorved glasuldprodukterne kunne komprimeres, hvilket betød en betydelig fragtbetjelse.

ROCKWOOL GÅR I AKTION

Rockwool havde i 1964 detaljeret oversigt over efterspørgslen ud fra byggeprognoser pr. amt og større byområder, og disse analyser viste, at en ideel placering ville være i Vejleområdet.

Rockwools første offentlige aktive indsats for at finde egnet industrijord til en ny fabrik blev gjort den 14. februar 1964, da landsretssagfører Chr. B. Heilesen, København, indrykkede en annonce i Kolding Folkeblad, hvor man søgte industrijord mellem Århus-Esbjerg og den dansk-tyske grænse. Et halvt år senere resulterede dette i følgende avisoverskrift: *Million-firma med 400 ansatte til Vamdrup*. Dette var den første overskrift vedrørende Rockwools køb af grund i Vamdrup. Alle forhandlinger var meget hemmelighedsfulde, og selv sognerådet vidste ikke, hvem det var, der havde henvendt sig. Rockwool havde ifølge artiklen også kontakt med en anden jysk by.

VAMDRUPS STYRKE

Vamdrup Kommune var meget interesseret i at tiltrække nye virksomheder og da især af Rockwools størrelse. Kommunen ønskede at vende nedgangstiden og de økonomiske vanskeligheder til opgangstider ved især at fastholde kommunens unge med gode arbejdspladser og boligforhold. Dermed var kommunens skatteindtjening også sikret. Derfor var det vigtigt at fremhæve kommunens fordele overfor interesserede investorer samt at samarbejde effektivt og hurtigt med virksomhederne.

Vamdrup Kommunes forhandlingsstyrke bestod i besiddelsen af egnet jord, veje, bane og den geografiske placering i forhold til markedet. Vamdrup lå lige i et knudepunkt for transport. Der var 66 daglige togforbindelser fra Vamdrup Station, der var 13 daglige busforbindelser, der var 12 km til Kolding Havn, der var en 16 meter bred forbindelsesvej til

hovedvej 25, Kolding-Tønder og Kolding-Ribe landevej. Der var 70 km til den tyske grænse. Arbejdskraften var anvendelig og myndighederne parate til at yde en indsats for at tiltrække virksomhederne.

Kommunens erfaring med industri var grundlagt ved de to store virksomheder Jernstøberiet og Fjerkræslagteriets placering i samme industriområde. Derudover var der kommet en del mindre nye virksomheder, hvorfra man også havde forhandlingserfaring. Disse erfaringer blev anvendt i kommuneingeniør Ivan Leif Jægers første henvendelse til landsretssagfører Chr. B. Heilesen i februar 1964 og i de efterfølgende forhandlinger. Desuden var der mange ufaglærte arbejdere, der var vant til fabriksarbejde på de eksisterende virksomheder, og der var mange unge, som var tilbøjelige til at rejse væk.

Der var i kommunen gang i nyt boligbyggeri, der var gode skoleforhold, bibliotek, biograf og sportsanlæg. Vamdrups telefoncentral – den største i Koldingområdet blev automatiseret den 29. september 1965. En flyveplads var ved at blive etableret lige uden for Vamdrup på vejen mod Kolding. Energiforsyningen var i orden med strøm fra Skærbækværket og Vestkraft med strømstyrke fra 60/10 KW station. Vamdrup Kommune ejede 70 ha industrijord, og det ønskede areal til at bygge fabrikken på kunne købes kontant eller gennem lån i de lokale pengeinstitutter med kommunen som garant. Prisen pr. m² var kr. 3,50 inklusiv vej men eksklusiv grundstigningsskyld, udstykningsomkostninger, kloak, vand og el.

Forhandlingerne med Rockwool omhandlede vand og losseplads. Der er uanede mængder af vand, blev der sagt. Vamdrup fik gode

betingelser med hensyn til vandindvinding og vandafledning fra Ribe Amt. Kloakudgifterne ville blive sat efter måling af spildevandsmængderne. *Man (sognerådet) har imidlertid fået forståelsen af, at det største vandspild vil komme fra rent kølevand og overfladevand, hvorfor det kan anbefales, at det føres direkte i Vamdrup Å uden om det offentlige kloaksystem og derfor undgå kloakafgiften.* Dette fremgår af et notat i Vamdrup Kommunes sagsmappe den 4/8-64 vedr. Rockwools byggeri, hvor man diskuterede Vamdrup Sogneråds udgifter til offentlig kloak samt adgang til losseplads og mængden af affald, der ikke mentes at blive udgiftskrævende. Der var en godkendelse fra Vandindvindingskommissionen for Ribe Amt på Rockwools indvindingsret på 100.000 m³/årligt til en vandpris på kr. 0,20. Afvandskommissionen i Ribe Amt godkendte betaling efter forbrug med årlige bidrag, altså ikke nogen samlet engangsbetaling.

Vamdrups fine jordbundsforhold blev fremhævet i forhandlingerne – fladt land med fast bund, så man sparede dyre funderinger. Vamdrup var kendt med tung industri, både myndigheder og beboere/arbejdere, idet Jernstøberiet Kongeåen var placeret på modsatte side af Industrivej. Jernstøberiet havde produceret siden 1955 og havde ca. 150 medarbejdere. Det var især ufaglært arbejdskraft, der var ansat der, hvilket også Rockwool havde brug for.

Bebyggelsesgraden m.h.t. bygningers højde, som Boligministeriet havde fastsat, ville på visse bygninger ikke kunne overholdes, men Sognerådet var indstillet på at dispensere i de tilfælde og anbefale det over for Boligministeriet. Forhandlingerne foregik hurtigt og effektivt. Vamdrup Sogneråd og kom-

muneingeniører virkede som troværdige og engagerede samarbejdspartnere.

De hæmmende faktorer for Vamdrup i forhandlingerne var andre kommuners tilbud

med hensyn til beliggenhed og infrastruktur. Men kommunens indre økonomiske problemer, mange gamle og alt for få unge samt et landbrug med økonomiske problemer, var

faktorer, der pressede kommunen til at yde en særlig indsats for at tiltrække virksomheder. Dette kan have betydet, at priserne på jord, vand, kloak og vej blev presset i bund, samt at man overså de vanskeligheder, man senere fik med beboere i det nærliggende villakvarter.

ROCKWOOLS KRAV TIL PLACERING

For Rockwool var transportomkostninger det mest afgørende, når en ny fabrik skulle placeres. Transport af råvarerne diabas, kalk og koks var ikke afgørende, da de på Sjælland blev udskibet i Køge Havn og blot i stedet skulle udskibes i Kolding Havn, men jernbaneforbindelse fra havn til fabriksgrund, og for afsætningen af produktet fra fabrikken via jernbane og veje til store dele af Jylland og den nordlige del af Tyskland var afgørende. Desuden skulle der være lokal- og regionalbusser, så ansatte let kunne komme til fabrikken.

En lokalisering i det sydlige Jylland ville skabe god basis for leverancer til Slesvig-Holsten og Niedersachsen. Jernbanesporet skulle således anvendes både til transport af færdigvarer men også til en af de væsentlige råvarer, koks, der så kunne komme med jernbanevogn fra Ruhr-området. Omkostningerne til arbejdskraft i Jylland var lavere end i Hedehusene, men ikke afgørende for lokaliseringen, men der skulle være egnet arbejdskraft til rådighed.

Kravene til procesvand og elforsyning var vigtige for produktionen og skulle opfyldes og derudover var kravet også, at der var industrijord af en rimelig størrelse, også i forhold til fremtidige udvidelsesmuligheder. Industri-

området skulle klassificeres som §5 område, der kunne rumme tung industri med maksimal miljøbelastning. Der krævedes 56.000 m² og det til en pris af kr. 3,50 pr m² eller 196.000 kr. Prisen var ekskl. grundstigningsskyld og udstykningsomkostninger.

Rockwools forhandlingsstyrke var især tilførsel af kapital og fabrikkens størrelse, der kunne tiltrække mange ansatte og nye borgere til kommunen og dermed sikre den økonomiske fremgang. I annoncen søgtes areal på 15.000-30.000 m² evt. større. I aviserne viste overskrifter senere, at det drejede sig om en virksomhed med 400 ansatte. Derudover besad ledelsen i Rockwool stor ekspertise både med hensyn til erfaring i placering af produktioner i Sverige, Norge og Tyskland samt viden om ny teknologi.

Rockwools mål var snævrere end Vamdrup Kommunes, men for Rockwool var det presset fra konkurrenten Glasuld, der påvirkede den strategiske beslutning og hæmmede Rockwools forhandlingsstyrke. Rockwool havde til gengæld en bedre viden om produktionsaktiviteterne og de konsekvenser, denne tungindustri medførte. Desuden kunne Rockwool bedre forudse investeringens betydning for den lokale økonomi.

De væsentlige faktorer for Rockwools valg af placering af den nye fabrik var kort sagt:

1. Transportomkostninger
2. Egnet arbejdskraft
3. Prisen på jord, vand, kloak
4. Tilgængelighed m.h.t. el, vand, kloak
5. Myndighedernes holdning og effektivitet
6. Infrastrukturen m.h.t. spor på grunden
7. Øvrige faktorer som automatisering af telefon, flyveplads, nye boliger, skoler osv.

HVORFOR VALGTE ROCKWOOL SÅ VAMDRUP TIL DEN NYE FABRIK?

Placeringen i Vamdrup blev valgt pga. nærhed til bane, vej og til havn. Derudover var tilgængelighed af vand og el og egnet arbejdskraft en væsentlig faktor, ligesom Vamdrup

Kommunes store motivation og effektivitet var afgørende for valget. Forhandlingspartnerne var troværdige og lette at samarbejde med. Måske havde prisen på grunden en betydning, men den var ikke afgørende, men grundens størrelse var passende og måske vanskelig at finde andre steder så let tilgæn-

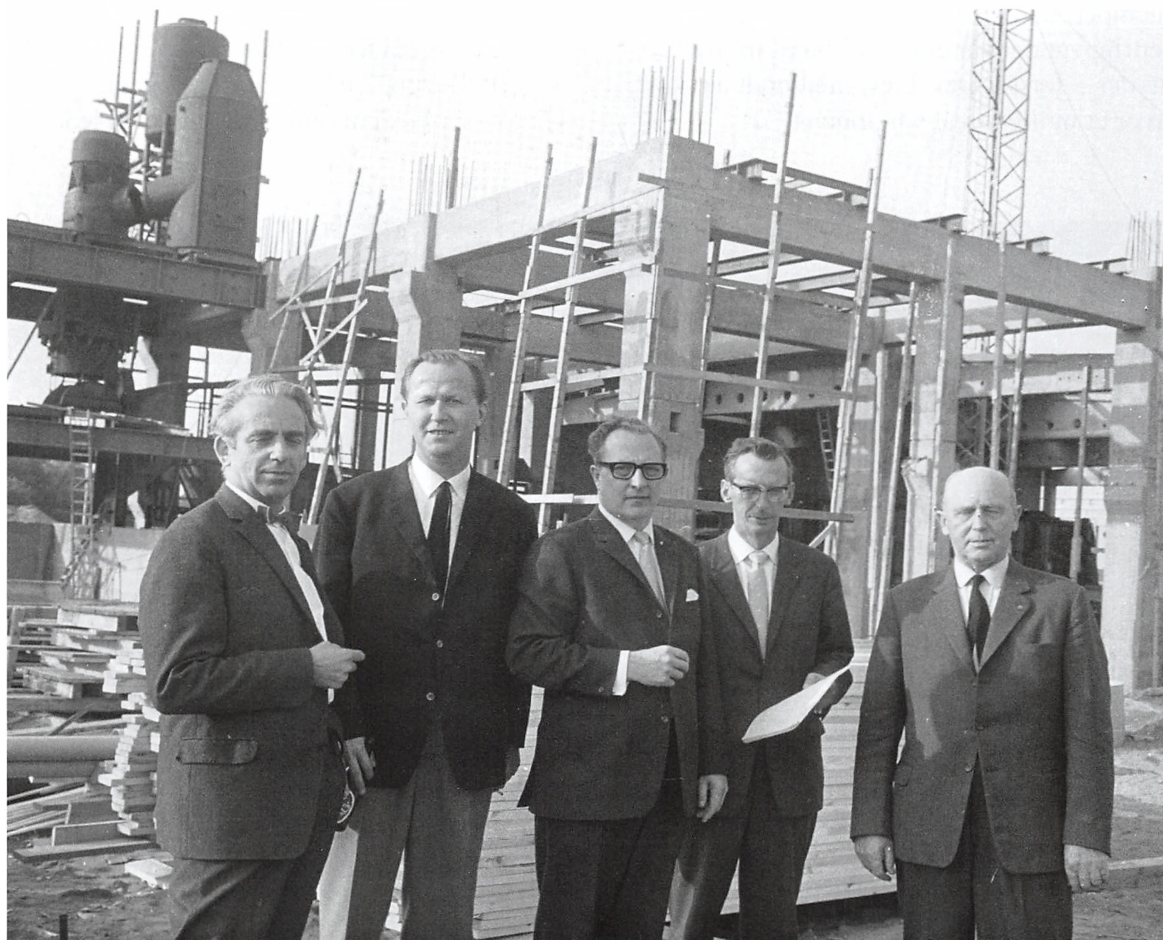

Foto fra rejsegildet på Rockwool, Vamdrup den 24. september 1965. Fra højre mod venstre ses sognerådsformand Carl Nielsen, fabrikschef Ewind Mikkelsen og teknisk direktør Verner Nielsen. Foto: P. Thastum.

gelig som i Vamdrup. De eksterne forhold så som boliger, flyveplads, skoler, bibliotek, biograf, transport fra andre byer og lånemuligheder var formentlig af underordnet betydning.

Derimod var erhvervsforholdene i kommunen væsentlige, fordi der i forvejen var tung industri i form af jernstøberiet, og derfor havde kommune og borgere kendskab til de ulemper, dette kunne medføre. Det var væsentligt, at der var udlagt 70 ha til industri, og at der i første brev blev medsendt et kort, hvor et muligt areal var angivet.

Rockwool havde absolut en stærk position i den forhandling, men kommunen havde en styrke i selv at kunne disponere over grunden og være en effektiv forhandlingspart. Det sikrede kommunen de attraktive arbejdspladser, der betød vækst i kommunen. Derved havde begge parter fordele af resultatet. Købet af industrigunden, der udgjorde størstedelen af kommunens industriareal, blev offentliggjort 18. august 1964. Planerne var at opføre et ekspeditionslager og senere en mindre fabrik, der skulle supplere produktionen fra hovedfabrikken i Hedehusene. Fabrikken i Hedehu-

Fra indvielsen af Rockwool-fabrikken i Vamdrup i 1966. Foto: N. Lisberg.

sene havde på dette tidspunkt 500 ansatte. I avisen stod: *Virksomhedens ledelse ønsker ikke på nuværende tidspunkt at give nærmere oplysninger om byggeriets igangsættelse og størrelse eller om det antal medarbejdere, afdelingen i Vamdrup venter at kunne beskæftige.*

Det var Rockwools eget ingeniørkontor, der projekterede det omfattende fabriksbyggeri, der skulle opføres etapevis. Hovedentreprenør var Firmaet Kjær og Trillingsgård A/S, Kolding. I 3 aviser omkring 1. maj 1965 kunne man se det samme billede af teknisk direktør Verner Nielsen, der præsenterer en model af den nye fabrik. Artiklen i *Aktuelt* forklarer baggrunden for byggeriet med, at man ville imødekomme det hurtigt voksende krav fra det jyske byggermarked om Rockwool-isoleringsmaterialer og undgå den trafikale flaskehals ved Storebælt. Som leder af fabrikken blev ingeniør Eivind Mikkelsen ansat og bortset fra enkelte eksperter fra moderfabrikken i Hedehusene ville der blive ansat funktionærer og arbejdere fra Vamdrup og omegn.

Fabrikken blev startet den 16. juni 1966. I dag er Rockwool verdens største producent af stenuldsisolering og har en omsætning på 11 mia. kr. Der er 25 fabrikker i 17 lande rundt omkring i verden og man forventer at bevæge sig ind i syv-otte nye lande, blandt andet Kina, Brasilien og Tyrkiet.

KILDER:

Avisartikler fra Aktuelt, Jyske Tidende og Kolding Folkeblad fra februar 1964 til september 1965. Desuden Vamdrup Kommune, hvor jeg talte med to ansatte i Teknisk Forvaltning, der også var ansat i 1964. De har fortalt om deres oplevelser i forbindelse med forhandlingerne. Det var bygningsingeniør Knud Grundal og sekretær Ida Schwartz. De har været meget behjælpelige med at finde materialer

Flagallé ved indvielsen af Rockwool-fabrikken i 1966. Foto: N. Lisberg.

fra de velbevarede arkiver vedr. undersøgelser, breve, aftaler osv. Desuden talte jeg med kommuneingeniør Erik Tornøe.

Fra Rockwool modtog jeg information fra ledelsen, koncerndirektør Preben Overgaard og tidligere fabrikschef Eivind Mikkelsen vedr. beslutningsgrundlaget. Denne information var baseret på ledelsens hukommelse, da der ikke findes arkiver, der er så gamle.

ELTANG-VILSTRUP FATTIGGÅRD – MIN MORS BARNDOMSHJEM

AF GRETHE THOMSEN

Mine morforældre er begge født på Egtvedegnen. Min morfar Jørgen Stokholm Hansen var født i 1885. Hans far var bolsmand, dvs. han ejede en lille gård med et meget lille stykke jord og var derfor nødt til at tjene lidt ved siden af. Mormor Gertrud Marie Holm blev født i 1894. Hendes far var landmand og havde på et tidspunkt to ejendomme og senere en vandmølle. Men på sine gamle dage måtte han ernære sig som træskomager.

Som det var almindeligt dengang, kom mine morforældre tidligt ud at tjene som karl og pige. Man kan læse i deres skudsmålsbøger, hvilke gårde de tjente på, hvornår og hvor længe. Lønnen nævnes også et par gange. Morfar fik f.eks. 150 kr. for et halvt år på en gård og på den næste 100 kr. Da de på et tidspunkt kom til at tjene på samme gård, blev de kærester, og i 1911 blev mormor – 17 år gammel – gravid, og de giftede sig.

Efter at have været bestyrer nogle år på en gård i Drejens nordøst for Kolding, fik morfar tilbud om at blive bestyrer på Eltang Fattiggård pr. 1. april 1919. Min mor blev født kort efter, den 4. maj 1919 som nr. 3 efter to drenge og 2 år senere kom endnu en pige.

Eltang-Vilstrup Fattiggård hed oprindeligt Østergård og blev bygget 1820 på en parcel udstykket fra Lundgård. Den lå og ligger stadig lidt uden for Eltang, der dengang var sidste stationsby på statsbanestrækningen fra Frede-

ricia til Kolding. Den ligger i dag på Slettekovvej og hedder Vanglund. I 1872 købte Eltang-Vilstrup Kommune gården til fattiggård.

Ved overdragelsen af fattiggården til morfar skrev man en fortegnelse over besætning og inventar helt ned i mindste detalje: Gården var firelænget med tilhørende 14 tønner land, så der var 2 heste, 5 køer, 2 kvier, 1 tyr, svin, høns og alt hvad der skal bruges i stald og på mark. Stuehuset var stort med hoveddøren midt på facaden. En lang gang delte huset på langs. Værelserne for de alderssvækkede beboere lå i den nordlige ende adskilt med en dør. Den midterste del af huset var til bestyreren og hans familie, her lå også sognerådsstuen. Den anden ende af huset var beboet af syge, evnesvage og fattige familier med børn. Mennesker der i kortere eller længere tid ikke kunne klare sig selv. I denne ende lå også storstuen, køkkenet, bryggerset osv.

Der var flere ”das” til beboerne, men der var forskel på folk. Bag laden på nordsiden, dér hvor markstien fører ind til gården, var tre døre med hjerter i. Den første dør var forbeholdt bestyrerfamilien. Det var også den, sognerådet benyttede – hvis ikke mændene blot gik om bag hegnet. På de dage var der lagt rigtig toiletpapir ud til gæsterne, ellers var det aviser, telefonbøger og lign. De to andre rum var til de gamle plejebeboere. Bag

Eltang Fattiggård, foto ca. 1910.

sydgavlen, dér hvor møddingen lå, havde man så to rum og en pisserende til resten af beboerne. Senere fik morfar indrettet et das ude ved svinene, så familien ikke behøvede at gå udenfor i al slags vejr.

Sognerådet brugte ofte sognerådsstuen på Fattiggården i stedet for Forsamlingshuset. En gang om måneden blev der holdt møde, hvor der skulle serveres kaffe og senere frokost med hvidtøl i kander. Havde morfar noget at fremlægge sognerådet angående Fattiggården, kunne han blot gå ind og fremføre det på møderne. Ligningsrådet holdt også møder her. Men det strakte sig over 2-3 dage, og så måtte der serveres middagsmad. Selv Sparekassen holdt møder på gården.

Der var tilsyneladende ingen særlige problemer med hensyn til økonomien og de

regnskaber, morfar skulle aflægge til sognerådet. Han havde fuldmagt til indkøb af alt til gården. Foruden det, man selv producerede, var der jo meget andet, der skulle bruges. I Brugsen havde man "Brugsbog", og andre steder blev der købt på regning. Den årlige løn, morfar fik til sig selv og sin familie, var et år f.eks. 900 kr.

14 tønder land var ikke meget jord til en gård, men der blev dyrket korn og roer, der var en dejlig stor køkkenhave, og der var kvæg, grise, høns osv. Alle, undtagen de husvilde, blev bespist. Der blev vasket og syet for dem, og de fik nyt tøj. En pige var ansat og med i budgettet. Da mor og moster blev store nok, hjalp de til; og efter konfirmationen kun 14 år gamle gik de ud af skolen, og overtog det lønnede job. De to ældre brødre hjalp

Fattiggårdsbestyrer Jørgen Stokholm Hansen med familie ca. 1925. Forfatterens mor Fanny står yderst til venstre.

selvfølgelig til, inden de kom ud at tjene på andre gårde.

Der var nok at bestille. Mormor havde styr på det huslige og var god til at sy. De gamle fik maden bragt hen i deres stuer, mens andre fik mad i storstuen. Familien spiste selv i køkkenet, og morfar var ikke bleg for at give et nap med ved den store opvask eller f.eks. koge en gang risengrød.

Fattiglemmerne hjalp også til, så godt de kunne. I gårdens produktionsbog kan man se, der blev udbetalt månedspenge, som der står "For flid og opførsel". Det hele blev nøje skrevet ned måned for måned.

I "Fortegnelse for fattiglemmer" har man ved indmeldelse på Fattiggården skrevet alt ned vedrørende deres medbragte ejendele.

De husvilde blev indkvarteret midlertidigt på Fattiggården, når kommunen ikke kunne finde bolig til dem, hvilket kunne vare op til

et årstid. Engang boede der to brødre med hver deres familier. Den ene havde været i Aarhus Tugthus for tyverier, mens konen sad hjemme alene med børnene uden penge. Mens de boede på Fattiggården, fik de penge af kommunen og skulle klare den daglige husholdning selv. Der blev lavet mad og bagt brød i værelsets kakkelovn.

Mor har fortalt om nogle af gårdens beboere:

Af særlinge var der Andres, der mentalt aldrig blev mere end 6 år. Men han kunne lide at gå til hånde, hente vand til køerne og ville gerne holde halen, mens der blev malket. Andres delte værelse med Anders Peter og Mads. Anders Peter hjalp til i roerne, ved kreaturerne og når der skulle høstes. Hestene var det dog kun morfar, der tog sig af; sådan et par heste bag en vogn skulle man have god forstand på og et roligt gemyt.

Mads havde det med at true med selvmord, hvis noget gik ham imod, og Anders Peter var en rigtig drillepind, der kunne finde på at sige: "Gør du bare det!" En dag endte det med at blive alvor. Mads hængte sig. Min mor elskede at rende i hælene på morfar og var derfor løbet med, da morfar skulle skære Mads ned fra rebet. Synet af Mads, der hang i rebet, var for voldsomt. Længe efter gik mor langt uden om værelset og stod vinduet åbent, når hun var udenfor, fik hun hurtigt skubbet det i.

Hans Tuesen var også lidt speciel, havde sit eget værelse og gjorde meget ud af at være pæn og ren. Hvert forår gik han på frierfødder rundt omkring på egnens gårde, men blev afvist af de unge piger. En sommer bad han morfar om et lille stykke af engen; han ville slå græs, tørre det og lave sig en ny madras. Det har nok været til brudesengen, hvis han kunne være så heldig.

En trist skæbne, en yngre psykisk syg kvinde boede en tid på Fattiggården. Dengang var muligheden for behandling ikke som i dag. Hun var lukket inde, og da hun kunne blive ret voldsom, var det morfars job at hjælpe hende med vask, rede håret og komme med mad. Engang brækkede hun gitteret over døren, hvor der var vindue og kravlede ud.

Endelig var der gamle Mads Fisker. Oprindeligt var han sadelmager. Selv om han boede på Fattiggården, skete det, at han var væk en tid, når der blev sendt bud efter ham til et stykke arbejde. Så tilbragte han nogle dage på en af de andre gårde med at reparere eller lave nyt seletøj. Mads havde træben og en kold vinterdag, da han var på vej hjem gennem skoven, faldt han ned ad en skrænt. Hvorfor hans træben var skruet af, og hvorfor han

ikke klarede at komme videre, fandt man aldrig rigtig ud af. Men man kom for sent til at kunne hjælpe ham.

Det skete, der kom vandrende svende forbi og bad om natlogi i laden. Det havde de lov-mæssig ret til, dog højst et par nætter, og så skulle der gå en rum tid, inden de måtte dukke op igen. Morfar havde en betingelse, inden de fik lov: de skulle aflevere deres tændstikker. Men morgenmad var "iberegnet".

Der var liv på Fattiggården, der var sorger og glæder. Alle slags mennesker kom på gården, høj og lav.

Mormor og morfar flyttede op til Nr. Bjært i 1941, da Fattiggården blev nedlagt som institution og solgt til Georg Skov, en af sønnerne på nabogården. De gamle kom på det nye alderdomshjem "Basagerhus", der blev bygget i

Eltang Fattiggård, foto fra 1930erne.

Familien på Eltang Fattiggård i 1938. Fra venstre datteren Fanny, Jørgen Stokholm Hansen og hans kone Marie, børnene Sonja og Alfred og yderst maler Karl Jensen, der blev gift med Sonja.

Nr. Bjært. Det samme gjorde Andres og Anders Peter, der fik lov at bo sammen resten af deres levetid. Morfar var på daværende tidspunkt 56 år. Da han aldrig havde været bange for at bruge næverne og var til at stole på, var det ikke svært at få noget at bestille rundt omkring i sognet, når nogen havde brug for hjælp. Mormor fortsatte med at sy for folk, og det er der mange, der har fået glæde af.

KILDER:

Kolding Stadsarkiv. A 3. Eltang-Sdr. Vilstrup Sognekommune. 68. Fortegnelse over fattiggårdens besætning og inventar, 1 bd. 1872-1919.

ELEKTRIKERLÆRLING HOS H. OVERBECK 1956-60

AF TAPIO JUHL

Det er i år 50 år siden, jeg blev udlært. Min artikel burde derfor måske hedde: Som jeg husker det. For tiden er gået, og jeg har nået en alder, hvor jeg må indrømme – at jeg kan huske forkert! Men jeg har bestræbt mig for at være præcis. Og skulle der være overset noget, så bær over med mig – men husk dog på, at den gode historie altid rummer en varierende grad af både under- og overdrivelse.

MIN FØRSTE DAG

Den 19. oktober 1956 begyndte jeg kl. 07.30 min læretid hos firmaet H. Overbeck, Jernbanegade 21. I min nye lysegrå kedeldragt stod jeg og lænede mig op ad en hylde mellem de forsamlede svende. Overbeck dukkede op og henvendte sig til mig for første gang med sin brummende stemme: ”Hvis du er vant til at læne dig op ad noget, må du hellere finde dig et andet arbejde”. Lagerforvalteren tog mig hurtigt med ned til kabelkælderen. ”Du skal ikke tage dig af den gamle, få nu ryddet lidt op i kablerne”.

OPVÆKST I LUNDERSKOV

Jeg er født i Finland den 23. marts 1941. På grund af krigen mellem Sovjetunionen og Finland 1939-44 blev 70.000 finske børn i alderen 1-9 år sendt til Sverige, Norge og Dan-

mark. 37.000 danske familier tilbød i marts 1940 at tage et finsk barn til sig. Der blev kun brug for, at 3.764 børn blev anbragt i Danmark. Sverige tog de fleste. Efter krigen blev hovedparten sendt tilbage. I Danmark blev 551 af forskellige årsager. Jeg var en af dem.

Den 21. maj 1943 blev vi modtaget på Kolding Banegård af Lokalkomiteéen for Finlandshjælpen i Kolding af bl.a. fru (finske) konsul Andreasen. Min mors sidste besked til min storebror inden afrejsen fra Finland var: ”Pas nu godt på Tapio!”

Jeg kom til manufakturhandler Karen Juhl i Lunderskov. Chresten Juhl (hendes mand) var død i 1940 umiddelbart før Besættelsen. Men jeg fik to store søskende, Inge og Ulla. Min 3 år ældre storebror Antero kom til familien A.M. Hansen, Lunderskov. I 1947 skulle han tilbage til Finland. Jeg kunne blive sammen med Penti hos cykelhandler Jakob Erlandsen, Jouko hos Bernhard Nilsen fra møllen og Olavi hos autoforhandler Alex Nielsen. Jeg skylder Danmark liv, opvækst og uddannelse.

Lunderskov Skole var delt. I underskolen for 1. til 3. klasse underviste lærerinderne Marie Madsen og Charlotte Port. Efter underskolen blev vi flyttet op i overskolen, hvor Niels Mygind, Johannes Hedegaard Laursen, Gerda og Børge Pedersen samt Svend Jacobsen og Niels Peter Larsen var lærere. Der blev

ikke taget et særligt hensyn til os fra Finland, vi indgik på lige fod med de øvrige. Fra folkeskolens 6. klasse kom jeg til Vamdrup Realskoles 2. mellem. Det første år i A.C. Andersens skole gik vist nogenlunde. Men efter eksamen i 3. mellem meddelte A.C. Andersen, at jeg ikke mere var ønsket på den private realskole.

Modsat i dag, hvor unge mennesker har en vifte af uddannelsesmuligheder, var det almindelige dengang, at et ungt menneske fik en læreplads hos en håndværker. En læreplads, en knallert, en tweedjakke, sorte smalle bukser og spidse sko. Så var man ligesom ”med”. Håret skulle også gerne sættes stort op. Men det var vanskelig at få en plads hos en håndværker. Jeg besøgte samtlige mestre i Lunderskov og omliggende byer. Det var ligegyldigt, om jeg blev tømrer, snedker eller elektriker. Bare jeg kunne få en uddannelse.

I flere uger cyklede jeg rundt for at spørge om en plads. Men alt var optaget. Der var ventetider på flere år. Det var en vanskelig tid. Dengang var det ikke velset at gå uden et arbejde. Min altid nærværende svoger Cai, søn af overtrafikkontrollør Henry Olsen fra Bakken i Lunderskov, havde gået på gymnasiet i Kolding sammen med H. Overbecks søn, Hans Christian. Min svoger kontaktede Hans Christian og forhørte ham om muligheden for en læreplads i firmaet. Der blev aftalt en dag, hvor jeg skulle fremstilles for overmontøren; det var en fredag.

Min mor, storesøster Inge og jeg mødte op. Firmaet ville gerne tage mig, men der var 3 års ventetid på en læreplads. Akkurat samme besked, som jeg havde fået alle andre steder. Men efterfølgende mandag blev jeg ringet op. En, der skulle ansættes som lærling, var ikke

mødt op. Jeg kunne begynde med det samme. Det første halve år var det dog reglen, at man var ”svajer” – bybud. Man skulle ses an. Hæredes.

FIRMAET H. OVERBECK

Forretning og værksted lå på Jernbanegade 21. Over for på hjørnet af Gråbrødregade og Jernbanegade lå Kehlet Stella Nova og modsat Højskolehjemmet, hvor Erik Moseholm på lørdag aften underholdt glade lærlinge med svingende jazzmusik og citronvand til under en krone stykket.

Man skulle gennem en port med gule fliser. På højre side var H. Overbecks el-forretning. På venstre City Sko. Inderst i selve gården lå der til venstre en opgang til et skomagerværksted. Lige for en cykelforretning med Olsen som indehaver. Olsen havde bl.a. sejlet på Titicacasøen (Sydamerika) og havde på værkstedet en abe i et bur. Helt ovre til højre under et halvtag var der en trappeopgang til værksteder, frokoststue og lager. På anden sal lå vores TV- og radioværksted. På modsatte side af gården var der en kælder med kabler. Sorte juteomviklede og blyarmerede, nogle med omviklede stålband.

Umiddelbart ved siden af privatboligen på hjørnet af Behrensvej og Fredericiagade havde firmaet sin filial, et elektromotorisk værksted med en mestersvend, to svende og en lærling.

H. Overbeck var et velrenommeret firma. Det var mit indtryk, at vi havde de største og bedste kunder. Det var, sådan følte jeg det, en ære at blive betjent af og handle med firmaet. Blandt andre håndværkere forekom udtrykket ”kong Overbeck”. Vi så aldrig fru Over-

Elinstallatør H. Overbeck. Foto ca. 1955.

beck, vidste slet ikke, hvorledes hun så ud. Overbeck var aktionær i Saxildhus, medlem af logen og var altid meget velklædt; jakke, vest og sorte sko. I vestelommen glimtede guldkæden med logemærket.

Vi mødte altid mester to gange om dagen. Om morgenen 07.30, øverst ved trappeopgangen, sagte med en brummende lyd: "God morgen". Og ved fyraften på slaget 17.00. Ingen lyd, blot et nik. Men ve den arme stak-

kel, der enten kom for sent eller gik for tidligt: "Nå, du vil nok ikke være her mere". Eller: "Er du begyndt at holde ferie?" Overbeck tålte ikke, at man "hang ud", ikke lavede noget. En dag stod jeg i frokoststuen sammen med Speedtsberg; det var lige op til fyraften: Speedtsberg så, at Overbeck kom nede i gården. Speedtsberg: "Løb ned og luk vinduet i kælderen!" – "Jamen Speedtsberg. Det har jeg lige lukket!" – "Jamen for helvede dreng, så løb ned og luk det op igen!"

Firmaet blev ledet konsekvent, dygtigt og uden mange ord fra mesters og overmontørs side. Det hele lå ligesom i luften. Omkring 1958 kom sønnen Hans Christian til efter udstået eksamen som ingeniør. Der blev øverst indrettet en dyr lejlighed. Han var ikke ligefrem elsket af svendene, som havde vænnet sig til mester selv. Hans Christian optog mange småfilm, bl.a. ved 35 års firmajubilæet på Saxildhus i 1959. Han overtog firmaet efter faderens død i 1975. Hans Christian Overbeck var hård ved sig selv og døde allerede i 1989.

Medarbejderne brugte cyklen eller en knalbert – enten Puch eller Diesella. Overbeck havde en stor Chevrolét med en særlig montering, der skulle forhindre, at han kom for tæt på andre biler eller kantsten. På højre side var der nederst fastgjort en ca. 30 cm. stålpind, der ved nærkontakt gav en skrabende lyd i bilens karosse. Overmontøren havde firmabil, en lille grøn Opel med firmanavn på begge sider.

Firmaet H. Overbeck flyttede i midten af 1960erne ned på Havnepladsen ved siden af restaurant Skandinavien. Her blev det 1984 overtaget af Søren Reinholdt Rasmussen og Jørgen Paulin.

DE ANSATTE

Der var i min tid omkring 20 ansatte samt ca. 10 lærlinge. Lærlinge måtte ikke ryge i arbejdstiden. Slet ikke drikke øl. Blandt lærlinge var der en unævnelig, hierarkisk opbygning. Yngste lærling nederst, ældste øverst. Det var kutyme, at vi bar svendens værktøjstaske. En lussing for utidig opførsel kunne forekomme. Hver lærling havde sin favoritsvend, en, man gerne ville arbejde sammen med. Min hed Carlo Juhl. Man vidste det fulde navn på favoritsvenden, ellers var vi kun på efternavn med alle udlærte. Nedenstående navne markeret med kursiv er samtidige (1956-60). Fornavne og adresser har jeg fundet i Kolding Vejviser 1957-58.

"Walle-Hansen". (Donald Walther, Caspar Müllers Gade 2). *"Salon-montør"*. Det vil sige, at han altid var i jakkesæt og slips. Det var hans opgave at besøge de finere private hjem. Snakke lidt med de altid hjemmegående hustruer, ordne en defekt prismelysekrone, måske også skrue et billede op på væggen. Hansen boede på brandstationen ved havnen. Stationen havde til stadighed 11 brandfolk boende. Og ud over sit arbejde hos Overbeck var Hansen ansat som lysmester i Sans Souci varietéen i Jernbanegade. Hvis Hansen skulle undersøge, om der var strøm på en ledning, spyttede han på en finger og følte efter. Det imponerede en lærling.

Heick. (Edvard B., Sneppevej 8). Var sammen med Mogensen og Vagn O. Pedersen også operatør i *"Biografen"* i Helligkorsgade. Var den første af svendene, der fik fjernsyn.

Wendorff. (Carl Frederik, Sneppevej 10). Altid pibe i munden og en glad latter. Arbej-

dede en stor del af tiden på slagterierne på havnen eller DAKA i Lunderskov.

Thomsen. (Preben, Koldingbjerg 15). Var på radioværkstedet på 2. sal. Et spark i gulvet betød en sodavand. To spark mere, så skulle der også hentes brød hos bageren i Helligkorsgade.

Christensen. (Holger J., Thorbjergvej 13). Vist en af de ældste i firmaet. Kunne ophidset skælde meget ud, hvis man havde brugt en topmuffe til samling af de vulkaniserede ledninger frem for at bruge en langmuffe. Christensen underviste også på Teknisk Skole om aftenen, hvor han var almindelig frygtet af os lærlinge.

Jensen. (Fornavn, adresse?). Altid en cigaret, top hue og Puch-knallert. Den meget dyg-

Firmaudflugt til Bramdrupskov. Siddende fra venstre: Svend Børge Bentzen, Edvard Heick, William Speedtsberg, Holger J. Christensen, "Walle-Hansen". Bagest fra venstre, nr. 5 er Jørgen R. Andersen, 1950.

tige svend, som altid skulle stille spørgsmål til lærlingen om, hvorfor en ting netop skulle gøres sådan for at være korrekt og i overensstemmelse med Stærkstrømsreglementet. Jensen underviste også på Teknisk Skole. Fik eget firma i Fredericia og blev senere overlærer på den tekniske skole i Odense.

Andersen. (Jørgen Ringstrøm, Carl Plougs Vej 40). Var fast svend på Hørfabrikken. Det var reglen, at alle lærlinge skulle være sammen med Andersen i mindst 6 måneder. Det var slet ikke morsomt som ung lærling at skulle ind til ca. 50 piger i vådspinderiet, hvor damp og temperatur gjorde noget særligt ved pigernes lette påklædning. Ens ører var altid meget røde.

Bentzen. (Svend Børge, Stejlbjergalle 13). Fåmælt og korrekt. Blev overmontør efter Speedtsberg.

Ovesen. (Mogens S., Hospitalsgade 51). Hans befriende og hjertelige latter kunne høres over alt. Man var slet ikke i tvivl om, hvor Ovesen befandt sig på byggepladsen. Pettisser var slet ikke ham. Kom senere til KOH.

Secher. (Carl E., Fru Jyttes Vej 1). I pæne bukser, jakke og slips. Sad i sit lille glasbur ved frokoststuen og udarbejdede tilbud og overslag. Secher var bror til tegneren Alex Secher. Secher blev senere fast montør på DLG.

Speedtsberg. (William, Kongebrogade 22). Overmontør. Altid i jakkesæt, folkevognskasket og cigarstump. Lille rund mand med en stemme som en kædesav. Der var ikke meget smalltalk, når beskeder skulle gives. En søn, Hans Erik var ansat på det elektromotoriske værksted på Behrensvej.

Rosenkrands. (Poul, Agtrupvej 6). Lager-

Firmaudflugt til Knivsbjerg. Fra venstre mod højre: Knud Juhl, Jørgen Beirholm, Carlo Juhl og Åge (efternavn ?), ca. 1951-52.

forvalter med hornbriller og gul kittel. Alle lærlinges ven og beskytter.

Juhl. (Carlo, Frydsvej 2). Min favoritsvend. Faderen havde været "klog mand" i byen. En bror var ansat som blikkenslager på Hørfabrikken. Carlo Juhl kunne citere Oehlen-schläger udenad samt – på trods af et stort korpus – demonstrere de vanskeligste ballettrin. Ofte tog han mig med på fisketure eller til et lejet sommerhus ved Vestkysten. Indtil hans død havde jeg jævnligt kontakt til Carlo Juhl. Han døde på Kolding Sygehus. Jeg nåede at sige farvel til ham. Jeg skylder Carlo meget; et begavet og et funderende menneske.

Mogensen. (Svend, Gøhlmannsvej 86). Stille og beskeden. Havde en lang periode som montør på slagteriet. Her var der ud over de løsere altid en fast, Gundersen (Jens Harald, Kongebrogade 70). Hans passion var at holde regnskab med samtlige nedstyrkede

jetjagere i Danmark. Jeg mener, han kom op på omkring 70.

Raarup (Jens P., Dreyersvej 27). Han var fænomenal dygtig med sine hænder; kunne ud af kobber en- og toører lave de smukkeste små tekander og lysestager.

Speedtsberg. (Hans Erik, søn af William S. Kongebrogade 19). Mestersvend på værkstedet på Behrenssvej. Her var også Finn Audi Jensen og Holger Halberg samt en lærling.

Halberg. (Holger, Søndervang 29). Fast mand på Behrenssvej. En meget dygtig håndværker, altid stille og beskeden. Blev senere ansat på Dansk Kraftemballage i Kolding.

På kontoret var der ansat en bogholder. Og i forretningen en ekspedient (Holtehus) samt en kassedame.

HVERDAG I FIRMAET

Om morgenen inden mødetid stod svendene for sig selv i hjørnet ved trappen til værkstedet og frokoststuen. Rygende og småsnakkende. Lærlinge samledes i et kælderrum sammen med skraldespandene.

Kl. 07.30 gik alle op ad trappen, svendene først. Øverst oppe H. Overbeck brummende: "God morgen". På lageret øverst fik svendene

Fra venstre mod højre: William Speedtsberg, H. Overbeck, Jens Raarup, Hans Christian Overbeck, Jens H. Gundersen, 1959.

udleveret opgaver for dagen. Svendene valgte selv den lærling, de ville have med. Rosenkrands udleverede sammen med yngste lærling de nødvendige materialer. Var lageret ikke i stand til at levere tingene, var det lærlingens arbejde på en tre-hjulet varecykel eller en "Long-John" at hente det manglende hos Nordisk Solar på Haderslevvej, hvor letvægtsbokseren Orla Dalby og Jens A. Skeem ekspederede, eller måske hos firmaet G.H. Born i Låsbygade 61. På et tidspunkt kom det til en uoverensstemmelse mellem Nordisk Solar og H. Overbeck. Overbeck handlede herefter kun med G.H. Born.

Det kunne godt være en lang tur på cykel med 25 længder stålrør à 4 meter til Andst eller Julemærkesanatoriet ved Kolding Fjord. Yderst lå Drejens Optagelseshjem, hvor vi også havde arbejde meget længe. Her arbejdede jeg sammen med den senere skuespiller Erik Paaske. Han sang altid, meget højt. Det var Siegfred Pedersens sange. En altid glad og morsom murer.

Tonen i firmaet var fåmælt og sober. Vi lærte "rettidig omhu", og arbejdet skulle udføres korrekt. F.eks. skulle alt skrues fast, søm var bandlyst. Så når vi f.eks. skulle sætte 100 m kabel på træbjælker, brugte vi naturligvis søm til fastgørelsesbøjlerne (altid med en hammers længde mellem bøjlerne). Svenden gav så besked på, at jeg med en blyant tegnede kærve (altid parallel med kablet) på samtlige sømhoveder. Så opdagede Overbeck eller Speedtsberg intet.

Efter ca. 10 min. tid begyndte vi at sive ud til vores forskellige opgaver. Fra 12.00 til 13.00 var der frokost. Jeg spiste på KFUMs pensionat i Østergade 17. For 2,30 kr. købte man et varmt måltid mad med to retter og

kaffe bagefter. Pensionatet flyttede senere til nye lokaler i Bredgade ved åen. Der var slet ikke samme familiære hygge som i Østergade.

Hen mod fyraften kl. 17.00 var alle hjemme. Igen modtog Overbeck os på trappen – uden ord, blot et nik. Arbejdsbogen skulle udfyldes, timerne gøres op. Vi skulle helst ende med en dag på 8 ½ time. Og for at regnskabet kunne passe, kunne det ske, at en privatkunde, der ikke havde givet kaffe, fik en halv time ekstra på opgørelsen; vel at mærke hvis svenden vurderede, at kunden havde råd. Det kunne også gå den anden vej, hvis vi fik for mange timer på vores opgørelse. Svendene udviste et stort socialt sindelag, men det kunne gå for vidt. Da vi sammen med andre håndværkere havde arbejdet meget længe på et hus i "den dyre del" af Strandhuse uden at få hverken vådt eller tørt, satte malerne sidste dag et stort skilt op på endegavlen med ordene: Villa Kaffeløs!

Vi arbejdede også om lørdagen. Alle lærlinge var hjemme kl. 12.00. Den sidste time inden fyraften skulle anvendes til oprydning og rengøring. Det var lagerforvalteren, der kontrollerede arbejdet. Rosenkrands var altid flink. En overgang blev Jensen ansat som lagerforvalter, han kasserede ofte vores arbejde. "Om igen". Og så var mit tog kørt, og jeg kunne først komme hjem med næste tog ved 15-tiden.

Den sidste uge i november skulle vi altid hænge guirlander op i gaderne. Det var et træls og slidsomt arbejde, der altid skulle foregå om aftenen, når trafikken havde lagt sig. Men folk var flinke, når de fra deres vinduer stak lidt godt ud til os på de lange stiger.

Elektrikerlærlinge hos Overbeck. Fra venstre mod højre: John Schibler og Knud Juhl, ca. 1948-1949.

DE FØRSTE TV

Det var i fjernsynets første år. Forretningen havde altid et tændt apparat kørende om aftenen. Der kunne godt være sort af menne-

sker uden for forretningen i Jernbanegade. Det var altid et godt arbejde at skulle montere et TV sammen med Thomsen fra radioværkstedet. Antenne og mast skulle monteres højt på en skorsten, retning mod senderen finjusteres, kabler føres ned. Vente på prøvebilledet, så vi kunne finindstille programmet. I ventetiden blev der enten arrangeret frokost- eller kaffebord. Det hele kunne tage meget lang tid, ofte en halv dag. Der var en næsten andægtig stilhed i stuen, når signalet endelig kom igennem. Der var en familiær stemning. Thomsen kendte næsten alle i Kolding, historier blev udvekslet. Lærlingen skulle bare holde sin mund.

KUNDERNE

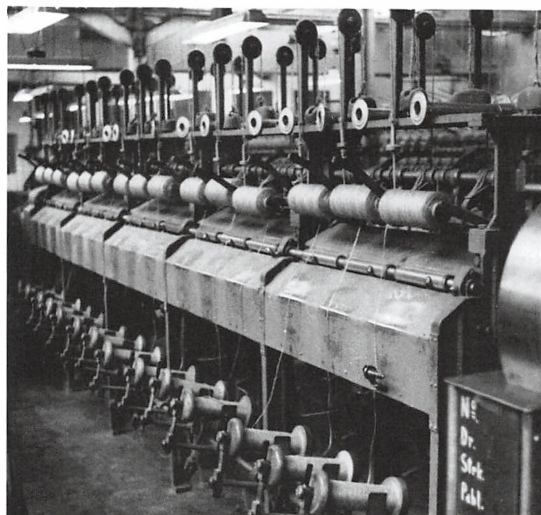
Der var privatkunder og virksomhederne. Privatkunderne tog "Walle-Hansen" sig normalt af. Det var ikke her, pengene lå. Det var DSB, Posthuset, Hørfabrikken, Damaskvæveriet, Andelssvineslagteriet, Fyrværkerifabrikken, Kolding Havn, Cold Stores, Civilforsvarsbunkeren, Folkebladet og Jydske Tiden- de i Jernbanegade, Jochum Jensens Maskinfabrik, den ny skole i Andst, det ny seminarium på Dyrehavevej, sølvsmed Anni og Bent Knudsen, DAKA i Lunderskov, Slotsmøllen og Koldinghus. Som lærling var jeg med alle steder; enkelte vil jeg fremhæve:

Hørfabrikken. Firmaet havde konstant en fast mand på fabrikken. Andersen havde sit lille lager og kontor under en trappe. Alle lærlinge skulle være hos Andersen et halvt år. Det var her Rindal (rindalismens fader) var lagerforvalter. Og bad man om 76 stk. 3/16 møtrikker, hældte Rindal dem fra æsken op i sin hånd og lagde dem på disken. Første

gang spurgte jeg vantro: ”Jamen, der er da ikke 76?” – ”Så tæl efter”, sagde Rindal. Der kunne måske være 77, men aldrig under det bestilte antal.

Vi fik en meget alsidig uddannelse på fabrikken. Ofte skulle vi arbejde under pres, maskinerne skulle jo køre fortsat. Skulle vi f.eks. støbe bolte i gulvet til en ny el-motor, blandede vi svovl i betonen. Den størknede på ingen tid, og maskinerne kunne genoptage arbejdet. Vi fik indsigt og øvelse i elektronik, el-motorer og smedearbejde. Bag fabrikken havde man en afdeling der fremstillede underlag til tæpper (Duralay). Den blev ledet af en altid tavs mand, hvorom man sagde, at han havde været i Fremmedlegionen.

Jeg skulle møde kl. 07.00, og da der ikke afgik tog fra Lunderskov på det tidspunkt, måtte jeg købe mig en brugt, grøn Diesellaknallert med krankmotor og glidende kobling. Det blev til lange dage. Det var vinter, og ordentlig beklædning eksisterede ikke, men en avis inderst mod mave og bryst tog den værste kulde. Hjemme fra kl. 06.15. Arbejde til 17.00. Møde på Teknisk Skole kl. 18.15 og færdig kl. 21.20. Hjemme igen ved 22-tiden. Alle dage – også fredage. Undertiden var jeg så træt, at jeg var lige ved at falde i søvn. Værst var det, når jeg stod øverst på en hejsestige. Ofte måtte jeg klamre mig med begge hænder. Men pjækkeri eksisterede ikke. Jeg har kun haft fire sammenhængende sygedage i løbet af de 4 år, da jeg engang kortsluttede 60 Amp lige foran øjnene. Jeg var blind i tre dage. Svendene kaldte det ”svejseøjne”. Læge gik man ikke til. Men Andersen var en rar svend. Han havde altid morsomme bemærkninger til de mange piger, der var ansat i spinderierne. Men det var ikke al-

Det var et kompliceret maskineri, der skulle holdes gang i på Hørfabrikken. Foto ca. 1950.

tid nemt for en uskyldig 17-årig lærling. Piger i flok kunne dengang godt have et særligt sprog. Fabrikken på Mosevej lukkede i 1969.

Jydske Tidende. Over for Kolding Folkeblad, hvor vi også forestod ombygningsarbejdet, lå *Jydske Tidende*. Forretningsfører var Johannes Ejler. Sønnen Jørgen blev ansat senere ”men på samme betingelser” – altså uden særlige hensyn. Man var klar over, at det ikke ville vare længe, inden billederne i aviserne blev trykt i farver. Man ville være på forkant. Der blev bygget en ny fire-etagers bygning i gule håndstrøgne sten i baggården. En rotationspresse af mærket Wifach, der kunne trykke farvebilleder, blev indkøbt i Schweiz. En montør fra firmaet fulgte med. Det var et godt arbejde på avisen. Vi var mange håndværkere. Alle svende fik 50 øre mere i timen – betalt af avisen. Og skulle der være ophold

i arbejdet, måtte ingen gå hjem. De skulle blive, hvis der pludselig opstod et behov. Det betød adskillige gode middagslure på papirullerne fra Finland. Kaffe formiddag og eftermiddag, kager fra Saxildhus, cigaretter og cecutter til alle. Men efterhånden var den gode service rygtedes blandt håndværkerne i Kolding, så fra vi var en fast stab af ca. 15, voksende antallet af kaffesøgende til det dobbelte. Ordningen stoppede så. Hver morgen samledes alle håndværkere på det øverste stillads. De stod samlet i en klump, stille og pipe-rygende i den kommende dags morgendis. En morgen listede jeg mig med (lærlinge var ellers ikke velkomne). Fra flokken lød det stilfærdigt: "Hold da kæft". "Det er stærkt". Og fra et vindue på den modsatte side af gården kunne jeg nu se en ung pige lave morgengymnastik, sådan helt afklædt.

Håndværkerne drillede hinanden. Og da elektrikerne en dag skulle tage hævn over for malerne, tømte vi et antal malerbøtter, monterede dåserne fast til gulvet med vores nyindkøbte Hilti-sømpistol og hældte malingen tilbage i de nu fastgjorte dåser. Det blev der snakket meget om. Men rotationspressen blev færdig, klar til at trykke farvebilleder, hvis andre aviser fik samme idé. Bygningen er der ikke mere. Netto har overtaget pladsen.

DAKA. I en meget lang periode var Wendorff fast elektriker på destruktionsfabrikken for døde dyr. Og da jeg boede i Lunderskov, var det naturligt, at jeg også arbejdede der. Oven over fyrkedlerne havde vi vores lille lager; et sted, hvor vi kunne være os selv. I smedjen neden under herskede Egon Laursen og "lange Pedersen" (Frederik). Der hang en sød, ubehagelig lugt over det hele. Tøjet lugtede konstant af dødt kød, og vi

måtte skifte fra yderst til inderst, inden vi tog hjem. Men til sidst var vi så hærdede, at vi kunne spise vores madpakker på kanten af kogekarret. På grund af en uoverensstemmelse overtog det lokale el-firma arbejdet for Overbeck.

Slotsmøllen. Det lokale bryggeri skulle bygges om. To svende og en lærling blev sat på arbejdet, der varede et par måneder. Håndværkerne måtte drikke alt det øl, de behøvede, læringe dog kun sodavand. Men efter et par ugers heftigt drikkeri orkede man ganske simpelt ikke mere. Dagsrationen blev herefter frivilligt sat til en enkelt.

Koldinghus. Museet var min sidste arbejdsplads hos firmaet H. Overbeck. I et samarbejde med den tidligere museumsinspektør Sigvard Skov skulle der installeres lys i alle montere og skabe i "den hvide sal". For nogle år siden besøgte jeg museet, og det var en stor glæde for mig at konstatere, at lysene var der endnu og virkede efter hensigten.

TEKNISK SKOLE

På Vesterbrogade 6 lå Teknisk Skole. Det var her elektrikerlærlinge blev undervist af bl.a. Jensen og Christensen. Frisøreleverne holdt til i underetagen; dem regnede vi ikke rigtig. Vi havde undervisning 5 af ugens dage fra 18.15-21.20. En kort sommerferie var indlagt. Ydermere var der mulighed for, at man efter undervisningen kl. 21.20 kunne tage forberedelseskursus til ingeniøruddannelsen. Det gjorde en del af os. Undervisningen varede en halvanden times tid med efterfølgende forberedelse hjemme til næste aften's undervisning. Klokkerne kunne godt blive både 01.00 og 02.00, inden jeg kom i seng.

Elektrikerlærlinge undervises af Holger J. Christensen på Teknisk Skole. P. Thastum, 1955.

I 1959 ændredes betingelserne for undervisningen hver aften på Teknisk Skole. Vi kunne nu herefter "nøjes" med 6 ugers dagundervisning i Haderslev. Det var en stor lettelse. Ydermere ændredes svendepøven. Tidligere bestod prøven i, at aspiranten lavede et stykke praktisk arbejde, som så skulle vurderes af en "skuemester". Nu ændredes det til, at alle skulle gennem 5 ugers undervisning på Hadsten Håndværkerskole med en efterfølgende teoretisk og praktisk prøve på skolen. Jeg skulle installere et oliefyur med kabler, røgkontrol og overkogningstermostat. Nu var jeg svend!

LØN OG JULEGRATIALE

En nyudlært svend fik det første år 176,- kr./ugen. Efter det 300,- kr./ugen. En ny lærling fik 16,- kr./ugen det første år. Sluttede med 39,- kr./ugen. Når der ud af de 16,- kr. skulle lægges 10,- kr. til side, var der ikke meget at

gøre med. En pakke tobak og måske en billet til biografen eller adgang til Højskolehjemmets jazzballer. Undertøj, kedeldragt, kost og logi kunne jeg få hjemme. Alt andet skulle der spares op til. Men jeg nåede knallerten, tweedjakken, de sorte smalle bukser og spidse sko.

Den sidste dag inden juleferien kom Overbeck selv rundt med en lille kuvert til hver enkelt med et brummende ønske om en glædelig jul. Jeg ved ikke, hvad de enkelte fik, men da vi selv skulle holde os med værktøj, købte jeg altid lidt for pengene. Ting, som jeg fortsat har glæde af.

Elektrikere var dengang lidt ringe aflønnet. Håndværket havde altid betragtet sig selv som lidt hævet over andre. Det med at strejke hørte "de lavere" håndværk til. Men man mandede sig dog op først i 50'erne. Strejkede – fik afslag. Fortsatte strejken. Men som "Walle-Hansen" fortalte mig: "Efterhånden var vi blevet så sultne, at vi sagde ja til et tilbud, der var ringere, end det vi oprindeligt havde".

FRITIDEN

Der var uendelig lidt fritid. Ofte sov jeg weekenden væk. Pengene var få. Men jeg kørte mange ture på min knallert – Sandersvig, Hejls, det sydlige Fyn og langs Vestkysten til Ålborg. Overnattede på forladte steder. Det var den uendelige frihed. Og havde jeg endelig råd til bal og farver, var Højskolehjemmet stedet. Det var billigt at komme ind, og en citronvand kostede under en krone. Ingen drak øl eller andet spiritus. En citronvand smagte netop så forfærdeligt, at den nemt kunne strække en hel aften. Men Erik Mose-

holm og Papa Bues Band var det væsentligste. KIF-Hallen arrangerede også koncerter for os unge. Min gode ven Arne Ole Dybbro og jeg var ofte af sted. Problemet var blot det, at når koncerten var forbi, gik der ingen tog til Lunderskov. At blive hentet med bil var utænkeligt. Så gik vi de 15 km hjem ad sporlegemet, eller vi overnattede på toilettets terrassogulv på banegården i Kolding. Vi kunne så tage det tidlige posttog ved 5-tiden. Vi fik altid lov til at komme med.

Jeg meldte mig ind i Kolding Roklub. Formanden hed John Krogsager, og kontingentet var 4 kr./mdl. for lærlinge o.lign. Der var et godt fællesskab. Vi kunne nemt fylde 10 til 15 inriggere de to aftner om ugen. Vi ville gerne fællesskabet, vi følte som en flok nyindkaldte rekrutter, at vi var afhængige af hinanden. – I dag har min roklub i Skive besvær med at fylde en enkelt båd. Unge mennesker af i dag vil sig selv. Samfundet bliver mere og mere individualiseret.

DA "ROCK OG RULLEN" KOM TIL KOLDING

Midt i 50erne kom rocken til Danmark. Der var lavet en film over fænomenet, og da den blev vist i København, gik de unge amok. Slagsmål med politiet, og man dansede i blomsterkrukkerne på Rådhuspladsen. Filmen kom til Kolding. Jeg så den ikke selv, men havde taget toget til Kolding for at iagttage eventuelle uroligheder. De unge kom ud af Kino i Østergade. Opsatte – men intet politi! Der bredte sig en rådvildhed over masserne. Men da man vidste, at københavnernes havde danset i blomsterkrukkerne, drev flokken op på Akseltorv og hoppede op. Intet skete – in-

Hans Erik Speedtsberg, ca. 1962.

tet politi. Flokken drev nu syngende og hujende ned mod politistationen på Rendebanen. Der stod man så afventende. Intet skete. Skuffelsen begyndte at brede sig. Luften var varm og antændt. Men nu begyndte betjentene at komme. Enkeltvis dukkede de op på deres cykler og mødte op på stationen. Der kom mange. Efter lidt tid myldrede betjentene ud fra stationen, dannede en kæde og begyndte at rydde Bredgade med hunde og stave fra en ende. Jeg havde presset mig helt ind i en opgang, men fra gaden kunne jeg høre de tunge suk, når en knippel ramte. En ung mand blev indfanget på den nærliggende parkeringsplads mod åen. Der var 3 betjente om det. Han fik virkelig mange bank og spark. Et råb lå på tungen, men jeg turde ikke.

MIN SIDSTE ARBEJDS DAG HOS FIRMAET

Den 20. december 1960 ophørte min læretid.

Det var uden stor ståhej. Normalt tog sven-
dene den nyudlærte med ud i byen og drak
ham fra sans og samling. Jeg undgik mand-
domsprøven, da alle havde nok at se til umid-
delbart før jul, og pengene var små. Det var
Bentzen, der næsten undskyldende forklare-
de mig tingene. Det passede mig fint. Firmaet
skulle imidlertid have kompensation for de 6
uger på den tekniske skole i Haderslev. Jeg
blev så ansat som "ungsvend" til 179,- kr./
ugen den sidste tid.

Jeg opfatter min læretid hos H. Overbeck
som noget af det bedste. Vi lærte nøjagtighed
og godt håndværk. Det var hårdt og slidsomt,
men man var retfærdig og konsekvent. For
selv om der var forskel på mester-overmon-
tør-svend og lærling, var hver enkelt respek-
teret, og via vores arbejde i private hjem fik vi
et indblik og social forståelse. Det var en god
tid.

NOTE

Kraks Blå bog skrev i 1974 om Hans P. N. Overbeck:
Elektroinstallatør, Ri.; født 18. maj 1891 i Chicago;
søn af slagtermester P. Overbeck (død 1903) og hustru
Pauline f. Holm (død 1959); gift 5. juni 1930 med
Olga, født 22. maj 1899, datter af gartner Martin Jes-
sen (død 1918) og hustru Kirstine f. Hansen (død
1936). Udlært som klejnsmed og elektriker 1909; ar-
bejdede i ind- og udland til 1914; overmontør hos H.
Niendal. Elektro Installationsfirma, Kolding 1914-
24. Overtog dette firma i eget navn 1924.

Medlem af bestyrelsen for foreningen Håndvær-
kere og Industridrivende i Kolding 1932-1949. For-
mand for den lokale sammenslutning af Arbejdsgiver-
foreningens medlemmer i Kolding 1941-1964 og for
Elektroinstallatørforeningen for Provinsen 1954-1964,
bestyrelsesmedlem fra 1938. Kredsformand for "Pro-
tektor" 9. kreds 1934-1962. Repræsentant i Hånd-
værksrådet for Elektroinstallatørforeningen i Køben-
havn og Provinsen 1948-1961. Medlem af Dansk Ar-

bejdsgiverforenings hovedbestyrelse til 1964, af for-
retningsudvalget i Jernindustrien 1952-1963 og af Ar-
bejdsanvisningsrådet i Kolding til 1966, formand for
bestyrelsen for Bertram Knudsen & Søn A/S, Kolding
fra 1955 og direktør for selskabet fra 1972. Udnævnt
til æreskansler og modtaget de finske elektroinstalla-
tørers fortjensttegn i guld 1963.

*Nedenstående har været til hjælp for mig med fotos og
supplerende oplysninger:*

Kai Peter Heick, Kolding (var ansat hos firmaet Mor-
ten Nielsen, Kolding. Søn af Heick fra firmaet Over-
beck).

Jørgen Ejler, Kolding (far, Johannes Ejler var forret-
ningsfører på Jydske Tidende).

Karen Juhl, Kolding (svigerinde til Helle Juhl).

Helle Juhl, Kolding (hustru til afdøde Knud Juhl, lær-
ling og ansat hos H. Overbeck).

Karin Speedtsberg (nu Hollænder), Kolding. En dat-
ter af William Speedtsberg.

Hans Erik Speedtsberg, Odense. En søn efter W.S.

Gunnar Speedtsberg, Løkken. En søn efter W.S.

Kirsten Speedtsberg, Løkken. Barnebarn efter W.S.

Lise Mogensen, Kolding. Enke efter montør Svend
Mogensen fra H. Overbeck.

Jørgen Ejnar Beirholm, Kolding. Lærling hos H.
Overbeck 1952-1954. Etablerede senere sit eget firma
på Haderslevvej.

Søren Reinholdt Rasmussen, Vonsild. H. Overbecks
efterfølger fra 1984. Uddannet hos firmaet Knudsen i
Slotsgade 15.

Jørgen Paulin Hansen, Kolding. Udlært 1964 hos H.
Overbeck. Efter værnepligt igen ansat som svend hos
H. Overbeck. Overtog firmaet i 1984 sammen med
Søren Reinholdt Rasmussen.

Erik Schwartz, Lunderskov.

Men uden Bent Ovesens hjælp (søn efter Mogens
Ovesen fra H. Overbeck) ville denne artikel næppe
være så fyldestgørende.

GULE ÆRTER MED TILBEHØR

– en rejse tilbage i Kolding Garderforenings historie

AF HELLE JUHL

Respekten for kongehus, fædreland og fane er garderforeningernes idéhistoriske treenighed, men uden mad og drikke duer helten som bekendt ikke, og en rejse tilbage i Garderforeningen for Kolding og Omegns historie rummer foruden de royalistiske og forsvarsrelaterede aktiviteter også en kulinarisk oplevelse af maskulint tilsnit. For en sand garder er til gule ærter med tilbehør.

Når min svigerfar en gang om året gjorde sig klar til den årlige generalforsamling i Garderforeningen for Kolding og Omegn, var det med en særlig glans i øjnene ved tanken om det efterfølgende traktement, bestående af gule ærter med tilbehør og pandekager til dessert. Svigerfar er død, men det er Garderforeningen og dens traditioner så langt fra. Foreningen har med sine 106 år for længst overlevet gennemsnitlig garderlevetid – selv om en enkelt af dens nulevende medlemmer har opnået 70 års tegn for trofast medlemskab – og skønt medlemstallet falder, er der stadig masser af liv i de gamle gardere, som medlemmerne uanset alder kalder sig.

Som andre sociale og samfunds bærende interessefællesskaber har Garderforeningen for Kolding og Omegn gennemlevet op- og nedture. Krige, kriser og skiftende politiske strømninger kan som Broby-Johansens kjolesømskonjunkturer læses ud af forhandlingsprotokollerne, men ærterne, snapsen og pande-

kagerne lader sig ikke påvirke nævneværdigt af storpolitik, rationeringskort og peace and love-bevægelser. Gamle gardere ændrer nødt ved traditionerne.

Og så alligevel. For i 1917 giver man afkald på den yndede sommerudflugt med damper på Lillebælt til fordel for en simpel fodtur til Elvighøj. Ganske vist med ”ledsagende Markentervogn” og en vogn til at ”age Damerne”, men unægtelig lidt af en retræte. Første verdenskrig har sin pris.

Den er heller ikke langt væk, krigen. Garderforeningen i Kolding fødes nemlig i et andet Danmark end i dag. Søndag den 4. august 1904, hvor foreningen stiftes – som den sjette i kongeriget – går grænsen kun få kilometer syd for byen. Sønderjylland har siden nederlaget i 1864 hørt under det kejserlige Tyskland. Dette omtales ikke specifikt i protokollen, men dukker dog af disen ved bestyrelsens valg af Hotel Kronborg som foreningens faste mødested.

Hotellet med det patriotiske navn lå for enden af Jernbanegade i den bygning, der i dag rummer Pit Stop. Placeringen var også på anden vis belejlig, for med sin nærhed til banegården var det nemt for de medlemmer, der kom med tog fra Vamdrup og Lunderskov at spadsere til sammenkomsterne. Desuden var Kronborg i forvejen mødested for De danske Vaabenbrødre. Her var man blandt ligesindede.

Hotel Kronborg med soldater og deres børn opstillet foran, 1923.

Initiativet til foreningen kom fra en lille kreds af gamle gardere i Kolding. Hvem fremgår ikke af mødereferatet, men mon ikke der har været et vist personsammenfald med det fem-mandsudvalg, der får i opdrag at lave udkast til love forud for den konstituerende generalforsamling. Til udvalget udpeges ”Kjøbmand Fischer-Nielsen, Maler Carl Jensen jr., Skrædder Albinus Hansen, Proprietær Hans Petersen og Møller N. Madsen”. Foreningens formål skal ifølge de 23 forsamlede, som hver indskyder 1 kr. i foreningen, være at ”samle saavidt muligt alle forhenværende Gardere for at vedligeholde det gamle kammeratlige Forhold og ved Hjælp af de eventuelt opspa-

rede Midler at hjælpe trængende Kammerater, deres Enker og Børn samt dyrke Selskabelighed”.

VETERANEN FRA 1864

Ved generalforsamlingen møder 26 deltagere op og vælger en bestyrelse bestående af møller N. Madsen, købmand Fischer-Nielsen, skrædder Albinus Hansen, maler Carl Jensen jr., møller Carl Nielsen, proprietær Hans Petersen, farver P. Boesen samt suppleanterne landpost N. Sørensen (S. Bjært) og proprietær Skou (Tved). Til revisorer vælges fabrikant Winkler og stukkatør Carl Nielsen.

Efter generalforsamlingen konstituerer bestyrelsen sig med Albinus Hansen som formand. Han er ikke selv til stede – formentlig på grund af sygdom – men mon ikke valget af ham giver et fingerpeg om, hvem der især har været aktiv bag foreningens oprettelse. Og nok så afgørende er Albinus Hansen både Dannebrogsmænd og veteran fra krigen 1864!

Han er da også manden, som trækker det store læs i de første år af foreningens levetid, hvor det går trægt med medlemstilslutningen. Garderbevægelsen, der indledes i 1885 med oprettelsen af Garderforeningen i København, har endnu ikke rigtigt fodfæste ude i landet. Før århundredskiftet er der kun tre gardereforeninger i landet. Nederlaget ved Dybbøl svider dybt i folkesjælen, og soldaterforeningerne begrænser sig til enkelte veteranforeninger, herunder Vaabenbrødrene, for deltagere i de to slesvigske krige 1848-1850 og 1864.

Efter århundredskiftet er det, som om nederlagets åg letter, og især frem mod første verdenskrig ekspanderer garderbevægelsen.

Kolding Garderforenings bestyrelse ca. 1910. I midten sidder formanden Albinus Hansen. I anden række nr. 2 fra venstre står Th. Fischer-Nielsen, som var formand for foreningen 1922-1928 og borgmester i Kolding 1925-30. Foto Georg Burcharth.

Alene i 1909 oprettes seks garderforeninger rundt om i landet. En væsentlig faktor er uden tvivl Den Kongelige Livgardes 250 års jubilæum i 1908, som bliver det første store fælles foretagende for garderforeningerne, med deltagelse af 4.000 gamle gardere.

I årene forud for jubilæet drøfter man sammenslutning af den på det tidspunkt halve snes foreninger i landet, og allerede i Koldingforeningens første leveår modtager bestyrelsen henvendelse fra Århus-foreningen om sammenslutning. Ved generalforsamlingen et par uger senere besluttet det dog at takke nej til forslaget af økonomiske årsager. Man ved, hvad man har, men ikke hvad man får.

Ellers står det første år i foreningens levetid mest i fejringens tegn med indvielsesfest i oktober 1904 – hvor formanden desværre må melde afbud på grund af sygdom – vinterfest med "Hr. Skuespiller Simonsen" som underholder og fejring af kong Chr. 9.s fødselsdag i april. Her er Albinus Hansen omsider med skønt "endnu Reconvalescent efter sin lange Sygdom".

Herefter kommer der mere gang i aktiviteterne. I de følgende år udvides repertoiret med en årlig sommerudflugt, andespil, og foreningen er en af de første til at arrangere de senere så traditionsrige riffelskydninger. I 1906 skænker en kreds af foreningens damer

foreningen en fane. Den indvies på Kolding Rådhus, hvor borgmester Schjørring og våbenbrødrenes formand, fabrikant Jens Jensen, slår søm i for henholdsvis kongen og fædrelandet, mens Albinus Hansen slår det sidste søm i for fanen. Dagen afsluttes på Kronborg med "animeret Fællesspisning afsluttet med et Bal".

Medlemmerne modtager også et emblem hver, gardernes særmærke 'Rex og Krone', som de er pligtige til at bære ved alle sammenkomster. Det kniber dog med disciplinen, for ved generalforsamlingen i 1910 vedtager man at opkræve "en Mulkt på 25 øre af hvert Medlem, der ved festlige Lejligheder møder uden Emblem". Så kan de lære det.

KONGETROEN

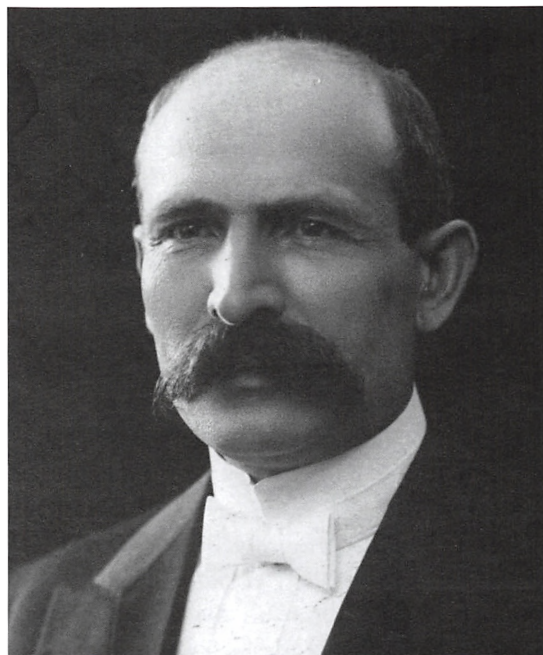
Troskaben over for kongen og kongehuset er essentiel. Ikke blot fejres kongens fødselsdag obligatorisk, man tager også del ved dødsfald i kongehuset. Da Chr. 9. dør i januar 1906, aflyses årets selskabelige højdepunkt, vinterfesten, og foreningen sender en smuk palmedekoration til 25 kr. til majestætens bære. Ikke desto mindre bliver der råd til at afholde vinterfesten i marts efter en passende sørgetid.

Fire år senere, da prinsesse Marie dør, skilinger man igen sammen for at bidrage til en sølvkrans til hendes bære, men det falder ikke i god jord hos ægtefællen, søofficeren prins Valdemar, som returnerer pengene. Måske som en understregning af den fritænkende prinsesses ukonventionelle stil og sociale engagement. Hun, der oprettede spisehuse for gamle og sørgede for logi til gamle sømænd og sømandsenker, var næppe til sølvkransen i det hinsidige.

Næste kongelige dødsfald, Frederik 8.s i 1912, er til gengæld ikke nævnt med en stavelse i protokollen. Om det er en forglemmelse, er ikke til at sige, men nu var Frederik ikke just militærmand, og omstændighederne ved hans død – et hjerteanfald midt i Hamburgs forlystelseskvarter – en moralsk nød at knække for det officielle Danmark. Måske har gardeforeningerne slet ikke markeret hans begravelse, eller også har bestyrelsen i Kolding valgt at tie en sådan væk i referatet.

KRIG OG POLITISK URO

1912 er også året, hvor Albinus Hansen går af som formand og efterfølges af fabrikant Søren

Tekstilfabrikant Søren Winkler, formand for Garderforeningen 1912-1922.

Harald Otto Grau i garderuniform, 1915.

Winkler. For sin pionérindsats udnævnes den gamle skrædder til æresmedlem. Garderforeningen tæller på det tidspunkt omkring 50 medlemmer.

Winklers formandskab bliver præget af verdenskrigen og de efterfølgende års politiske uro. Det går bl.a. ud over de populære skydninger. Få dage efter krigsudbruddet beslutter bestyrelsen at annullere en planlagt skydning senere i måneden, og i 1916 vedta-

ger man "paa Grund af Forholdene" at erstatte den årlige præmieskydning med riffel med en salonskydning på Christiansminde. Vorsicht, bitte... krigen er tæt på.

Ikke desto mindre er der stor medlemssøgning i krigsårene. Fra 1914 til 1916 vokser medlemstallet fra 52 til 83 mand, og der kommer flere kulturelle arrangementer, foredrag, oplæsninger og musikalsk underholdning, med deltagelse af damerne. Men nu har de jo også fået ligestilling ved stemmeurnerne.

Våbenhvilen i november 1918 fører ikke som krigsudbruddet til et ekstraordinært bestyrelsesmøde, men i februar 1919 skinner krigens efterdønninger igennem. "Paa Grund af de vanskelige Forhold, specielt 11 Lukningen", vedtages det nemlig at udsætte den planlagte vinterfest. De vanskelige forhold er Statslånskrisen, hvor den radikale regering Zahle tørner sammen med Venstre og Konservative, indtil Chr. 10. griber ind. Desuden raser Den spanske Syge, som koster mange unges liv. Ved generalforsamlingen i april må formanden da også konstatere, at foreningens væsentligste aktivitet i vinterens løb har været at stå fanevagt ved fire begravelser i medlemskredsen.

1920 bliver lige så broget. I februar aflyses vinterfesten på grund af politiets forbud mod "Dans o. l. i offentlige Lokaler", og langfredag den 2. april mødes bestyrelsen hjemme hos formanden, da et medlem har anmodet om ekstraordinær generalforsamling. Årsagen er Påskekrisen, udløst af det sønderjyske grænsespørgsmål, men med dybereliggende rod i uenighed mellem opposition og regering om den økonomiske politik. Palmesøndag fyrer kongen regeringen, hvilket udløser store demonstrationer og trussel om generalstrejke.

Bestyrelsen vælger dog at stille sagen i bero, og det skulle vise sig som en klog beslutning, for kongen bøjer sig, og påskemorgen kommer det til et forlig med udskrivelse af nyvalg. Sabelraslen ebber ud.

Til gengæld mønstres alle mand, da kongen om sommeren rider over den gamle grænse for at fejre genforeningen med Sønderjylland. Medlemmerne kører kl. 06 med ekstratog fra Kolding Sydbanegård til Taps, hvorfra de marcherer til festpladsen, så de kan vise kongen og hans sønner ære, når de rider over grænsen. Herefter marcheres til en forfriskning i Christiansfeld og retur til Taps, hvor toget kører dem hjem til frokost i Kolding og efterfølgende middag i Marielund. En konditionskrævende dag!

MELLEMKRIGSÅR

De følgende år er ikke noget at råbe hurra for. Samfundsøkonomien såvel som foreningens skranter. Da De danske Garderforeningers præsident, kammerherre Boeck dør i 1921, betaler formand Winkler selv rejsen over til jordefærden i København, og året efter ser man sig igen nødsaget til at aflyse vinterfesten på grund af tidernes ugunst med "Spansk Syge, almindelig Depression, Prisfald, Lock-out- og Strejkevarsler osv."

Trætheden viser sig også i bestyrelsen, hvor tre ud af fire medlemmer, herunder Winkler, ikke ønsker genvalg ved generalforsamlingen i 1922. En af de nyvalgte, senere borgmester Th. Fischer-Nielsen, bliver ny formand, og

Kolding Garderforening på udflugt med fanen, 1917. Foto: Bøilesen.

Winkler udnævnes ligesom sin forgænger til æresmedlem.

I de følgende år vinder kaffebordet indpas i foreningen, og sommerudflugterne begrænser sig til småture i omegnen med medbragte madkurve. Til gengæld er der kommet gang i skydningerne oven på krigsårenes nedtoning af denne aktivitet, og nu er der tale om ”rigtige” skydninger med magasingeværer.

I sidste halvdel af årtiet lysner økonomien, og nu kan man desuden øjne 25-års jubilæet i 1929. Allerede tre år før begynder man at opkræve ekstrakontingent for at finansiere festlighederne og få råd til at reparere den efterhånden noget slidte fane. Jubilæet bliver da også festligt med uddeling af otte 25-års tegn, sange og taler.

Festen holdes på Hotel Kolding, og menuen står på suppe m. boller, laks i mayonnaise, lammesteg m. kompot og salat, is m. jordbær og kaffe. Der tales for kongen, fædrelandet, flaget, gæsterne, Livgarden og til slut for damerne, og ved ’ordet frit’ finder yderligere ni (!) anledning til at tage ordet. Det hele styres af kriminaloverbetjent Carl Fasting, som året før har overtaget formandsposten.

Det er på sådanne dage man glemmer nogle af hverdagens trakasserier. For dem undgår foreningen selvfølgelig heller ikke. På et tidspunkt må bestyrelsen sende en skriftlig anmærkning til et medlem, da der er tilgået oplysning om, at den pågældende ”paa forskellig Maade har modarbejdet Foreningen ved at fremkomme med urigtige Udtalelser angaaende Foreningens Sammenkomster”.

Det er heller ikke sjovt, da Carl Jensen, en af stifterne, skriftligt kritiserer foreningen for ikke at have deltaget med fane i en gammel garders begravelse. Af svaret fremgår det, at

man har set sig nødsaget til at slette det pågældende medlem tre år forinden som følge af kontingentrestance.

Så er det sjovere, da man i januar 1931 ved vinterfesten kan præsentere en flot fanefod – smedet af fire gardersabler og med kvaster i de fire kompagnifarver – som foreningen har fået fra Tøjhuset. Foden er i brug den dag i dag.

Resten af 1930’erne præges af depressionen. I 1933 er voksende kontingentrestancer oppe at vende, og ved generalforsamlingen i april 1934 beslutter man at oprette en fond til at understøtte værdigt trængende medlemmer eller disses enker og børn, når disse ”uden egen Skyld er kommen i Trang”. Fundatsmidlerne skaffes ved frivillige bidrag, lotteri m.v. Og som om året ikke er nedslående nok, udbræder der polioepidemi, så fejringen af kongens fødselsdag den 26. september må aflyses. 1935 er ikke meget bedre. Foreningens ”pecuniære Tilstand” tillader ikke at sende fanebæreren til København for at fejre modtagelsen af det nygifte kronprinsepar. Man nøjes med at sende fanen. Tiderne er trange.

KRIG IGEN

Tyskernes besættelse af Danmark er lige så chokerende for de gamle gardere som alle andre. Den første generalforsamling efter besættelsen indledes med, at Fasting siger nogle mindeord om faldne danske soldater den 9. april. Mødet slutter med en personlig beretning fra en af de tjenstgørende gardere, der var med til at forsvare Amalienborg på besættelsesdagen. En beretning, som ifølge referatet viste, ”at det ikke er de Danske Soldaters Skyld, at det gik, som det gik”.

Nok så interessant er omtalen af det forløbne års aktiviteter. Her noteres det, at bestyrelsen "havde anset det for rigtigst ikke at festligholde Kongens Fødselsdag (den 26. september 1939 – red.) på grund af Krigsbegivenhederne." Men siden er 'ikke' streget ud med en anden type blæk og ordene 'paa grund' erstattet med 'paa trods'. Eftersom der ikke er nogen omtale af festens forløb tidligere i protokollen, kunne det ligne en senere rettelse – måske for at undgå beskyldninger om, at foreningen ikke levede op til kongetroskaben i den første anspændte tid efter krigsudbruddet 1. september.

Om det forholder sig sådan, er ikke til at opklare, da alle involverede er døde, men man forstår sagtens motivet. Der har været gjort flittigt brug af retteblæk i besættelsens efter spil, og manglende afholdelse af kongens fødselsdag er i den sammenhæng en mikrodråbe i det store hav af retteblæk. Havde det ikke trådt så tydeligt frem, ville artiklens forfatter næppe være studset over oplysningen.

I løbet af krigen skrumper aktiviteterne ind. Først og fremmest går besættelsesmagtens tilstedeværelse ud over skydningerne, der igen må afvikles som salonskydning. Men når man ikke kan skyde med skarpt, kan man ty til åndens våben. I efteråret 1941 investerer foreningen i 50 Kongesangbøger.

Besættelsen giver også økonomiske problemer. Medlemmerne svigter arrangementerne med underskud til følge. På generalforsamlingen i 1944 opfordrer Fasting "alle Kammerater om i den kommende svære Tid for vort Land at slutte op om Kolding Garderforening, saa Foreningen atter kan folde sig helt ud, den Dag Freden atter kommer til os".

FRED – MEN UNGDOMSOPRØR

Freden kommer 12 måneder senere, men fredssommelig bliver den ikke for de gamle gardere, for den første generalforsamling i befrielsessommeren ender i kaos og en bestyrelse, der kollektivt udvandrer!

Det er, som altid ved revolutioner, de unge medlemmer, der ønsker forandring. Anledningen er et forslag om højere kontingent, men diskussionen drejer hurtigt over på foreningens kultur. "En Snobforening, hvor man kun kan møde i Kjole og Hvidt eller Smoking" kalder nogle af de unge den. Trods diri-

Eskild Wind i engelsk militærtjeneste, men med gardermærket i huen, 1945.

gentens forsøg på at dæmpe gemytterne, føler bestyrelsen sig så desavoueret, at den forlader generalforsamlingen, der derefter ikke længere er beslutningsdygtig. Det skal her indskydes, at bestyrelsen ikke er fuldtallig. Formanden, Carl Fasting, og et andet medlem, Tage Kristiansen, mangler.

Før balladen har man været igennem et andet følelsesladet, men tidstypisk punkt: nedsettelsen af en såkaldt Æresret. Den skal undersøge ”eventuelle Forhold vedrørende nogle af Garderforeningens Medlemmers Holdning og Optræden under den tyske Besættelse, Forhold der maa undersøges til Bunds og stemples som udansk og uforenelig med en gammel Garders Ære”. Æresretten kan dog først blive en realitet efter valg af ny bestyrelse.

Det sker på en ekstraordinær generalforsamling få uger senere. Igen er diskussionen livlig, men luften bliver tilsyneladende renset, for Carl Fasting, der nu er til stede, genvælges med akklamation. Der kommer dog nye navne ind på flere poster, herunder en del yngre medlemmer. Æresretten vælges uden for bestyrelsens midte og tæller fem medlemmer, heriblandt farvermester Walther Jensen, som senere skulle blive formand i en lang periode af efterkrigstiden.

Udkommet af rettens indsats hører man ikke mere til. Dog melder et enkelt medlem sig i slutningen af 1945 ud af foreningen ”efter at have været interneret”.

SOM RISENGRØD UDEN KANEL

”Undomsoprøret” har sikkert givet anledning til knurren blandt ældre medlemmer, men netop de unge gardere – vokset op i mellem-

krigsårene – tilfører i de følgende årtier foreningen ny vitalitet. En af dem er den 92-årige proprietær i Binderup, Erik Bogh, i dag foreningens alderspræsident. For ham ville et liv uden Kolding Garderforening være som risengrød uden kanel – spiseligt men fadt. Han har været med i mere end 70 år og deltaget i årgangsparaden på eksercerpladsen ved Rosenborg Slot 40 gange.

– Havde jeg kræfter i benene til det endnu, gjorde jeg det igen. Sidst var i 2007, da var vi kun to tilbage fra kompagniet, fortæller Erik Bogh, som i november 2009 modtog 70 års tegnet.

Erik Bogh blev indkaldt til Den kongelige Livgarde i maj 1938. Det gjorde han sammen med 300 andre, som blev fordelt på to kompagnier på henholdsvis Jægersborg Kaserne og Sandholmløjren. Han husker tydeligt dagen.

– Jeg rejste til København med en god ven, der også havde meldt sig til Livgarden. Vi håbede på at komme i samme kompagni, men han havnede på Jægersborg, jeg i Sandholm. Til gengæld traf jeg så mange andre, der blev livslange kammerater.

Erik Bogh kunne godt have forestillet sig en levevej i forsvaret.

– Dengang var det sådan, at rekrutter med studentereksamen automatisk blev sendt til officersuddannelsen på Kronborg. Det gibbede lidt i mig, da de blev hevet frem i geleddet. Jeg ville gerne have været i deres sko. Jeg blev også opfordret til at søge ind, men gjorde det ikke. Jeg skulle jo hjem og være landmand.

Jeg har siden ofte tænkt på, hvordan det ville have været at gøre karriere i Livgarden. Det var i hvert fald et sted, jeg trivedes, og jeg

tænker med glæde tilbage på de steder, jeg har gået vagt: Amalienborg, Fredensborg, Rosenborg, Sorgenfri og Christiansborg.

Engang stod jeg vagt i Drabantsalen på Christiansborg, da Chr. 10. var på slottet. Det trak længe ud, og pludselig dejsede jeg om. Man skulle huske at lægge vægten på tærerne af hensyn til blodcirkulationen, men det har jeg nok glemt. Heldigvis var jeg på benene igen, da kongen kom. Da han så os, udbrød han: Nej, står De der endnu!

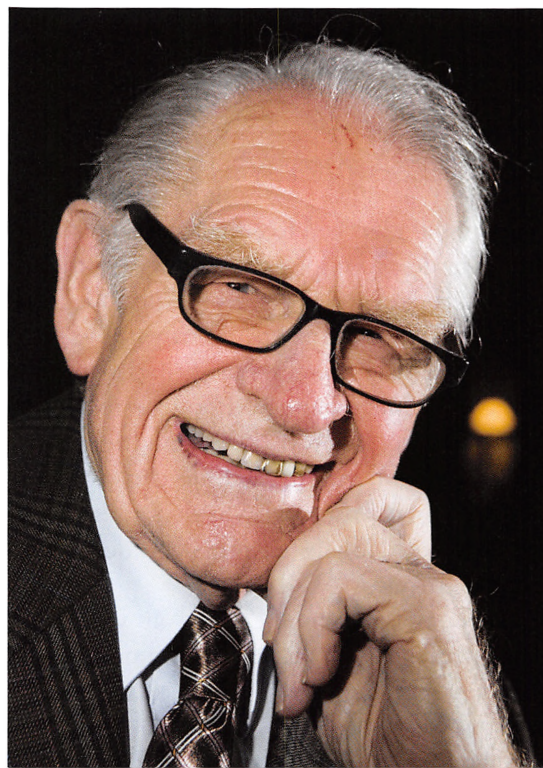
I SIKRINGSSTYRKEN

Erik Bogh blev hjemsendt i begyndelsen af 1939, men måtte snart efter tilbage til København på grund af optakten til anden verdenskrig.

– Først til en tre måneders genindkaldelse på Jægersborg Kaserne og igen, da Hitler gik ind i Polen. Telefonen ringede 1. september tidligt om morgenen: jeg skulle omgående begive mig til Frederiksberg Slot. Det blev dog sen aften, før jeg ankom, for jeg skulle først aflevere en hest i Kolding, som vores gård skulle stille til rådighed for forsvaret på grund af den ekstraordinære situation. Men der var ikke noget med at få en seng til næste morgen. Nej, op på en lastvogn og videre til Karlebo, hvor sikringsstyrken blev indkvarteret.

KAMMERATSKABET

De næste 14 dage afventede sikringsstyrken nærmere ordrer fra regeringen og forberedte sig på eventuel krig, men blev sendt hjem igen. Med fuld udrustning i tilfælde af en ny tilspidset situation. Den kom som bekendt 9. april året efter, men var forbi, før Erik Bogh

Erik Bogh, 92 år og med i Garderforeningen siden 1939. Foto: Nils Rosenvold.

og de andre i sikringsstyrken nåede at blive alarmeret. Siden har hans tilknytning til garderlivet udfoldet sig gennem Kolding Garderforening, som han meldte sig ind i straks efter værnepligten.

– Primært på grund af kammeratskabet. Vi var en flok jævnaldrende landmænd og gardere, som hurtigt blev en sammentømret flok. Først som ungarle, siden som familiefædre. Nogle af de bedste minder er de mange sommerfester, vi på skift holdt hos hinanden, hvor vi kunne være 60 mennesker – mænd, koner og børn, der mødtes til leg, underhold-

ning og spisning på gårdene. Alle kom med mad til det fælles bord, og så blev der ellers tumlet på græsset.

DEN ÅRLIGE 'TUR I BYEN'

Årgangsparaden ved Rosenborg første søndag i maj var dog en udpræget herretradition. Alltid indledt med en bid brød i Grøften i Tivoli aftenen før og 'en tur i byen' bagefter.

Livgardens jubilæer har Erik Bogh også deltaget i. Første gang ved 300 års jubilæet i 1958, sidste gang i juli 2008. Fem fra hans årgang var ved den lejlighed mødt op ved Rosenborg, men Erik Bogh var den eneste, som også deltog i gallafesten for 8.500 deltagere i Bella Centret.

Nu er det alt sammen ved at være slut. Ikke medlemskabet, for det har han tænkt sig at gå i graven med, men aktiviteterne melder han pas til.

– Helbredet er ikke til det mere, og desuden er den flok gamle gardere, jeg tilhørte, væk. Klike kunne man nok kalde os. Vi var lidt for meget klike, kan jeg se i dag, og måske derfor er tilslutningen blandt yngre medlemmer af foreningen ikke helt den samme. Det beklager jeg.

De yngre gardere, også i min egen familie, er nok medlemmer af foreningen, men kommer der ikke så trofast, som vi gjorde. De har så meget andet, der tager deres tid. Men måske det vender, nu hvor mange unge gardere er i Afghanistan sammen. Det fylder meget i mine tanker. Tænk, hvad de bliver udsat for, og hvad de ser? Det er lige forfærdeligt, hver gang en af dem falder, og jeg kan ikke lade være med at tænke på, hvad der får dem til at melde sig. Vi andre passede på kongefamilien

og Danmark. Det var enkelt. Afghanistan – det havde vi slet ikke kunnet forestille os.

NU "DAGLIG PAAKLÆDNING"

I Erik Boghs tid har garderforeningen haft fire formænd. Walther Jensen afløser Carl Fasting i 1946 og er formand frem til 1972, hvor købmand Preben Toustrup-Andersen tager over. Under Walther Jensens formandskab topper medlemstallet. Ved hans afgang i 1979 tæller garderforeningen ikke færre end 262 medlemmer, og i flere tilfælde støder man på både far og søn som medlemmer af samme forening.

Det er også i den periode, de gule ærter cementseres som foreningens kulinariske varemærke. Afvekslende med den næsten lige så populære kogte torsk. Maden er og bliver et trækplaster for foreningen, som nu har aflagt kjole og hvidt til fordel for mere uformel "daglig Paaklædning". Kammeratskabet dyrkes om sommeren især på skydebanen i Komarbuskene, og om vinteren underholder man sig med bankospil, foredrag, kegleaftener, virksomhedsbesøg og i ny og næ en garde-revy.

Ved 50-års jubilæet i 1954 er foreningen vært for repræsentantskabsmødet i De danske Garderforeninger, som afholdes i Ridder salen på Koldinghus. Et stort arrangement med procession gennem byen, fest på Industriforeningen og udflugter i omegnen. Arrangementet får fyldig omtale i den lokale presse, som konstaterer, at aldrig har interessen for garderbevægelsen været større. Landet over strømmer det ind med nye medlemmer, men verden holder jo også vejret i kold krig og atomfrygt.

March gennem byen i anledning af Kolding Garderforenings 50 års jubilæum i 1954.

Det kan dog ikke overskygge forventningen til Den kongelige danske Livgardes 300 års jubilæum i 1958. Tilslutningen er så stor, at bestyrelsen lejer hele Hotel Nørrevold til at huse Koldings deltagere. I alt tager 140 mand turen til København, og den 10.000 mand store parade gennem hovedstadens gader indvarsler så at sige de optimistiske 1960-ere.

ROYALT ÆRESMEDLEM

I 1967 får Garderforeningen royalt islæt, da Grev Ingolf fra godset Egeland melder sig ind.

Her hænger, lige inden for døren i hallen, den blå blazer med gardernål og en stribe medaljer over brystlommen. Altid beredt, som manden selv.

70-årige Grev Ingolf har fra første dag været et dedikeret medlem, hvilket da også har udløst både æresmedlemskab og hæderstegn. En tillid og anerkendelse, som han kvitterer for ved troligt at møde op til de unge værnepligtiges "Blå Fest"-arrangementer samt ved andre repræsentative lejligheder, hvor han kan støtte garderbevægelsen.

– Jeg er ikke for ingenting ud af officersfamilie. Far var både garder og søofficer, og

Grev Ingolf uddeler faner på Valdemarsdagen i 1968. Foto: P. Thastum.

min bror er søofficer. Selv er jeg major af reserven og havde rådighedspligt, til jeg fyldte 60. Jeg har kun haft gode oplevelser i mine mange år som gardere, siger Grev Ingolf, der i 1962-1964 uddannede sig til premierløjtnant i Den Kongelige Livgarde. Ved den lejlighed meldte han sig i Nordre Birk Garderforening i Lyngby. Et medlemskab han har bevaret, selv om han senere flyttede til Egeland.

“DU SKAL MED”

Nyetableret og endnu ungkarl havde Grev Ingolf nok at gøre på den 186 ha store ejen-

dom, så der skulle et velment puf til, før han meldte sig i Kolding Garderforening.

– Skovrider Ramsing, som jeg kendte fra min tid som landvæsenselev på Mejlgård Gods, sagde: ”Du skal med, det er en god måde at lære nogle mennesker at kende”. Og det holdt stik. Via Garderforeningen fik jeg opbygget et socialt netværk, som holder den dag i dag. At være gammel gardere er en viderførsel af det gode og tætte kammeratskab, man har i Livgarden. Vel at mærke med mennesker fra alle lag og med vidt forskellig baggrund. Det har jeg altid sat pris på.

Derfor opfordrer jeg også altid unge gardere til at melde sig ind, men det kniber desværre. Konkurrencen fra alle de andre tilbud i samfundet og de unge familiers livsmønster er stor. Måske vores deltagelse i Afghanistan og andre af verdens brændpunkter kommer til at gøre en forskel. Det må tiden vise.

DE STØRSTE OFRE

Afghanistan og unge gardere er et emne, som ligger greven meget på sinde.

– Vi er den af de danske styrker, der har bragt de største ofre. 13 faldne og 20 sårede, mange med meget alvorlige handicaps til følge. Det gør ondt, hver eneste gang jeg hører om nye tab. Jeg deltager, når nye garderehold sendes ud fra Oksbøllejren, og selv om jeg ikke kender dem personligt, betyder det noget at have stået ansigt til ansigt med dem. Særligt husker jeg, da fire i en pansret mandskabsvogn kørte på en vejsidebombe og omkom. I øvrigt få dage efter kronprinsens besøg i lejren.

Det er godt, at foreningen De Blå Baretter, som er for alle veteraner udsendt i FN-regi,

har støttetilbud til soldater og pårørende. Det har vi i gardereforeningerne en forpligtelse til at bakke op om, lyder det fra æresmedlemmet.

Selv om Grev Ingolfs egen soldatertid ikke bød på samme udfordringer, var den ikke udramatisk. Som rekrut oplevede han Cuba-krisen, og han blev genindkaldt, da Sovjetunionen i 1968 gik ind i Prag. Det er minder som disse, Grev Ingolf deler med sine garderkammerater, men også skydninger, foredrag og virksomhedsbesøg deltager han gerne i. Selv om han er gået ind i den fjerde alder, kan garderkammerater i Kolding og resten af lan-

Grev Ingolf, æresmedlem af Kolding Gardereforening, rykker gerne ud i både unge og ældre garderes sag, altid iført den blå blazer med gardere-tegn og medaljer. Foto: Niels Weber Pedersen.

det regne med hans nærvær så tit, som den repræsentationstætte kalender tillader det. Blazeren i hallen får ikke lov at samle støv.

ANDRE TIDER

I 1972, samme år som kronprinsesse Margrethe bliver regent og danskerne stemmer sig ind i EF, overtager købmand Preben Toustrup-Andersen formandsposten i Kolding Gardereforening. Han tilhører "de unge" og har været med til at gøre skydningerne til et stort aktiv. Nu dyster man ikke kun i eget lag og med naboforeningerne, Toustrup-Andersen er med til at stifte Trekantskydningerne mellem gardereforeningerne i København, Odense og Kolding og er selv en af foreningens dygtigste skytter.

Han bliver dog formand i en tid, hvor forsvarsviljen, både politisk og i folkesjælen, humper. Det er 68'erne, der sætter dagsordenen, hvad man kan læse i den årlige nytårshilsen fra De danske Gardereforeningers daværende præsident, oberstløjtnant Kield Brockenhuus-Schack. I 1969 skriver han: "Atter ser det ud til, at der er blevet politisk splid om vort forsvar, og mørkt tegner sig de vilkår, hvorunder det skal røgte sin opgave, at give vore unge kammerater en så forsvarlig uddannelse, at de i givet fald kan forsvare vor frihed".

Toustrup-Andersen tager allerede året efter sin tiltræden initiativ til et garderstævne for foreningerne i det sydlige Jylland og Fyn på Koldinghus. Fra samme område samler han også gardere til den opulære varietet Sans Souci på Industriforeningen.

Til gengæld blegner skydningerne. De er flyttet til en bane i Munkensdam – som følge

Parole i Staldgården ved Garderforeningens 90 års jubilæum i 1994. Foto: Jonas Ahlstrøm.

af en uheldig episode med et løbsk projektil gennem et parcelhusvindue i Bramdrupdam, der i disse år vokser eksplosivt – men selv om Trekantsskydningerne fortsætter, følger ånden fra Komarksbuskene ikke rigtigt med.

75 års jubilæet i 1979 bliver også mindre pompøst end det foregående, men der møder dog 140 til fest på Hotel Skamlingsbanken, hvor to gardere i blå galla tager imod. Det mest synlige, eller snarere hørlige, udtryk for jubilæet er en stor og meget velbesøgt koncert i Kongreshallen med Den kongelige Livgardes Musikkorps. Der er stuvende fuldt med 1300 tilhørere. Niels Weber Pedersen, Gar-

derforeningens nuværende formand, trækker et stort læs for at få koncerten arrangeret, som kræver sponsorhjælp fra både kommune og det lokale erhvervsliv.

Mønstringer, kammeratskabsaftener, bankospil og generalforsamling foregår i disse år på Staldgården ved Koldinghus, som er ved at genopstå i forbindelse med arkitektparret Exners omfattende restaurering.

NY FORMANDSSTIL

Toustrup-Andersen står i spidsen for Kolding Garderforening lige så længe som sin forgænger, nemlig 26 år. Han afløses af Niels Weber

Pedersen, der vælges på generalforsamlingen i marts 1998. Han tager som noget af det første initiativ til at lodde medlemsbehovet ved hjælp af en spørgeskemaundersøgelse, og han foreslår desuden at arrangere en ”mandeaften med madlavning”. Garderne skal nu selv til kødgryderne!

Der bliver i det hele taget løftet på øjenbrynene af den nye formandsstil hos nogle af bestyrelsesmedlemmerne, og på et tidspunkt indkalder et medlem, uden formandens viden, til et ekstraordinært bestyrelsesmøde. Hvilket fører til en gennemgang af foreningens struktur og en revidering af de efterhånden noget støvede vedtægter.

Det er i det hele taget en idérig formand, der fører garderforeningen ind i det 21. århundrede. Webers veludviklede sponsorgén smitter hurtigt på foreningsaktiviteterne, som får mere udadrettet karakter. Kolding Garderforening tager således initiativ til at sende gaver og julehilsner til udstationerede gardere i verdens brændpunkter. Noget der giver genlyd både i Livgarden og De danske Garderforeninger. Sidstnævnte sætter også pris på, at foreningen i Kolding er flittig med salg af annoncer til Garderbladet.

De værnepligtiges Blå Fest-tradition efter endt rekruttid bliver også en stor opgave for Garderforeningen. Festerne holdes ofte i Kolding, på Hotel Comwell, og foreningen støtter både økonomisk og praktisk samt sørger for, at deres familier også får en stor oplevelse ud af dagen – der i øvrigt er kendt for at lægge beslag på de fleste af byens frisørsaloner, når de unge garderes ledsagere skal have hår og makeup til at matche gallakjolerne.

Formandens musikalske interesse – og egen baggrund i Livgardens Musikkorps – smitter

af på foreningens arrangementer, f.eks. med Glenn Miller Orchestra på Kolding Teater i 2003. Han bliver også selv noget ved musikken, da han året efter bliver udnævnt til eksternt bestyrelsesmedlem i Livgardens Musikkorps.

Men ellers er 2004 jo det store jubilæumsår, hvor Garderforeningen for Kolding og Omegn fylder 100 år. Det skal selvfølgelig fejres på alle tangenter, og bliver det. Kolding udpeges som værtsby for årets repræsentantskabsmøde i De danske Garderforeninger, og bestyrelsen sætter et flot program sammen for de tre dage, som mødet strækker sig over. Livgardens Musikkorps giver koncert sammen

Blå Fest. De unge gardere marcherer op mod Koldinghus. Foto: Niels Weber Pedersen, 2009.

med Ria Jones og Kurt Ravn, og ved festmiddagen deltager ikke færre end 279 gæster.

Da det er selve Den Kongelige Livgardes tur til at fejre 350 års jubilæum i 2008, kvitterer man da også for Koldingforeningens ildhu og engagement med en march gennem byen.

FREMTIDEN

Og hvor står Garderforeningen i Kolding så anno 2010, hvor medlemstallet ligger på 175 gamle gardere. Hvilke udfordringer byder fremtiden på. Her får formanden, Niels Weber Pedersen, de sidste linjer:

– Forhåbentlig bliver der fremover ikke kun vilje til at videreføre Garderforeningen med dens nuværende aktiviteter, men også at udvikle foreningen. I den sammenhæng ville det være meget velkomment med kvindelige medlemmer. I dag er der jo også kvindelige gardere, og de er så småt begyndt at markere sig i garderforeninger andre steder i landet.

Jeg håber selvfølgelig også, at vore udadrettede opgaver, og her tænker jeg især på de Blå Fester, julegaverne til udstationerede gardere og lignende, må fortsætte. Vi har nydt godt af stor velvilje fra Jubilæumsfonden af 12.8.1973, og det skal der lyde en stor tak for.

Niels Weber Pedersen fotograferet sammen med dronning Margrethe og chefen for Den kongelige Livgarde, oberst kammerherre Lasse Harkjær i forbindelse med afsløringen af Bjørn Nørgaards mindemonument for de faldne på Høvelte Kaserne. Harkjær ville gerne præsentere dronningen for en af garderbevægelsens vigtige støtter. Foto: pressechef Christine Dahl.

TROLDHEDEBANEN – I ØKONOMISK PERSPEKTIV

AF MADS MIKKEL TØRSLEFF

Troldhede-Kolding-Vejen Jernbane – i daglig tale Troldhedebanen eller slet og ret ”Trollden” – var en af de senere privatbaner i Danmark, og selvom den ved åbningen blev spået en lys fremtid, fik den en relativt kort levetid fra 1917 til 1968.

FORHISTORIEN

Forud for vedtagelsen af Den store Jernbanelov af 1908, og dermed de overordnede betingelser for anlæggelsen af Troldhedebanen, var gået en årrække med lokale tovtrækkerier og forsøg på at påvirke den politiske beslutningsproces angående linjeføringen. Lokale kræfter havde mange forskellige banelinjer på tegnebrættet i det midtjyske område, og allerede i 1880'erne og 1890'erne fremkom der forslag om en jernbane fra Vorbasse til Lunderskov. Efter et længerevarende arbejde for at gøre Rigsdagen interesseret i sagen, blev der endelig i 1894 fremsat forslag i Folketinget om en privatbane mellem de to byer. Men de lokale folketingsmedlemmer fremsatte forslaget ret sent i Rigsdagens samling, og det nåede derfor ikke med i den samlede lovpakke om jernbaner, der ellers blev vedtaget samme år.¹⁾ Til gengæld vedtoges det at anlægge den smalsporede Kolding-Egtved bane, og i både marts og november 1896 foresloges det, at denne skulle forlænges til Grindsted.²⁾ Samme år fo-

resloges, at Vejle-Vandel banen skulle forlænges mod vest til Esbjerg, og i 1898 foresloges, at den skulle gå til Bramming.³⁾ Ingen af disse forslag blev til noget, men at de blev fremlagt er udtryk for, at købstæderne Kolding og Vejle ønskede baner ud i deres mere eller mindre tyndtbefolkede opland mod vest, men for Vejles vedkommende også gerne helt til Esbjerg, den opblomstrende havn på vestkysten, hvis betydning for eksporten i disse år bare voksede og voksede. Fremsættelserne på Rigsdagen skete for det meste igennem de lokale rigsdagsmedlemmer på baggrund af et eller flere lokalt nedsatte udvalg.

Rivaliseringen mellem Vejle og Kolding er tydelig i årene op til vedtagelsen af loven i 1894, og loven blev et kompromis, hvor Vejle fik privatbanen til Vandel og Kolding banen til Egtved. Kompromiset betød en deling af det vestlige opland imellem de to byer. I købstædernes kamp om oplandet i vest skete det, at små landsogne kom i klemme, hvilket eksempelvis det lille Randbøl sogn med hovedbyen Vandel er et eksempel på. Her havde man i nogen tid arbejdet på at få en jernbane ind til Vejle, men da man følte sig modarbejdet af denne by, begyndte man i stedet at interessere sig for Kolding. Om man faktisk ønskede sig en bane til Kolding eller blot ønskede at provokere sig til Vejles interesse, skal her være usagt, men med forslaget om en

bane Vandel-Kolding lykkedes det i hvert fald at få de lokale kræfter i Vejle til at arbejde for en Vandel bane. Vejle betragtede Randbøl sogn og dermed Vandel som sit naturlige opland, og her skulle Kolding ikke komme og anlægge en „rovbane“, der fratog Vejle handlen derfra.⁴⁾

En lignende situation udspillede sig senere i forholdet mellem Kolding og Vejen, hvor de mindre landsogne op imod Grindsted endte med at komme i klemme. I Vorbasse og Grindsted ønskede man sig brændende en bane til Lunderskov, der jo var et knudepunkt for baner mod grænsen, Kolding og Esbjerg. Forslaget om en jernbane Lunderskov-Vorbasse-Grindsted blev forelagt Rigsdagen i foråret 1900 og lagde sig op ad anbefalingerne fra Den Jydske Jernbanekommission, der i mellemtiden havde afgivet betænkning og foreslået en sådan bane. Regeringen var dog utilbøjelig til at støtte forslaget, idet man var imod at tage en enkelt bane ud af det, der fra kommissionens side var tænkt som en samlet pakke, og man var ikke mindst imod forslagets bestemmelse om et statsligt tilskud på $\frac{3}{4}$ af anlægssummen. Ministeren lagde ikke skjul på, at både banen til Lunderskov og banen Vejle-Vandel med forlængelse til Grindsted var foreslået som en slags kompensation til købstæderne på østkysten for den foreslåede statsbane fra Langå over Silkeborg og Grindsted til Bramming og Esbjerg. Østkystens købstæder frygtede, at en sådan bane ville berøve dem en del handel, da den ville gå igennem deres vestligste opland og dermed lede trafikken forbi dem.⁵⁾

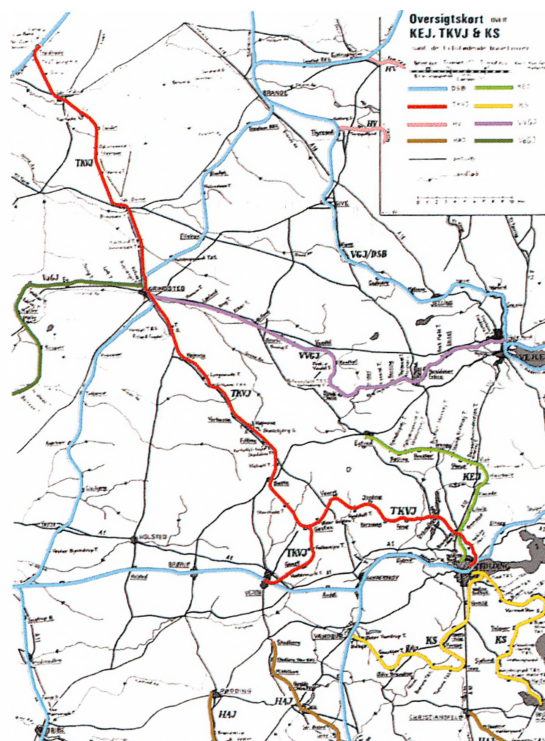
I årene frem til vedtagelsen af Troldhede-banen i 1908 skiftede Kolding By standpunkt et par gange, idet man oprindeligt havde væ-

ret positivt indstillet over for en bane Grindsted-Lunderskov, men i 1901-1902 støttede man en gruppe Koldingfolk i deres bestræbelser på at få vedtaget en bane Grindsted-Kolding via Ejstrup.⁶⁾ Af de indsendte andragender, som lå til grund for selve forslaget om denne bane, ses det, at Kolding Kommune i december 1899 havde givet andragendet om en jernbane Grindsted-Lunderskov sin støtte, ligesom sognerådene på strækningen havde gjort det. Det kan derfor godt undre, at Koldings repræsentanter på Rigsdagen nu arbejdede på at få forslaget ændret, så Kolding blev endestation for banen, idet man må have vidst, at det ville kunne forsinke hele lovens tilblivelse. I mellemtiden havde Kolding nedsat et udvalg, der skulle arbejde for at trække banen ind til Kolding, og nu ansøgte flere Koldingfolk sammen med Lejrskov-Jordrups sognerådsmedlem, Emil Brødsgaard, om koncession på en bane til Kolding.⁷⁾ Brødsgaard var i øvrigt senere blandt bevillingshaverne på Troldhedebanen.

Snart udviklede diskussionen om jernbaner i det midtjyske sig gevaldigt både ved handlingerne i Folketinget og i Landstinget, og der indkom forslag fra Sønder Omme by om en bane herfra til Grindsted, ligesom andre foreslog en forlængelse af Egtvedbanen til Grindsted. Endelig kom Vejen by, med nationalbankdirektør Johannes Lauridsen i spidsen, i 1902 med et forslag om en bane Grindsted-Vejen. Dette tog især Landstinget som udtryk for udbredt lokal uenighed om en endelig linjeføring. I Kolding var man skeptisk over for Vejens ambitioner om at blive eneste endestation for banen fra Grindsted, og så sent som i marts 1908 vedtog byrådet en resolution, der pålagde dets repræsentan-

ter at arbejde for en direkte linje til enten Lunderskov eller Kolding. Til gengæld kunne man ikke acceptere Lunderskov som den ene endestation, hvis Vejen samtidig fik en gren af jernbanen, eksempelvis via Gesten. Så da stemningen på Rigsdagen gik i retning af at give Vejen en sidebane – uanset om banen i øvrigt skulle gå til Lunderskov – måtte Kolding nødvendigvis støtte en gaffelbane, der i stedet gik til Kolding. Dermed var Lunderskovløsningen, som de ønskede sig i Grindsted og Vorbasse, definitivt ude af spillet.

Men før det kom så vidt, skulle lovforslaget igennem Landstinget, der længe havde været imod at anlægge privatbaner med mere end 50 % af anlægssummen i statstilskud, og derfor på forhånd var skeptisk. Man var nu meget opmærksomme på, at der i realiteten fandtes fem alternative muligheder for at sætte Grindsted i forbindelse med østkysten via jernbane: En forlængelse af Egtved- eller Vejlebanen eller en ny linje til Vejen, Lunderskov eller Kolding. På den baggrund var de færreste medlemmer af det øverste ting tilbøjelige til, uden en grundig kommissionsundersøgelse, at vælge én. Endelig var man imod at vedtage nye jernbaner allerede inden jernbanerne i loven af 1894 var bygget færdige eller lovens gyldighed, der løb indtil 1905, overskredet. Man var dog også klar over, at man ikke kom udenom at behandle en lang række jernbaneforslag i de kommende år. Mange medlemmer af Rigsdagen så helst, at man samlede disse mange forslag i en kommission og derefter behandlede dem under et samlet lovforslag. Jernbanekommissionen af 1904 fik således til opgave at samle alle de mange lokale forslag til jernbaner i hele lan-

Trolldhedebanens og nærliggende baners linieføring fra Kolding. Den røde linie er Trolldhedebanen. Tidsskriftet Signalposten, grafisk modificeret af Morten Hansen.

det og at komme med en kvalificeret anbefaling af de bedste linjeføringer.

Kommissionens flertal, der næsten udelukkende talte Rigsdagsmedlemmer (flest fra Folketinget), anbefalede anlæggelsen af en "gaffelbane" fra Grindsted til Vejen og Bramdrup-Kolding med delingspunkt omkring Bække og Veerst. Staten skulle yde 50 % af anlægssummen og kommuner og amter resten. Man foreslog gaffelbanen, selvom man godt var klar over, at den bedste betjening af lokalområdet kun kunne opnås med en "... Bane fra

Grindsted direkte til Lunderskov eller Kolding".⁸⁾ Man var dog betænkelig ved, at en sådan bane ville skære igennem en del af Vejen's naturlige opland og sætte det og dets handel i nærmere forbindelse med Kolding. Derfor anså man gaffelbanen for at være den naturlige løsning på, hvad man kaldte et "vanskeligt" spørgsmål.

Det er værd at bemærke, at et mindretal af kommissionens medlemmer, især bestående af embedsmænd fra Statsbanerne og landstingsmedlemmer, støttede en direkte linje til Lunderskov, især fordi man anså den for at være billigere i både drift og anlæg. Her anes således en uenighed om linjeføringen imellem landstingsmedlemmer på den ene side og folketingsmedlemmer på den anden side. Denne uenighed skulle senere i nogen grad gå igen i forhandlingerne om det endelige lovforslag, som blev fremsat for Folketinget den 9. oktober 1907.

Jernbaneloven af 1908 indeholdt forslag om i alt 11 privatbaner på øerne og 19 i Jylland. Det endte med, at Landstinget i løbet af de langstrakte forhandlinger blev mere venligt stemt over for tanken om et større statstilskud til enkelte privatbaner, end de 50 %, som man indtil nu i overvejende grad havde holdt sig til. Man måtte sande, at visse af de foreslåede baner løb igennem så fattige egne, at de små landsogne på ingen måde kunne rejse så store beløb, som det krævede for sammen med amterne at yde den anden halvdel. Den endelige lov indeholdt derfor bestemmelse om et statstilskud på $\frac{3}{4}$ af anlægssummen. Man foretog også en justering af linjen for den foreslåede statsbane mellem Langå og Bramming udenom Sønder Omme, der derfor skulle kompenseres. Derfor foreslog man gaffel-

banen forlænget over Sønder Omme til Troldhede eller endda helt til Videbæk.

Men der var også røster imod den foreslåede gaffelbane, og flere rigsdagsmedlemmer udtalte deres modstand mod at anlægge en bane, der blev meget længere end den direkte linje til Lunderskov uden at der kunne ventes større godsmængder af den grund ligesom anlægsprisen ville blive væsentligt højere. Et medlem antydede det mærkværdige i, at man vedtog at anlægge gaffelbanen og dermed presse endnu en bane ind mellem to eksisterende baner (Egtvedbanen og statsbanen Kolding-Esbjerg) igennem fattige landsogne, som skabte meget lidt godstransport, mens tinget samtidig var imod at anlægge en jernbane mellem Skjern og Skive i et stort område, hvor der ikke fandtes en eneste bane. Til trods for den sporadiske modstand og politikernes generelle bevidsthed om, at man valgte en dyrere løsning end den direkte linje til Lunderskov, vedtoges forslaget indeholdende gaffelbanen, og loven stadfæstedes den 27. maj 1908.⁹⁾

ANLÆGGELSEN

Da kommunerne således kendte det endelige lovgrundlag for Troldhedebanen, nedsattes på et møde den 5. september 1908 et koncessionsøgende forretningsudvalg bestående af proprietær Brødsgaard (Lejrskov-Jordrup), direktør Konstantin-Hansen (Kolding), amtsrådsmedlem H. Skjøde (Veerst), landstingsmand Johs. Lauridsen (Vejen) og landstingskandidat Petersen-Hjerk (Sønder Felding).¹⁰⁾ Konstantin-Hansen valgtes senere til formand, og man kastede sig hurtigt over den nærmere projektering af banens anlæggelse. Efter en del forhandlinger enedes man om en

fordelingsnøgle, efter hvilken de deltagende kommuner skulle betale til anlæggelsen.

Ifølge de første planer regnede man længe med, at banens indføring til Kolding skulle ske sammen med Egtvedbanens, hvilket havde betydet anlæggelsen af en indfletningsstation i Bramdrupdam. Men efter forslag af den tilsynsførende ingeniør ved Statens Tekniske Tilsyn med Privatbanerne, Th. Raben, endes man om det, der blev den endelige linjeføring – en bane fra Bramdrup igennem Skovmølledalen til statsbanestationen i Kolding.¹¹⁾ Derved kunne spares udgifter til en indfletningsstation i Bramdrupdam og det tilhørende personale, ligesom man slap for de begrænsninger, som den smalsporede Egtvedbanes tracé ville have betydet for Trolldhedebanens normalsporede materiel, mht. stignings- og kurveforhold samt vedligehold af et trestrengt spor.

Da man omsider var blevet færdig med projekteringen og havde opnået koncessionen den 11. juni 1913, kunne indkøbet af skinner og andre materialer til byggeriet sættes i gang. Selve arbejdet med at anlægge banen begyndte i sommeren 1914 i skyggen af den økonomiske situation, der var affødt af udbruddet af Første Verdenskrig, der betød stigende arbejdsløshed, restriktioner på import og eksport, likviditetsmæssige vanskeligheder og problemer med at skaffe halvfabrikata til industrien, brændsel og råstoffer. Arbejdet skred dog hurtigt frem på de flade strækninger på banens nordvestlige del, men østpå, nær Kolding og Bramdrup, bød arbejdet på store problemer. Det var en udfordring at føre banen igennem Kolding Skov, hvor der måtte graves dybe gennemskæringer i ler, der viste sig at være mere løs end ventet.

Trolldhedebanen føres gennem Kolding skov. Øverste foto før anlæggelsen, det nederste fra 18. april 1915.

Entreprenørselskabet Brøchner Larsen og Agge, som havde vundet licitationen på banens anlæggelse mellem Vejen, Gesten og Kolding samt dele af strækningen mellem Gesten og Grindsted, fik store problemer med at holde tidsplanen. Ifølge Helge Kjersides bog havde det været planen, at arbejdet skulle være udført i maj 1916, og denne tidsramme holdt da også for hele strækningen Trolldhede-Gesten og Gesten-Vejen, men resten stod først helt færdigt i sommeren 1917.¹²⁾ Allerede i marts 1915 anmodede Brøchner Larsen

Udgravning til Troldhedebanen under Egtvedbanen i Bramdrupdam, 1915-1916.

og Agge om et møde med bevillingshaverne, da de mente, at der var indtruffet omstændigheder, der berettigede til udskydelse af arbejdets afleveringsfrist. I februar 1916 krævede entreprenørerne højere betaling, og her måtte parterne til forhandlingsbordet. Anledningen var et krav fra Brøchner Larsen og Agge om straks at få udbetalt et større beløb til dækning af de løbende udgifter ved anlægsarbejdet. Man enedes om, at entreprenørerne, udover hvad kontrakten tilskrev dem, kunne få udbetalt op til 50.000 kr. i forskud, efterhånden som det kunne godtgøres over for banens ledende ingeniør, at en sådan forskudsbetaling var påkrævet. Til sikkerhed for banen fik bevillingshaverne pant i entrepre-

nørernes maskiner, ligesom ingeniøren fik opsyn med enhver udbetaling fra anlægsarbejdet for at sikre, at pengene kun brugtes på udgifter, der hidrørte fra banens anlæggelse.¹³⁾ Det er vist det nærmeste, man kommer at sætte entreprenørerne under administration. Det viste sig dog hurtigt, at entreprenørmaskinerne ikke kunne pantsættes til banen, idet entreprenørerne ikke fik deres banks accept af en sådan ordning. Banken havde allerede interesser i maskinerne, og bevillingshaverne måtte således frafalde dette krav. Entreprenørerne henvendte sig også efterfølgende til bevillingshaverne for at låne penge fra anlægsbudgettet mod at tilbyde bevillingshaverne pant i udstyr og visse maskiner.

Det endte da også med, at bevillingshaverne den 30. november 1916 overtog anlægsarbejdet, som var alt andet end færdigt, fra Brøchner Larsen og Agge. Entreprenørerne fortsatte dog indtil jordarbejdet i Kolding Skov var tilendebragt, men derefter måtte bevillingshaverne selv stå med ansvaret for resten. Hvor man inden arbejdets begyndelse havde regnet med en total anlægssum på 3.640.000 kr., endte man på en samlet pris, der var over dobbelt så stor, nemlig 8.519.005,71 kr.¹⁴⁾

BANEN I DRIFT

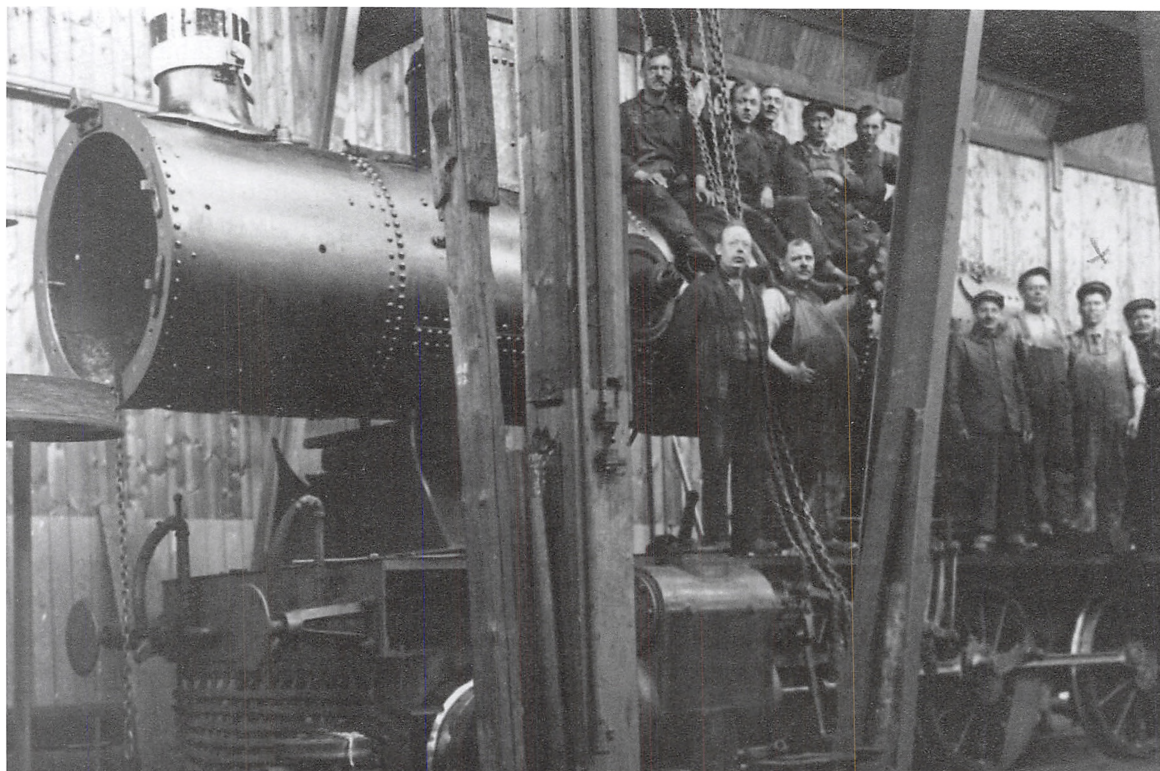
At der var efterspørgsel efter at benytte banen til transport af gods, vidner de mange anmodninger til bevillingshaverne om hurtig igangsættelse af trafikken om. Således foregik der allerede inden den officielle åbning af banen en betydelig transport af især tørv. Fra den officielle åbning den 25. august 1917 kørtes to planmæssige tog i døgnet i hver retning. I maj 1918 øgedes antallet til tre om dagen.¹⁵⁾

Allerede i januar 1918 blev det klart, at der måtte skaffes særlige midler til opretholdelse af den daglige drift. Da banen først var åbnet i efteråret, var man gået glip af en stor del af sæsonen for tørvetransport, der lå hen over sommeren og det tidlige efterår. Banen fik derfor lov til, efter møde med Ministeriet for offentlige Arbejder, at forlænge det første regnskabsår frem til den 31. marts 1919. Der ved håbede man på i løbet af den næste tørvsesæson at kunne indhente det tabte. Desuden fik banen lov at optage et lån på 100.000 kr. til opretholdelse af driften.¹⁶⁾ Det var således allerede fra starten tydeligt, at banen var meget afhængig af gode forhold for tørv-

veproducenterne for at få økonomien til at hænge sammen. Da tørv er afhængig af gode tørre-forhold hen over sommeren, er det ikke helt forkert at konkludere, at banens økonomi afhang af noget i Danmark så omskifteligt som sommervejret. Banens første årsregnskab af 31. marts 1919 viste et overskud på 78.680,37 kr.¹⁷⁾ At tørv var banens absolut vigtigste godstype, understreges bl.a. af tallene for driftsåret 1919-20, hvor man i alt transporterede 138.992 tons, mens den næstvigtigste godstype kunstgødning, blot udgjorde 6.509 tons.¹⁸⁾ Driftsoverskuddet endte på knap 60.000 kr., mens det året efter steg markant til godt 260.000 kr.

Så tidligt som 1923 måtte banen dog konstatere en betydelig vækst i konkurrencen fra lastbiler og busser. Da sommeren blev fugtig, og tørvproduktionen derfor var hårdt ramt, endte man i driftsåret 1923-24 med et beskedent overskud på blot 5.603 kr.¹⁹⁾ Det skulle vise sig at være sidste gang, banen gav overskud i perioden frem til Anden Verdenskrigs udbrud.

Det blev derfor en årligt tilbagevendende begivenhed, at de deltagende kommuner skulle mødes og give tilsagn om at dække banens underskud. At banens økonomi var stærkt afhængig af tørvproduktionen i oplandet ses igen i midten af 1920'erne, hvor en stærkt stigende kronekurs betød faldende priser på importeret kul. Derfor indstillede tørvproducenterne produktionen, hvilket med det samme kunne ses i banens regnskaber. Efter et lille tiår, hvor man ellers var gået over til drift med skinnebusser og diesellokomotiver frem for den dyre dampdrift, fortsatte underskuddene med skiftende størrelse perioden ud. Nu begyndte enkelte kommuner endda at

Troldhedebanens værksted i Kolding, ca. 1932.

tale om en nedlæggelse, da 4 kommuner, anført af Lejrskov-Jordrup, på et turbulent møde i 1933 gav udtryk for begrænset tålmodighed i forhold til banens økonomi.²⁰⁾ Det skete til trods for, at personalet i 1931 var gået ned i løn, og at man samtidig havde ændret fordelingsnøglen for underskudsdekningen i baneselskabet. Landkommunernes andel var faldet betydeligt, mens amternes og Kolding Købstads var steget. Alligevel var det de små landsogne, der først viste tegn på usikkerhed i forhold til banens fortsættelse.

Lejrskov-Jordrup Sognekommune var dog ikke den eneste i Danmark, som var træt af

privatbanernes underskud, for i 1936 måtte Rigsdagen efter krav fra kommunerne nedsætte en kommission, der skulle give en samlet anbefaling for trafikdekningen i alle egne af landet. Det viste sig dog at være en for stor mundfuld, og kommissionen nøjedes med at komme med generelle anbefalinger til en støtteordning for privatbanerne. Der skulle dog gå endnu nogle år, før privatbanerne i 1942, også på baggrund af krigens konsekvenser for trafikafviklingen i landet, fik tilsagn om statsstøtte i kraft af lov nr. 203, som skulle være gyldig i 5 år. Privatbanerne modtog fra 1942 ca. 8 mio. kr. i tilskud til vedligeholdel-

ses- og forstærkningsarbejder.²¹⁾ Dermed udsattes en mere permanent løsning, indtil forholdene havde normaliseret sig.

KRIG OG EFTERKRIGSTID

Efter en række år med underskud, der hen imod krigen nærmede sig de 140.000 kr. om året, blev krigen udbrudt, der for alvor forbedrede banens økonomi. Hvor banen siden midten af 1920'erne havde oplevet en stagnerende transport af brændsel, især tørv samt en skarp konkurrence fra den stadig tiltagende biltrafik, stod det i samme øjeblik krigen brød ud, klart, at afsætningsvilkårene for tørv ville bedres markant. Importen af kul på det nærmeste umuliggjordes, hvorfor Trolldhedebanen kunne forvente igen at få rigelige mængder indenlandsk brændsel at køre med. Biltrafikken indskrænkedes ligeledes markant i løbet af krigsårene, hvilket også var til banens fordel. I januar 1940 anslog driftsbestyrer Steensballe i en skrivelse til Ministeriet for Offentlige Arbejder, at lastbilbestanden i banens opland var reduceret med ca. 30%, men at de resterende biler til gengæld var i god stand og tilsyneladende – til driftsbestyrerens forbløffelse – stadig havde masser af brændstof til rådighed.²²⁾

Med krigen udbrudt steg behovet for transport af gods, og banen foretog derfor hurtigt en renovering af de 4 damplokomotiver, som man i 1916 havde indkøbt i Schweiz. Efterhånden som benzin og diesel blev sværere at få fat i, havde man altså damplokomotiverne klar til at tage over. De kunne også køre på tørv og brunkul, selvom dette betød et tungere og mere beskidt arbejde for lokomotivpersonalet. De store omvæltninger omkring

1940 gjorde dog, at man stadig havde underskud i krigen første år, men i 1940-41 vendte man det budgetterede underskud på 170.000 kr., til et overskud på knap 32.000 kr.²³⁾ Nu havde man virkelig fået noget at bestille, og banens bedste resultat nogensinde faldt i 1942-43 og lød på godt 436.000 kr. Krigsårene – og faktisk perioden helt op til omkring 1950 – gav derfor mulighed for at tilbagebetale personalet den løn, de havde afstået fra i 1930'erne, hvor banens overlevelse var på spil. Dernæst formåede banen nu at spare betydeligt op samt betale de lån ud, som man havde taget før krigen for at kunne modernisere både bane og materiel. At overskuddene fortsatte op gennem sidste halvdel af 1940'erne, må især tilskrives den fortsatte mangel på udenlandsk kul og olie, idet især brunkulstransporterne fra det vestlige Jylland, men også i nogen grad tørvetransporten, gav banen store indtægter.

Men det var en stakket frist, hvilket bestyrelsen blev klar over i 1949. Selvom driftsåret 1948/49 havde været godt økonomisk set, så havde man noteret sig et markant vendepunkt i februar 1949, hvor der pludselig blev åbnet for import af udenlandsk brændsel: kul og olieprodukter. Dette bevirkede et markant fald i brunkulstransporterne på 70%, da meget af den opgravede kul ikke længere kunne sælges, og producenterne måtte således se de fleste ordrer annulleret. Banen regnede med, at brunkulstransporten helt ville forsvinde i vinteren 1950. Man tøvede ikke med at kalde en sådan udvikling for en katastrofe for banen, med mindre kunderne i højere grad ville benytte den til grovvarer og stykgods. På tidspunktet for generalforsamlingen havde man allerede noteret sig et underskud alene for

Troldhedebanen ankommer til Vejen, ca. 1955.

tiden fra 1. april til 31. juli 1949 på hele 125.000 kr. Bestyrelsen bad derfor indtrængende beboerne i oplandet om at benytte banen til transport af enhver art i stedet for "at lade banen ligge som reserve for tilfældig benyttelse".²⁴⁾

Som en direkte konsekvens af den markant forværrede økonomi, besluttede kommunerne i 1950 på opfordring fra Vejen, Gesten og Andst kommuner at undersøge, hvorvidt en nedlæggelse af banelinjen til Vejen og overgang til bus- og lastbilstrafik kunne afhjælpe den dårlige økonomi. Undersøgelsen bekræftede dette, og Vejen-linjen nedlagdes året efter. Det kan synes en smule ironisk, at netop Vejen, som med sin store indsats for

at forhindre den direkte linje til Lunderskov, var den første, der mistede banebetjeningen fra Troldhede og Grindsted. Beboerne i Gesten sendte dog bestyrelsen en protestskrivelse, da man gerne ville beholde banen. Formanden kunne dog ikke gøre andet end på generalforsamlingen at udtrykke sin tilfredshed med, at der trods alt "er nogen, der interesserer sig for banen".²⁵⁾ Fra nu af gik det bare nedad med økonomien. Banen noterede sig bl.a., at brugs-, foderstof- og gødningsforinger i stigende grad tog varer hjem med lastbil, og håbet om en erstatning for de bortfaldne brændselsmængder svandt. Fra 1951 til 1954 svandt mængden af vognladningsgods således til ca. en fjerdedel. Samtidig steg

udgifterne til pensioner til banens tidligere ansatte. Umiddelbart før krigen havde banens udgifter til pensioner udgjort 41.000 kr. på et år og dertil 14.000 kr. i det såkaldte reguleringstillæg (dyrtidsregulering). I 1954 var det tal steget til ca. 276.000 kr., hvoraf reguleringen udgjorde de 225.000 kr. Dyrtiden var dermed også en væsentlig årsag til banens forværrede økonomi.²⁶⁾

STATSSTØTTE HJÆLPER IKKE

Troldhedebanen var imidlertid ikke den eneste privatbane, der rantes hårdt økonomisk med udgangen af 1940'erne. Det førte til vedtagelse af statslig støtte til privatbanerne, og fra 1951 steg statsstøtten til Troldhedebanen da også markant. Fra 1954 til 1963 dækkede staten hele 70 % af underskuddet. Men der skete også en kraftig modernisering af banen især på materielsiden. I årene 1947-52 havde banen købt 4 moderne skinnebuser med påhængsvogne, og i forbindelse med moderniseringerne af sporet omkring 1950 blev hastigheden på Troldhedebanen sat op til 70 km/t svarende til skinnebussernes formåen.

Disse skinnebuser var den sidste nyanskaffelse, idet de kom til at køre på banen indtil den lukkede. På godssiden havde man for længst afskaffet dampdriften, og derfor var det stort set kun på passagersiden, man kunne håbe på at trække flere passagerer til. Antallet af rejsende steg da også lidt i begyndelsen af 1950'erne, men til gengæld fortsatte godsmængderne med at falde.

Fra 1961/62 gik det da også igen ned ad bakke, og i 1962/63 passerede underskuddet en halv mio. kr. I 1965/66 var det 760.000 kr. Nu var det ikke kun lokalt, der blev stillet

spørgsmål ved det fornuftige i at opretholde de lokale jernbaner.

På grund af privatbanernes voksende underskud var der nu en generel opfattelse af, at jernbaner var gammeldags, mens biltrafik gav en større grad af fleksibilitet og hurtigere transport. Venstremanden Gustav Holmberg udtalte i 1956, at "om få år bliver det måske aktuelt at fremsætte et lovforslag, der afskaffer begrebet jernbaner".²⁷⁾

I 1959 besluttede Folketinget at nedlægge privatbanerne i Himmerland, mens oppositionen (VK) dertil krævede 14 statssidebaner nedlagt. Forslaget var et punkt på en større sparedagsorden fra V og K, med både FDM, Foreningen af danske Vognmænd og Landbrugets Transportudvalg som aktive støtter bag forslaget. I 1963 meddelte trafikministeren, at han ikke længere ville gøre brug af den tvangsparagraf i privatbaneloven, hvormed han siden 1942 havde haft mulighed for at tvinge en kommune til at opretholde støtten til en privatbane, hvis banens øvrige andelshavende kommuner ønskede dens drift opretholdt. Dermed kunne en enkelt kommune i realiteten beslutte en privatbanes nedlæggelse uden et flertal blandt de andelshavende kommuner.²⁸⁾

Efter en periode med store underskud, skulle kommunerne, der støttede Troldhedebanen, i 1965 tage stilling til, hvorvidt man ville give garantier for dækningen af Troldhedebanens underskud i de efterfølgende år. Det var en forudsætning for statsstøtten. Kommunerne vedtog dog at garantere for underskuddets dækning i endnu et par år frem til den 31. marts 1968. Men samtidig nedsatte kommunerne en kommission bestående af kommunale repræsentanter til at undersøge ba-

Mange var mødt op på stationen i Kolding for at tage afsked med Troldhedebanen. Her kører det sidste tog ud fra Kolding den 30. marts 1968 med motorfører H.R. Kock i førerkabinen. Sidste tog kørte samtidig på fire andre jyske privatbaner. Foto: P. Thastum.

nens betydning for egnen, forudsætningerne for dens opretholdelse, samt foreslå en løsning af de trafikmæssige forhold i oplandet, dersom banens opretholdelse ikke kunne anbefales. Kommissionen konstaterede, at banens opgave, der var formuleret ved vedtagelsen af loven af 1908 og som havde været at ophjælpe og udvikle den egn, den løb igennem, nu betragtedes som løst. Man så nu en beklagelig tendens til affolkning af disse landbrugsområder, hvilket de forskellige kommuner forsøgte at modarbejde ved udvikling af industriområder og beboelsesområder m.v. Man bemærkede i den forbindelse, at især kommunerne mellem Grindsted og Trold-

hede havde satset på at benytte banen i langt højere grad, end det var tilfældet i de sydligere kommuner, ved at have anlagt sidespor til erhvervs- og andelsforetagender. Endelig slog kommissionen fast, at set over en tiårig periode siden biltrafikkens endelige frigivelse efter krigen, som skete i 1954, var personbefordringen gået tilbage, ligesom godstransporten var kulmineret i 1958 og siden faldet mærkbart. Endelig anslog kommissionen, at banen, selv efter de nødvendige moderniseringer og rationaliseringer, ville få et forventet underskud af ca. 500.000 kr. årligt, uagtet at man påregnede at kunne opnå en stigning på ca. 15% på persontrafikken. Derfor var

det kommissionens enstemmige opfattelse, at banens drift ikke kunne gøres rentabel, selv ikke efter reovering og rationalisering, og man var af den opfattelse, at området i tilfredsstillende grad ville kunne betjenes af rute- og lastbiler.²⁹⁾

BESLUTNINGEN OM LIKVIDATION

Da man havde undersøgt, på hvilke vilkår DSB og andre kunne etablere en dækning af Troldhedebanens stationsbyer med bus og lastbiler, viste det sig, at en sådan løsning fint kunne dække transportbehovet på passager- og stykgodssiden. Herefter kunne vel kun vognladningsgodset berettige til en opretholdelse af banen, men kommissionen havde i sin undersøgelse end ikke skelet til vognladningsgodset, sikkert fordi mængden heraf i 1965/66 var faldet til næsten ingenting.

Dermed var det på det nærmeste givet, at den overvejende del af kommunerne ville stemme for en nedlæggelse, og det skete da også på generalforsamlingen den 30. marts 1967. Herefter nedsattes et likvidationsudvalg, hvis arbejde skulle komme til at strække sig helt indtil 1976. Da var alle aktiver realiseret, og i alt havde likvidationen givet en indtægt på 4.216.785,91 kr., omtrent halvdel af anlægsprisen, som den var opgjort i 1927. De samlede udgifter bestod af pensionsindbetalinger til personalet, kontorassistance og honorarer til udvalgets medlemmer, i alt 3.391.259,79 kr. Da banens overskud indtil 1924 og i perioden under og efter Anden Verdenskrig altid var gået til konsolidering af selskabet samt til modernisering og udbetaling af banens lån, fik aktionærene, som altså i årevis havde dækket store underskud, nu de-

res eneste udbytte nogensinde fra Troldhede-banen: 825.526 kr. og 12 øre til fordeling efter indskuddenes fordelingsnøgle.³⁰⁾

Tilbage står blot at konkludere, at i fredstid, hvor ingen ekstraordinær situation forhindrede import af kul og olie, havde Troldhedebanen ikke mulighed for at holde økonomien i balance, uanset hvor meget bestyrelsen havde gjort for at rationalisere. Oplandet kunne ikke skabe de godsmængder, som krævedes for at sikre banens økonomi. Når banen i perioder havde givet overskud, skyldtes det udelukkende tørve- og brunkulsproducenternes gode afsætningsforhold. Produktionen af især tørv var endda også afhængigt af vejret, og selv med gode konjunkturer for tørveproduktion, var en våd sommer stadig ødelæggende for banens økonomi.

Ved et forretningsudvalgsmøde den 24. august 1967 fejredes Troldhedebanens 50 års jubilæum i stilhed. Frk. Gudrun Rasmussen, der også havde 50 års jubilæum ved banen, blev dog hyldet ved en efterfølgende frokost på Saxildhus. Fra venstres direktør Rich, Varde, Gudrun Rasmussen, tidligere borgmester i Kolding Søren M. Jensen, bestyrelsens formand, kæmner Herman Lauge-sen, Sdr. Omme og amtsrådsmedlem Edv. Schmidt, Gesten. Foto: P. Thastum.

KILDER OG LITTERATUR

Landsarkivet for Nørrejylland, Trolldhedebanens arkiv:

TTPb 17.1; 1900-08; Forhandlingsprotokol for den komité, der blev nedsat til undersøgelse af betingelserne for og udgifterne til en bane fra Grindsted til Kolding.

TTPb 17.2; 1908-17; Forhandlingsprotokol for forretningsudvalget.

TTPb 17.5; Forskelligt fra tiden før banens åbning.

TTPb 17.12; 1944-54; Generalforsamlinger.

TTPb 17.18; 1917-28; Forhandlingsprotokol for bestyrelsen.

TTPb 17.29; 1965-66; Den af 28. september 1965 nedsatte kommission til undersøgelse af banens betydning for egnen og forudsætningen for dens videreførelse.

TTPb 17.148; 1917-1958; Køreplaner.

TTPb 17.226; 1932/33-1941/42; Dækning af driftsunderskud.

TTPb 17.227; 1949/50-1955/56; Dækning af driftsunderskud.

TTPb 17.249; 1934-1954; Ekstraktbøger.

Trykte kilder:

Betænkning afgiven af Kommissionen angaaende Anlæg af nye Jærnbaner; 1906; København.

Rigsdagstidende.

Trolldhede-Kolding-Vejen Jernbaneselskab A/S; Beretning om Driften. Årgange: 1917/19-1934/35.

Litteratur:

Kjerside, Helge, Finn Christensen, Steen Christensen: *Trolldhedebanen – TKVJ, En beskrivelse af Danmarks længste privatbane fra anlæg til lukning 1917-1968*; Lokomotivklubben KLK, 2002.

Kjerside, Helge: *Trolldhedebanen, Koldingbogen 2006*. Ousager, Steen; 1988; *Politik på Skinner – Lokalbanspørgsmålet og Nordfyns privatbaner i dansk trafikpolitik ca. 1920-1970*; Odense Universitetsforlag, 1988.

NOTER

1. Rigsdagstidende; Folketinget, Forhandlinger; 46. ord. Samling; 1893-94; sp. 4907-4909.
2. Rigsdagstidende; Tillæg A; Forelagte Lovforslag; 48. ord. Samling 1895-96; sp. 3333-3334. Rigsdagstidende; Tillæg A; Forelagte Lovforslag; 49. ord. Samling 1896-97; sp. 2413-2414.
3. Rigsdagstidende; Tillæg A; Forelagte Lovforslag;

48. ord. Samling 1895-96; sp. 3335-3336.

Rigsdagstidende; Tillæg A; Forelagte Lovforslag; 49. ord. Samling 1896-97; sp. 2447-2448.

Rigsdagstidende; Tillæg A; Forelagte Lovforslag; 50. ord. Samling 1897-98; sp. 2793-2794.

4. Rigsdagstidende; Tillæg B; Udvalgenes Betænkninger; 46. ord. Samling 1893-94; sp. 1737-1768.
5. Rigsdagstidende; Folketinget, Forhandlinger; 52. ord. Samling 1899-1900; sp. 5296-5298.
6. Rigsdagstidende; Folketinget, Forhandlinger; 53. ord. Samling 1900-1901; sp. 1708-1717.
7. Rigsdagstidende; Folketinget, Forhandlinger; 53. ord. Samling 1900-1901; sp. 681-84.
8. Betænkning af 1906; afgiven af Kommissionen angaaende Anlæg af nye Jærnbaner; Bd. 1; s. 15.
9. Rigsdagstidende; Landstinget, Forhandlinger, 60. ord. Samling 1907-08; sp. 8448.
10. TTPb 17.1; s. 35.
11. TTPb 17.5/1. Brev af 19. feb. 1912 fra Th. Raben til Ministeriet for offentlige Arbejder.
12. Kjerside; 2002; s. 27.
13. TTPb 17.2; s. 88-90.
14. Kjerside; 2002; s. 44-45
15. Beretning om Driften, 1917/1919. TTPb 17.148; Køreplaner for 1918-1920.
16. TTPb 17.18; indsats s. 26.
17. Beretning om Driften, 1917/1919.
18. Beretning om Driften, 1917/1919.
19. Beretning om Driften; 1922/23 og 1923/24.
20. TTPb 17.226/2; Afskrift af forhandlingsprotokol for dækningsmøde d. 30. jan. 1933.
21. Ousager; 1988; s. 50-52 + 57.
22. TTPb 17.226/5; Skr. af 31. jan. 1940 fra driftsbestyreren til min. for off. arbejder.
23. TTPb 17.249; Oversigt, 1. apr. 1940-31. mar. 1941.
24. TTPb 17.12/6; Generalforsamling d. 27. sep. 1949; Bestyrelsens beretning.
25. TTPb 17.12/7; Referat af generalforsamling, 22. aug. 1950.
26. TTPb 17.227/6; Generalforsamling d. 2. okt. 1954; Formandens beretning.
27. Ousager; 1988; s. 80
28. Ousager; 1988; s. 81-82.
29. TTPb 17.29; Betænkning af den af 28. sep. 1965 nedsatte undersøgelseskommission vedr. Kolding-Trolldhede-Vejen Jernbane.
30. Kjerside; 2002; s. 348.

ERIK PAASKE

– EN KONGELIG FRA KOLDING

AF PER ANDERSEN

I højtalerne lyder melodien til den kendte ”Hvis jeg var en rig mand” fra ”Spillemand på en Tagryg”. Kameraet panorerer fra værten Erling Bundgaard hen over publikum og fanger en lidt korpulent mand, der kommer nynnende og dansende ind i studiet. Vi er i studie 1 i TV-byen i Gladsaxe. Datoen er den 26. marts 1984 – længe inden verden gik af lave, og TV-byen flyttede med de fleste af sine aktiviteter til den anden ende af byen på Amager.

På bordet står den obligatoriske kande te og en buket røde, hvide og gule blomster – de gule er påskeliljer. En lille hentydning til aftenens hovedperson i udsendelsen ”Her er dit liv”, Erik Paaske. Han danser og nynner hen til den lave, lyse sofa med det moderne sofa-bord, hvor en monitor diskret stikker op. På bordet står et askebæger, som Erik Paaske bruger flittigt under udsendelsen – dengang var det endnu ikke ilde set at ryge under tv-udsendelser. Erik Paaske er i sit fine grå jakkesæt, hvor et lyseblåt lommetørklæde nogenlunde elegant stikker op af jakkens lomme. Indenunder er en lyseblå skjorte med et mørklilla slips med lyse prikker. Det var som om hans hår var ekstra rødt ved denne lejlighed, og skægget var pænt trimmet – det var sandelig en aften, der var værd at fejre.

Erling Bundgaard indleder snakken med en kæk bemærkning – kan en mand i din vægtklasse danse så yndigt? Men han fanger

ikke Erik Paaske, der er vant til at replicere hurtigt – det er noget medfødt, men min kone ved det ikke. Jeg danser næsten aldrig med hende, spørger han.

Derefter bliver Erik Paaske, publikum i Studie 1 og de mange seere bag fjernsynsskærmene ført ved hånden gennem Erik Paaskes liv. Fra hans barndom i Strandhuse uden for Kolding, gennem hans første optrædener hos amatørteatre i Kolding til elevtiden ved Det kongelige Teater og den efterfølgende karriere dér og ved andre teatre. Man får lejlighed til at opleve små klip fra teaterforestillinger, men også prøver på Eriks visetalent og hans populære roller på tv.

Det var en rejse, som Erik Paaske havde været på. Den lidt generte og til tider melankolske murer var på vej mod en position som folkelig personlighed. Men typisk nok glemte Erik Paaske aldrig sin oprindelse og sin ydmyghed. Det kom til udtryk i hans opfattelse af netop ordet ”folkelig”. Det betød for Erik Paaske ”folke-lig”, lig med folket. Han var en almindelig murer fra Kolding, som måtte kæmpe for at lære sig rigsdansk. Den typiske dansker kunne identificere sig med ham. Det var en af grundene til, at denne skuespiller og sanger ikke alene blev folkelig, men også folkekær.

Samtidig var han på en måde fanget i ingenmandsland. Han var jo, uanset folkelig-

hed, ikke en almindelig dansker. Han havde haft en karriere, som få har oplevet. Omvendt var han folkelig nok til aldrig helt at blive betragtet som en "stor kunstner" på Det kongelige Teater. Han var lidt uden for det "fine selskab". Han hørte således ikke helt til hverken det ene eller det andet miljø, og det må have været frustrerende.

Hvad man ikke vidste, da udsendelse blev sendt i luften den 7. april 1984 var, at kun godt 8 år senere ville den populære skuespiller blive begravet på Frederiksberg ældre kirkegård. Han nåede ikke at blive 60 år, og han forlod sin karriere, mens den stadig var i fuld gang. En af de sidste roller blev et afsnit af TV-serien Gøngehøvdingen, der blev vist i 1992.

BARNDOM I STRANDHUSE

Men lad os starte med begyndelsen. Erik Paaske endte måske nok som skuespiller og sanger, men han kom ikke fra et hjem med klaver. Han blev født den 21. august 1933 i Kolding, nærmere bestemt på Graacksvej 7, hvor familien boede de første år. Ifølge Erik var fødslen meget vanskelig. Det viste sig, at han vejede 6.400 gram, men før det blev konstateret, var jordemoderen styrtet af sted til nærmeste telefon for at tilkalde huslægen. Hun kunne ikke klare det selv. Lægen ankom direkte fra et selskab og iført smoking. Erik var angiveligt det største barn, den jordemoder nogen sinde havde hjulpet på vej. Og drengen var oven i købet svagelig, så man besluttede at hjemmedøbe ham få dage efter fødslen, for en sikkerheds skyld.

Efter et par år flyttede familien til Strandhuse, hvor de flyttede ind i et hus på adressen

Lindbæksvej 2. Det blev Eriks egentlige barndomshjem, hvor han voksede op i det lille, lerklinede hus. Eriks forældre blev boende i huset i mange år, indtil faderen døde i 1982. Derefter blev det revet ned, og en nevø byggede det hus, der i dag ligger på grunden.

Erik Paaskes far, Frithjof Paaske, var selv indfødt fra Strandhuse, hvor han var født i 1900 som søn af skomager i Strandhuse, Niels Madsen Paaske og Laura Mortensen. Mens Laura var ud af en lokal familie af fiskere, var skomageren tilflytter fra Vojens. Navnet Paaske kan fra Vojens spores flere generationer tilbage til en familie med navnet Paaske i Skodborg.

I Strandhuse boede skomageren med sin kone og børn i et ganske lille hus, der var bygget sammen med det ejendommelige hus, der af de lokale blev kaldt for "Slottet". Navnet kom sikkert af, at det var det første tre-etagers hus i Strandhuse, der var bygget ind i skrænten.

Erik Paaskes moder var født i Silkeborg i 1898 af katolske forældre, og hun var blevet døbt Johanne Dorthea Thomassen. Hun var ud af en større børneflokk, hvor faderen var slagter, sidst i Horsens. Som meget ung blev Johanne sendt ud at tjene, og mens hun var tjenestepige, blev hun gravid, hvilket på ingen måde var usædvanligt, men alligevel ikke velset. Hun fødte sønnen Karl Oskar Thomassen i 1918 på Fødselstiftelsen i Aarhus. Hun oplyste ikke, hvem faderen var, men familien har siden fortalt, at det skulle have været en svensker med navnet Ivar Sture. Karl Oskar, som altså var Erik Paaske's halvbroder, blev sat i pleje og senere bortadopteret, men familien Paaske havde fortsat kontakt med ham. Han blev fisker i Esbjerg og

meldte sig under 2. verdenskrig som frivillig til den engelske flåde i 1943. Efter krigen blev han i England, hvor han døde.

To år senere i 1920 besøgte Johanne Dorthea igen Fødselsstiftelsen i Aarhus, denne gang for at føde sønnen Ernst Iver Sture Thomassen. Angiveligt var svenskeren igen faderen, hvilket mellemnavnene kunne tyde på. Også Ernst blev sat i pleje en overgang.

Moderen lærte Frithjof at kende, da hun fik plads på Julemærkesanatoriet i Strandhuse. Hvordan det nu end gik til, blev Johanne Dorthea igen gravid, og da hun var nogle måneder henne i graviditeten, besluttede Frithjof og Johanne Dorthea sig for at gifte sig. Brylluppet stod i den forholdsvis nye kirke i Nørre Bjert, som Strandhuse hørte under. De blev viet den 4. februar 1922 – midt under den lokale, kirkelige krise om, hvorvidt Nørre

Frithjof og Johanne Paaske med Erik imellem sig, ca. 1937.

Storesøster Erna med lille Erik.

Bjert skulle være et selvstændigt sogn fra Eltang.

Johanne Dortheas tredje barn, denne gang en pige, blev født godt 6 måneder efter vielsen, og hun blev døbt Erna Elisabeth Paaske. På dette tidspunkt havde det nygifte ægtepar slået sig ned i Eltang med de små børn. Ernst var blevet hentet fra plejefamilien for at være sammen med familien.

Frithjof havde først været snedker, men blev derefter cementstøber hos E.V. Hansen i Strandhuse, hvor han var ansat i omkring 45 år, til han gik på pension.

I 1926 fik Frithjof og Johanne Dorthea sønnen Niels Thomas Paaske, og på et tidspunkt herefter flyttede de fra Eltang til Kolding og derefter til Lindbæksvej i Strandhuse. Erik Paaske var da som nævnt blevet født i 1933, og han blev således Benjamin i familien, en efternøler efter sine tre ældre søskende, Ernst, Erna og Niels Thomas.

SKOLEGANG OG MUSIK

Erik Paaske gik i den kommunale skole i Strandhuse. I skolen var der en gang med hyl-der til træsko og knager til overtøjet. Inde i skolestuen var der borde og stole, og oven over vinduerne på begge sider af rummet hang bibelske billeder til den åndelige udvikling. Der var også en stor kakkellovn, der nok var flittigt i brug om vinteren.

Læreren var J.J. Jensen, og han stod for det hele – også morgensangen, som han selv spillede violin til. Dog tog han sig ikke af håndgøring for pigerne, det gjorde i stedet hans husbestyrerinde, Sophie Muurholm, der siden blev gift med læreren.

Skolen lå lige over for hjemmet på Lindbæksvej (opkaldt efter den forrige lærer), og det var såre praktisk. Erik kunne fra skolegården i hvert frikvarter råbe over vejen: ”Moar, må jeg få et stykke med cervelatpølse?” Det var et overflødigt spørgsmål, for Erik fik altid sin rundtenom med pølse.

Erik Paaske var dreng under krigen, der fik en del indflydelse på familielivet. De større

Strandhuse Skole, ca. 1985.

søskende, Ernst, Erna og Niels var involveret i modstandsarbejdet, og de blev alle tre taget af tyskerne og først indsat i Århus og derefter i Frøslevlejren, hvor de var indtil befrielsen i 1945. Johanne rejste til lejrene i et forsøg på at få kontakt med dem, men det lykkedes ikke. I stedet sendte hun breve og pakker til dem og fik breve retur, efter de havde været igennem censuren.

Skolegangen varede til Erik blev 14 år, for inden da måtte man ikke gå ud. Da han var startet tidligt i skole, betød det, at han gik to år i sidste klasse. Sidste skoleår var derfor ikke andet end repetition, og så brugte lærer Jensen ham til at hjælpe de øvrige elever. Erik blev placeret ved et bord på den lille gang uden for skolestuen, hvor han læste med et par elever, der havde svært ved at følge med.

Selv om der ikke var noget klaver i hjemmet, begyndte Erik allerede som dreng at interessere sig for at synge. Hvem han havde denne interesse fra, er lidt af et mysterium. Der var ikke nogen i familien, der var musikalske, har han selv sagt.

Det lykkedes ham at få en harmonika, da han var 9-10 år, og han begyndte med sit naturligt at spille forskellige melodier på den, som han kunne synge til. Det var dog ikke altid, han syntes det skulle foregå i offentlighed – han yndede at kravle ind under bordet, hvor han så sad under dugen med sin harmonika og spillede og sang.

Inspirationen til musik og teater fik Erik Paaske måske ikke hjemme, men der var andre kilder til interessen. Når der var bal i forsamlingshuset, blev der ofte spillet på harmonika. Det var de lokale strandhusere, Michael Madsen, Gunnar Skjøt og Chr. Væring, der

alle kunne få dansen til at gå med deres harmonikaspil.

Erik Paaske overvandt noget af sin genertthed, og da han var 13 år gammel spillede han til sit første bal på harmonika. Det kunne han tjene lidt penge ved, og da han blev konfirmeret, havde han selv tjent til at kunne købe sit første jakkesæt.

Han spillede også i FDF-orkestrets basungruppe i omkring 10 år. Her fik han undervisning af Dvarionas, der var tidligere hornist og havde været kapelmester i den lettiske stats-

opera, men på grund af krigen var kommet til Danmark som flygtning. Han var dygtig og fik snart en masse drenge til at begynde at spille musik i orkestret. Efterhånden blev også Erik bedre til at spille. Han avancerede fra tredje basun til anden basun, og til sidst fik han lov til at spille solobaryton som første basunist. Det førte flere turnéer med sig, hvor orkestret rejste til både Sverige, Norge og Slesvig for at spille. En helt speciel oplevelse var det, da den daværende kronprins Frederik dirigerede orkestret med Erik Paaske på basun.

Basunisterne Holger Henriksen og Erik Paaske som medlemmer af FDFs orkester på årsdagen for Danmarks Befrielse 1946. Foto: Aage Petersen.

Erik Paaske i murertøj, fotograferet i 1957 af P. Thastum.

MURER OG AMATØRTEATER

Selv om Erik Paaske gerne ville være professionel musiker, mente faderen dog, at han skulle få sig et håndværk, og valget faldt på murerfaget. Erik Paaske kom i lære hos faderens arbejdsgiver, muremester E.V. Hansen i Strandhuse, da han var 14 år gammel, og han blev udlært som murer, da han var 18 år gammel i 1952.

Det blev nogle år, som Erik Paaske tænkte tilbage på med glæde, selv om han kun kom til at arbejde som murer i 6 år derefter. Han fik også en kort periode som "farende svend". En sommerdag stod han på et stillads og passede sit job som murer. Da kom der et par farende svende forbi, en skærslipper og en smed. De så ganske fornøjede ud, og Erik spurgte dem, om han ikke måtte komme med dem en tur. Der var ikke langt fra tanke til handling. Erik skyndte sig hjem til Strandhuse for at hæve sin løn og for at tage noget mere praktisk tøj på. Så tog han med smeden og skærslipperen ud på landevejen, hvilket forældrene fik at vide på et postkort. Erik fik tjansen at gå ind og se, om han kunne overtale husmoderen til at få slebet nogle knive og sakse. Den unge knægt har nok haft en charme, der kunne virke overtalende – i hvert fald mere end de to farende svende, der vist havde lidt for meget hang til flasken.

Det bedste var dog for Erik den oplevelse, det var at sove under åben himmel. Det var en fantastisk fornemmelse at vågne op en sommermorgen og høre fuglene synge. Livet som farende svend blev dog kun til et par uger i Koldings omegn, inden han vendte tilbage til sin faste tilværelse som murer.

Erik Paaske var med til at opføre flere huse og fabriksbyggerier, bl.a. en høj skorsten lige uden for Kolding. I starten af 1960'erne, hvor Erik turnerede med Det kongelige Teater, hændte det, at man i skuespilbussen nærmede sig Kolding. Den noget ældre skuespiller og komiske talent Rasmus Christiansen kunne da finde på at sige til Erik med sin jyske lune:

– sig mig, er det ikke her den skorsten ligger, som du har været med til at bygge?

Til tider var der ikke så meget at lave som murer. Så var det godt, at Erik også kunne tjene lidt som restaurationsmusiker og ved at spille til baller. Hans første trio havde ham selv på harmonika, tømreren Ivan på bas og "This" Mathiesen på trommer. De spillede blandt andet på "Sølyst" i Haderslev. I vinteren 1955/1956 var det småt med murerarbejde, og op til jul besluttede Erik sammen med to kammerater at tage rundt og underholde som gårdsangere. Erik spillede på harmonika, Ivan havde skiftet bassen ud med saxofon, og trommerne var skiftet ud med maleren Carlo på guitar. De fik et højtideligt papir, der gav dem lov til at spille i baggårdene i Vejle, dog med undtagelse af baggårdene i Vestergade, Torvegade og Nørregade, men trio'en fandt også på noget andet. De fandt ud af, hvor de store fabrikker var og lige netop på det tidspunkt, hvor arbejdsdagen var slut på fabrikken, stillede de sig udenfor og spillede. Det kunne nemt være flere hundrede mennesker, der gik forbi. Bare nogle af dem kastede lidt mønter, kunne det på kort tid blive til en god slat penge. Jo, det gjaldt om at være opfindsom!

Ud over musikken kunne Erik Paaske heller ikke dy sig for at optræde. Det begyndte han allerede så småt med hos FDF, og Erik lavede en sketch, hvor han agerede forskellige personer, der søgte om optagelse på et teater. Den lille sketch blev så blandt andet opført på fortovet foran købmand Simonsen i Strandhuse.

Der blev spillet dilettant i Strandhuse Forsamlingshus, og her fik Erik Paaske scene-debut i "Da Karen var Dragon". Det gav ham blod på tanden, og han kom i kontakt med Sydjydsk Amatørteater og den karismatiske

P.A. Nielsen i Kolding. Helt hvordan dette skete, er der forskellige versioner af. Erik Paaske mente selv, at amatørteatret havde spioner ude, som opdagede ham som et talent. P.A. Nielsen gav en anden version af historien: En dag hørte han Erik Paaske synge på Rutebilcafeen, og Erik Paaske far spurgte P.A., om ikke Erik kunne komme til at spille teater. P.A. var noget i tvivl, om Erik Paaske nu havde talent til dette, men besluttede sig for at give ham en rolle i "En Søndag på Amager" i 1950.

Den følgende tid optrådte Erik Paaske i en række forestillinger for Sydjydsk Amatørteater: Nitouche (1950), Den Grønne Elevator (1950), Det Lille Fyrtøj (1951), Den Elskelige Landstryger (1951), Den Spanske Flue (1951) og Rejsen Uden Bagage (ukendt år).

Erik Paaske spillede også revy, blandt andet i børnehjælpsrevyerne og KU revyerne. Sydjydsk Amatørteater blev udskiftet med det konkurrerende KOTA (Kolding og Omegns Teateramatører). KOTA var i 1949 startet med at spille friluftsspil på Koldinghus, og disse blev et nyt springbræt for den unge Erik. I 1955 spillede Erik Paaske rollen som Lancelot i "Købmanden i Venedig" hos KOTA, men hans rolle året efter som Tobias Hikke i "Helligtrekongersaften" på Koldinghus blev mere markant. Til denne forestilling hentede KOTA for første gang en professionel skuespiller som instruktør, nemlig Elith Foss fra Det kongelige Teater. Erik Paaske, der nu havde spillet en årrække i de lokale teatre, begyndte at tænke tanken om at blive rigtig skuespiller. Han dristede sig til at bringe emnet på bane over for Elith Foss. Næh, det mente han ikke. Det krævede så meget talent, og der er i forvejen så mange komikere,

Kostumeprøver til KOTAs forestilling "Helligtrekongersaften" på Koldinghus juni 1956. Fra venstre Erik Paaske som Tobias Hikke, Erik Larsen som narren og Søren Kjær som Andreas Blegnæb. Foto: P. Thastum.

sagde han til Erik. Næh, unge mand, bliv De hellere ved Deres læst.

ELEV PÅ DET KONGELIGE TEATER

I 1957 kom der en ny skuespiller fra Det kgl. Teater for at instruere årets friluftsspil, denne

gang var det Søren Weiss. Han satte forestillingen "En Skærsommernatsdrøm" op, hvor Erik skulle spille rollen som Rendegarn.

En aften efter prøverne spurgte Søren Weiss, om Erik havde lyst til at spise et stykke mad med ham og hans kone på Grand Hotel, hvor de boede. Erik Paaske var midt i et stykke

med skinke og spejlæg, da Søren spurgte ham:
– Har De aldrig tænkt på at bliver skuespiller?
– Joh, svarede Erik, men det er jo ikke så ligetil. Jeg tror ikke, jeg har talent nok, og det er også dyrt.

– Jamen, hvis De kan komme til København i efteråret, så vil jeg læse gratis med Dem! Og jeg vil garantere Dem, at De kommer ind på Det kgl. Teaters Elevskole!

– Det var store ord, fik Erik Paaske fremstammet efter at have tabt både kæbe, kniv og gaffel.

Det blev starten på mange års venskab mellem Erik Paaske og Søren Weiss og hans kone.

Hen på efteråret 1957 drog Erik Paaske til København for at starte forberedelserne til optagelsesprøven. Eriks mor var ikke alt for begejstret, men hun sagde med sit jyske, at hvis han ville, så ville han. Erik blev indlogeret hos en kusine i Valby, og desuden måtte han melde sin ankomst til Murersvendenes Fagforening. Man kunne dog ikke anvise ham arbejde, så han kunne uforstyrret gå hos Søren Weiss.

Det blev en udfordring for Erik Paaske, og han fortæller selv, at han flere gange var ved at opgive det. Hen imod jul sagde Søren Weiss til ham, at nu kunne han godt tage tilbage til Kolding igen. Erik blev helt bange for, at han blev opgivet, men Søren sagde, at nu var de nået igennem stoffet, så hvis bare Erik dukkede op igen en uges tid før prøven på teatret, så skulle det nok gå. I april 1958 tog Erik Paaske igen toget til København, hvor han sammen med Søren Weiss gennemgik det program, som Erik skulle fremføre til optagelsesprøven på Det kgl. Teater.

Prøven skulle finde sted den 5. maj, og om

morgenen tog Erik til Nørrebro for at stemple som arbejdsløs murer, som han skulle. Han tog i god tid sporvognen til Kongens Nytorv, men undervejs begyndte han at blive urolig, for han syntes ikke, han kunne kende husene. Han spurgte konduktøren, hvornår de nåede Kongens Nytorv. Den var så helt galt, for han havde taget sporvognen den gale vej, og nu var de på Bispebjerg. Erik fik travlt med at komme af og tage sporvognen tilbage til centrum. I sidste øjeblik nåede Erik Paaske frem til optagelsesprøven. Der var 17, der aflagde prøve den mandag formiddag, mens 20 allerede havde aflagt prøve lørdagen forinden. Først spillede Erik rollen som Vingrisen i Nordahl Griegs ”Vor ære og vor magt”. Det var en scene, hvor Vingrisen egentlig skulle synge en vise, mens han spillede banjo. Af mangel på kundskaber på banjo tog Erik i stedet harmonikaen og sang ”Farvel min kære moder, nu rejser jeg fra dig ...” Dommerpane-

Skuespilleren Søren Weiss og hustru i Koldinghus Slotsgård i maj 1957. Foto: P. Thastum.

let til prøven bestod af skolens lærere Poul Reumert, John Price, Else Højgaard, Martin Hansen, elevskolens forstander Alf Henriques og teaterchef Henning Brøndsted. Det siges, at da Erik nåede omkvædet på visen, tog dommerpanelets medlemmer spontant hinanden under armen og begyndte at vugge i takt til musikken.

Den anden prøverolle var som Per Degn i Holbergs "Erasmus Montanus". Det var hans monolog fra 1. akt, og da Erik Paaske nåede højdepunktet, hvor Per Degn begynder at prale med sine latinkundskaber, hørte man Poul Reumerts umiskendelige røst: Tak! Erik fortsatte dog ufortrødent for at få det bedste med, og han fik da også lov til at spille scenen færdig, hvorefter han for anden gang hørte Reumert, der denne gang sagde: MANGE tak...!

Efter prøven fejrede Erik Paaske det hos pølsemændene på Kongens Nytorv, hvor han konsumerede fem styks ristede pølser. Mens dommerne voterede, tog Erik og Søren Weiss' andre elever til hans hjem i Farum for at feste. Da Erik Paaske næste morgen vendte tilbage til sit værelse hos kusinen i Valby, var der allerede kommet brev fra teatret: Han var blevet optaget! Kusinen havde ikke telefon, men en nabo havde, og herfra fik Erik Paaske ringet til købmanden i Strandhuse – forældrene havde nemlig ikke telefon endnu. Foruden Erik Paaske var kun to andre af de 37 blevet optaget.

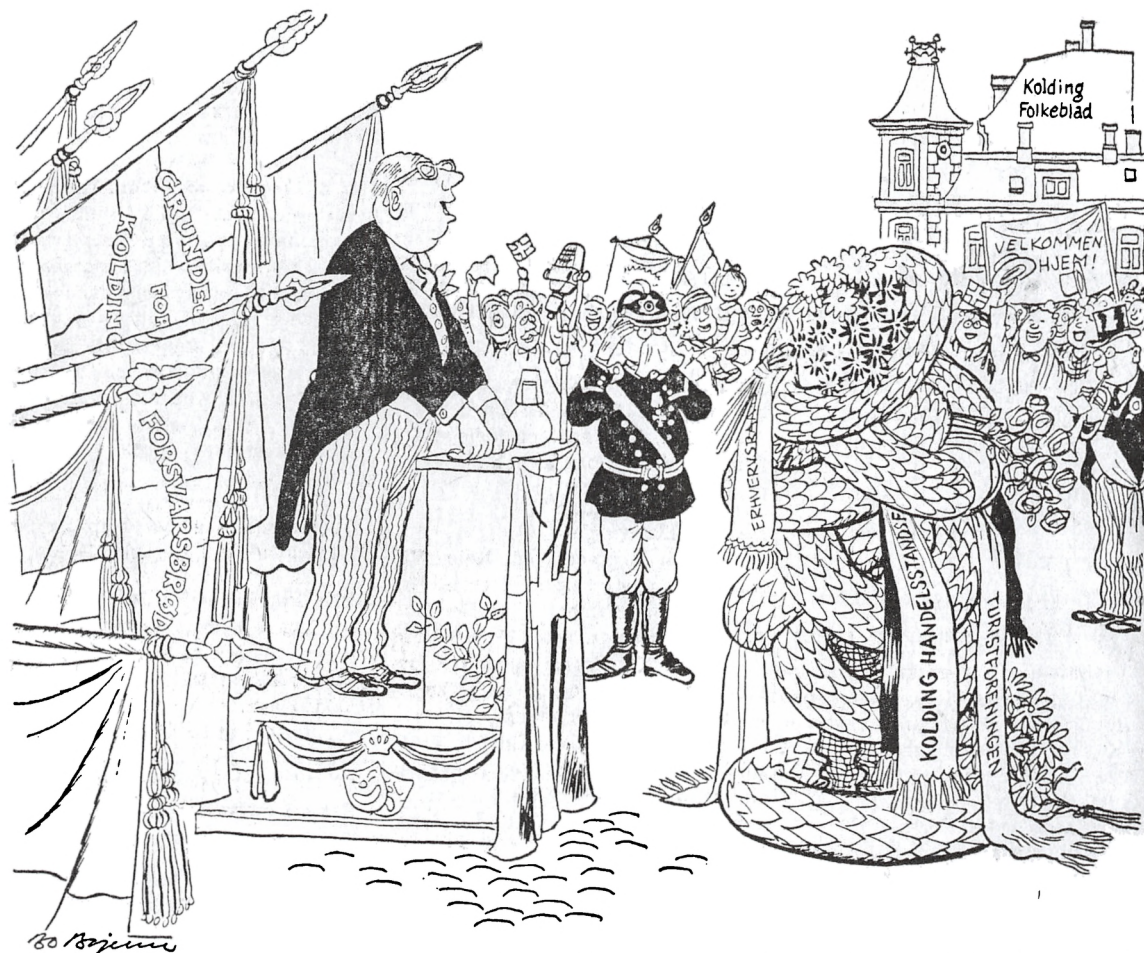
Den lokale avis tog selvfølgelig turen til Strandhuse for at interviewe Erik Paaskes mor og søsteren Erna. Moderen blev spurgt, om hun var glad for, at sønnike var blevet optaget på det kongelige. Hun trak på det og sagde, at hun faktisk hellere havde set, at Erik

var blevet ved som murer. Han var så pæn i sit hvide tøj, som hun sagde!

Erik Paaske tog den 7. maj toget til Kolding, hvor han på banegården uventet blev modtaget af et større antal mennesker og deputationer. Om der virkelig var flere tusind mennesker på perronerne, som en avis skrev, er nok en anelse overdrevet, men det blev en flot modtagelse. Der var musik, velkomstkys, blomsterbuketter og hyldesttaler. Der var deputationer fra Strandhuse, teateramatørerne, børnehjælpsrevyerne og KU-revyerne. Jørgen Berg fra KOTA var sammen med teateramatørerne troppet op med et banner, hvor der stod: "Som en af kongens komedianter – hilser dig Kolding revydilettanter – ej vi vender dig – Paaske – ryg – Nej, nu vi dig hyl-der i Paaskebryg! De havde selv medbragt Paaskebryg, der blev knuppet op til lejligheden. Der blev sunget, og en af pigerne i KOTA var tilfældigvis ansat ved DSB, så hun sang for over højtaleranlægget. Eriks forældre stod midt i det hele og overrakte sønnen en buket blomster – og det hele blev for meget for Erik Paaske, så han måtte fælde en lille tåre over modtagelsen.

Nu skulle Erik Paaske til at forberede sig på sit nye liv som elev ved Det kgl. Teater. Det første år blev betragtet som en prøvetid med begrænsede muligheder for at tjene penge, og det var derfor en udfordring at få økonomien til at hænge sammen. Derfor var det som kaldt fra himlen, at Erik Paaske blev tilbudt at optræde i sommerens Sans Souci forestilling i Kolding. Her optrådte han med et par revy-numre sammen med Hans W. Petersen – der grinede, da han så Erik Paaske første gang. "Nå, der har vi en af Schiøler Lincks drenge", bemærkede han. Det skyldtes historien om

Indenfor bymurene

Bo Bojesen

Murer Erik Paaske fra Kolding er blevet antaget som elev ved Det kongelige Teater og vendte efter prøven i triumftog hjem til sin fødeby.

— Og saa stoler vi paa, bette Erik, at du aldrig vil glemme, hvorfra du kom, men husker at varetage Kolding bys interesser inden for det løbende repertoire.

Bo Bojesens version i Politiken af Erik Paaskes modtagelse i Kolding efter optagelsen på Det kgl. Teaters elevskole.

den rødhårede Schiøler Linck, der på sine mange turneer rundt om i landet altid gav en 10-øre til de rødhårede børn, han mødte. ”For man kan jo aldrig vide ...”, som han sagde. For at tjene så mange penge som muligt, arbejdede Erik Paaske som murer om dagen og i revyen om aftenen, men han skulle starte på skolen allerede 10. august. Til gengæld fik Erik økonomisk hjælp fra anden side. Hans gamle skolelærer Jensens husbestyrerinde og senere hustru, Sophie Muurholm, organiserede en indsamling i Strandhuse, hvor der blev samlet lige knap kr. 1000 ind fra de lokale beboere, der gerne ville støtte den lokale helt. Så de første ti måneder af elevtiden kunne Erik hæve kr. 98 om måneden. Dette var virkelig noget, der battede, for værelset, Erik havde lejet hos pastor emeritus Mads Grue på Jagtvej, kostede kun kr. 65, ganske vist uopvarmet. Men til gengæld var der så næsten kr. 35 til overs til mad og drikke om måneden.

Erik Paaske tog til København et par dage, før elevskolen begyndte, og Søren Weiss tog ham med på Det kgl. Teater for at vise ham rundt. På en af gangene mødte de en regissør, der sagde:

- Undskyld, er De Erik Paaske?
- Jo, da, svarede Erik
- De skal være til prøve her i morgen, sagde regissøren
- Undskyld, svarede Erik, der må vist foreligge en misforståelse
- Nej, nej, fortsatte han. De er da elev ved teatret, ikke?
- Joh, men jeg begynder først på skolen om tre dage...
- Jamen, hvis De er Erik Paaske, så har jeg her en rolleliste, der siger, at De skal møde til prøve i morgen på ”Juno og Påfuglen”.

Foto af Erik Paaske taget den 8. maj 1957 af P. Thastum.

Erik Paaske stod temmelig målløs tilbage. Men sådan skete det, at Erik fik den første lille rolle på Det kgl. Teater. Den 18. september 1958 stod han for første gang på den kongelige scene som kulsælger i stykket, og dette regnede han som sin professionelle debut.

Det første år bød på store udfordringer. Det var en travl arbejdsdag med prøver og små roller i forestillinger. For Erik blev det ekstra travle dage, fordi han også måtte arbejde meget med sproget. Han havde ikke det poleerede, akademiske sprog som de fleste andre

elever – Erik talte jysk. Talelæreren, Kristian Riis, havde opmuntrende ord til ham, han skulle nok komme efter det med hårdt slid. Så når Erik Paaske kom hjem efter undervisningen på skolen og en eventuel forestilling om aftenen, satte han sig på sit værelse og terpede i at tale ”korrekt dansk” efter aviser og bøger i to timer.

En anden udfordring var at føle sig udenfor, om det nu var rigtigt eller ej. Erik Paaske følte, at han som jysk murer var anderledes, og at lærerne var lidt efter ham – specielt Poul Reumert. Erik Paaske fortalte, hvordan han nogle gange gik grædende hjem fra teatret. Men i modgangen kom Erik Paaske blandt andet til at tænke på den maskinarbejder fra Strandhuse, der en dag var stoppet op lige ud for, hvor Erik Paaske stod i forældrenes have. Han havde set på Erik og sagde så ret hånligt: ”Nå, så du tror, du skal over å være stjerne på Det Kongelige, hva?” Dette eksempel på Jante-loven var nok til at motivere Erik Paaske – jo, han skulle vise dem, at han godt kunne klare det!

Efter det første år tog Det kgl. Teater på sommerturné, som de plejede. I 1959 var Erik Paaske med, hvor han spillede den omtalte rolle i ”Juno og Påfuglen”. Man besøgte i maj måned blandt andet Vejle, Kolding og Åbenrå. I Kolding tog forældrene ind for at se sønnen Erik for første gang på de skrå brædder efter starten som elev. Men faktisk så de ham ikke, for mens de kikkede i programmet, kom Erik ind på scenen med sin ene replik, ”Sku’ der være kul?” Til gengæld har de helt sikkert set ham i Strandhuse Forsamlingshus, hvor Erik samme sommer gav prøver på, hvad han havde lært i løbet af det første år på elevskolen samt fortalte morsomme historier fra un-

dervisningen. Han opførte scenen og visen fra ”Vor ære og vor magt”, som han brillerede med til optagelsesprøven, og andre scener og digte. Sammen med Karen Aagaard, der var elev på Musikkonservatoriet, gav de en afdeling med sange, som sluttede med sange fra ”En Søndag på Amager”. Til sidst fik Erik Paaske lidt generet takket de mange, der var i det stopfyldte forsamlingshus.

Andet år på elevskolen blev heller ikke en dans på roser for Erik Paaske, selv om han sagde, at året bragte ham mere selvtilid. Blandt andet var John Price en opmuntring for ham. Reumert var stadig lærer, men Erik Paaske fik nu alligevel mulighed for at tage til genmæle. Da Aage Winter Jørgensen blev syg, måtte Erik overtage hans rolle som borger i ”Den gamle Dame kommer til Byen”. I rollen skulle Erik i en scene stå og skælde Reumert ud med ord i retning af ”Hold din mund, dig er der ingen, der regner med, din idiot!” Det er nok eneste gang, Erik Paaske sagde det til ikonet Reumert, og det var bestemt ikke noget, Erik Paaske brød sig om!

Erik Paaske bestod andet års eksamen på skolen efter at have fremført ikke mindre end ni forskellige roller over 3 dage. Det må have krævet en del forberedelse, ikke mindst fordi der foruden rollerne også var prøver i dans, fægtning og mimik. Erik måtte også en tur omkring operaskolen for at agere hushovmesteren i operaen ”Ariadne fra Naxos”. Der var også et par opgaver i balletterne Sylfiden og Coppelia – det ville jeg nu gerne have set!

Der begyndte nu at blive en del småroller til Erik Paaske på Det kgl. Teater. Og sommeren 1960 bød igen på en sommerturné, hvor Erik Paaske spillede med i Holger Drachmanns ”Der var engang”. Efteråret bød

blandt andet på en rolle i "Af Guds Nåde", hvor Erik Paaske spillede sammen med Søren Weiss, John Price og Jørgen Reenberg. Rollen var måske ikke så fjern for Erik – han skulle spille en murer, der kravler rundt på et højt stillads. Kolding besøgte han i november med forestillingen "Noget af en Digter". Rollerne betød flere indtægter for Erik Paaske, og det blev muligt for ham at give forældrene et køleskab og en telefon – så skulle han ikke længere ringe til købmanden i Strandhuse for at give en besked hjem.

KONTRAKT MED DET KGL.

I 1961 blev den tre-årige uddannelse på elevskolen afsluttet med afgangseksamen, og Erik Paaske fik derefter tilbudt en kontrakt med Det kgl. Teater. Samtidig blev der mere og

Erik Paaske sammen med Kirsten Verner og Anne Birgit Garde i Det Kgl. Teaters friluftsforestilling "De to herrer fra Verona" i Kolding i juni 1961. Foto P. Thastum.

mere at lave for ham, og han måtte nu også til at sige nej til opgaver. Blandt andet ville Sans Souci gerne have ham igen til sommerens revy, men Erik valgte at turnere med teatret i stedet.

Sammen med andre unge skuespillere fra teatret startede Erik Paaske "Den unge Turné", og i sommeren 1961 rejste de rundt med friluftsforestillingen "De to herrer fra Verona". Erik spillede den komiske rolle som tjener i stykket. I juni måned blev stykket opført to gange i Kolding, hvor omkring 400 mennesker så stykket på træningsbanen bag Olympia. Det var instrueret af Søren Weiss, og Erik Paaskes præstation blev bedømt af en anmelder som "forestillingens mest helstøbte præstation ... et fuldgyldigt studie i komikkens forskellige aspekter".

Skuespillerne var indkvarteret privat, og efter forestillingen lørdag aften blev der arrangeret en fest for Erik Paaske og de andre i Strandhuse Forsamlingshus af beboerne. Erik Paaske og hans forældre sad naturligvis til højebords sammen med skuespillerne og andre inviterede. Der blev holdt taler af blandt andet en repræsentant fra KOTA, formanden for Strandhuse Forsamlingshus og Eriks gamle muremester, E.V. Hansen. I sin tak lovede Erik Paaske at forsøge at leve op til de mange rosende ord.

Allerede måneden efter, i juli, var Erik Paaske igen på turné, denne gang med Det kgl. Teaters officielle sommerturné, hvor han spillede med i "Hagbart og Signe". Men 10 dages sommerferie kunne det da blive til, inden han igen skulle starte på Kongens Nytorv, nu som fuldgyldig og uddannet kongelig skuespiller.

Mod slutningen af sin elevperiode havde

Festen for Erik Paaske i Strandhuse Forsamlingshus i juni 1961. Fra venstre Henry Lohmann, Erik Paaske omgivet af forældrene og til højre Søren Weiss. Foto: P. Thastum.

Erik Paaske stiftet familie – eller det troede han i hvert fald. Han havde mødt den 25-årige skuespillerelev Elsebet Knudsen, der var datter af presseattaché i Bonn, Helge Knudsen, der tidligere havde været chefredaktør på Jyske Tidende. Som meget ung var hun selv søgt ind til Det kgl. Teaters elevskole, men det lykkedes ikke, og i stedet var hun efter et par år med roller på Alléscenen og en enkelt filmrolle blevet optaget på Privat-teatrenes Elevskole. De to havde mødt hinanden gennem deres fælles lærer Søren Weiss.

Elsebet Knudsen og Erik Paaske havde kendt hinanden i 3 måneder, da de sammen optrådte med en kærlighedsduet i radioudsendelsen "Tordenskjolds Rekrutter". Efter sangen kunne speakeren annoncere deres forlovelse. Mere formelt blev deres forlovelse deklareret ved en fest hos Søren Weiss efter Erik Paaskes debut i Tjkehovs "Tre Søstre". Så gik turen til Strandhuse, hvor Erik præsenterede sin tilkommende.

Brylluppet skulle ske på hjemegnen. Efter at Erik Paaske fredag aften var færdig med

forestillingen "Tre Søstre", tog han nattoget til Kolding, og lørdag den 20. januar 1962 blev de viet i Nr. Bjert kirke. Søren Weiss var Eriks forlover. Det blev ikke til nogen lang bryllupsrejse. Den gik til Jydekroen ved Kolding Fjord, og allerede i løbet af søndagen blev parret kørt tilbage til København af teatervennen Henry Lohmann. Allerede mandag aften stod Erik Paaske igen på scenen i "Tre Søstre". Men tilsvarende blev det heller ikke noget langt ægteskab. Efter få måneders barnløst ægteskab måtte de erkende, at det alligevel ikke var lykken, og ægteskabet blev opløst.

Få år senere mødte Erik Paaske i stedet Margit Jensen, der skulle blive hans livs kærlighed. De traf første gang hinanden ved en privat fest hos nogle fælles bekendte i 1965. De dannede par resten af livet, og lillejuleaften 1970 blev de gift uden den store offentlige fokus.

Erik Paaske var ansat ved Det kgl. Teater i 13 år fra 1961 til 1974. Allerede første sæson blev han flittig brugt med 4 gode roller, og fra starten var Erik aktiv på en række fronter. Han spillede med i skoleteater, hørespil i radioen og debuterede på film i en rolle som strandgæst i den lettere erotiske "Weekend" af Klaus Rifbjerg fra 1962. Egentlig ville Erik Paaske ikke have medvirket. For at slippe sagde han, at han i hvert fald ville have 1.000 kr. pr. dag – og til hans forbavselse sagde de straks ja til dette.

Samme år afsluttede han optagelserne til sin første store rolle på TV-teatret. Det var enakteren "Nu vågne alle", hvor Erik Paaske havde hovedrollen blandt så prominente medspillere som Birgitte Price, Bodil Udsen og Poul Hagen. Men Erik Paaske var ikke vant til at se sig selv på film, og da nogle styk-

ker sad og så prøveoptagelsen inden udsendelsen, blev Erik virkelig ked af dette møde med sig selv. Instruktøren Torben Anton Svendsen og Birgitte Price trøstede ham og roste hans optræden. Det hjalp på humøret.

Blandt vennerne på teatret blev specielt Henry Lohmann hans gode ven igennem mange år. De optrådte sammen, spillede revy sammen og holdt sammen en række forelæsninger rundt om i landet på hospitaler, fængsler mv. Erik Paaske nåede aldrig at få en Bodil for sit teaterarbejde, men da han i 1963 fyldte 30 år, talte Henry Lohmann for vennen og overrakte ham en "Bodil" for godt kammeratskab, nemlig en statuette i porcelæn af en murer.

Erik Paaske glemte ikke sine rødder i Kolding og kom jævnligt tilbage til egnen. Et år var det for at optræde i sin gamle fagforening for murersvendene, der kunne fejre 70 års jubilæum. På et andet tidspunkt var han gæst ved Skamling Ungdomsforenings nytårsfest i Vonsild Forsamlingshus, hvor han optrådte med sine mere humoristiske roller.

I 1965 optrådte Erik Paaske som hushovmester i operaen "Ariadne på Naxos". Det var lidt specielt, for det var en af Poul Reumerts kendte roller, som Erik dermed overtog, efter at Reumert nu havde trukket sig tilbage. Faktisk havde Erik Paaske allerede i 1959 medvirket i samme stykke som statist, hvor Reumert havde spillet rollen som hushovmesteren.

Selv om Erik Paaske oplevede mange succeser, var der også mindre vellykkede ting imellem. Han mener selv, at en af de største fiaskoer var hans rolle som Porthos i "De tre Musketerer", der blev opført som skoleforestilling på Falkonerscenen. Den blev taget af programmet efter kun 12 forevisninger, der

alle foregik under en mægtig larm fra børnene.

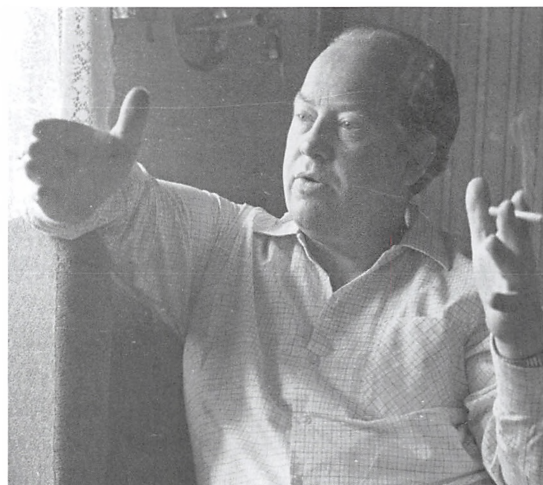
Da Erik Paaske i 1968 kunne fejre sit 10 års jubilæum for sin første optræden på Det kgl. Teater som elev, blev det fejret med en ferie hos faderen i Strandhuse – moderen var død året forinden. Samtidig kunne Erik sammen med Hans W. Petersen mindes deres optræden på Sans Souci 10 år forinden.

Der var nok for Erik Paaske at lave på Det kgl. Teater. Han fik en blanding af små roller, mellemstore og enkelte store på skift. Og hver rolle krævede hårdt arbejde. Han stod tidligt op om morgenen og arbejdede fra kl. 7 til 11 med at skrive rollen igennem – og reflektere over den. Derefter var der prøver på teatret fra kl. 12.

Samtidig havde Erik en række aktiviteter uden for teatret, hvilket var helt accepteret, når man blot stod til rådighed for teatret, når der var behov for det. Det var lange og travle dage for Erik Paaske, der til tider kunne have 5-6 opgaver på en enkelt dag. I 1973 blev det for meget, og Erik fik et stress-sammenbrud. Efter en rekreationsperiode og et vægttab på 37 kg lovede Erik Paaske imidlertid sig selv og hustruen Margit at geare ned. Da Erik Paaske samtidig måtte konstatere, at han ikke syntes rollerne på Det kgl. Teater var de helt rigtige for ham og bragte ham videre, besluttede han sig for at forlade Det kgl. Teater i 1974.

FOLKEEJE PÅ TV

Efter at have sagt farvel til det Kgl. Teater blev det muligt for Erik Paaske i Aalborg at realisere en gammel drøm om at spille hovedrollen Tweje i "Spillemand på en Tagryg", en

Portræt af Erik Paaske i forbindelse med interview til Kolding Folkeblad 20. juli 1968. Foto: P. Thastum.

rolle han spillede igen senere i Odense og i 1991 på Nørrebros Teater. Herefter gik det slag i slag med gode roller. Han kom på turné med Det Danske Teater. Han var med i Cirkusrevyen og endte med at blive fast tilknyttet Folketeatret i København under ledelse af Preben Harris.

Det var dog først, da han slog igennem på TV, at Erik Paaske virkelig blev folkeeje i Danmark. Allerede fra 1962 var han med i de første forsøg på at etablere et originalt TV-teater i Danmark, og i 1964 havde han haft 14 roller på TV-teatret, de fleste med positiv kritik. Det var instruktøren Palle Kjærulff-Schmidt og forfatteren Leif Panduro, der var stærkt medvirkende til, at det moderne TV-spil fik sit gennembrud i Danmark i denne periode.

Leif Panduro skrev også krimi-serien "Ka' De li' Østers?" sammen med Bent Christen-

sen, og den lagde gaderne øde i 1967, hvor de 6 afsnit blev sendt første gang fra starten af september. Når man ser den i dag, kan det være svært at forestille sig den store tiltrækningskraft – men tiden var en anden, og der var kun denne ene TV-kanal i Danmark. I serien spiller Erik Paaske overbetjent Gormsen, en tro følgesvend til kriminalassistent Ole Munk (spillet af Pouel Kern), der er på jagt efter moderen til frøken Elinor Holm. Titlen kom af de 24 østerskaller, der blev fundet i affaldet hos den myrdede, og Gormsen spørger derfor en række af de mistænkte, om ”de ka’ li’ østers?” Rollen gjorde Gormsen og dermed Erik Paaske til folkeeje. I den grad, at nu kunne han ikke længere gå på gaden uden at have børn løbende efter sig, der råbte ”Dav’ Gormsen”.

At det dog alligevel ikke var alle, der så TV-serien, fremgik af en episode, hvor Det kgl. Teater havde bedt Erik Paaske om at tage til Sønderjylland for at dublere en kollega i stykket ”Meteor”, hvor Henrik Bentzon spillede hovedrollen. Der var tale om fire aftener, og Erik Paaske havde få replikker, tilfældigvis i en rolle som politibetjent. Men det øjeblik Erik Paaske viste sig på scenen begyndt publikum at klappe. Da bifaldet havde lagt sig, sagde Erik Paaske sine tre replikker til Henrik Bentzon og forlod scenen igen – under nyt bifald. Henrik Bentzon var mere end desorienteret og spurgte Erik: hvorfor, men Paaske nænnede ikke at fortælle ham sandheden.

Nogle år senere fik Erik Paaske endnu en markant rolle i en dansk tv-serie. Det var som redaktør Heilbunth i filmatiseringen af Gustav Wiedes roman ”Livsens Ondskab”. Heilbunth var i serien, der blev udsendt i 1972, medlem af byens ”eksklusive” klub – de dan-

ske ædedolke, der i nogle farverige scener viste, hvordan klubben fornøjede sig i overdådige måltider. Erik Paaskes runde statur og vægt på omkring 115 kg kvalificerede ham unægtelig som formand for ”ædedolkenes klub”. Og da man året før havde indspillet Gustav Wiedes ”Erotik”, var den sidste optagelse hen under aften en middag med en stor gæsesteg. Han måtte ringe hjem til Margit og aflyse aftensmaden, for der var virkelig blevet gået til stegen.

Erik Paaske udtalte dog selv, at han ikke spiste så meget. Men han spiste godt og så mere på kvalitet end kvantitet. Han var tilfreds med én god ret. Og så måske en lille sød dessert ovenpå med et lille glas portvin. I ”Ka’ De li’ Østers” bliver Erik Paaske i et afsnit budt på et stykke chokolade, men afslår i første omgang med bemærkningen, ”Nej tak, jeg er lidt rund i det, så ...” – men straks efter fortryder han og siger ”Nej, jeg tror alligevel jeg tager et stykke”.

Også radioen nød godt af Erik Paaske. Fra 1960erne og frem var han med 86 gange som tjener Olsen i ”Karlsens Kvarter” og op imod 100 udgaver af ”Vers og viser fra avisen”.

FOLKETEATRET

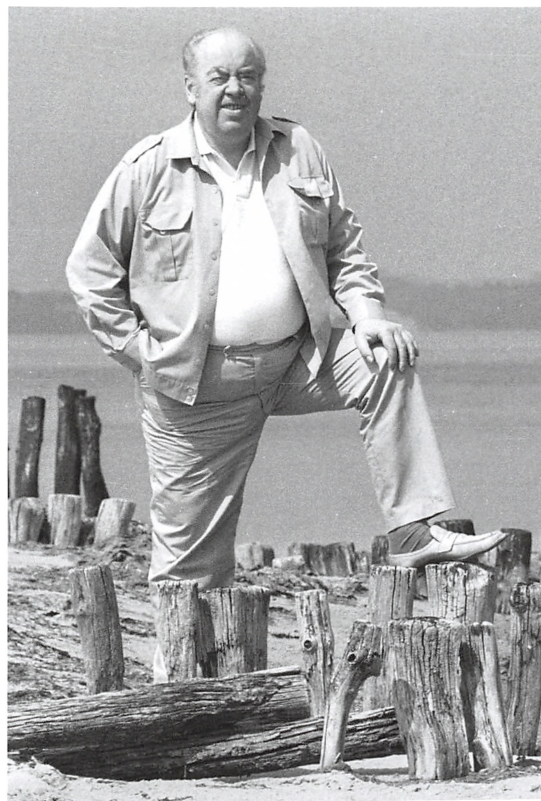
Efter afskeden med Det kgl. Teater var Erik Paaske freelance, men fik dog en særlig tilknytning til Folketeatret, hvor han blev hyppigt anvendt i teaterstykkerne. Et af højdepunkterne på flere måder var, da han spillede rollen som Hr. Puntila i stykket af samme navn i 1978. Det medførte, at Erik Paaske fik Teaterpokalen året efter – en af de få priser, han nåede at få inden sin død.

På en anden måde fik stykket også sat et

aftryk. I begyndelsen af forestillingen var Hr. Puntila i slutningen af en 6-dages brandert. Erik Paaske skulle danse blandt flasker og glas på et bord. Men en aften gik det galt, og Erik kom til at stå forkert med benene og faldt baglæns ned af bordet. Han slog knæet, men spillede videre, selv om det gjorde ondt. Næste dag spillede han videre, men kunne til sidst ikke mere og kørte på Rigshospitalet. Det viste sig, at der var røget en menisk, og han skulle på operationsbordet. Det var lidt af et problem, for forestillingerne var udsolgt. Erik Paaske fik overlægen til at ringe til Preben Harris for at forklare ham sagen. Teaterdirektøren skrev dagen efter i avisen, at Erik Paaske ville være tilbage i løbet af 4 dage. Og ganske rigtigt kunne Erik snart genoptage forestillingerne, som han nu gennemførte på krykker.

På Folketeatret kunne Erik Paaske også glæde sig over roller i "En Folkefjende", "En sælgers Død" og "Postbudet fra Arles". Den 18. september 1983 kunne han fejre, at det var 25 år siden, han optrådte på Det kg. Teater som kulsælgeren i "Juno og Påfuglen" – samme dag hvor Folketeatret havde premiere på "Ebberød Bank" med Erik Paaske i rollen som bankdirektøren.

Karrieren blev desværre afbrudt af en kræftsygdom. Den satte første gang Erik Paaske ud af spillet i april 1991, hvor han havde sin glansrolle som Tweje i "Spillemand på en Tagryg" på Nørrebro Teater. Han blev indlagt på Frederiksberg Hospital, hvor den ene nyre blev fjernet på grund af en svulst. Erik Paaske vendte dog tilbage i september i Folketeatrets åbningsforestilling "Tro, Håb og Kærlighed", hvor han medvirkede til november. Men midt under prøverne på Hostrup-vaudevillen "En

Erik Paaske under et ferieophold på Trelde Næs i sommeren 1988. Foto: Ole Friis.

Spurv i Tranedans" i december, blev Erik Paaske på ny hasteindlagt. Umiddelbart efter nytår stod det klart, at han ikke magtede at gennemføre sin store rolle i "Tranedansen". Preben Harris holdt dog stadig optimismens fane højt og lovede så sent som i april 1992, at Erik Paaske ville vende tilbage til hans teater.

Det skulle ikke gå sådan. Den 13. juni 1992 døde Erik Paaske på Rigshospitalet. Det havde kun været hustruen Margit og Preben Harris, der havde været klar over realiteterne omkring Erik Paaskes sygdom, og familien

ventede efterfølgende med at offentliggøre hans dødsfald i håbet om, at begravelsen kunne foregå i stilhed.

Bare to uger før sin død fik Erik Paaske Olaf Ussings legat på kr. 40.000 fra Skuespillerforeningen af 1879.

VISESANGER

Med bortgangen mistede det danske publikum ikke bare en karakterskuespiller, men også en særdeles afholdt visesanger. Medvirkende til Erik Paaskes store popularitet var hans uforlignelige evner som troubadour. Han var ofte på turné rundt i provinsen som underholder ved kongresser og fester. Sammen med almindelige mennesker fandt han sig naturligt tilpas. Der var intet opstyltet over ham, snarere en kejtet beskedenhed.

Faktisk var Erik Paaske en meget følsom person, til tider melankolsk. Som andre kunstnere var han afhængig af kontakten til publikum, måske endnu mere som personlig bekræftelse. Det har også været en vigtig del af Erik Paaskes optræden som sanger. Han brød igennem som visesanger omkring 1970, men først i 1974 tog han mod til sig og optrådte på TV med en viseaften. Det blev en stor succes, og Erik Paaske fik over 100 henvendelser fra glade seere.

Indspilningerne af de mange grammofonplader, han nåede at lave, startede en aften på Dyrehavsbakken. Der mødte Erik Paaske en cykelsmed fra Nykøbing Falster, der havde fået den ide at lave en plade med ham som visesanger. Han mente det alvorligt, og den første plade blev udsendt på cykelsmedens forlag, Quick Records. Det blev til et større antal plader, hvor Erik Paaske med stor følsomhed

Et pladeomslag fra 1970'erne fra Wandí Tworeks pladesamling.

viste sine evner som fortolker og formidler af visesangen.

I 2008 anmeldte Bertram Schultz (geiger.dk) Erik Paaskes LP fra 1979, "Portræt af en bums", en plade med markante selvbiografiske træk. Han skrev: "At Paaske spænder vidt i enhver tænkelig forstand, er selvsagt indiskutabelt, og hans position som landets ypperligste visesanger bør ikke anfægtes... Paaske er en levemand, ingen tvivl om det, ja, en livsnyder ligefrem, som både ryger og drikker – og utvivlsomt meget mere end det danske sundhedsvæsen nogensinde ville finde på at billige... Med "Portræt af en bums" har Erik Paaske begået et af dansk musikkens vægtigste værker, et værk, der besidder både den rå nerve, man kender fra Bjarne Lillers bedste perioder såvel som den lyriske og mu-

sikalske spidsfindighed, man forbløffes over på Ib Raugs noget oversete "Lidt af Hvert". Som troubadur kan Paaske uden problemer måle sig med folkekære skikkelser som Kim Larsen og Sebastian, som samfundsrevser står han ikke tilbage for kulturelle fyrtårne som C.V. Jørgensen og Klaus Rifbjerg... Der skal, i sandhed, en omfangsrig herre af Erik Paaskes statur til for med succes at favne så bredt, og så meget desto større beundring, anerkendelse og ærbødighed fortjener denne monolit i dansk åndsliv".

Erik Paaske har ikke megen nulevende familie, og mængden af primære kilder er derfor begrænset. Artiklen er derfor i høj grad baseret på avisartikler. En primær kilde har været en artikelseerie om Erik Paaske i Billedbladet 1983. Denne er suppleret med en lang række øvrige artikler. Generelt er information helst medtaget, når den er refereret i mere end én kilde (ikke at det nødvendigvis giver sikkerhed) eller på anden måde bekræftet. Information fra en enkelt kilde er som regel formuleret som "det siges" eller lignende.

KILDER

Samtaler med Margit Paaske og Jan Andreassen, samt slægtsinformation fra Jan Østergaard.

Jørgen Frandsen & Esther Bramsen: Strandhuse Forsamlingshus 1903-1993.

Erik Voss: Fra fiskerleje til forstad. Strandhuse i det 20. århundrede, 1990.

www.geiger.dk.

DR, Lørdagshjørnet, 7-4-1984. Producer: Edmond Jensen. Vært Erling Bundgaard.

Erik Paaske i "En sælgers død" på Folketeatret sammen med Kurt Ravn, der spillede den ene søn.

LÅSBYHØJ FRA 1980 TIL I DAG

AF SØREN KOLLERUP OG KIRSTEN JOHANNSEN

Låsbyhøj var ved opførelsen i 1910 et af de mest moderne alderdomshjem i Danmark, men som det er beskrevet i Koldingbogen 1980 ændredes opfattelsen af, hvordan de ældre kunne have det bedst i takt med samfundsudviklingen.

Helt frem til slutningen af 1960erne var alderdomshjem og aldersrenteboliger beregnet for ubemidlede ældre, men så begyndte også velhavende ældre at komme på alderdomshjem eller plejehjem, som det nu var kommet til at hedde. Der var i perioden et forøget behov for plejehjem, fordi kvinderne var blevet udearbejdende og derfor havde mindre tid til hjemmet og familien. Tidligere var børnene og de ældre i familien i overvejende grad blevet passet i deres eget hjem af husmødrene.

Levealderen blev også i denne periode væsentlig forøget. Arbejdsvilkårene blev forbedret, hvorfor arbejdsrelaterede handicap blev minimeret. Boligforholdene blev generelt forbedret. Det blev almindeligt med toilet og bad i egen bolig, og de ældre, der ikke havde egne badefaciliteter, kunne blive kørt til bad på det lokale plejehjem. Den generelle sundhed hos befolkningen blev forbedret, men blandt de almindelige aldersbetingede sygdomme var stadig gigtlidelser forårsaget af et liv med dårlige boligforhold med forkrøblede hænder og led til følge.

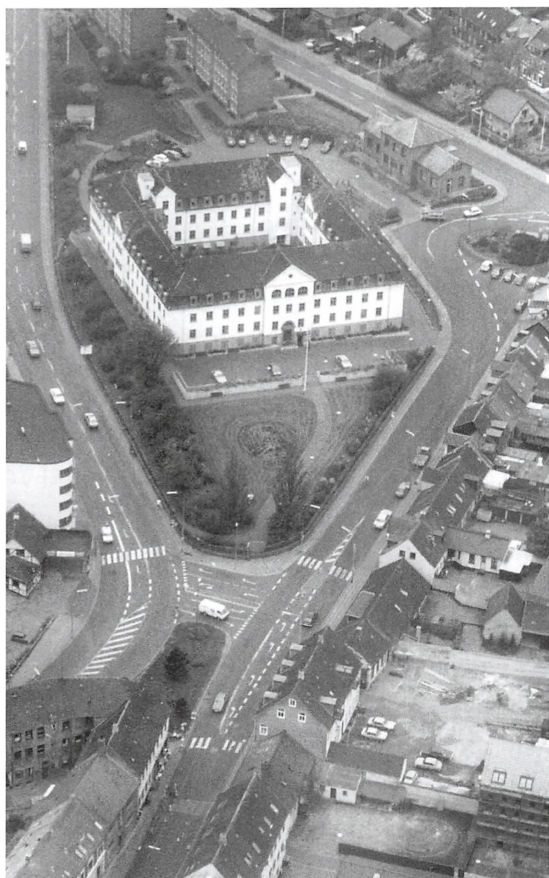
Det var således nu en ændret befolknings sammensætning, der kom på plejehjem. Opgaverne ændrede sig fra at være omsorgsopgaver til også at omfatte sygeplejeopgaver. Der udvikledes et tættere samarbejde med behandlerne – de praktiserende læger og sygehuset.

Den velstand, der bredte sig i samfundet, påvirkede også plejehjemsbyggeriet. På de nye plejehjem var standarden langt højere end den standard, der fandtes på de gamle alderdomshjem som Låsbyhøj og alderdomshjemene på landet, hvor boligerne var små.

I Kolding Kommune blev Højegården bygget i 1968, Kløverhøj i 1976. En forøgelse med 130 plejehjemspladser, men på trods af den store udvidelse af plejehjemspladserne, kunne kommunen ikke følge med efterspørgslen. Det var tydeligt, at man måtte sætte ind på at forbedre de ældres boligforhold generelt med nye aldersboliger og beskyttede boliger og også udbygge hjælpen i eget hjem. Nye aktiviteter som madudbringning, daghjem med bademulighed suppleret med en udvidelse af hjemmehjælpen og hjemmesygeplejen blev gennemført.

Udviklingen på området betød mere kontrol, hvilket igen betød, at der blev ansat langt flere administrative medarbejdere. Styringen af ressourceforbruget blev mere og mere påkrævet, men man udviklede sig hen-

Låsbyhøj set fra luften, 1986. Foto: Orla Lund.

imod et system, hvor arbejdet med ældre skiftede fra at være *samvær og omsorg* til at være *service-management*. Arbejdet med ældre blev opfattet som produktion af serviceydelser. I modsætning til tidligere blev de ældres behov vurderet og skematiseret, hvorefter den vurderede ydelse kunne iværksættes.

Ændringen skulle sikre, at der blev tildelt den rette hjælp, og at forbruget kunne dokumenteres, men som det så ofte sker, når ressourcerne er små, blev der i 1980'erne eksper-

menteret med nye måder at løse opgaven på. Det var årtiet, hvor der blev bygget ældreboliger både i Kolding og i de omkringliggende landsbyer. Nu var målet ikke, at de gamle skulle på plejehjem, men at de skulle blive i deres hjem.

Fra landspolitisk side blev der i 1980'erne sat fokus på bedre boliger til ældre og en udvidelse af hjemmeplejen. I Kolding iværksatte Socialudvalget i midten af 80'erne et forsøg, hvor ældre, der var i risiko for at komme på plejehjem, kunne få et midlertidigt ophold og vende tilbage til deres hjem. Forsøget blev først afprøvet på Højegården og blev en stor succes. I 1987 blev bestyrer Søren Kollerup, der havde været bestyrer af Højegården siden 1972, bestyrer på Låsbyhøj. Han afløste Jacob Larsen, der havde været bestyrer på Låsbyhøj siden 1962.

LÅSBYHØJ SOM GENOPTRÆNINGSCENTER

Ved Låsbyhøjs 75 års jubilæum i 1985 havde man netop afsluttet en stor modernisering af bygningskomplekset. Fra 1980 til 1985 blev antallet af beboere sat ned fra 180 til 92 opdelt i 4 afdelinger med 23 i hver. Moderniseringen betød bl.a. en udvidelse af ergo- og fysioterapien og større opholdsstuer.

I slutningen af 1980'erne lancerede Kolding Kommune projektet "Længst muligt i eget hjem". Ideen til projektet kom fra beboere, der havde boet på plejehjemmet i en periode, og hvis helbredstilstand her var bedret. De udtrykte tvivl om det rigtige i deres beslutning om at blive plejehjemsbeboere. Men situationen var imidlertid ofte den, at de ikke havde nogen mulighed for at flytte tilbage til

deres hjem, idet lejligheden, huset og møblerne var afhændet. Denne situation skulle forebygges.

Fra begyndelsen af 1988 og frem til marts 1990 satte Kolding Kommunes socialudvalg og økonomiudvalg fokus på kommunens ældrepolitik og inviterede til en offentlig debat om emnet. Der var åbent hus på alle plejehjemmene, debataviser om ældres forhold under overskriften "Gammel nok til at bestemme selv" husstandsomdeltes, og der afholdtes en stort anlagt debataften i Kongreshallen

med deltagelse af bl.a. socialminister Åse Olesen og læge og forfatter Tage Voss.

Ældredebatten resulterede i formuleringen af Kolding Kommunes Ældrepolitik 1990-2000, der blev præsenteret af borgmester Per Bødker Andersen og socialudvalgsformand Villy Søvnal i maj 1991. Heri stod bl.a., at den forebyggende indsats skulle gøre de ældre mere selvhjulpne og reducere behovet for mere intensive foranstaltninger. Den kunne bl.a. bestå i "plejehjem på prøve" og det overvejedes om et ældre plejehjem kunne indrettes til permanent aflastningshjem.

Da de bygningsmæssige forhold på Låsbyhøj på trods af moderniseringen ikke var tidsvarende – især pga. de små værelser og det forhold, at der endnu fandtes 2 sengsstuer – var det en oplagt mulighed at etablere et center for "korttidsophold" og genoptræning på Låsbyhøj. I starten blev de eksisterende 2 sengsstuer som omtalt anvendt til "korttidsophold". Ældre, der kom her, bibeholdt deres gamle hjem, og udgangspunktet var, at de ældre skulle flytte hjem, når de havde genvundet deres helbred.

I 1994 blev det i Byrådet vedtaget, at Låsbyhøj fremover skulle omdannes til center for genoptræning, akutophold og aflastning. Ændringen skete i forbindelse med nybygningen af Olivenhaven, hvilket betød at de, som boede på Låsbyhøj, kunne flytte ind i det nybyggede plejecenter i 1996.

28. januar 1997 åbnede Låsbyhøj med 46 møblerede værelser med telefon og senere med tv. 3. sal blev indrettet med en stor og moderne fysio- og ergoterapi.

Den nye målsætning var:

- Låsbyhøj skulle tilbyde midlertidigt ophold til pensionister i Kolding Kommune, der i

Gammel nok til at bestemme selv

Nu har alle unge og gamle chancen: Hvordan vil du gerne være gammel i Kolding

Sådan kan jeg blive i mit eget hjem hele livet

Sådan gør vi Petersen dement

Plejehjem på prøve

Rikke er glad for sin reservebestefar

Debatavis for 5 af 105-årige om at blive gammel i Kolding Kommune

en periode havde behov for fysisk, psykisk og/eller social genoptræning eller rehabilitering for at kunne vende tilbage til eget hjem. Desuden skulle der tilbydes ambulans genoptræning

- Låsbyhøj skulle være serviceorgan for de 4 ældredistrikter i Kolding Kommune og påtage sig specialopgaver, som distrikterne ikke selv kunne udføre
- Der skulle sættes kvalitetsmål for Låsbyhøjs serviceydelser
- Dagen på Låsbyhøj skulle være fra kl. 8 til kl. 17. I den tid skulle der være tilbud om træning og oplevelser.
- Ved hjælp af et interview ved brugerens udskrivning fra Låsbyhøj skulle dennes tilfredshed med opholdet undersøges.
- Brugerens svar skulle danne grundlag for fremtidige reguleringer/ændringer af tilbud og rutiner på Låsbyhøj.

Allerede fra projektets start var der tale om en succes. Mellem 600 og 700 ældre benyttede sig hvert år af tilbuddet. Ca. 70 % kunne vende tilbage til egen bolig. De resterende blev tildelt pladser på plejecentre. Den ændrede funktion viste sig også at have andre fordele. Der blev etableret et tæt samarbejde mellem Låsbyhøj og kommunens øvrige plejecentre, med hjemmeplejen, de praktiserende læger og sygehuset. Det var en meget spændende periode for Låsbyhøjs personale. En periode, der krævede stor omstillingsparathed, og hvor den gennemgående opbakning fra socialudvalget gjorde det til en stor udfordring.

Ordningen bevirkede, at ældre, der var indlagt på sygehuset, nu kunne udskrives til et korttidsophold på Låsbyhøj tidligere, end

hvis den pågældende skulle udskrives til eget hjem. Et forhold der gjorde, at plejen ofte var af en mere kompliceret art end ved tidligere udskrivning fra sygehuset. Det blev der også fra politisk side gjort opmærksom på over for amtet, men det lykkedes ikke at få en økonomisk kompensation.

LÅSBYHØJ I DET 21. ÅRHUNDREDE

I 2001 skete så det 4. lederskift på Låsbyhøj, idet centerchef Søren Kollerup valgte at gå på pension. Ledelsen blev derefter overtaget af Kirsten Johannsen, som indtil da havde fungeret som stedfortræder.

På landsplan startede årtiet med røre om ældreplejen og ikke mindst omtale af forsømmelser, nedværdigende behandling, tvangsmedicinering og elendig hygiejne. Det førte til lovgivning om 3 årlige tilsyn på plejecentrene. På sygehusområdet blev der indført behandlingsgarantier og frit sygehusvalg. Debatten rasede om, hvem der havde størst ansvar for genoptræning – amt eller kommune.

Endelig kom reformen, hvor amterne blev nedlagt, regioner opstod, og kommuner blev lagt sammen. Sundhedsopgaverne skulle nu for en stor del løses i kommunerne, og genoptræning blev et kommunalt ansvar. Det var også et 10-år, hvor økonomien i kommunerne var under stort pres.

I dette 10-år gennemgik Låsbyhøj igen forandringer. Nu var det ikke længere *"længst muligt i eget hjem"*, men *"længst muligt i eget liv"*, der var visionen, hvilket indikerede borgerens selvbestemmelsesret, og borgeren som ekspert i eget liv.

I 2002 oprettedes en ledsageordning for +67 årige, hvor ældre, som selv havde svært ved

Fotos fra genoptræning på Låsbyhøj.

at komme ud, kunne få en ledsager med til udadvendte aktiviteter. Det blev en succes og meget efterspurgt. Ledsageordningen blev placeret på Låsbyhøj og virkede frem til udgangen af 2009.

Udviklingen af ældreplejen gik stærkt i kommunen, og kompetencerne i hjemmeplejen blev øget betydeligt. Fysio- og ergoterapeutstillinger blev udvidet, så flere opgaver kunne løses hjemme hos den ældre eller på dagtræningshold. Det medførte, at 12 genoptrænings- og aflastningspladser på Låsbyhøj

blev lukket, og antallet af beboere nåede derfor ned på 34 pladser i 2003.

Som i midten af 1990'erne var der igen sorte skyer over Låsbyhøj ved budgetforhandlingerne til budget 2004, men Låsbyhøj blev reddet hen på natten.

I mange år havde det store køkken i kælderen på Låsbyhøj lavet mad til kommunens madordning til hjemmeboende pensionister, til flere plejecentre, aktivitetscentre og så naturligvis til Låsbyhøj selv. Pladsen var efterhånden trang, køkkenet var upraktisk indrettet, og det var ikke muligt at ombygge det til et moderne storkøkken. I 2004 blev det derfor besluttet at lukke køkkenet og i stedet indgå samarbejde med Fredericia Kommune om et fælles storkøkken, det der i dag hedder Elbo Køkkenet. Mange køkkenmedarbejdere var kede af at forlade Låsbyhøj på trods af de besværlige arbejdsforhold, for som det blev sagt: "Låsbyhøj går ligesom i blodet på én. Når man først har været i huset, ønsker man at blive".

Landets statsminister og socialminister kom på besøg i 2004. De var med rundt i huset og fik hilst på mange brugere, som gerne fortalte om deres udbytte af genoptræningen.

I sommeren 2006 var kommunens økonomi igen så presset, at Låsbyhøj måtte spare og endnu 6 pladser måtte nedlægges. Nu var der 28 døgnpladser tilbage. Det gik ikke upåagtet hen i medierne, og borgere skrev læserbreve til støtte for pladserne på Låsbyhøj. Der blev flyttet om i huset, og ledig plads hurtigt optaget af andre afdelinger i senior- og sundhedsområdet regi, bl.a. visitationsenheden, forebyggelsesmedarbejdere og en hjemmeplejegruppe.

Januar 2007 flyttede Låsbyhøj Genoptræ-

Borgmester Jørn Pedersen taler ved Låsbyhøjs 100 års jubilæum. Foto: Lars Svoger.

nings- og Aflastningscenter fra seniorområdet over til sundhedsområdet. Navnet blev ændret til Låsbyhøj Rehabilitering- og Akutcenter, og målgruppen ændret til voksne borgere med behov for døgndækkende rehabilitering eller akutophold. Altså var der ikke længere krav om, at man skulle være pensionist for at få et ophold. Aflastningsophold blev i løbet af 2007 udfaset og varetaget af seniorområdet.

Nye metoder til træning og aktivitet blev prøvet af, bl.a. et Nintendo Wii-spil, som vak-

te stor begejstring blandt borgere på rehabiliteringsophold.

Endnu et udviklingstiltag blev sat i gang i efteråret 2007 med oprettelse af en udgående akutafdeling. På Låsbyhøjs akutafdeling mødte man jævnligt borgere, som kom ind akut, men hvor man mente, at opgaven faktisk var bedst løst ved, at medarbejderen kom ud i hjemmet frem for at flytte en svækket borger. En projektpulje fra Socialministeriet gjorde det muligt at afprøve ideen. Særligt udvalgte medarbejdere blev ansat i projektet, som ud-

viklede sig gennem 2007 og frem til 2009. Mange borgere har givet udtryk for, at de fik den rigtige hjælp hurtigt og effektivt. Projektet blev nedlagt med udgangen af 2009.

Låsbyhøjs Venner, som blev oprettet som forening ved oprettelsen af genoptræningscentret, har fulgt med i ændringerne og udviklingen. Foreningen har formået at tilpasse sig de skiftende tider og virker fortsat til gavn og glæde for indlagte borgere.

I forbindelse med de generelle økonomiske problemer i kommunen besluttede Byrådet i 2009 omfattende besparelser på alle områder i den kommunale forvaltning. Det berørte naturligvis også Låsbyhøj, som fra januar 2010 blev halveret fra 28 til 14 rehabilitering- og akutpladser. Den udgående akutafdeling samt ledsageordningen for +67 årige blev nedlagt. Det medførte omlægninger for personalet, omplaceringer og afskedigelser.

Til stor overraskelse for medarbejderne på Låsbyhøj kunne man også en januar morgen se den flotte bygning sat til salg på Jyske Vestkystens forside. Det blev imidlertid udsat og er endnu ikke blevet til noget. Trods de vanskelige forandringer fortsatte Låsbyhøj med udvikling og effektivisering af rehabiliteringsindsatsen og akuthjælpen med faglig dygtiggørelse af personalet til gavn for borgerne, bl.a. med projektmidler fra Socialministeriet.

Låsbyhøj er i dag kendt for at løse komplekse rehabiliteringsopgaver og har Kolding Kommunes døgnpladser til rehabilitering og akutophold. I arbejdet med rehabilitering bruges det sundhedsfremmende perspektiv, og der arbejdes tæt sammen med andre aktører inden for sundhedsfremme og forebyggelse. Des-

uden er Låsbyhøj en stor arbejdsplads til omkring 150 ansatte, som enten arbejder i huset eller har udgangspunkt fra huset.

Den 15. oktober var det nøjagtigt 100 år siden, at Låsbyhøj blev taget i brug, og de første beboere flyttede ind i huset. I dag er der ingen, som bor fast i huset, men Låsbyhøj rummer i dag en lang række forskellige funktioner:

- 14 døgnpladser til rehabilitering og akutophold – fra 2011 udvides til 21
- Træningslokaler til hjerterehabilitering
- Diabetesskole
- Træningslokaler til Gigtprojekt
- Træningslokaler til projekt ”nyt liv nye væner”
- Sundhedsordning for ansatte i Kolding Kommune
- Køkken og cafeteria til betjening af indlagte og gæster
- Seniorområdets myndighedsafdeling med visitation og forebyggende besøg
- Daghjem for demente
- En hjemmepleje aftengruppe
- Hjemmeplejens natgruppe
- En sygeplejegruppe dag, aften, nat
- Sygeplejeklinik
- Hørepedagog
- Talepedagog
- Syddansk Universitets tvillingundersøgelse.

Låsbyhøj har set med de historiske briller været i stand til at tilpasse sig de krav, der igennem tiden er blevet stillet til ældreplejen. Huset, der for den tilrejsende mest minder om et slot, har måske også lidt af et slots karakter. Huset har en lang historie at fortælle om menneskers liv på godt og ondt.

FRIO SCHWANER

– EN KRIGSSEJLER FRA KOLDING

AF SVEN ARVID BIRKELAND

Da Danmark blev besat den 9. april 1940, befandt to tredjedele af den danske handelsflåde sig ude i verden. Mere end 240 skibe og omkring 6.000 danske søfolk kom derved til at sejle for de allierede. Danske sømænd sejlede på alle "de syv have". Det er beregnet, at hver allieret soldat i kamp skulle bruge gennemsnitlig syv tons våben, ammunition, køretøjer, brændstof, mad m.m. og derefter yderligere 1 ton pr. måned. England skulle have tilført over 1 million tons forsyninger om ugen. Der gik store forsyninger over Nordatlanten til Sovjetunionen, og forud for Invasionen blev der opbygget uhyre mængder krigsmateriel, benzin og andre forsyninger i England og overført store troppstyrker. Dette krævede enorme konvojer fra USA's østkyst til England, hvilket Tyskland søgte at forhindre med den uindskrænkede U-båds-krig i "Slaget om Atlanten". Krigen er derfor af nogle med rette blevet betegnet som en "transportkrig". Danske søfolk deltog i disse sejlads og mellem 850 og 1.000 omkom i denne tjeneste. Ud af invasionens 800 skibe var de 30 danske med 800 danske søfolk ombord. 20 af disse døde. Fiskere og danske søfolk, der sejlede i tyskkontrollerede vande, mistede mellem 1.000 og 1.250 mand. I alt mistede ca. 2.500 danske søfolk livet. For sømændene varede krigen fra 1. september 1939 til 14. august 1945, da Japan også

var besejret, men minerne var virksomme længe efter, og den sidste minesprængning fandt sted i 1954.

Frio Schwaner, bosiddende i Kolding siden 1953, var en af de danske sømænd, der sejlede for de allierede under 2. verdenskrig. Han overlevede krigen og levede et langt liv bagefter. Men krigssejladsen med de voldsomme oplevelser fyldte siden meget, og lige til han døde, dukkede de op i natlige drømme.

Frio Schwaner berettede 63 år efter om, hvordan han blev krigssejler, og om hvordan det ændrede hans liv. Oplevelserne fra den gang stod tydeligt i den 91 årige pensionists erindring, da jeg besøgte ham i 2008. Det følgende er baseret på min samtale med Frio Schwaner, udlånt skriftligt materiale fra ham selv, en avisartikel i Kolding Ugeavis fra 1984, et bånd optaget til Kolding Stadsarkiv i 1997, og materiale fra Frihedsfondens arkiver. Frio Schwaner døde 28. oktober 2009, 92 år gammel, efter et halvt års sygdom. Jeg talte med Frio Schwaner i december 2008 i hans hjem i Nr. Bjært, hvor også datteren, Marianne, var til stede.

Frio Schwaner var født den 6. april 1917 i Herning. Han afsluttede skolen som 14 årig, kom i lære som elektromekaniker og blev udlært som svend efter fem år.

Frio Schwaner fortæller:

"Jeg var nu 19 år gammel og søgte til Kø-

benhavn, hvor jeg fik arbejde på Titan. Jeg ville gerne ind på maskin- og elektroteknikum for at få en ingeniørexamen, så jeg stoppede hos Titan. Jeg bestod optagelsesprøven og gennemførte første semester på skolen, men derefter havde jeg ikke flere penge til at kunne fortsætte med næste semester. Jeg havde hørt gennem andre, der var i en lignende situation, at man kunne få hyre om bord på et skib som maskinassistent med den uddannelse, vi havde. Da der på det tidspunkt på grund af krigen var faretillæg på hyren, kunne jeg i løbet af et par måneder tjene nok til at fortsætte på skolen. Jeg besøgte forhyringskontoret og fik hyre på et tankskib, S/S "Scandia", som skulle sejle til det Caribiske Hav til en lille ø, som hedder Aruba. På Aruba var der store olieraffinaderier, der raffinerede olien fra Venezuela. Jeg kom om bord 26. marts 1940, og vi sejlede dagen efter. På grund af krigsfaren i Nordsøen gik vi indenskærs op langs Norges kyst til Bergen. Derfra nord om England mod Amerika. Vi nåede ned i Caribien, ca. et døgn sejlads fra Skt. Thomas, da vi over radioen fik den kedelige meddelelse, at tyskerne havde besat Danmark. Ordren lød: Gå til nærmeste neutrale havn. Det var den 9. april 1940.

Vi var chokerede. Kaptajnen kaldte hele besætningen sammen til et skibsråd. Vi blev enige om, at vi ville gå ind til Skt. Thomas, som var en gammel dansk ø. Vi sejlede så ind til Skt. Thomas og blev lagt op i havnen. Der kom samtidigt et andet dansk skib fra samme rederi, også et tankskib, S/S "Christian Holm". "Standard Oil" overtog skibene. Der gik ikke lang tid, før den amerikanske konsul kom om bord. Den tyske konsul kom også om bord, men blev hurtigt verfet ud af skibet.

Frio Schwaner i amerikansk uniform.

Det var ikke ham, vi skulle have med at gøre, for amerikanerne havde jo overtaget skibet, og vi fik faktisk løn fra dem. Den ene besætning blev udtaget til at rejse til New York, den anden blev på Skt. Thomas, den var jeg med i. Vi skulle holde skibene i orden, så der var sejlklare hele tiden. Vi lå på Skt. Thomas i næsten et år. Det var en skøn tid dernede, det var smukt og dejligt, der var et dejligt klima, og vi havde jo ikke for meget at lave om bord i skibene. Så vi nød rigtigt det år. Fra skibet gik der hver eneste dag en chalup ind til kajen. Vi holdt jul på Skt. Thomas. I ja-

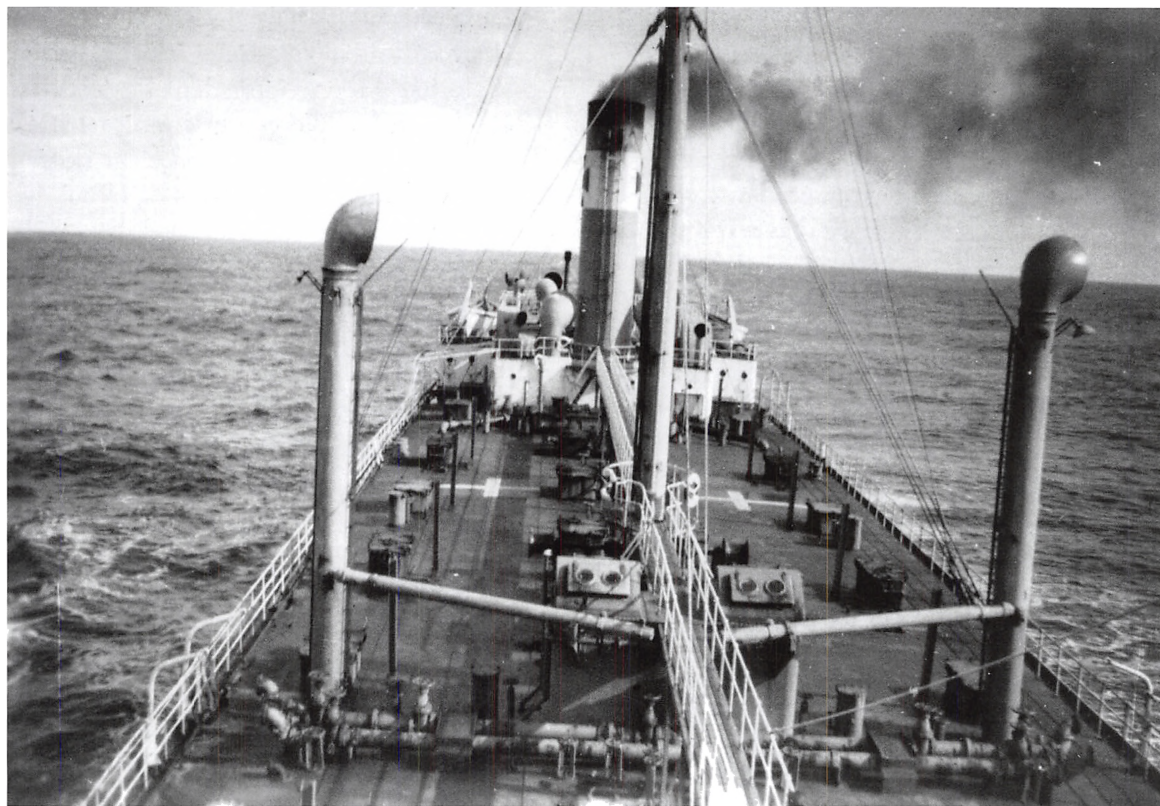

nuar 1941 fik vi ordre til at tage skibet til Trinidad. Vi skulle sejle under dansk flag. Det undrede os en del, da det danske flag ikke var så velrenommeret mere. Da vi var ca. to døgn fra Skt. Thomas, blev vi stoppet af et hollandsk krigsskib. De kom om bord og forlangte at få det danske flag taget ned. De hejste det hollandske flag, og vi blev beordret på vores poster og skulle holde vagt og tage skibet til Trinidad. Det viste sig, da vi kom til Trinidad, at det slet ikke var hollænderne, der skulle have taget skibet, men derimod englænderne. De kom nemlig om bord på Trinidad, beordrede det hollandske flag ned, og det engelske flag kom nu op. Vi blev så spurgt, om vi havde lyst til at sejle for englænderne, eller om vi ville sejle for amerikanerne. Vi ville dog helst sejle for amerikanerne, men lovede at tage skibet op til New York, hvor det skulle i dok.

I New York kom der en engelsk besætning om bord. Vi kom op på Hotel Bristol, som "Standard Oil" brugte til sine officerer. Besætningen boede på et hotel lidt længere nede af gaden. Vi boede der en måneds tid, hvorefter vi blev sendt tværs igennem Amerika med "Pullman tog" over til San Pedro i Californien, havnebyen for Los Angeles. Vi skulle overtage et lille skib, der lå i dok der. Det var et gammelt tankskib M/S "Thalia". Det var under Panama flag. Vi lå en uges tid i San Pedro. Da skibet var færdigt i dokken, blev vi sendt ned syd om Cap Horn og op til Caribien, hvor vi skulle anløbe Aruba. Vi skulle have en last olie om bord og sejlede derefter gennem Panama Kanalen, over på den anden side af Amerika og ned langs Peru og Chile, hvor vi lossede olien. Vi tog så turen ned om Cap Horn igen, og den samme tur

en gang til. Den tredje gang skulle vi fortsætte op til Montevideo i Uruguay.

Vi forlod Montevideo den 7. december 1941, da USA erklærede krig mod Japan og Tyskland. Vi sejlede med mørkelagt skib op til New York. Der kom vi i dok og fik monteret kanoner og antiluftskyts på skibet. Vi fik også et amerikansk militærhold om bord til at betjene kanonerne. Vi blev så igen beordret til at gå ned til Aruba. Vi anløb Aruba Havn midt om natten. Men da havneindløbet var mørkelagt og mineret, måtte vi gå lidt længere vestpå og tage nogle runder. Det var meningen, at vi skulle løbe ind i havnen om morgenen ved fire-tiden. Jeg var netop lige kommet ned på min 4-8 vagt om morgenen nede i maskinrummet, da skibet fik den første torpedo. Den ramte i styrbords side agten for stormasten. Jeg røg hen af dørken, og løse genstande fløj om ørerne på mig. Den store maskine gav næsten et hop i vejret. Det blev mørkt øjeblikkeligt i maskinrummet. Jeg måtte famle mig frem til den store hovedmaskine, som jeg måtte stoppe. Skibet flød stadigvæk, men jeg sørgede for at få stoppet maskinerne, det var to kæmpe maskiner, og så op af lejderen. Så løb jeg op på dækket, jeg skulle hen midtskibs, og der skulle jeg løbe hen ad en løbebro. Jeg kom også ud på løbebroen, men da fik vi torpedo nr. 2, og den fik vi næsten midtskibs i styrbords side under brobygningen, hvor redningsbådene var. Ved torpederingen røg jeg hen af dækket og beskadigede min ryg. Da mistede jeg mine sko. Jeg løb op forbi mit kammer, som var oppe over maskinen og tog et par gamle sko. Jeg havde ellers lige fået nye sko oppe i New York, men jeg tog et par gamle sutter, som jeg lige kunne stoppe ned. Så var jeg oppe, og vi kom

Løbebroen på M/S "Thalia".

i redningsbådene og kom væk fra skibet under stadig beskydning fra undervandsbåden, der sendte en tredje torpedo af sted. Undervandsbåden kom op, men vi fik jo ikke en chance for selv at bruge vores skyts. Undervandsbåden blev ved med at skyde efter os med maskingeværer og maskinkanoner. Også efter redningsbådene, men dem havde de altså ikke held til at ramme. Jeg kan huske, da jeg havde løbet over dækket, og de havde fået den ene båd ned på den ene side af broen, da skulle jeg fire mig selv ned i et tov oppefra og ned til båden. Det var de her barduner, som

båden havde hængt i. Midtvejs opdagede jeg, at tovet var meget kort, så jeg måtte give slip på det og lade mig dumpe ned. Da kan jeg huske, at jeg røg ned gennem vandet, og hele mit liv passede revy for mig, da jeg sank og sank. Jeg husker det tydeligt endnu. Jeg kan ikke forstå, der kunne komme så mange tanker igennem mit hoved på så kort tid, for der var langt til bunden endnu. Da jeg havde givet slip, var jeg røget helt ned til bunden, før jeg var kommet rigtig til mig selv igen og begyndte at stige opad. Så kom jeg op, og der lå redningsbådene ved siden af skibet endnu.

Det var modsat side, hvor de havde fået torpedoen. Så sad jeg ved en åre en hel nat og roede. Vi var to både, der roede for at komme væk. Selv i de både skød de efter os, men dog uden at få ramt noget. Men da skibet stadigvæk flød, varede det ikke længe, inden ubåden sænkede skibet med brandgranater.

Vi roede hele natten. Det var nogle store årer. Vi var vel 18 mand i den båd. Vi var to bådhold, da styrbords redningsbåd kæntrede ved torpedo nr. 2. Vi roede bare, til sidst var vi helt udmattede. Jeg opdagede, at åren begyndte at klæbe så mærkeligt til mine hænder. Jeg fandt så ud af, da det blev lyst, at mine hænder var en blodig masse indeni. Jeg havde forbrændt hænderne ved at rutsche ned af tovet, og roningens havde så taget alt skindet af. Da vi skulle til at have båden hevet op, klæbede hænderne til rælingen. Det var på den tur, jeg ødelagde mine hænder.

Vi fik sat sejl og fortsatte under en brændende tropesol en dag og en nat. Om natten klaprede tænderne i munden af kulde. Så nåede vi til land. Vi var tre redningsbåde, som var kommet godt i vandet, så vi samledes der. En maskinist var gået til ved redningsbåden, som var kæntret. Ved midnat hørte vi brændingen fra kysten, og vi lå så for drivanker natten igennem. Ved dag gry så vi ind mod en kyst, en øde kyst med sand og klipper. Vi gik så vest over, og ved tre-fire tiden så vi en fiskerbåd. Den lå i en lagune. Fiskerne gav kaffe og fortalte, vi var landet på Colombias kyst. Men 20 mil vestpå var der et bedre sted, Bahia Honda. I mørkningen den 24. februar 1942 landede vi så i en lille flække med ca. 150 indianske beboere. De tog glade imod os, men havde ikke noget mad at undvære. Vi fik natlogi i en stor lade, hvor vi sov trygt.

Vi skulle have noget mad. Kaptajnen var i den redningsbåd, jeg var i, og der var kokken også. De gik sammen op til en lille landsby, der lå ved kysten. Der fik de fat i et par høns. Vi havde nogle store benzindunke. Dem havde de fået rensat og hugget det øverste af. De lavede bål, og så kogte vi suppe på hønsene. Det var det første måltid, vi fik. De indfødte var nærmest bange for os, tror jeg nok. De var ikke spor interesserede i at se os. Bådene fik vi nemt halet i land, en hel flok indfødte hjalp os. Efter et par døgn's ventetid, de havde nemlig kun forbindelse med omverdenen hver 14. dag, fik vi forbindelse til omverdenen. Den forbindelse bestod i en købmand, der kom i en lastbil hver 14. dag. De sagde, han havde en radio, så vi kunne komme i forbindelse med myndighederne. Det forsøgte vi så, men hans radio var desværre i stykker, så vi måtte tage en tur på omkring 30-40 km sammen med ham, indtil vi nåede en hestegarnison, som lå inde i landet. Vi kom ind til hestegarnisonen, og der blev så sendt bud til Barranquilla.

Fra Barranquilla blev der sendt en flyvemaskine, der skulle tage os, der var såret og flyve os tilbage til Barranquilla. Der kom en gammel Fokkermaskine. Vi var seks eller syv mand, der skulle med, og der kom så også et par mand ekstra med, så der var 15 mand i den maskine. Den var godt nok kun beregnet til 10. Vi kom af sted og kom op til Barranquilla, hvor vi seks, der var kommet til skade, kom ind på hospitalet. Jeg lå på hospitalet en måned, hvorefter jeg blev sendt med flyvemaskine til Trinidad den 5. marts. I Trinidad skulle vi om bord i et stort gammelt passagerskib, "George Washington". Der var seks torpederede besætninger, som skulle med samme

skib. Vi skulle op til New York. Det blev ikke nogen lystrejse, absolut ikke. De fleste var lige for nylig blevet torpederet, og nervøsiteten sad i kroppen på alle, der var om bord. Det var vanskeligt at sige sig fri for. Mange af dem, der var torpederet fra de andre skibe, var fuldstændig forvirrede. Om natten kunne de vågne op og rende rundt og råbe op om, at de var torpederet. De var fuldstændig ødelagt i lang tid. Men vi nåede da New York den 14. marts. Immigrantofficeren skulle have vores fingeraftryk. Mine fingre var helt blodige. Han stod og skældte mig ud, jeg skulle tørre mine fingre ordentligt osv. Så sagde jeg, det kan jeg altså ikke. Der er ikke noget at gøre.

På kajen i New York stod der repræsentanter fra "Standard Oil", som skulle tage os med op på Hotel Bristol. Vi blev først sendt over til en herreekviperingsforretning, hvor vi blev ekviperet fra inderst til yderst. Vi havde jo ikke andet end det tropetøj, vi havde haft på fra syden af, og det var vinter i New York. Jeg var et par måneder på Hotel Bristol, og vi fik lidt lejlighed til at rekreere os. Så blev jeg sendt ud på M/S "Leda".

Med "Leda" sejlede vi sydpå igen, og vi blev atter nødt til at sejle uden eskorte med en uhyggelig udsigt til en række skibsvrag langs kysten. Inden krigen sluttede, lå der 500 vrage fra Halifax til Trinidad. Vi sejlede så et

PTC-GEN-15-BP-6207
CERTIFICATE OF DISCHARGE

PANAMA TRANSPORT COMPANY
 PANAMA, R. P.

NAME OF VESSEL OFFICIAL NUMBER	CLASS OF VESSEL (STEAM OR MOTOR)	NATURE OF VOYAGE
<u>m/s "Calliope"</u>	<u>Motor Tanker</u>	<u>Foreign</u>
NAME OF SEAMAN	CITIZENSHIP	RATING (CAPACITY IN WHICH EMPLOYED)
<u>Frio Robert Schwaner</u>	<u>Danish</u>	<u>4th. Engineer</u>
DATE AND PLACE OF SHIPMENT	DATE AND PLACE OF DISCHARGE	
<u>6-1-42. New York</u>	<u>10-21-43. New York.</u>	
DATED THIS <u>21.</u> DAY OF <u>October</u> 19 <u>43</u>	<u>Frio Schwaner</u> SIGNATURE OF SEAMAN	
I HEREBY CERTIFY THAT THE ABOVE ENTRIES WERE MADE BY ME AND ARE CORRECT.		
		<u>E. Brandt</u> SIGNATURE OF MASTER

Afmønstringsdokument for Frio Schwaner fra M/S "Calliope" den 21. oktober 1943.

stykke tid med "Leda". I september sejlede jeg for første gang i konvoj. Det var en last olie, der skulle frem til Sydamerika. Derfor havde vi fire "Standard Oil" skibe en uhørt stærk beskyttelse af fire destroyere og en krydser. Ud for Amerikas sydlige punkt mærkedes det, at konvojen havde uhyggelige følgesvende. Jeg sad på mit kammer og skulle faktisk træde en nål, da en kraftig rystelse gik igennem skibet. Jeg sprang op og troede, vi var ramt, men det var en af destroyerne, som havde kastet en dybvandsbombe agten for "Leda". Det var min første dybvandsbombe. Senere blev disse brag hverdagskost. Man kunne næsten sove fra dem. 2. november 1942 mødtes en konvoj på 20 skibe ved Trinidad. "Leda" og et mindre dansk skib "Christian Kampmann" var de to sidste og kom noget agterud. Men omsider kunne vi dog skimte de første 18 skibe. "Christian Kampmann" lå lidt agten for os til styrbord. Kl. 20.30 den 3. november 1942 ringede telefonen fra kanontårnet agter, og jeg hørte den amerikanske officer fra kanonbesætningen. Han varskoede, at han havde set en lysstribe i vandet lige agten for os. Jeg forstod, at det måtte have været en torpedo. I det samme ramte en torpedo "Christian Kampmann". Et mægtigt ildskær oplyste den mørke nat, et voldsomt brag. Det var nogle uhyggelige timer, der fulgte. De var som dage ved bevidstheden om, at ubådene gik imellem skibene. Man måtte sejle videre, det var ikke tilladt at stoppe og samle mulige overlevende op. Konvojen fortsatte. Klokken 6 om morgenen vågnede jeg ved et mægtigt brag. Hele skibet rystede. Jeg sprang hurtigt ud på dækket med min redningsvest. Så fik vi torpedo nr. 2 lige under broen midtskibs. Der udbrød brand i den olie, der flød ud gennem

hullerne i skibssiden. Jeg var heldig at komme med en af redningsbådene agter, men midtskibsbesætningen med kaptajn og styrmænd og rorgængere måtte springe for livet ned i det brændende vand. De var stærkt forbrændte kommet op på en redningsflåde. Vi fik redningsbåden, jeg var med, nogenlunde ud af den brændende olie. Vi blev kort tid efter samlet op af ledsageskibet, som også fik dem på flåden reddet. Vi sejlede ind til Curaçao. Det var et uhyggeligt syn at se så mange forbrændte mennesker ligge på dækket indsvøbt i nogle hvide tæpper. Vores kaptajn, Michelsen, døde af indre kvæstelser dagen efter.

Fra nu af ligger alting i en tåge for mig. Jeg lå på et hospital i Curacao. Jeg var indsmurt i olie og havde forbrændinger. Nerverne spillede mange puds med mig. Jeg blev efter et kort hospitalsophold sendt til New York og mit sædvanlige hotel. Jeg blev derefter fjerde maskinmester på M/S "Calliope", hvor jeg var til 21. oktober 1943.

Jeg havde siden USA kom med i krigen ikke haft nogen forbindelse til Danmark, så min familie vidste intet om, hvor jeg var, eller om jeg i det hele taget var i live. Det var jo umuligt at sende breve eller at telegrafere. Jeg henvendte mig på Røde Kors i New York, og da jeg donerede blod, fik jeg lov til at sende et telegram på 30 ord. De 30 ord blev så omskrevet af Røde Kors, så de fik en anden ordlyd, og de blev så sendt over Sverige. Mine forældre har dog aldrig fået telegrammet.

Efter kort tid i New York blev jeg sendt om bord i M/S "Clio" og var tredjemester fra 4. december 1943 til 9. maj 1944. Det var et gammelt tankskib. Skibet var fuldt lastet med olie. På dækket var der bygget nogle stillad-

ser, hvorpå der var seks demonterede flyvemaskiner stillet op. Vi fik ordre til at gå til Halifax. Vi skulle sejle gennem Eriesøen, hvor jeg så det danske skoleskib, som blev brugt af USA til uddannelse af kadetter. Fra Halifax skulle vi slutte os til en stor konvoj, der skulle til Murmansk.

Det blev et trip, jeg aldrig vil glemme. Hvor mange skibe der var, blev jeg aldrig klar over, men det var en meget stor konvoj. Alt gik ret fredeligt, indtil vi kom op i farvandet nord for Norge. Tyskerne gik da ud fra det besatte Norge, og torpederinger fra flyvemaskiner og ubåde og beskydninger var daglig kost. Skibet agter for os og skibet foran os og skibe ud til siderne blev torpederet. Vi lå lige foran et stort hollandsk ammunitionsskib, som blev sprængt i luften, og mange, mange søfolk gik til. Jeg forstår ikke, hvordan vi slap. Vi var udsat for nogle luftangreb, som dog ikke gjorde større skade. Men ledsageskibene, og der var da nogen stykker af dem, havde rigtig travlt. De fik da også ram på nogle flyvemaskiner og nogle undervandsbåde. Men konvojen mistede mange skibe. Murmansk var simpelthen en havn med stor lagerplads, en cementeret havn med russiske vagtposter overalt. Vi kunne ikke få lov at gå i land eller noget som helst. Det eneste vi så, var militæret. Vi var overhovedet ikke i forbindelse med civile folk deroppe.

Efter at have losset skibet i Murmansk sejlede vi nu med konvojen tilbage, men da var der ikke nær så mange angreb. Det var lasten, tyskerne var ude efter. Da vi kom tilbage, kom skibet i dok. Jeg var efterhånden også blevet træt af sejlads med de store tankbåde.

Da jeg i en avis i New York så, at "US Army" søgte erfarne maskinmestre og naviga-

tører til "Army Base" i Brooklyn, meldte jeg mig derude. Jeg blev antaget med det samme i "US Army Transportation Corps". Jeg blev "chief engineer" om bord på et lille tankskib "Y127". Skibet lå stadigvæk på bedding, men jeg skulle om bord og overvåge færdiggørelsen af den. Skibet kunne rumme 200 tons flyverbenzin, men var ellers udstyret med både kanoner og antiluftskyts. Der var bygget ca. 100 stk. tov- og tankbåde til en hel lille flåde, så vi var jo ikke i tvivl om, at det var invasionen, det skulle bruges til. Jeg sejlede nu under USA flag. Vi blev samlet i en hel flåde bestående af små 100 tov- og tankbåde samt nogle krigsskibe til beskyttelse. Vi sejlede i en stor konvoj til Plymouth i England. I Plymouth blev vi stationeret for en længere periode. Jeg var i løbet af den tid en tur i London, hvor jeg oplevede angreb af de tyske buzz-bomber [V1 og V2 raketter]. Mange huse og bygninger blev lagt i ruiner ved disse angreb. Jeg skulle have ordnet nogle papirer, og så snart de var i orden, kom jeg tilbage til Plymouth. Vi lå i Plymouth, indtil invasionen var påbegyndt, og de allierede invasionsstyrker var landet i Normandiet, så skulle vi følge efter med "Y 127". Vi kom først ind til Le Havre, hvor de fleste huse var mere eller mindre i ruiner. Efter at tropperne var nået Rouen, fulgte vi efter op ad Seinen, til vi nåede Rouen. Vi kunne ikke komme videre, da en drejebro over floden var sprængt og kun delvist repareret. Vi blev stationeret her som depotskib, og sejlede kun turen til Le Havre en gang om måneden for at få fyldt tankene op. Efter den 5. april blev jeg spurgt, om jeg ville tage et troppetransportskib tilbage til USA og videre til Stillehavet som maskinmester. Men da jeg ikke havde været i forbindelse

Serial No. PAN- 5399

Date of issue 5 June 1944

SEAMAN'S EMPLOYMENT CARD

For use on
War Shipping Administration Vessels
Under Panamanian Registry

F. Schwaner.

(Signature of seaman)

THIS CERTIFIES, That

Frio Robert Schwaner

(Holder)

is qualified for employment on vessels owned by or under charter to the United States War Shipping Administration registered under the laws of Panama subject to all the terms and conditions of the application made by the holder under General Order No. 41.

Restrictive endorsement

T. D. Bunde Ens., USCGR
(Issuing officer)

Dated:

At New York, N. Y.

(NOT TRANSFERABLE)

16-38892-1

Frio Schwaners "ansættelseskort" udstedt af Panama, der verificerer, at han kan sejle på krigsskibe.

med mine forældre i de fem år, krigen havde varet, søgte jeg om fritagelse for videre tjeneste, og det blev bevilget.

Jeg afmønstrede via et lille slot uden for Paris. På det slot kom alle, der skulle hjemsendes fra fronten, men ikke kunne hjemsendes umiddelbart på grund af krigstraumer. De skulle ligge der i mindst en måned, for ligesom at blive "af-kriset". De var jo mere eller mindre vrage, da de kom der. Der var jeg også ude. Der havde jeg det dejligt, men jeg fik da både lov til at tage ind til Paris osv. Jeg skulle også ind og ordne mine sidste papirer derinde. Den amerikanske hær havde et kontor der.

Jeg havde jo ligget oppe i Paris og var derfra taget tilbage til Rouen og videre helt ud til Le Havre. Jeg ville prøve at se, om jeg kunne få skibslejlighed til at komme hjem. Jeg kunne godt være kommet med et amerikansk militærfly. Men så skulle jeg have ventet i længere tid. Jeg kom med et svensk skib i Le Havre, som skulle op til Stockholm. Da skipperen så mig i en amerikansk uniform, og jeg spurgte, om det var muligt, jeg kunne komme med, blev jeg inviteret til at komme med, og jeg skulle ikke betale noget som helst for det. Det var halvt passagerskib og halvt fragtskib. Jeg kom med dem, og vi sejlede helt op til

Kielerkanalen. Jeg havde selvfølgelig sendt bud til Danmark til min far og mor og søster, at jeg kom med et skib, og jeg skulle til Stockholm. Jeg skulle være der omkring den og den tid. Jeg skulle kunne nå at komme hjem til juleaften, havde jeg regnet ud. Da vi var oppe i Kielerkanalen, fik vi lods om bord. Samtidig lå der et dansk kreaturskib i Kielerkanalen. Da kaptajnen hørte, at jeg skulle til Danmark, og hans skib gik direkte op til Svendborg, spurgte han lodsens, om han ville spørge mig, om jeg havde lyst til at komme med ham op til Svendborg, for så ville han tage mig med. Det havde jeg selvfølgelig. Jeg sejlede med lodsåden over til ham, og vi sejlede op til Danmark. Vi kom til Svendborg. Jeg tog fra Svendborg, jeg kan huske, jeg kørte med et lille privattog over Fyn. Jeg kom så langt som til Herning, der boede mine forældre. Jeg gik selvfølgelig glædesstrålende op til mine forældres hus. Jeg fandt døren lukket. Så kom naboen ind og sagde, "Jamen Frio", de kendte mig jo også. "Er du kommet her?" Din far og mor er lige taget til København for at tage imod dig, når du kommer fra Sverige." Jeg måtte jo sporenstregs tage toget til København. Min far og mor boede hos en tante i København. Der var stor gensynsglæde.

Jeg forsøgte at lave et elektromekanisk værksted i min hjemby, Herning. Det var på det tidspunkt, da brunkulslejerne var i gang i Søby. Jeg fik en del arbejde derfra med reparation af elektromotorer. Jeg fik startet værkstedet op, men det kom aldrig til at gå rigtigt. Jeg tog ud at sejle igen."

Oplevelserne under krigssejlsden fyldte meget i Frio Schwaners liv. Det havde ændret hans personlighed: "Jeg var ikke den samme, som før". I de første år havde han ofte mare-ridt om natten, siden mere drømme, der gav anledning til påfølgende spekulationer, og der var også tendens til depression. Schwaner holdt af og til foredrag om sine oplevelser på skoler, ikke som underholdning, men kun for at eleverne kunne bruge beretningen til noget konstruktivt for dem selv. Flere aviser bragte artikler om "den gamle mand og havet", men han censurerede altid sine beretninger og gik aldrig i dybden med de grimme oplevelser. Han fortalte sin kone og børn om tiden under krigen, men mest som små brudstykker som svar på spørgsmål. Ud over de psykiske eftervirkninger, døjede Schwaner resten af livet med revner og smerter i hænderne og en dårlig ryg – begge dele som følge af torpederingerne af M/S "Thalia" og M/S "Leda". Hans indsats blev anerkendt af USA, og han fik tildelt hædersgave i lighed med frihedskæmperne.

Marianne fortæller: Min far nåede at læse bogen Krigssejler 1939-45 af Klaus Rydahl. Vi oplevede en oprigtig og stor glæde hos ham. At der var skrevet en bog, hvor han var én af hovedpersonerne var (endelig) en slags manifestation af hans og de andre krigssejlers indsats. Vores far var stolt, men det var vi tre børn og alle hans børnebørn bestemt også. Vi fik hver et signeret eksemplar af bogen – et dejligt minde om vores tapre far.

FIRE MISSIONSHOTELLER I KOLDING

AF HOLGER VILLUMSEN

Kolding by fik sit første missionshotel i 1898, og i løbet af 1900-tallet fulgte tre andre efter. Disse fire hoteller lå i Klostergade, Helligkorsgade og Jernbanegade, hvor de var konkurrenter til byens mange spiritushoteller. Deres historie er nært knyttet til udviklingen af industrisamfundet og vækkelsesbevægelserne.

Med betegnelsen spiritushoteller lagde venner af Indre Mission og den mere verdslige afholdsbevægelse afstand til overnatningssteder, der havde offentlig bevilling til udskænkning af drikkevarer med indhold af alkohol. Det ordvalg var ikke venligt ment.

Indre Missions venner drev hotel på en ny måde og udviklede dermed en ny serviceydelse. Det skete i en turbulent tid, hvor religiøse vækkelsesbevægelser var i udvikling som en væsentlig del af den offentlige meningsdannelse om etik og moral.

I TRYGT SELSKAB

Overnatning uden for eget hjem var for den enkelte hotelgæst dengang som nu begrundet med praktisk nødvendighed eller opsøgning af oplevelser. Spiritushotellernes mål var at give gæsterne glæde, som et medlem af Kolding Hotel- og Restauratørforening så enkelt udtrykte sig. Missionshotellernes mål var både ideelle og hverdagsnære. Til lave priser tilbød de overnatning i rene og gode senge, fornuf-

Annonce med fokus på Missionshotellets restaurant. Kilde: Kolding og Omegns Vejviser, 1910. Kolding Stadsarkiv.

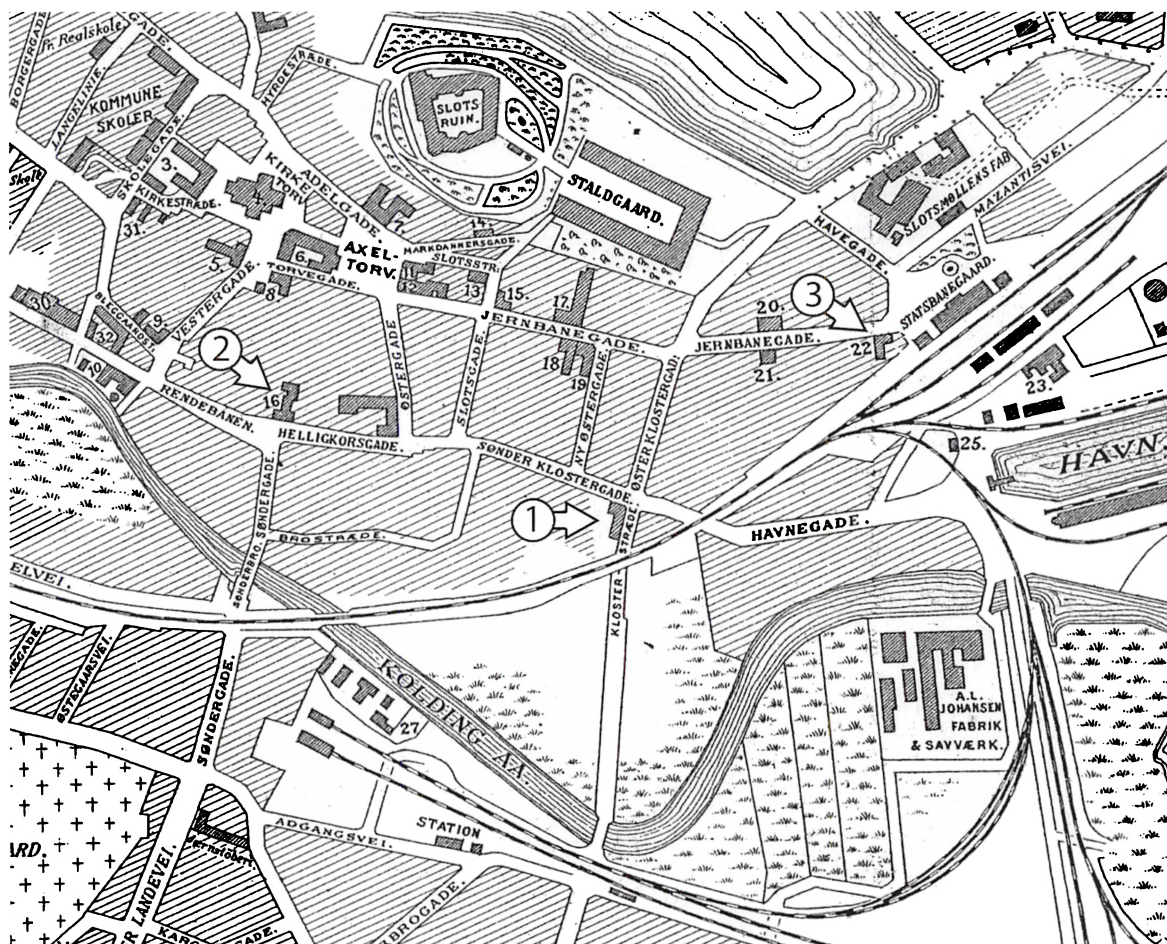
tig hverdagsmad og praktiske bekvemmeligheder plus en vis hjemlig hygge i kristent fællesskab, således som det blev praktiseret blandt venner af Indre Mission. Formålet var ikke kun at sikre troende selskab med ligesindede, men også at hjælpe svage sjæle til at holde sig borte fra de tre helvedesgruber: drukenskab, utugt og forbrydelse. Hjælpen var en åben dør til et fællesskab, hvor der blev praktiseret pietistisk inspireret skik og brug med Bibelen som fast dagligt holdepunkt.

Dette formål var relevant i årtier, hvor store dele af befolkningen søgte nyt levebrød i byerne og derfor måtte forlade velkendte rammer i overskuelige landbomiljøer, hvor alle kendte alle, og en vis social kontrol derfor medvirkede til at sikre mange mennesker en tryk hverdag i velkendte rammer. Ved siden af byernes fristelser til ensomme rejsende havde missionshotellerne derfor et stort publikum fra land og by navnlig i første halvdel af 1900-tallet.

MISSIONSHOTELLERNES TID

Hotelbranchens udvikling var nært forbundet med industrialiseringen og pengeøkonomiens fortrængning af naturaløkonomien sidst i 1800-tallet. Markedet for indkvarter-

ring af rejsende var i hastig udvikling, og det samme var udbredelsen af begrebet hotel, som på den tid stadig var en ret ringe udbredt betegnelse for finere huse med indkvartering mod betaling. Persontransport foregik langsomt med damptog, skib, hestetrukken vogn

Koldings fire missionshoteller på tre adresser: 1) Klostergade 26, Missionshotellet (1898-1919) og Hotel Ansgar (1936-1973). 2) Helligkorsgade 1, Missionshotellet (1924-1975). 3) Jernbanegade 54, Ny Missionshotel (1934-1946). Kortet fremhæver byens tre bedste spiritushoteller i 1908: Nr. 7 Hotel Kolding, nr. 16 Thomsens Hotel og nr. 22 Hotel Kronborg. Kilde: P. Eliassen, side 496f.

eller til fods, hvilket indebar, at overnatning uden for eget hjem kunne være nødvendig allerede efter kortere rejser. I løbet af 1900-tallet vandt cykler, automobiler, flere tog og til sidst også fly udbredelse, hvilket reducerede mange rejsendes behov for overnatning. Borgernes interesse for oplevelser førte fra slutningen af 1800-tallet til udvikling af turismen som en ny branche, som derimod øgede behovet for hoteller.

I tiden mellem de to verdenskrige havde de fleste byer et missionshotel eller et afholdshotel, som havde hver deres etiske grundlag. Afholdshotellerne var drevet af den folkelige afholdsbevægelse med tilknytning til grundtvigianerne, hvilket tydeligst kom til udtryk med navnet Afholds- og Højskolehotellet, der anvendtes i for eksempel Esbjerg. Missionshotellerne var derimod knyttet til Indre Mission. Flere byer havde begge typer hotel, hvilket eksempelvis var tilfældet i Kolding og Lunderskov omkring 1920.

Landets omkring 45 missionshoteller havde en stor andel af landets hotelsenge. Efter Den 2. Verdenskrig mistede de imidlertid deres tiltrækningskraft. Det var også tilfældet i Kolding, hvor det sidste missionshotel lukkede i 1975. Nu i 2010 har Danmark blot to missionshoteller tilbage. De almindelige hoteller med spiritusbevilling tabte også terræn. I 1920'erne havde Kolding omkring 25 hoteller, men i 1976 var der blot fire tilbage. Siden dette lavpunkt har hotelbranchen dog oplevet ny fremgang med større bygningskomplekser og fokus på temaer målrettet turister, erhvervsfolk eller simpelthen mennesker på gennemrejse med behov for overnatning. Kolding har en central placering ved motorvejssystemet.

HÔTEL

Af det latinske ord hospitalis, der betyder gæstfri, udvikledes ordene hotel og hospital. De anvendes i mange sprog. I Frankrig var hôtel begreb for landadelens herskabelige privatpalæer i byerne, især Paris. Navnlig om vinteren var de bekvemme rammer om værtskab og selskabelighed med adelige standsfæller og kongehus.

Fra Paris kom begrebet hôtel til London, hvor det i 1774 indgik i navnet på verdens første hotel, Grand Hôtel. Navnet antyder, at det var den tids tilbud især til adelige uden eget palæ i hovedstaden. Med samme franske stavemåde skiftede en stor københavnsk gæstgivergård ikke længe efter navn til Hôtel Royale i betydningen kongelig gæstgivergård, og i 1795 åbnede Hôtel d'Angleterre i vor hovedstad. Århus fik sit eget Hôtel Royal i 1838, og siden fulgte ambitiøse overnatningssteder i andre byer efter. Kolding fik Brødsgaard's Hôtel i 1853 og I.C. Hansens Hôtel i 1865. Byen fik 1890 sit eget Hôtel Royal, der dog i 1942 skiftede navn til Hotel Saxildhus efter at være købt af det berømte konditori med samme navn.

Det nye ord hôtel signalerede kvalitet og eksklusivitet. I hovedstaden og i købstæderne fremstod hotellerne som store, elegante og fornemme huse eller allerhelst mindre palæer. Palæ Hotel, Paladshotellet, Grand Hotel og Hotel Royal var navne, der i mange byer blev anvendt på fine overnatningssteder med elegante forhold efter herskabelige forbilleder.

I de sidste årtier af 1800-tallet blev det franske ô i hôtel danificeret til et almindeligt dansk o. Det franske cirkumflex-tegn var en

lidt for fremmed fugl, der ikke blev assimileret i dansk skriftsprog. Anderledes gik det med hotelbegrebet. Med tiden fortrængte det velkendte danske begreber som gæstgivergård, gæstgiveri, gæsteri, herberg, kro og værts-hus. Samtidig mistede det i 1900-tallet noget af sin fornemhed.

FRA GÆSTERI TIL HOTEL

I en meget fjern fortids mindre velordnede og dermed mere utrygge samfund var gæstfrihed med beskyttet ophold indendørs, soveplads og bespisning en selvfølge over for mennesker, der af en eller anden grund havde været nødt til at forlade deres hjem for at begive sig ud på en farefuld rejse.

Før 1200-tallet var gæsteri ethvert menneskes pligt overfor alle rejsende, men i løbet af 1200-tallet blev betaling almindelig for ikke-kongelige gæster. Med henblik på at komme voldgæsteri til livs bestemte kong Erik Klipping i 1283, at der skulle oprettes herberger over hele landet, hvilket dog ikke skete, men dermed blev gæstgiveri et af kongen ønsket erhverv.

I 1396 forordnede dronning Margrethe 1., at der ud over landet skulle indrettes kroer med højst fire mil imellem. Klostrene tilbød simpelt og billigt herberg indtil reformationen i 1536, hvorefter denne mulighed blev videreført af kongeligt privilegerede kroer langs landeveje og ved færgesteder. Christian den 5.s forordning fra 1695 var den første egentlige lov om herberger og værtshuse i købstæderne. Den kom også til at gælde på landet, hvor der skulle være en dagsrejse mellem kroerne.

Trygt indendørs ophold med soveplads og

bespisning mod betaling har igennem århundrederne haft forskellige navne, og udviklingen fortsætter. Blandt de nyere navne er pensionat, motel og bed & breakfast. I takt med konkurrencens udvikling igennem 1900-tallet ændredes hotellernes tilbud også. Hotel garni er værelser med det nødvendige minimum af udstyr til overnatning og måske morgenmad men ikke andre måltider. Ofte møder den rejsende blot en receptionist, der efter udlevering af nøgle har begrænsede muligheder for at vise gæstfrihed. På den baggrund har begrebet gæstgivergård i de senere år fået en mindre genopblomstring.

GÆSTFRIHED OG ORDNEDE FORHOLD

1800-tallets nye hoteller var fornemt udseende bygninger med velordnede forhold og bekvemmeligheder efter tidens herskabelige eller i al fald borgerlige standard. Et ordentligt udrustet hotel havde ikke kun værelser, køkken, restaurant, vognport og hestestald. Det havde også brændehus, lokum, lade, kostald, svinesti og andre funktioner udenfor selve hotelbygningen. Mange hoteller var moderniserede gæstgiverier. I begge tilfælde var mængden af medarbejdere stor.

De nye hoteller førte sig frem med en bedre orden. Eksempelvis markedsførte I.C. Hansens Hôtel sig med disse ord: *"Dette nye, smukke og vel indrettede Hôtel, der er beliggende paa Byens Hovedgade, tæt ved Havnen og i Nærheden af Jernbanestationen, anbefales de ærede Rejsende paa det Bedste ved proper, billig og hurtig Betjening. Hôtellet, der har stor Gaardsplads, er forsynet med Vognremise og fortrinlige Stalde."*

Staldene blev ikke kun benyttet til hotellets egne husdyr. Eksporterende landmænd

Reklameseddel for Hansens Hotel fra tiden mellem 1865 og 1898. Dengang med adgang til gården gennem port i højre side. Bygningen fremtræder som et ret stort palæ ved hjælp af et misforhold i størrelsen af heste og mennesker på gaden. Kilde: Kolding Stadsarkiv, Saglig samling 64.909.

indlogerede sig med kvæg og svin, indtil de nøjedes med at indlevere dyrene til gårdskarlen Jens Holm, som sørgede for mærkning og videre forsendelse til England eller Tyskland. I 1800-tallet var der stadig gårde i Kolding, og husdyr var almindelige i bybilledet.

Jørgen Christian Hansen opfattede sig ganske givet som en gæstfri hotelvært, der havde noget meget nyttigt, bekvemt og tidssvarende at tilbyde sine gæster. I forventning om at nyde godt af en central placering lige op ad den kommende jernbane havde han i 1865 opført en ny forbygning med to etager og en bagbygning i Klostergade 26. Dette skete efter, at han i 1862 havde overtaget et ældre byggeri, der havde været anvendt som værtshus siden 1781 eller før.

1800-tallets værtshuse var ikke kun overnatnings- og spisesteder, men de var også folkelige samlingssteder, hvor tjenestefolk, soldater, matroser, håndværkere og andre dele af befolkningen mødtes for at pleje sociale kontakter, drikke og måske forlyste sig med terningspil, kortspil eller dans. Disse aktiviteter fulgte med ind på hotellerne, der imidlertid bestræbte sig på at regulere deres udfoldelse og højne standarden for social adfærd på en sådan måde, at de var forenelige med det ry, de selv ønskede som finere indkvarterings- og spisesteder.

KOLDING HOTEL- OG RESTAURATØR-FORENING

Til håndtering af disse og andre spørgsmål samledes hotelejere og restauratører i nye brancheforeninger. Formålet var at sikre enighed om fælles standarder for gæstfrihed, social adfærd, mindstepriser på øl, åbningstider, samarbejde med myndighederne og meget andet. Navnlig var de optaget af at undgå unfair konkurrence fra prisbillige smugkroer og at sikre en mere ensartet lovgivning for beværetninger og hoteller.

I 1882 stiftedes Forening for Næringsdrivende i Kolding med deltagelse af 26 værtshusholdere, fire hotelejere og én konditor. Af den udskiltes brancheforeningen Kolding Værtshusholder- og Gjæstgiverforening, der i 1915 skiftede navn til Kolding Hotel- og Restauratørforening. Den samlede udskænkningstederne i ét organiseret fællesskab, der opfattede sig selv som garant for ordnede forhold til gavn for såvel gæsterne som samfundet i sin helhed. Hotelbranchens selvopfattelse blev imidlertid ikke delt af hverken de

verdslige afholdsbevægelser eller af de gude-
lige vækkelsesbevægelser.

OVERFLOD AF UDSKÆNKINGSSTEDER

Befolkningens forbrug af øl og brændevin ændredes i sidste halvdel af 1800-tallet. Ved traditionel hjemmebrygning fremstilledes hvidtøl med et ringe indhold af alkohol til hverdagsbrug og stærkere øl til festlige lejligheder. I 1847 åbnedes Carlsberg, og siden fulgte mange andre industribryggerier, der gav de stærkere ølsorter fra Bayern en større udbredelse, især lager- og pilsnerøl. I Kolding producerede Slotsmøllen hvidtøl fra 1852 og bayersk øl fra 1882. Dermed blev berusende forbrug af øl i hverdagen et voksende samfundsproblem. Med samme effekt samlede en række brændevinsbrændere sig i 1881 om etablering af De danske Spritfabrikker og industriel fremstilling af akvavit. Indførelse af masseproduceret øl og brændevin førte så mange sociale og økonomiske problemer med sig, at antallet af udskænkingssteder blev et centralt samfundsproblem.

I Kolding ønskede en gruppe borgere i 1888 antallet af værtshuse indskrænket, hvilket de meddelte byrådet i en henvendelse med underskrifter fra 852 af byens borgere. På den tid havde Kolding over 80 udskænkingssteder. Skrivelsens initiativtagere begrundede deres henvendelse med frygt for vækst i befolkningens usædelighed, råhed, drukkenskab og utugt. Over hele landet voksede bekymringen og dermed også såvel afholdsbevægelsens udbredelse som politikerne forsøg på at reducere overdrevent drikkeri uden radikale tiltag. I 1891 indførte Rigsdagen mængdebestemt skattepligt af øl

med alkoholstyrke over 2,25 vægtprocent, hvilket svarer til vor tids 2,8 volumenprocent. Lys pilsner var under denne grænse til stærke drikke, men blev alligevel erklæret uønsket af fortalere for total afholdenhed.

Med nationale beværterlove af 1912 og 1924 fulgte regulering af antallet af udskænkingssteder. Kolding havde i 1912 stadig 80 udskænkingssteder, men med formlen ét udskænkingssted for hver 350 indbyggere skulle tallet sænkes til 40. Kolding nåede målet i begyndelsen af 1940'erne, da byrådet gik nænsomt til værks. Før bevilling af et nyt næringsbevis eller såkaldt borgerskab til udskænkning af stærke drikke kunne finde sted, skulle der nedlægges to andre næringsbeviser, og denne afviklingsproces tog sin tid.

RELIGIØS VÆKKELSE

Missionshotellerne havde deres oprindelse i den store vækkelsesbevægelse, som opstod i begyndelsen af 1800-tallet blandt kirkegængere, der syntes, at præsternes udlægning af Bibelen var for rationel. Med ny selvbevidsthed udviklede store dele af befolkningen interesse for lægfolks fortolkning af Bibelen. Dette skete, selvom Grundlovens fædre i 1849 forsøgte at styrke statskirken med et nyt navn: Folkekirken.

I løbet af 1860'erne stod det klart for alle, at vækkelsesbevægelsen havde delt sig i to modsatrettede grupper. Grundtvigianerne stod over for Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark, som dannedes i 1861.

Grundtvigs motto 'Menneske først, kristen så' var grundlag for en glad kristendom, hvor grundtvigianerne var ivrige deltagere i udviklingen af folkestyret med brug af folkehøjsko-

Missionshuset Bethel ved Tøndervej og vestsiden af Kolding gamle kirkegård.

ler, forsamlingshuse, valgmenigheder, andelsbevægelsen og afholdsbevægelsen. De var det parlamentariske demokratis drivende kraft og bidrog i høj grad til udvikling af nyttig rationel viden om ikke mindst ny teknik, øget produktion og bedre samfundsøkonomi. I 1898 dannede de foreningen Kirkeligt Samfund, der mange år senere blev til Grundtvigsk Forum.

Den indre missions venner så med uvilje på, hvorledes rationel tankegang, industrialisering, pengeøkonomi og de med udviklingen følgende nye skikke førte befolkningen bort fra Bibelen og Guds ord. Efter inspiration fra 1700-tallets pietisme ville de leve i praktisk og enkel fromhed med fokus på bevidst, intens og levende tro for at opnå personlig oplevelse af Gud. Til sikring af ro om deres arbejde byggede de fra 1871 missionshuse, hvor de samledes til bøn, beretninger om personlige oplevelser af Gud og møder om deres sag. De fleste missionshuse blev bygget i årene 1890-1910. I Kolding etableredes mis-

sionshuset Bethel i 1883, og i de følgende år fulgte missionshuse i de omliggende sogne efter.

MISSION MED ORD OG GERNINGER

Sociale problemer var en markant del af livet i de hastigt voksende købstæder og navnlig i København, hvor indbyggertallet på bare 40 år i perioden 1860-1900 steg fra 155.000 til 378.000. I samme periode steg Koldings indbyggertal forholdsmæssigt endnu stærkere, selv om det i konkrete tal blot var fra 4.000 til 12.000 personer.

Over for disse realiteter indså Indre Missions venner i hovedstaden i 1880'erne, at mission med ord alene ikke var nok til at holde rodløse tilflyttere borte fra drukkenskab, utugt og forbrydelse. Praktiske gerninger til forebyggelse af moralsk forfald, menneskelig råhed og deraf følgende problemer var nødvendige, hvilket Indre Missions venner på landet accepterede med nogen forsinkelse. Omkring 1900 var der udviklet søndagsskoler, missionshoteller, ungdomsforeninger for henholdsvis mænd og kvinder (KFUM og KFUK), Magdalenehjem for prostituerede, gård- og midnatsmission, blomstermission på hospitalerne, sangforeninger, Det blå Kors afholdsforening, Kirkens Korshær og flere andre praktisk-sociale tiltag. Gerningsmissionærerne opbyggede deres tilbud i konkurrence med socialisterne, som med en mere politisk rationel målsætning også skabte et socialt fællesskab til værn mod menneskelig elendighed og social nød.

Etableringen af missionshoteller havde to praktiske formål. De var et tilbud til mennesker med behov for indkvartering i et frede-

Missionshotellet i Klostergade 26. Ved ombygningen i 1912 fik hotellet en ekstra etage og porten blev muret til, hvorefter adgang til gården foregik gennem Klosterstræde i venstre side af billedet.

ligt socialt miljø uden fristelser, der kunne føre til drukkenskab eller utugt. Samtidig var missionshotellerne nyttige samlingssteder for venner af Indre Mission.

FOKUS PÅ ALKOHOL

Tilhængere af ordmission så i 1880'erne afholdenhed fra indtagelse af alkohol som en selvfølgelig del af levende kristendom og personlig omvendelse. Efter deres opfattelse var et totalt forbud ved lov gældende for hele samfundet derfor meningsløs. Tilhængere af mission gennem praktiske gerninger dannede dog alligevel den kristelige afholdsorganisation Det blå Kors i 1895. Efter 1901, hvor Indre Missions stærkt dominerende leder Vilhelm Beck døde, vandt Blå Kors større anerkendelse blandt Indre Missions venner.

På missionshotellerne var indtagelse af al-

kohol ikke tilladt i de første år. Venner af Indre Mission var imidlertid ikke enige om afstandtagen fra drikkevarer med svagt indhold af alkohol, og derfor kunne det totale forbud mod alkohol ikke opretholdes på alle hoteller. Dette forhold førte i 1930 til sprængning af Foreningen af Missionshoteller i Danmark, som var stiftet i 1903 af ni hoteller. I 1957 blev de to fløje genforenet. Første generation af afholdsfolk var de mest fundamentalistiske. Gradvis trængte forbrug af alkohol ind på såvel missionshoteller som verdslige afholdshoteller. Først kom den lyse pilsner og mange år senere kom det øvrige sortiment af drikkevarer med indhold af alkohol.

Alkohol som årsag til sociale problemer havde været diskuteret flittigt op igennem 1800-tallet. Danmarks første afholdsforening opstod i 1840'erne men vandt ikke fodfæste, da den var for totalt afhold. En ny bevægelse opstod fra 1879 med Danmarks Afholdsforening, som efterhånden afstod fra brug af religiøse argumenter, hvilket gav plads til Blå Kors. De verdslige og religiøse afholdsbevægelser endte med at leve hver deres liv, men de fleste forenedes 1903 om spørgsmål af fælles interesse i Danske Afholdsselskabers Landsforbund, dog uden Det blå Kors.

Under Den 1. Verdenskrig var der heftig debat om forbud mod fremstilling, import og salg af stærke drikke. Årsagen var kraftig mangel på korn og kartofler, hvilket i sig selv førte til forhøjede priser, men forsyningsituationen var så alvorlig, at regeringen i 1917 indførte midlertidig regulering af både produktion og afgifter. Prisen på brændevin 11-dobledes, medens priserne på øl og vin blev fordoblet. I 1922 blev hovedparten af de midlertidige tiltag gjort permanente.

De stærkt forhøjede priser førte som forventet til hastigt dalende forbrug, færre alkoholrelaterede sygdomme, og de socialt svage hjem fik bedre privatøkonomi. Dermed blev mange argumenter mod virkningerne af overdrevent alkoholforbrug bekræftet. Følgen af de forhøjede priser var også, at afholdsbevægelsen skrumpede ind. Det blå Kors fik halveret antallet af medlemmer fra 1919 til 1945.

DANS UØNSKET

Heller ikke dans accepteredes af missionshotellerne. Denne pietistiske holdning havde de hentet hos byens borgerskab, der var negativt indstillet over for, at landbefolkningen tog deres dansetraditioner med til byerne. Ved baller drak bønderne gerne stærkt øl i store mængder, og det var almindeligt, at unge rørte og holdt om hinanden under dansen. Denne adfærd var efter borgerlig og missionsk opfattelse ikke kun uartig. Den var også en sikker vej til seksuel løsagtighed.

Kolding Afholdsforening var derimod positiv over for dans. Foreningen opstod i 1895 og afholdt gerne generalforsamling med efterfølgende optræden og dans. I 1897 skrev Kolding Folkeblad, at dansen havde varet til kl. 2 nat, hvor alle var enige om at have moret sig fortræffeligt. Dans med glæde var mulig uden alkohol, kunne avisen dermed vise.

DE FØRSTE MISSIONSHOTELLER

Danmarks første missionshotel åbnedes 1888 i centrum af København. Initiativtager var en vestjysk gårdejer og cikoriefabrikant, som over indgangsdøren til Løngangsstræde 27 lod et skilt placere med denne tekst: "Mis-

Annonce med fokus på Missionshotellets hygge og nye sanitære installationer efter ombygningen i 1912. Kilde: Kolding og Omegns Vejviser, 1914. Kolding Stadsarkiv.

sionshotellet i København. Et billigt og hyggeligt hjem for Guds Ords Venner." Et missionsherberg var ikke fint nok, så derfor tog han bebrejdet hotel til sig.

Spiritushotellerne så med stor skepsis på initiativet. Efter deres opfattelse var hotel-drift i den kristne missions navn ikke hotel-drift, som det burde være. Totalt spiritusforbud og fælles morgenandagt for personale og gæster i et centralt rum hver dag var ganske givet et nybrud, som mange almindelige forretningsfolk havde svært ved at se noget tiltrækkende ved. Åbningen fandt imidlertid sted på de store vækkelsers tid, hvor den indre mission fik mange nye venner. Derfor vandt initiativet hurtigt gehør. Medvirkende var ikke mindst god kvalitet til lave priser.

Fra hovedstaden bredte den nye type hotel sig ud i provinsen. I Jylland var eksempelvis Herning med fra 1896, Århus 1897, Kolding fra 1898, Horsens fra 1900 og Holstebro fra 1904.

Fælles for missionshotellerne var, at de i en atmosfære af hjemlig hygge dækkede et behov for stille, enkle indkvarteringssteder uden unødige fristelser. Idealet var, at forskel-

len mellem missionshotel og privat hjem skulle være så lille som muligt. Medvirkende til hyggen kunne være et svagt skel mellem direktørens privatbolig og hotellets egentlige område. Mange gæster blev mere end blot bekendte af hotellets personale, hvilket ikke mindst gjaldt agenter og grossister, der med tog og ofte mange kufferter rejste rundt efter en fast plan. Måltider kunne ligesom i private hjem blive serveret ved et fælles bord for alle, både gæster og værtsfamilie. Maden var jævn hverdagskost, men der kunne også købes mere eksklusive måltider. Omgivelserne var propre, og på natbordene lå bibler til fri afbenyttelse. Personalet modtog ikke drikkepenge, og af denne grund var de kvindelige ansattes forklæder ikke udstyret med lommer. Koldings fire missionshoteller har næppe adskilt sig fra disse fælles træk ved landets missionshoteller.

FØRSTE MISSIONSHOTEL I KOLDING, 1898-1919

Det forberedende arbejde til etablering af et missionshotel i Kolding forløb meget hurtigt i foråret 1897. Den 1. marts oplyste Kolding Folkeblad: *"Der har i længere Tid blandt Indremissionens Venner her paa Egnen været Stemning oppe for Oprettelsen af et Missionshotel i Kolding. En enkelt Mand har nu taget Initiativet og sammenkaldt en Del delegerede fra Kolding By og Omegn til et Møde forleden, hvor der strax tegnedes 5.000 Kr. i Aktier. Aktierne vil blive udbudt til 50 Kr. pr. Stk. Efter al Sandsynlighed vil Foretagendet nok blive fuldført; der er saaledes allerede tegnet ca. 1.000 Kr. i et lille Sogn i Omegnen. I Hotellet vil der samtidig blive Lokaler til et Ynglingehjem."*

Restauranten omkring 1910, Missionshotellet i Klostergade 26.

Allerede en god måned senere, den 5. april, kunne avisen oplyse, at Aktieselskabet Kolding Missionshotel aftenen før havde afholdt konstituerende generalforsamling i missionshuset Bethel under ledelse af købmand M. G. Lind, Rendebanen 10. Lind blev formand for bestyrelsens øvrige seks medlemmer, som var en sognefoged, to proprietærer, en gårdejer, en skrædder og en klodsmager. Bestyrelsen bemyndigedes til at købe en ejendom, der helst skulle være beliggende i byens centrum. Aktiekapitalen var på blot en måned steget til lidt over 22.000 kroner. Bestyrelsen fortsatte i højt tempo med at indsamle penge, og for 50.000 kroner købtes et eksisterende hotel den 12. maj 1897 til overtagelse den 1. april 1898.

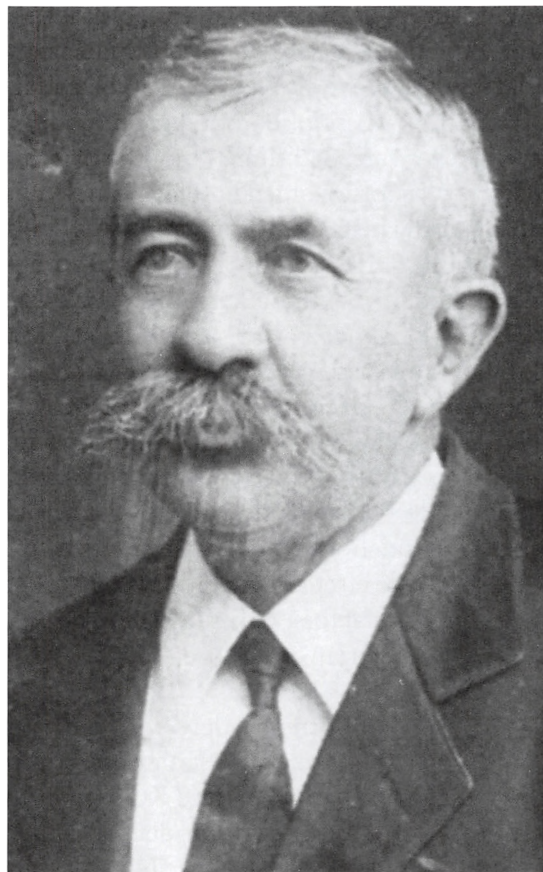
SØNDER KLOSTERGADE 26

Der var tale om det allerede nævnte Hansens Hotel på matrikel 456 i Sønder Klostergade

26. Gaden var dengang en del af den direkte forbindelsesvej fra bymidten til Havnegade og selve havnen. Det ændredes i 1922, hvor forbindelsen blev lukket ved jernbanesporene mod øst samtidig med åbning af den nye gade Buen. Sønder Klostergades navn blev forkortet til Klostergade. Hotellet lå på hjørnet til den tids Klosterstræde, der også krydsede jernbanen men fra 1914 forsvandt gradvis. Vejen over jernbanesporene mod syd blev i 1916 erstattet af en trappe, som i 1921 fik navnet Munketrappen. Hotellet var dermed kun tilgængeligt for kørende trafik fra nord ad Munkegade og fra vest.

Fra måske 1898, i al fald omkring 1902, blev Missionshotellet drevet af hotelforpagter Ernst Frants Hans Knipschildt, der i årene 1901-1923 også var indremissionær. Fra 1902 var han tillige formand for foreningen Bethel, der ejede og drev missionshuset af samme navn. I praksis blev hotellet dog drevet af hustruen Marie Knipschildt således, at han kunne hellige sig opgaven som missionær. Ernst Knipschildt blev af Indre Mission beskrevet som en fremragende taler, der oplevede store vækkelser på stærkt besøgte møder. En gang skal han til en anden missionær have sagt: "Jeg er bange for, at du lukker for mange ind i himlen, Kristen Jacobsen." Svar fik han straks: "Ja, jeg er bange for, at du lukker for få ind i himlen, Knipschildt." Knipschildt var en erfaren erhvervsmand, da han havde været ejer af Skanderupgård og Nygård ved Kolding. I 1897 fik han imidlertid en natlig åbenbaring, som fik ham til at sælge sine gårde og vie sit liv til missionærarbejde.

Parret Knipschildt var ude af Missionshotellet i 1904, hvor Hans Friis Nielsen blev gæstgiver. I marts 1905 fik hotellet afholdsbe-

Hotelforpagter Ernst Knipschildt havde ansvaret for driften af Koldings ældste missionshotel omkring 1902. Han var missionær i missionshuset Bethel 1901-1923. Foto: Knud Moseholm, bd. 2, side 38.

villing til udskænkning af den lyse pilsner, der havde sine venner blandt missionsfolk.

I 1910 var J. Christian Mikkelsen hotelforpagter. Et par år senere havde folkene bag Aktieselskabet Kolding Missionshotel mistet lysten til at drive hotel, men de nærmere omstændigheder er ikke blotlagt.

Sikkert er det, at hotellet i juni 1912 blev købt af I.L. Mikkelsen Svarre for 54.000 kroner. Han må have holdt fast i tilhørsforholdet til Indre Mission, da hotellets navn ikke ændredes. Svarre lod tilmed hjørneejendommens forhus forhøje med én etage til tre etager. Samtidig installeredes et wc på hver etage og septiktank i kælderen til erstatning af lokum i gården. Septiktanken var nødvendig, da byens kloaknet var så svagt udbygget, at det kun kunne aftage andet spildevand, som udledtes i et offentligt vandløb. I kælderen var der ét badeværelse med ovn og badekar. Vand, gas og elektrisk lys leveredes fra de kommunale værker. Sidebygningerne var da ret nye og indeholdt lejligheder.

Svarre døde efter kort tid. Missionshotellet blev videreført af først enken Marie Svarre og derpå af J. Christian Svarre, der kan have været en søn.

Missionshotellernes ledere var normalt ikke medlem af hotel- og restauratørforeninger, hvilket også var tilfældet i Kolding. Spiritushotellernes direktører var dermed afskåret fra kollegial information om Missionshotellets drift, og det kan have været grundlag for spekulation og rygtedannelse. På generalforsamlingen i september 1912 forlød det eksempelvis, at Missionshotellet uden bevilning atter udskænkede bajersk øl, men intet tyder på, at det var sandt.

I 1918 blev Missionshotellet overtaget af gårdejer Carl Ejlersen, som lod hotelforpagter Christian Legarth stå for driften. I oktober samme år blev Legarth optaget i Kolding Hotel- og Restauratørforening. Han må have set fordele ved både at være medlem af branche-foreningen og samtidig videreføre hotellet i dets kendte form overfor venner af Indre Mis-

Missionshotellet i Helligkorsgade 1. Billedet er taget mellem 1965 og lukning af restauranten i 1973.

sion og andre interesserede. Imidlertid opgav Legarth og Ejlersen hurtigt.

I december 1919 afhændedes hotellet i en byttehandel med Søren Theodor Petersen, der kom fra Hotel Skandinavien på havnen. I kølvandet på de store prisstigninger under Den 1. Verdenskrig kom handelsprisen op på 138.500 kroner. Den nye ejer var formand for Kolding Hotel- og Restauratørforening. Han førte det fordums så fine hôtél tilbage i spiritushotellernes rækker under nyt navn, Grand Hotel. Herefter var Kolding igen en by uden missionshotel.

HELLIGKORSGADE 1

I forlængelse af Klostergade følger mod vest Helligkorsgade, der ligeledes havde en meget

central beliggenhed. Den er forbundet med Søndergade, som med Sønderbro før 1864 var grænseovergang fra hertugdømmet Slesvig, og før 1908 var den eneste forbindelse over Kolding Å. Ad Søndergade kunne rejsende fra syd køre lige frem og ind ad porten til Helligkorsgade 1 på matrikel 314. Her lå omkring 1801 Jep Madsens værtshus og fra 1827 Mads Madsens gæstgivergård. Den var byens største og derfor et naturligt valg af indkvarteringssted for blandt andre ledende officerer under de slesvigske krige i 1800-tallet. Matriklen kan følges tilbage til 1761.

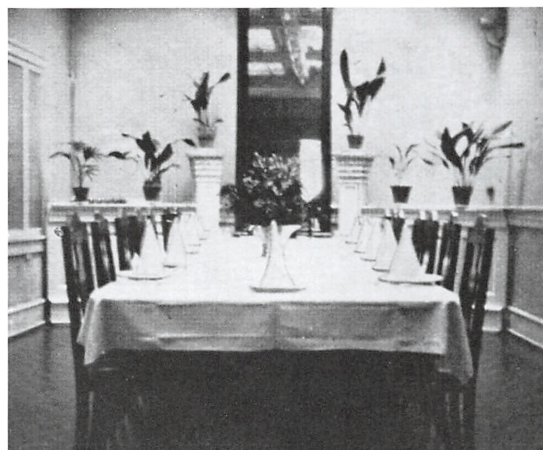
Kammerråd og amtsrådsmedlem M. Brødsgaard i Jordrup overtog i 1853 gæstgivergården, som han omdøbte til Brødsgaards Hotel. Forpagter Hans Carl Thomsen fik i 1874 skøde på stedet og gennemførte en ombygning, så det fra 1884 havde tre etager mod gaden og sidebygninger i to etager. Det nye byggeri fik navnet Thomsens Hotel, der levede videre efter ejendomshandler i 1903, 1906, 1920 og 1921.

KOLDINGS ANDET MISSIONSHOTEL, 1924-1975

Kolding Missionshotel Aktieselskab overtog i november 1924 Thomsens Hotel, som samtidig omdøbtes til Missionshotellet. Efter overtagelsen blev stueetagens rundbuede vinduer erstattet med nye firkantede vinduer, hvilket gav mere lys til restauranten.

Hoteldirektør Niels Lysgaard stod for driften og gjorde det så godt, at hotellet omkring 1930 *"... er blevet et overordentligt populært hotel med en restaurant, hvor intet er for dyrt og endda godt."*

Sidst i 1930'erne overlod Lysgård direktør-

Fælles spisebord i Missionshotellets spisesal, Helligkorsgade, 1929. Foto: V. Schæffer, side 36.

stolen til Kristian F.L. Nielsen, der ikke fik lang tid på pladsen. I 1939 var enken Kristiane Nielsen direktør i en kort tid, indtil Aktieselskabet Missionshotel Kolding antog sin sidste forpagter. Med to generationer Madsen kom hotellet på Helligkorsgade 1 ind i en lang og stabil udvikling uden flere navneskift.

TO GENERATIONER

Jens Madsen tiltrådte som direktør den 1. april 1939. Han kom fra Hurup Missionshotel i Thy med hustruen Kirsten Marie og tre døtre. Jens Madsen var så nært knyttet til Indre Mission, at han i årene 1948-1958 var formand for foreningen Bethel.

Børnene havde opgaver i hotellets hverdag. Christa, kaldet Kit, kom til at udfolde hele sit voksne liv i missionshotellernes verden. I Helligkorsgade begyndte hun som husassistent og blev snart efter servitrice. Tre gange havde hun uddannelsesophold på an-

Direktørparret Marie & Jens Madsen i 1950'erne, Missionshotellet i Helligkorsgade. Foto: Udlånt af barnebarn Henrik Schantz Knudsen.

dre missionshoteller. 1940-1942 var hun i København på Westend i Helgolandsgade og 1943-1944 i Løngangstræde. Sommeren 1953 oplevede hun Bornholms turistsæson på Missionshotellet i Rønne. Hun forblev ugift, og i 1958 var hun så erfaren, at hun blev forfremmet til oldfrue på sine forældres hotel. En oldfrue førte dengang tilsyn med linned, sølvtøj og indbo og opsyn med det øvrige kvindelige personale i husholdningen. Den yngre søster Gerda begyndte på samme måde, før hun fik en musikuddannelse og stiftede egen familie. Senere havde hun igen opgaver på hotellet. Søsteren Hanne bosatte sig i København.

Efter faderens død i 1965 overtog Christa Madsen hvervet som hoteldirektør og førte hotellet videre. Med i alt 37 år på stedet var familiens tid på hotellet så lang, at den ikke kun oplevede fremgang men også løb ind i

Direktør Christa Madsen er nr. to fra venstre. Hun er omgivet af ægteparret Lauritsen, der varetog restaurant og reception. De to kvinder til højre er personale, navne ubekendte. Missionshotellet i Helligkorsgade. Foto: Udlånt af Henrik Schantz Knudsen.

den nedgangstid, der tog luften ud af mange danske hoteller, uanset om de var missionshoteller eller ej.

Omkring 1970 var hotelbranchen i almindelighed tynget af omkostninger og vigende besøgstal til især restauranterne, der ved drift fra tidlig morgen til sen aften krævede mange ansatte. Ofte blev restauranterne derfor nedlagt eller udskilt til drift som selvstændige virksomheder. Fra oktober 1973 valgte Christa Madsen at nedlægge restauranten i stueetagen. Bag facaden ud til et af byens mest befærdede strøg indrettede en tøjforretning sig, medens hotellet fortsatte på de øvrige etager med lidt færre værelser og garni, morgenmadsrestaurant for hotellets egne gæster.

Det reducerede missionshotel holdt kun i to år. Den 1. oktober 1975 ophørte driften i Helligkorsgade 1. Etagerne omdannedes til private værelser, kontorer og klinikker. Siden

Gerda Madsen i midten blandt andre servitricer på Missionshotellet i Helligkorsgade. Foto: Udlånt af Henrik Schantz Knudsen.

1980 har der været legetøjsforretning i stueetagen.

Af missionshuset Bethels arkiv fremgår, at foreningens bestyrelse hyppigt afholdt bestyrelsesmøder på Missionshotellet.

MELLEMSPILE I KLOSTERGADE 26, 1919-1936

I Klostergade 26 blev Koldings første Grand Hotel af 1919 ikke nogen stabil succes. I 1923 måtte direktør Søren Theodor Petersen for-

lade såvel hotel som brancheforening, hvor han havde været formand siden 1917. Efter et par års pause fik branchen ham imidlertid tilbage med nye udfordringer på Jernbanehotellet i Munkegade 6.

Næste ejer var Oskar Lilholdt. Han ændrede navnet til Lilholdts Hotel, men efter kort tid lod han sig i stedet ansætte som repræsentant ved Slotsmøllen. I 1925 vendte Grand Hotel tilbage under ledelse af Rasmus Teglgård, som imidlertid allerede i 1926 meldte sig ud af brancheforeningen og solgte

Missionshotellet Ansgar i Klostergade 26. I øverste vinduesfelt på hjørnet var malet en reklame for Blå Kors.

hotellet til Niels Christian Nielsen Sangill. På dette tidspunkt var byrådet blevet betænkelig ved de hyppige ejerskifter med tilhørende prisstigninger. Hotellet handlede igen to gange i 1929 for først 150.000 kroner i april og derpå 130.000 kroner i september. Ny ejer og direktør blev den aldrende Hans Peter Kring, der havde to brødre med sig.

I bogen Vor By – Kolding omkring 1930 beskrives hotellet som et sted, hvor man for et par år siden "... ikke kunde være bekendt at komme. [...] Den gode tone ..." blev dog hur-

tigt genoprettet af brødrene Kring, der havde nogen erfaring med hoteldrift. De havde drevet Hotel Dania i Jernbanegade 35 indtil det i 1929 blev solgt og ombygget til bladhus for Kolding Folkeblad. Navnet tog de med sig, så hotellet i Klostergade 26 bar fra 1929 det dobbelte navn Hotel Dania, Det ny Højskolehotel. Sidste del af navnet var en åben udfordring til Højskolehjemmets Hotel i Jernbanegade 24.

Allerede i marts 1931 døde Hans Peter Kring, hvilket førte hotellet på tvangsauktion. Broderen, hestehandler Knud Kring, fik stedet på benene igen og solgte senere til Jens Peter Petersen. I 1936 kom Hotel Dania atter på tvangsauktion. Ved den lejlighed fik venner af Indre Mission i Kolding endnu en mulighed for at erobre bygningen ud af spiritus-hotellernes rækker.

DET BLÅ KORS I KOLDING

I 1902 oprettede Kristelig Afholdsforening Det blå Kors en afdeling i Kolding. Fra 1924 havde den tilladelse til at drive en kaffevogn med salg af kaffe og brød på gaderne og Kolding havn. Formålet var at fremme ædruelighed, hvilket efter foreningens opfattelse ikke var så vanskeligt, da mange foretrak kaffe frem for øl, når der var en valgmulighed. Imidlertid fik foreningen mod på mere kapitalkrævende socialt arbejde og dermed også mere omfattende forretningsvirksomhed.

KOLDINGS TREDJE MISSIONSHOTEL, 1936-1973

I 1936 overtog Det blå Kors hotellet i Klostergade 26 for 120.000 kroner. Byen havde

Direktør Christian Gundtoft var manden bag Hotel Ansgar fra overtagelse i 1936 til lukning i 1973.

allerede et missionshotel, så inspiration til et nyt navn blev fundet hos den munk, der førte kristendommen til Danmark. Navnet blev derfor Hotel Ansgar, senere også Missionshotellet Ansgar.

Overtagelsen foregik den 1. april 1936 med direktør Christian Gundtoft i front. Efter nogle omtumlede år trængte hotellet til en istandsættelse, som foregik frem til sommeren 1942. Antallet af værelser blev udvidet fra 30 til 42 med nye møbler, centralvarme og rindende vand, hvilket kun få havde før 1936.

Møde- og festlokalerne blev udvidet og placeret i forhold til hinanden på en sådan måde, at de kunne rumme ét stort selskab med 150 spisende gæster. Salenes nypudsede vægge fik lyse og klare farver. Udvidelsen lod sig gøre med inddragelse af en vognport og gamle lejligheder i baggårdsfløjen. Med denne modernisering fik hotellet et godt ry, der passede til Blå Kors bestræbelser på at skabe et værdigt hjem for sit arbejde.

Christian Gundtoft lod i de første 11 år flere restauratører og hotelforpagtere efter hinanden stå for driften, men hoteldrift på kristent grundlag var i sig selv ingen garanti for stabil drift. I 1947 overtog Gundtoft selv den daglige drift og fortsatte til efter sin 70 års fødselsdag i 1968. Han var et kendt navn i kirkelige kredse og i afholdsbevægelsen, hvor han var medlem af forretningsudvalget i De samvirkende Afholdsselskaber og formand for Det blå Kors.

AFVIKLING MED FORVIKLINGER

Hotellernes konjunkturedgang ramte også Hotel Ansgar. Gundtoft udtænkte en fremtidsplan for Blå Kors arbejde med afvænnelse af alkoholikere, hvilket foreningen da havde arbejdet med i mange år. Planen indebar salg af Klostergade 26 og køb af Jernbanegade 54, men den blev afvist af Blå Kors landsledelse i april 1970. Lokalfdelingen af Blå Kors mistede efter dette forløb lysten til fortsat drift af Ansgar Hotel. Fra maj 1970 blev det bortforpagtet med navneskifte til Hotel Royal, men Blå Kors fortsatte sin mødevirksomhed i huset. Royal-forpagtningen holdt dog kun få måneder, og under den næste forpagter vendte navnet Ansgar tilbage i 1971. Det holdt til

Ny Missionshotel i Jernbanegade 54 mellem 1936 og 1946.

1973, hvor Blå Kors lukkede for hoteldrift og afhændede bygningen til OK-Klubben.

Denne pensionist- og omsorgsklub havde siden etablering i begyndelsen af 1971 haft lokaler i bygningen, hvor der efter ejerskiftet kom til at stå OK-Huset på facaden. Allerede i 1979 måtte foreningen finde et andet hus til sine aktiviteter. Kolding Kommune købte huset og lod det nedrive. Det meste af grunden blev omdannet til offentlig parkeringsplads. Over et hjørne af grunden blev Klostergade og Munkegade forbundet med det forlængede Brostræde, hvorved den sidste stump af Klosterstræde også forsvandt.

JERNBANEGADE 54

Koldings første jernbanestation blev åbnet i 1866, hvorefter arealet mellem stationen og rådhuset udvikledes til et sammenhængende hovedstrøg med ét navn og nye udstykninger til byggeri. Matrikel 441e fik adressen Jernbanegade 54. Det var den allersidste matrikel før Banegårdspladsen. Snedkermester

Niels Knudsen solgte den i 1889 til Koldingafdelingen af foreningen De danske Vaabenbrødre.

Våbenbrødrene var veteranforening for soldater fra de slesvigske krige i 1848-50 og 1864. Dens formål var at holde krigenes minder i hævd og som social foranstaltning at skaffe menneskelig og økonomisk bistand til trængende våbenbrødre og enker efter faldne. Foreningens afdeling i Kolding formåede som den eneste i landet at samle penge sammen til opførelse af en forsamlingsbygning med blandt andet restaurant. Det skete i 1889.

Driften af restauranten blev i 1896 udlejet til restauratør Hans Nielsen, der må have været en god forpagter og samarbejdspartner. Allerede i 1898 overtog han hele bygningen på betingelse af, at våbenbrødrene fortsat kunne mødes i huset. Hans Nielsen indrettede derpå bygningen som Hotel Kronborg, der blev et hæderkronet navn. I 1916 ændrede han det til Palæhotellet og gav huset en større ombygning i forbindelse med genforeningen i 1920. Søren Peter Lassen var ejer 1927-1934.

KOLDINGS FJERDE MISSIONSHOTEL, 1936-1946

Palæhotellet blev fra 1933 taget i forpagtning af den tjeneruddannede Holger Johannes Svendsen, som året efter købte bygningen. Senest i 1936 ændrede han navnet til Ny Missionshotel, der da havde 30 værelser med varmt og koldt vand. Svendsen var ikke medlem af hotellernes brancheforening, men han fik i 1943 fornyet femårig beværterbevilling med ret til udskænkning af stærke drikke.

Direktør Holger Johannes Svendsen gav sit første hotel navnet Ny Missionshotel. Foto: P. Thastum, Kolding Folkeblad, 25. oktober 1957.

Den tyske besættelsesmagt beslaglagde hotellet i den sidste del af krigen, hvilket sled hårdt på bygningen. Efter befrielsen blev den istandsat og afhændet i juni 1946. Svendsen var derpå Morris autoforhandler indtil 1952, hvor han overtog Hotel Kolding.

Efter Den 2. Verdenskrig var venskab med Indre Mission ikke længere så godt et trækplaster, som det havde været. I årene fra 1936 til 1946 var Kolding på samme tid udstyret med hele tre missionshoteller, hvilket efter krigen må have været ét for meget. I al fald forsvandt Ny Missionshotel, da restauratør Christian Johannes Kragh blev ny ejer af Jernbanegade 54. Han lod sig optage som medlem af Hotel- og Restauratørforeningen og ændrede navnet på sin nyerhvervelse til Grand Hotel. Det navn havde været ledigt siden 1929, hvor det forsvandt fra Klostergade 26.

Jernbanegades Grand Hotel havde fra 1946 til 1973 omkring otte forskellige ejere. Under ufrugtbare forhandlinger om salg til Blå Kors var det i 1969-1970 lukket i nogle måneder, men efter gennemført ejerskifte åbnede det igen. Denne gang var det som garni. Restaurationslokalerne blev omdannet til musik- og dansested. Også her var adskillelsen af værelser og restauration en kortsigtet måde at holde omkostningerne nede på. I 1973 opgav den sidste hoteldirektør, hvorefter hotellet blev lukket og værelserne udlejet til privat beboelse.

EN FLYGTIG BRANCHE

Koldings mange hoteller lå primært langs hovedstrøgene i Jernbanegade, Munkegade, Klostergade, Helligkorsgade, Rendebanen, Søndergade, Østerbrogade, Akseltorv og Låsbygade. Hoteldrift var en ret flygtig branche. Ejere eller forpagtere flyttede ind og ud af hoteller. Virksomheder blev handlet i rene handler eller ved mageskifte, men der var en ulempe ved hyppige handler. Hver sælger

Hoteller.

404 Aagaarden Hotel (P Rudbeck) Søndergade 13 c

877 **Ansgar Missionshotellet**
(Sv. Magnussen) Klosterg. 26

591 Danmark Hotel (H J Brændekilde)
Munkegade 7

924 Frederiksen's Hotel Munkeg. 5
44 Hvide Hest Sønderg. 30

1062) Højskolehjemmets Hotel Jern-
1063) banegade 24

**Højskolehjemmets
Hotel**

³
18) Kolding Hotel (Carl Lundgren)
636) Axeltorv

Hotel Kolding

19 Landmandshotellet (Carl Jansen)
Laasbygade 59

1755) **Missionshotel Kolding**
1756) (J Madsen) Helligkorsgade 1

285 Nordbanehotel Laasbyg. 83

190) Ny Missionshotel (H J Svendsen)
1690) Jernbaneg. 54

NY MISSIONSHOTEL
30 Værelser m. varmt og koldt Vand

349 Rosenbergs Hotel Axeltorv 2
1831) Royal Hotel (Georg Christensen)
1832) Jernbaneg. 39
159 Simonsen's Hotel Rendebanen 13
841 Sømandshjemmet Østerbrog.

Hotellerne i Kolding. Kilde: Jysk Telefon-Aktieselskabs Lokal-Haandbog for Kolding og Op-land, 1940. Kolding Stadsarkiv.

ville gerne tjene på handlen, hvilket kunne føre til opskruede priser, som det var tilfældet for hotellet i Klostergade 26, der i 1929 blev solgt med tab kort før det store krak i verdensøkonomien og igen i 1936.

Det hændte også, at gode virksomhedsnavne skiftede adresse, eller nye navne blev konstrueret med henblik på at skabe positive associationer og interesse hos mulige nye gæster. For såvel små som store hoteller gjaldt det om at blive et velrenommeret hotel. For medlemmerne af Hotel- og Restaurationsforeningen var eksklusivt klingende navne populære, men andre navne blev også anvendt. Det kunne være personnavne som Thomsens Hotel, stednavne som Nordbanehotel og billeddannende navne som Hotel Hvide Hest eller Cyklehotellet. Missionshotellerne var sikkert glade for de gode kristne navne Helligkorsgade og Klostergade. Sidstnævnte henvisede til et kloster, der blev nedrevet kort efter reformationen.

I den samlede vrimmel af hoteller skilte de kirkeligt orienterede hoteller sig ud ved at vise deres særegenhed med hotelnavnet og ved at afstå fra dansearrangementer samt ikke mindst udskænkning af stærke, alkoholiske drikkevarer. Denne type ordentlighed var imidlertid ingen garanti for stabil drift. Langvarige ansættelser af direktører, der forstod sig på gæstfrihed med godt værtskab, var med eller uden alkohol det bedste grundlag for holdbar hoteldrift.

FIRE MISSIONSHOTELLER

Kolding by var i årene fra 1898 til 1975 hjemsted for fire missionshoteller. Fra 1936 til 1946 var der tre konkurrerende missionsho-

teller med hver 55-58 senge. I 1942 havde de tilsammen 170 senge eller omkring 45 procent af hotelsengene i Kolding by, medens Højskolehjemmets Hotel blot havde 9 procent. Højskolehjemmets styrke var antallet af mødelokaler og siddepladser, som var omkring fire gange større end i de tre missionshoteller til sammen.

De to første missionshoteller i Sønder Klostergade 26 og Helligkorsgade 1 var etableret af personer med nær tilknytning til Indre Mission i Kolding, og de var ejet af aktieselskaber med navnet Kolding Missionshotel. Der kan meget vel have været tale om det samme aktieselskab, som i så fald var uden hotel i årene 1919-1924. Noget gik åbenbart skævt for det første missionshotel i en tid, hvor landets missionshoteller og afholdshoteller ellers havde rigtig god medvind. Årsagen var næppe så enkel, at de i 1917 stærkt forhøjede afgifter på alkohol kan have ført til dalende interesse for drift af missionshotel. Imod denne tanke taler ikke mindst, at tilhængerne af afholdenhed var delt i to lejre, der trods et vist samarbejde om den fælles sag også var konkurrenter. I Låsbygade 23, nuværende nr. 17, havde det verdslige Afholdshotellet til huse først i 1920'erne.

Det tredje missionshotel var en gammel kending i Klostergade 26, som i 1936 blev trukket ud af spiritushotellernes rækker for anden gang. Ejer var Det blå Kors, der åbnede under navnet Hotel Ansgar. Medlemmer af Det blå Kors var nært forbundet med Indre Mission, som dette hotel dermed også var knyttet til. På denne måde havde mindst tre af de fire missionshoteller et nært forhold til Indre Mission og missionshuset Bethel.

En lige så direkte forbindelse mellem det

fjerde missionshotel og Indre Mission er ikke set, selvom missionshoteller i reglen blev etableret af personer med en eller anden form for tilknytning til Indre Missions Samfund eller alternativt den langt mindre Luthersk Missionsforening. Af listen over økonomiske bidrag til missionshusets drift i årene 1943-1946 fremgår, at Ny Missionshotel i Jernbanegade 54 ikke var blandt bidragsyderne, hvilket de to andre hoteller var.

Hotelbygningen i Klostergade anvendtes til missionshotel i 56 år, men der var tale om to forskellige ejere, som var adskilt af en pause på 17 år. Længst kontinuerlig levetid havde Missionshotellet i Helligkorsgade med 51 år.

LITTERATUR OG KILDER

Arkivalier:

Kolding Stadsarkiv:

A0098 Kolding Kommunes borgmesterkontor. DK 761 udskækningsforhold m.m., kasse 303ff.
A1003 Missionshuset Bethel, Kolding.
A1026 Kolding Afholdsforening.
A1090 Blå Kors, Missionshotellet Ansgar.
A1706 Kolding Hotel og Restauratørforening.

Trykte kilder:

Kolding Folkeblad.

Jydske Vestkysten.

Vejvisere og telefonbøger.

Kolding Stadsarkiv, Saglig samling: 38.6 OK-Huset, 46.4 Koldings gader, 64.909 Hoteller og værtshuse, 99.4 Holger Svendsen.

Andre kilder:

Internet: <http://mazanti.net/marie.htm>

Interview: Henrik Schantz Knudsen, Jels.

Litteratur:

Bundesen, Peter m.fl.: Filantropi, selvhjælp og interesseorganisering. Frivillige organisationer i dansk

socialpolitik 1849-1990'erne. Odense Universitetsforlag 2001.

Dedenroth-Schou, Birgitte: Kreatureksportør Jens Holm. Artikel side 29-45 i Koldingbogen, 1989.

Eliassen, P.: Kolding fra Middelalder til Nutid. En historisk beskrivelse. Konrad Jørgensens Bogtrykkeri 1908.

Frandsen, Allan Leth: Når 10 kroner batter. Herning Missionshotels historie. Forlaget Stout, 2006.

Granum-Jensen, A.R.: Baggrund og glimt fra Blå Kors historie i 100 år. København 1979.

Isager, Ruth: Opvækst på missionshotel i 20'erne. Artikel om Caleb i Vejle, side 19-36 i Jørgen Markward Andersen (red.): Fynske Fortællere 2. Forlaget Fyn, 2000.

Juul-Jensen, H. m.fl. (red.): Ordbog over det danske sprog. Bind I-XXVIII. 2. oplag, København 1966.

Lund, Jørgen (red.): Den store danske Encyklopædi. Bind 1-20. København 1994-2001.

Moseholm, Knud, m.fl. (red.): Kolding i det tyvende århundrede indtil kommunesammenlægningerne i 1970, bind I-III. Kolding 1978-1982.

Pedersen, Anne-Mette: Husene i Helligkorsgade og Rendebanen. Lokalhistorisk Samling, Kolding 1985.

Pedersen, Anne-Lise Schou: Indre Mission og den lokale basisorganisering. Studier omkring Indre Missions gennemslag og institutionelle etablering i Sønder Bjert og de 8 sogne syd for Kolding i tiden 1885-1914 set på baggrund af periodens almene religiøse, nationalpolitiske og økonomiske forhold. Besvarelse af Århus Universitets prisopgave 1981.

Qvistorff, Helge V., Gjæstgiveriets historie i Danmark, Jysk Lokalhistorisk Forlag, 1984

Schmidt, August F.: Fra Koldingegnen. Eget forlag 1956-1965.

Schæffer, V. (red.): Vor By – Kolding omkring 1930. II Del. V. Schæffers Forlag, Kolding 1929.

Søgaard, Johannes (red.): Missionshuset Bethel Kolding gennem 100 aar, 1883-1983. Kolding 1983.

Sørensen, Henning: Afholdshoteller i Danmark. Træk af en kulturhistorie. Hovedland 2007.

Ærø, Christian P.: Missionshuset Bethel Kolding gennem 50 aar, 1883-1933. Kolding 1933.

MATHIAS CHRISTENSEN – OG MELODIEN TIL "EN LÆRKE LETTED"

AF ELLEN HANSEN

I bogen "En slægt af slesvigere" (1961) giver Mathias Christensen denne korte omtale af sit eget livsforløb:

Mathias Christensen, lærer i Kolding. – Født i Vejstrup 13/6 1883, opvokset i Grønnebæk, lærereksamen i N. Nissum 1904, vikar, 1905 andenlærer i S. Stenderup, 1908-1948 kommunelærer i Kolding, 1925-1930 tillige kordegn ved Kristkirken sst. – Gift 8/8 1920 med Marta Kure, født i Nyker 16/4 1893, datter af møller Jørgen A. Kure, Yppernemølle, og hustru Ida C. P. Kofoed. – 1 barn: Asta.

Som den beskedne mand, han var, har Mathias Christensen ofret mere plads på beskrivelsen af sine seks søskendes levnedsløb end på sit eget. Og dette kan der ellers være god grund til at fortælle mere om. Som søsterdatter af Mathias Christensen har jeg besluttet at gøre det forsømte godt og fortælle om hans liv og hans arbejde ud over lærergerningen, som jeg ikke ved så meget om.

FORFATTER OG UDGIVER

Efter endt lærereksamen studerede Mathias Christensen musik i København. Han var meget musikalsk og satte sig glad og gerne til klaveret og spillede de danske sange, som han elskede. Han var en af udgiverne til skolesangbogen "Arvesølv", som i mange år blev brugt i skolerne.

Mathias Christensen var en meget flittig mand, og han nød at sidde ved skrivebordet i sit lille arbejdsrum og arbejde med sine skolematerialer i skriftlig dansk for folkeskolen. Han var således medudgiver af det dengang (i 1930erne) meget fremsynede dansksystem "Paa egen Haand", som bestod af stilehæfter med øvelser af forskellig art, en tilhørende ord-bog og en æske med kort: En opgavesamling, hvor kortene havde forskellig farve efter sværhedsgraden, så hver elev kunne vælge et kort ud og arbejde "på egen hånd". Bladet "Folkeskolen" anmelder i december 1930 æsken således: "Det er ikke for meget sagt, at denne Opgavesamling er den bedste Hjælp til Selvhjælp, der nogensinde er tilbudt danske Børn ved Stilskrivningen".

"EN LÆRKE LETTED"

Det er dog ikke ved dette årelange slid, at Mathias Christensen har gjort sit navn kendt for eftertiden. Det skriftlig-dansk system, som dengang var epokegørende, er i dag for længst afløst af nye systemer.

Ved en nats arbejde i sommeren 1945 slog han sit navn fast. Natten mellem den 14. og 15. juni skabte han melodien til "En lærke letted". Seks andre komponister har siden forsøgt sig, men ingen har indtil nu kunnet slå hans melodi.

Selv talte han ikke meget om det. Og i familien er den myte opstået, at begivenheden fandt sted natten til den 5. maj 1945. Ja, selv hans enke, Marta, var overbevist om det. Først for nylig har jeg fra anden side erfaret, at forløbet har været et andet, og jeg skal her – ved hjælp af en kronik, trykt i Vestkysten

En Lærke letted og tusind fulgte
 og straks var løst et Sæd af Saug,
 de Tusind Taarne tog til et Lære,
 seia Landet hvedes af Kæmper Klæg,
 og Byer blomstret i rodet og hvæl,
 og det var Foraar og Danmark frit.

Det var en morgen som tusind aude
 og ingen morgen i tusind Aar,
 da ^{Danmark} ~~der~~ vaagned med reise Oppe
 li Glædestimer og Frimandskaat,
 og Landet lypte fra Sønd til Kvit,
 for det var Foraar og Danmark frit

Vi mindes alle de tapre døds,
 hvis Navne lever i Danmarks Aar, Navn
 og Takken øger li dem der regned
 og dem der redder med tungt Saan.
 Gud trøste dem der har lidet og strid
 li det blev Foraar og Danmark frit.

Men du som lever de stolte Rigt
 og frir de fangne af fra Boel og Baand.
 big fejver Gæsternes Tak i møde,
 vor Skæbne er i din farte Haand.
 Nu er det Foraar og Danmark frit,
 Kæmper det, Kære, fra Sønd til Kvit.

Mads Niensens manuskript til "En lærke letted" i Museet på Koldinghus.

4. maj 1955, og en artikel i Folkebladet Sydjylland fra 4. maj 1985 – kort gengive historien om sangens tilblivelse, som den virkelig fandt sted.

Umiddelbart efter befrielsen sender KFUM's forbundssekretær i Stockholm en lykønskning til landskontoret i København. Han har planer om, efter befrielsen i Danmark og Norge, at bringe et "Nordens nummer" som næste udgivelse af deres blad. Og han udtrykker ønske om at få en hilsen til det fra den danske KFUM's generalsekretær og, meget gerne, et digt af enten pastor Svend Rehling eller apoteker Mads Nielsen. Han beder om at få manuskriptet den 18., allersenenest den 20. maj. Men hans brev når først frem den 25.

Samme dag ringer generalsekretæren, pastor Lykkegård-Nielsen, de to forfattere op, men ingen af dem kan påtage sig arbejdet. Mads Nielsen er på ferie på sin fødegård ved Langå. En af dagene går han en tur ud over markerne; vejret er skønt, og lærkerne synger over hans hoved. Pludselig kommer nogle linjer til ham, og da han kommer tilbage, har han allerede et par strofer færdige. Hans kone støtter ham i, at det "nok kan gå", og så gør han digtet færdigt og får det sendt.

På Kristelig Lytterforening i Koldings generalforsamling den 11. juni bliver Mads Nielsen bedt om at læse noget op. – Om han ikke havde skrevet en ny historie? – Nej, han fik ikke skrevet noget for tiden.

Men så kommer han i tanker om digtet "En lærke letted". Det kunne han måske tage med? – Og sådan går det til, at det bliver kendt på egnen, for referenten fra Kolding Folkeblad spørger efter mødet, om han må bringe det i avisen sammen med referatet, og

det får han lov til. – På det tidspunkt har det allerede været trykt i det svenske blad.

Sognepræst P. Tobiassen var ved at forberede en befrielsesfest i Skt. Nikolaj Kirke til Valdemarsdagen, den 15. juni.

Da han læser digtet i avisen, tænker han: Her er lige sangen, vi kan bruge til vor fest. Når vi nu blot havde en melodi! Han ringer så til Mathias Christensen og spørger ham, om han ikke kan lave en melodi. Men det skal gå stærkt, for han skal bruge den i kirken allerede den næste aften! Og sådan går det til, at sangen bliver sunget i Skt. Nikolaj Kirke om aftenen den 15. juni 1945 af en ung løjtnant Nøhr.

Både Mads Nielsen som forfatter og Mathias Christensen som komponist har ydet et mesterstykke under tidspres. Deres fælles arbejde fik en varm modtagelse, og ikke bare af borgerne i Kolding. Meget hurtigt blev sangen kendt og elsket overalt i landet. Ja, det fortælles (i artiklen i Folkebladet), at da højskoleforstander Hans Lund, Rødding, var på besøg i Sydamerika den sommer, hørte han den til stadighed og spurgte, hvor den var fra. – Den er såmænd fra Kolding, lød svaret.

MATHIAS CHRISTENSENS BARNDOM

I sin egen beretning i slægtsbogen fortæller Mathias Christensen lakonisk, at han ”er født i Vejstrup og opvokset i Grønnebæk”. I de få ord gemmer der sig dog en usædvanlig historie.

Mathias var søn af snedker og landmand Jens Christensen og dennes hustru, Christine, født Duus. De var begge sønderjyder – henholdsvis fra Skelde ved Broager og fra

Skodborg – og havde i 1877 bygget hus i skellet mellem Hejls og Vejstrup lige nord for den daværende grænse ved Kær Mølle. Her opvoksede børneflokkene: først fire sønner, derpå tre døtre og endelig en lille efternøler, Christian, som døde to år gammel.

De syv var født med to års mellemrum. Mathias var nr. tre, og da han var to år gammel, kom Peter. Peter var svagelig som lille. Da drengen senere ikke ville lære at gå, måtte jordmoderen indrømme, at hun ved fødslen havde tabt ham, så han havde brækket et ben! Han blev dog den eneste af søskendeflokkene, som opnåede at blive over 100 år.

Da familien fik besøg af Christines forældre og hendes bror og svigerinde fra Grønnebæk ved Jels, tilbød disse at tage den lille Mathias med hjem for en tid. De kunne godt se, at Christine havde problemer, og onkel Thomas og tante Anna havde ingen børn selv, så den lille dreng var meget velkommen.

Mathias kom så med til Grønnebæk. Og der blev han, til han blev konfirmeret. Det havde ikke været meningen, og det var hårdt for Christine, som herefter kun så sin dreng ved besøg i Grønnebæk og i ferierne derhjemme. Alligevel kunne hun ikke nænne at tage drengen fra de gode og kærlige plejeforældre. Hos dem havde han det godt. Onkel Thomas havde klaver, og Mathias lærte tidligt at spille på det. Han havde sin skolegang i tysk skole, og da han vendte hjem til Vejstrup, kom han på efterskolen i Hejls for også at få dansk skolegang. Mig bekendt har Mathias aldrig talt om de tretten år borte fra barndomshjemmet ud over, at han savnede at have søskende i det daglige. Hans loyalitet over for begge forældrepar var umådelig stor.

EN FAMILIE AF SKOLELÆRERE

Den ældste af sønnerne i hjemmet i Vejstrup ønskede at komme på seminariet, og siden fulgte brødrene efter til Nr. Nissum. Når de var hjemme i ferierne, sang og spillede de sammen. På seminariet sang de i kor, og hjemme i Vejstrup dannede de kvartet og sang firstemmigt med Mathias ved klaveret. Det var et hjem, hvor der altid var blevet sunget meget. Og da de var børn, slog moderen ofte spontant over i en andenstemme. Også søstrene havde gode stemmer, og når brødrene nu lærte dem nye sange og fortalte om semi-

narielivet, så fik også de lyst! Det endte med, at pigerne fulgte drengenes eksempel og søgte ind på seminariet i Haslev, hvor også kvinder dengang kunne optages.

Samtlige syv børn med læreruddannelse – også pigerne! – det var en sensation på den tid. Det gav så den utilsigtede fordel, at de havde ferie på samme tid. Så samledes de i hjemmet i Vejstrup. De havde et meget tæt forhold både til forældrene og til hinanden. Efterhånden udvikledes en tradition for at tilbringe en del af sommerferierne på Fanø og nyde badelivet sammen dér. Men det blev der sat en stopper for, da 1. Verdenskrig brød ud.

Jens og Christine Christensen med deres børn o. 1900. Mathias står yderst til højre.

Alle syv havde forskellige kortvarige ansættelser, blev gift og fik med tiden fast stilling og ophold.

Den ældste, *Andreas Christensen*, var første-lærer og kirkesanger i Egtved i over 40 år. *Johannes Christensen* var ansat ved Odense Kommune, og i sin fritid spillede han kontrabas i et kammerorkester. *Mathias Christensen* var ansat ved Kolding Kommune og dannede et mandskor, KFUM's Dobbeltkvartet. *Peter Christensen* var skoleinspektør i Fredericia. *Elise Jørgensen* var siden Genforeningen ved den private realskole i Christiansfeld. *Marie Ellehaug* var ansat ved Kastrup Kommune ligesom den

yngste, *Katrine Bryndorf*, som efter nogle år valgte skolen fra til fordel for hjemmet.

HUSTRUEN MARTA OG DIESELLAEN

I 1920 blev Mathias Christensen gift med Marta Kure fra Bornholm. De to var meget forskellige. Hvor Mathias var stiltfærdig og helst ville beskæftige sig med sine bøger, var Marta meget udadvendt og praktisk anlagt. Lige før brylluppet havde Mathias anskaffet sig en bil, men den brændte i Kolding, mens de fejrede bryllup hos Martas forældre på Bornholm. Efter sigende havde bilen kun

Jens og Christine Christensens guldbryllup i 1927, hvor de er omgivet af børn og svigerbørn. Marta og Mathias står lige bag ved guldbrudeparret.

nået at køre få hundrede meter. De fik aldrig siden bil. Marta gav engang udtryk for, at havde de fået bil, så vidste hun godt, hvem der skulle passe den. Underforstået: Det var i hvert fald ikke Mathias!

På deres ældre dage – engang i 1950erne – anskaffede de sig hver en Diesella-motor til cyklen, som især Mathias havde stor glæde af. Mange gange besøgte han os på skolen i Christiansfeld, hvor han hurtigt fandt sin plads ved klaveret. Så spurgte han: Har du lært en ny sang? Jeg var på det tidspunkt lærer i Sydslesvig, hvor den danske sangskat betød rigtig meget. Eller: Hvad synes du, der skal med i den nye udgave af "Arvesølv"? Han lærte os også nye sange, undertiden til egne melodier.

Diesellaen gav Mathias frihed til at færdes. Den var ikke hurtig, men det betød mindre. På sin knallert har han kørt rundt og samlet oplysninger og stof til den slægtsbog, som han forærede alle sine søskende og søskende-børn i 1961. En bog, som ikke blot oplyser navne og data på de mange medlemmer af slægten, som han har fundet på både fædrene og mødrene side, en enkelt tilbage til 1591. Der findes navne på endnu flere fra 1500-tallet, men uden årstal. Og så er bogen krydret med beretninger om de enkelte medlemmer af slægten og om forhold i deres sogn og deres samtid.

Her et enkelt eksempel. Det drejer sig om en beretning fra Skodsbøl, hvor Mathias' farfar, senere skovfoged i Skelde, Andreas Christensen (1797-1873) er født:

Fra kirkebogen ved vi om en ondartet epidemi (pest vel, eller kopper), der i årene 1728-31 gik hen over sognet og bortrev mange mennesker. For disse fire år udviser kirkebogen 274 dødsfald,

mod kun 122 fødsler. Nylig havde den store nordiske krig raset, og nu denne hjem søgelse.

Alt dette blegner dog i sammenligning med de ulykker, der et par slægtled tidligere overgik sognet. Gribende beretter diakon Petrus Johannes Weilavius om den elendighed, svenskekrigene 1658-60 bragte over Broager sogn. De store indkvarteringer af svenske, senere polske og brandenborgske tropper hærgede og udsugede landet. De fremmede krigsfolk bragte smitsomme sygdomme med, især den frygtede blodgang, og i de tre krigsår fordrede døden ikke mindre end 353 ofre i sognet, deraf i 1659 alene 225. Det stod ilde til i hele Sundeved, fraregnet Nybøl, men værst i Broager, "der forhen lå som en lysthave". Dødsprocenten har næppe ligget under 60-70. Mange familier var helt uddøde. ... Hvad vore forfædre dernede har oplevet i disse onde år, kan vi vanskelig forestille os; vi ved bare, at de har overlevet, de eller i alt fald nogle af deres børn.

Marta var en meget praktisk og kontant person. Hun elskede udfordringer. Engang, mens datteren Asta var spæd, var Mathias bortrejst et par dage, men inden havde han givet Marta 20 kr. til en ny hat. Hun var glad for hatte, og hun kunne bære dem! Det var i 1921 eller 1922, og det var en meget stor begivenhed, at der var flyveopvisning i Kolding, så Marta og barnepigen tog barnevognen med ud til det sted, hvorfra opvisningen skulle foregå. Bagefter kunne borgere få en flyvetur over byen for netop 20 kr. "Så pyt med hatten!" sagde Marta og overlod barn og vogn til pigen. Og så fik hun set Kolding fra oven.

Hun opsøgte og besøgte patienter på sygehuset, som ikke havde pårørende i nærheden. Men et ønske om at aflægge besøg hos en fange i fængslet nåede hun vist ikke at få opfyldt.

DATTEREN ASTA

Mathias og Marta fik kun ét barn, Asta Kure Christensen, født i Kolding 1921. Hun var meget knyttet til sin far og følte sig bedre tilpas på det lille kontor hos ham end i køkkenet hos sin mor.

Efter studentereksamen i 1940 kom Asta på Borrehus Husholdningsskole, og derefter – til trods for krigen – i huset hos sin moster og onkel i Finland, hvor onkelen var ingeniør på en fabrik. Her traf hun sin tilkommende ægtemand, ingeniør Erik Andersson, som var ud af en søskendeflok på elleve. Brylluppet stod i Finland i 1943, og efterfølgende kom Asta og Erik til Danmark, og der blev holdt stor fest for dem på Saxildhus, hvor hele familien var samlet.

Det var strenge tider i Finland, og Marta sendte alle de pakker, hun fik lov til, med fødevarer og andre fornødenheder til datteren. Men pakkerne blev åbnet undervejs og kom sjældent hele frem. En gang var alt blevet åbnet og lagt ned igen uden omtanke, og resultatet var, at madvarerne smagte af sæbe. Andre gange manglede der noget. Marta fandt da på at sætte en seddel fast på pakkerne med påskriften: "Til den, som åbner pakken i torden: Indholdet er til min datter, men der er også en lille pakke til Dem, hvis De sørger for, at hun får sin. Med venlig hilsen ...". Og det virkede.

I 1946 fik Erik Andersson stilling som ingeniør ved firmaet IFØ i Bromölla i Skåne. Nu var der blevet kortere vej til Kolding, men længere til Eriks familie i Finland. Da Asta var gravid, fik hun sin kusine fra Christiansfeld i huset i nogle måneder. Det var mig, som netop var blevet student. Asta gav

Mathias Christensen med Asta. Foto ca. 1930.

altid udtryk for, at hun ville have en stor børneflokk, og det fik hun.

TIL SVERIGE PÅ DIESELLA

Da Mathias i 1953 blev 70, kunne der ikke blive tale om nogen stor familiefest. Marta var rejst over til Asta, som ventede sit fjerde barn, og så måtte mormor hjælpe til med pasning af Lene, Annike og Folke. Mathias satte sig på sin kære Diesella, og i løbet af en uge kørte han til Bromölla. Mon ikke han har overnattet hos familie og venner undervejs? Han nåede i hvert fald frem inden sin fødsels-

dag og kunne fejre denne med et nyt lille barnebarn, Rune, som blev født netop den 13. juni, på morfars fødselsdag.

Fem år senere, da Mathias blev behørigt fejret på sin 75-årsdag i Kolding, måtte Rune på fem år og Asta blive hjemme, idet hun ventede Gunilla, som blev født 29. juli i 1958 og skulle blive den sidste i børneflokk.

Børnebørnene fortæller om deres bedste forældre, som ofte besøgte familien i Bromölla, som regel på længere ophold. Mormor gik op i at tage sig af børnene og hjælpe til i huset, og børnene elskede hende. Morfar savnede sit klaver og sit skrivebord, og for ham var der ikke rigtig noget at hjælpe til med, for "han havde to tommelfingre på hver hånd, og den ene sad indvendig i hånden", som Rune beretter. På grund af sine gale streger var han ikke rigtig i kridtuset hos morfar, selv om de havde fælles fødselsdag, og det overrasker ham, da jeg kan fortælle, at Mathias over for os omtalte ikke bare Folke, men også ham, som "to gode drenge".

Pigerne fortæller, at morfar gik ud i naturen med en bog og tit var "forsvundet", når der skulle spises. Så måtte børnene ud at lede efter ham. Og de kunne finde ham, hvilende med hovedet mod en sten, gerne under en rosenbusk. Lene, den ældste, kan dog også berette, at morfar ofte læste højt for dem om musene i Rynkeby Præstegård. En sommer var hele familien på Bornholm, og der tog morfar i hvert fald de ældste med rundt til oplevelser. Men Mathias' hørrelse tog meget af, og det er nok en af grundene til, at de ældste af flokken husker gode oplevelser med ham, som de yngste ikke har haft.

For os børn i min generation var Mathias det elskeligste menneske, man kunne fore-

stille sig, og vi glædede os, hver gang han kom på besøg.

Mathias Christensen blev syg i efteråret 1969 og døde den 16. december. Min bror Gunnar og jeg besøgte ham i hjemmet på Skovløkkevej og fik endnu en gang sagt ham tak for hans store arbejde med slægtsbogen, som han havde givet os i eje, og trods hans svaghed kunne vi se, at det glædede ham.

Marta overlevede sin mand i godt 12 år. Datteren Asta døde blot tre år senere. Den nærmeste familie findes nu kun i Finland, men ved at Mathias' slægtsbog i slutningen af 2009 er blevet opdateret, er der opstået ny forbindelse, og det glæder vi os over på begge sider af Øresund.

EN FAMILIESAGA I NIKOLAJ KIRKE

AF TØNNES BEKKER-NIELSEN

På sydvæggen i Skt. Nikolaj Kirkes tværskib hænger tre latinske epitafier fra 1700-tallet til minde om tre generationer af familien Anchersen: Ancher (1644-1701), Mathias (1682-1741) og Johan Joachim Anchersen (1721-1785). Epitafiernes oprindelse og deres udsmykning er grundigt behandlet i *Koldingbogen* 1985, i bogen *Skt. Nikolaj Kirke i Kolding* fra 1987, og senest i *Danmarks Kirker*, hvorfor detaljerne i beskrivelsen ikke skal gentages her.

I stedet vil vi se nærmere på indskrifterne og den familiehistorie, de tilsammen har at fortælle. Det er i sig selv bemærkelsesværdigt, at de tre indskrifter alle er affattet på latin. Engang havde latin været det enerådende sprog til gravmæler, men både i hertugdømmerne og kongeriget blev det lige så stille fortrængt af folkesprogene, og allerede i 1600-tallet var dansk – som det kan ses af andre gravsten i Skt. Nikolaj Kirke – det almindeligt brugte sprog til indskrifter.

DET BEGYNDTE I KOLDING

Anchersen-slægten havde lange rødder på Kolding-egnen. Ancher Anchersens farfar var sognepræst i Egtved og hans morfar slotsforvalter på Koldinghus. Hans far, Ancher Sørensen (1608-1682), var sognepræst i Kolding og provst over Brusk Herred. I 1661, året

efter enevældens indførelse i Danmark, blev Ancher Anchersen student og studerede først ved Københavns Universitet og derefter i Tyskland. Efter sin hjemkomst udnævntes han til rektor for den lærde skole i Kolding. ”Lærde skoler” fandtes dengang i de fleste købstæder. Deres opgave var at forberede eleverne til universitetet, svarende til nutidens gymnasier.

Ved faderens død i 1682 overtog Ancher Anchersen den ledige stilling som sognepræst ved Skt. Nikolaj Kirke. Han var tydeligvis en anset mand på egnen, for da hans første hustru var død i 1685, gjorde han et særdeles godt parti ved at gifte sig med enken Anna Obling, som efter sin første mand, Jens Jørgensen, Jelling, havde arvet Låge Hovedgård mellem Vejle og Tørring.

Kongen, Christian 5., opholdt sig jævnligt på Koldinghus, og under et af sine besøg i Kolding hørte han sognepræsten prædike. Anchersen må have gjort et godt indtryk på kongen, for da den unge kronprins Frederik (den senere Frederik 4.) i 1692 drog ud på en dannelsesrejse gennem Europa, blev Anchersen sendt med som hofprædikant for den unge og noget ustyrlige tronfølger.

Kort efter kronprinsens hjemkomst i foråret 1693 blev embedet som biskop over Ribe Stift ledigt. Kongen, der må have været godt tilfreds med Anchersens indsats som prinsens

rejsefælle, udnævnte ham til biskop i Ribe, hvor bispestolen kort forinden var blevet ledig ved biskop Christen Lodbergs død.

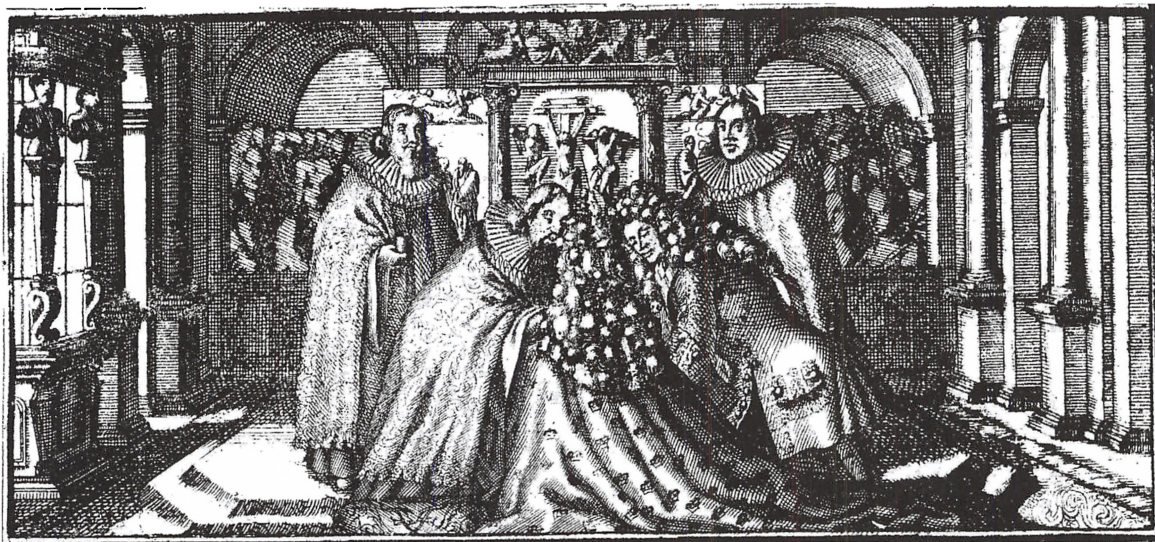
Højdepunktet i Anchersens forhold til kongehuset blev nået i 1700, da hans tidligere rejsefælle blev salvet på Frederiksborg som kong Frederik 4. Anchersen var en af de tre gejstlige, der foretog den højtidelige handling. Ceremoniellet foreskrev, at Sjællands biskop var førsteordinator og forestod den egentlige salving bistået af en biskop fra Norge og én fra Jylland. Sjællands biskop var på dette tidspunkt Henrik Bornemann, som senere udgav en bog om salvingen illustreret med kobberstik.

Året efter døde Ancher Anchersen, men nåede dog lige at opleve sin søn Mathias blive rektor for den lærde skole i Fredericia.

EN LOVENDE UNG MAND

Mathias Anchersen var født 1682 og dimitteredes 1698 fra den lærde skole (Katedralskolen) i Ribe. Derefter drog han til København for at studere "østerlandske sprog". Mathias Anchersen var uden tvivl en sproglig begavelse. Juristen Bolle Luxdorph, hvis skrifter er en vigtig kilde til 1700-tallets historie i stort og småt, fremhæver Mathias Anchersen som en fremragende latinsk stilist – men nævner også, at han var berygtet for sit hidsige temperament.

Biskopperne havde tilsynet med skolevæsenet i deres stift, både grundskolerne og de lærde skoler. Rektorerne blev udnævnt af kongen, men det har næppe skadet unge Anchersens muligheder, at hans far var stiftets

Salvingen af Frederik 4. på Frederiksborg i 1700, fra side 92 i Henrik Bornemanns bog *Den Hellige og meget Højtidelige Kongl. Salvings Act.* Kongen ses knælende og fra ryggen; stående tv. Ancher Anchersen. Gengivet efter Poul Eller, *Salvingerne på Frederiksborg.*

biskop og en god ven af hoffet. Det er trods alt ikke enhver, der bliver gymnasieinspektør i en alder af 19 år.

I sit nye job fik Mathias Anchersen lejlighed til at udvikle sin interesse for østerlandske sprog. Som en af de få byer i den danske konges lande, hvor jøder kunne slå sig ned, havde Fredericia en jødisk menighed med egen synagoge. Gennem samtaler med rabbinerne og studier i deres bibliotek samlede Mathias Anchersen materiale til sin disputats om hebraisk rabbinisk terminologi, som han forsvarede i 1704.

Nu var Mathias Anchersen dr.theol., og snart efter blev han, der stadig ikke var fyldt 25, *professor designatus* ved Københavns Universitet, dvs. at han fik lovning på ansættelse i det næste ledige professorat inden for hans område. Han fik ydermere tildelt et kongeligt rejsestipendium, som gav ham mulighed for at studere i Holland, Tyskland og England. Nogle år efter sin hjemkomst blev han viet til Theodora Bygball, datter af en velstående norsk familie, men hun døde efter mindre end tre måneders ægteskab. Året efter, 1712, giftede han sig igen, denne gang med Maria Elisabeth Meichen, hvis far havde været knyttet til hoffet som konfessionarius for prins Jørgen. Sammen fik de ikke mindre end tretten børn.

Indtil nu havde Mathias' karriere været hurtig og lovende, men efter 1710 virker det som den går i stå. Efter disputatsen udkom yderligere en bog fra hans hånd (en tekststudie af et arabisk digt, *Poema Tograi* (1707), men derudover kun nogle mindre artikler. Blandt Det kongelige Biblioteks samlinger findes et enkelt manuskript af Mathias Anchersen, en afskrift af en tekst i et engelsk

bibliotek. Mens han ventede på det ledige professorat, underviste Mathias Anchersen et årti lang i matematik og løste sideløbende forskellige administrative opgaver ved universitet. I 1720 blev han sognepræst i Tårnby, 1726 avancerede han til Trinitatis Kirke i hjertet af København. Var Anchersen forblevet i Tårnby, havde vi måske kendt flere manuskripter fra hans hånd. Nu gik hele hans indbo op i luer ved Københavns Brand 1728.

GRAVSKRIFTEN OVER ANCHER ANCHERSEN

Muligvis gav branden Mathias lejlighed til overvejelser om det jordiske livs forgængelighed. I hvert fald erhvervede han og to søskende året efter et indmuret gravkammer i Skt. Nikolaj Kirke "til evindelig eje og brug" for 33½ rigsdaler – en anelig pris i datidens mønt. For det samme beløb kunne man have købt fire heste. Gravkammeret fandtes på korets nordside, og i det nordre sideskib blev der opsat et fornemt epitafium med et miniatureportræt af Ancher Anchersen og en sort indskrifttavle i barok indfatning. Epitafiet blev ved kirkens restaurering i 1970'erne flyttet til sin nuværende plads på kirkens sydside.

Den lange indskrift lyder, på latin og i oversættelse:

*D(omino) o(ptimo) m(aximo) s(anctissimo).
Hic situs est Ansgarius Anchersen, Dominus de
Laage, S(acro)s(anctæ) theol(ogiæ) D(octor) et
Episcopus Ripensis, Qui Incomparabili morium,
Ingenii Eruditionis Eloquii, gloria domo forisque
clarissimus, Scholæ Cold(ingensi) Annos XVI
præfuit Rector, Eccles(ia) Cold(ingense) IX
ann(is) docuit Pastor Prim(us) Præpos(itus).
Interea Regi Friderico IV Europam in iuven-*

Epitafiet over Ancher Ancheresen. Foto: Arnold Mikkelsen, Nationalmuseet.

tute lustranti, Confessionarius ac Concion(em) aul(am) adstitutus, redux Diocesis Ripens(em) ann(is) VIII præsedit Episcopo. Regiæ Friderici IV Unctioni in Arce Fridericibur(go) die XV Apr(ilis) MDCC adstitit Ordinator Tertius. In matrim(onium) duxit primo Mariam Petræam

Ex qua IV Filios et IV Filias suscepit; Secundo Annam Obling, Dominam de Laage. Ann(o) MDCCI mens(e) Jun(io) Ripis pie obiit Annos LVII natus. Memoriam Immortalis Præsulis acerbè recolunt Non modo Templà Scholæ et Ptochotrophia Dioecesis(is) Rip(ensis) Quorum commodo invigilaverat inconnivus, Verum, Orbis Litteratus, cuius decori excubuerat Pietatis, Integritatis Virtutumque omnium Exemplum inimitabile. Monumentum hoc superstites nunc Liberi Parenti Desideratissimo Mathias, Dorothea et Anna Margareta Anchersen Posuerunt inconsolabiles.

”Til Herren den bedste, største og allerhel- ligste. Her ligger Ancher Ancheresen, herre til Laage, doktor i den helligste teologi og biskop af Ribe, som var berømt hjemme og ude for sin uforlignelige vandél, sin lærde dan- nelse og veltalenhed; han forestod i 16 år skolen i Kolding som rektor, prædikede i 9 år ved kirken i Kolding som provst. Derefter blev han, da Frederik 4. i ungdommen berej- ste Europa, sendt med denne som konfessio- narius og hofprædikant. Efter sin tilbageven- den forestod han i 8 år Ribe Stift som biskop. Han deltog som tredje ordinator ved kong Frederik 4.s salvning på Frederiksborg slot den 15. april 1700. Han tog i ægteskabet først Maren Pedersdatter, ved hvem han fik fire sønner og fire døtre, derefter Anna Obling, frue af Laage. I juni måned i året 1701 døde han i Ribe, 57 år gammel. Ikke kun kirker, skoler og fattiggårde i Ribe Stift, over hvis tarv han vågede uden ophør, holder med smerte mindet om den udødelige førstemand i live, men også den lærde verden, over hvis hæder han vogtede som et uforligneligt ek- sempel på fromhed, ærlighed og alle dyder. Dette minde satte hans nu overlevende, utrø-

stelige børn Mathias, Dorte og Anne Margrete Anchersen over deres dybt savnede op-hav”.

Der er ingen tvivl om, at indskriftens forfatter må være den sproglærde Mathias Anchersen. Teksten vidner om en god sans for ordenes betydning og for deres tvetydigheder: *dominus* kan således betyde både ”ejer” og ”herre”, og *dominus de Laage* kan altså læses enten som ”ejer af Låge” (hvad Ancher Anchersen, takket være sit ægteskab med Anna Obling var) og som det mere aristokratiske ”herre til Låge”.

Det højtidelige udtryk ”doktor i den helligste teologi” røber heller ikke, at Ancher havde fået sin doktorgrad ”ved kongelig anordning”, dvs. uden at have forsvaret nogen disputats. I store dele af Europa havde fyrsterne retten til at udnævne magistre og doktorer ved en anordning, på latin *bullā* – deraf betegnelserne *magister bullatus* hhv. *doctor bullatus*. De nød langtfra samme anseelse som de ordinære magistre og doktorer, og på tysk havde begrebet ”Bullendoktor” en decideret nedsettende klang. I den tidlige enevældes Danmark benyttede kongen lejlighedsvis denne ret til at tildele doktorgrader – for eksempel var Anchersens forgænger i bispestolen, Christen Lodberg, også en *doctor bullatus*, hvis karrierevej i øvrigt lignede Ancher Anchersens: sognepræst, huslærer for Christian 5.s yngre broder prins Jørgen, biskop i Ribe, dr.theol. ved kongelig anordning. Efter 1736 blev der ikke længere udnævnt *doctores bullati*.

Indskriftens ordrige stil med snørklede sætningskonstruktioner er typisk for barokken. Heri og med brugen af sjældne gloser som det græske låneord *ptochotrophium* ”fattiggård” demonstrerer Mathias Anchersen sit

Detalje af epitafium over Ancher Anchersen.
Foto: Arnold Mikkelsen, Nationalmuseet.

overlegne kendskab til latin. Latiniseringen af faderens fornavn Ancher til *Ansgarius* genfinder vi i øvrigt i titlen på Mathias' disputats, hvor forfatteren præsenterer sig som *Mathias Ansgarii filius*, ”Mathias søn af Ansgar”.

EN TRØSTPRÆMIE

Mathias Anchersen tilbragte henved 25 år i venten på et professorat. Endelig, i 1731, blev der et teologisk professorat ledigt ved Københavns Universitet, men nu var Frederik 4. død, og sønnen Christian 6. følte sig ikke bundet af faderens løfter. I et brev til universitetet forklarer kongens nære medarbejder, den nyudnævnte overkammerherre Carl Adolf Plessen, at majestæten har tre gode grunde til at forbigå Anchersen: at denne ikke kan forvente et professorat, at han allerede har rigeligt at lave som præst ved Trini-

tatis Kirke – og at han i øvrigt er ”en døgenigt, som hverken fortjener en sognekirke eller et professorat”. Alligevel udnævntes ”døgenigten” Mathias Anchersen til biskop i Ribe senere samme år. Er nogen ved hoffet gået i forbøn for Mathias Anchersen, har kongen senere fortrudt sin hårde dom – eller vil majestæten blot have den hidsige teolog så langt væk fra hovedstaden som muligt?

Mathias Anchersens tid som biskop i Ribe blev ikke lykkelig. Hans temperament skaffede ham mange uvenner, og han havde flere sammenstød med den lærde skoles rektor, Christian Falster. Rektoren var otte år yngre end biskoppen, men en anset videnskabsmand som havde udgivet adskillige bøger og to gange takket nej til en lærestol ved universitetet. Det har naturligvis bidraget til Falsters selvbevidsthed og kan også have næret en vis misundelse hos biskoppen, der selv så længe havde ventet forgæves på et professorat.

Den første alvorlige konflikt, vi kender til, brød ud i 1733. Den lærde skoles subrektor havde forladt sin stilling, og Falster ansatte straks en ny uden at konsultere biskoppen. Anchersen klagede til kongen over, at afløseren hverken besad de nødvendige kvalifikationer eller var forhåndsgodkendt af biskoppen, under hvis tilsyn skolen hørte. Anchersen fik medhold i begge punkter, mens Falster fik en skarp kongelig reprimande, der næppe har gavnet samarbejdsforholdet.

I 1738 var den gal igen. Fra gammel tid havde der været tolv fripladser ved den lærde skole. Disse tolv elever fik gratis kost mod på skift at deltage i gudstjenesten fire ad gangen. Nu strammede biskoppen reglementet og forlangte, at alle fripladseleverne var til stede

ved gudstjenesterne – var en af dem fraværende, blev der trukket i hans kostpenge. Forslaget var helt i tråd med den pietistiske strømning, der dominerede ved hoffet, men alligevel forsøgte Falster sig med en klage til kongen. Både hans brev og Anchersens svar er bevaret.

Falster henviser til Christian 3.s fundats for skolen, og at det siden 1554 havde været tilladt de tolv disciple at dele gudstjenesterne mellem sig. Biskoppens krav er urimeligt, som Falster noget arrogant skriver ”... efterdi aldrig nogen Tøddel i høystbemeldte Fundatz paalegger Dennem dend Byrde”.

Anchersens replik lægger klart og kontant ud: ”Rektoren er sat under det biskoppelige Embedes Gouvernement, han har aflagt Ed paa at lyde Biskoppen ... Det kan ikke nytte, at Falster beraaber sig paa Fundatsen, Tiderne have forandret sig, nu gjelder Christian den Femtes danske Lov”. Dermed var det væsentlige sagt, men alligevel kaster Anchersen sig ud i et langt karaktermord på rektoren garneret med citater fra Falsters latinske værker. Læseren sidder tilbage med indtrykket af en mand, der har vanskeligt ved at sætte sin autoritet igennem og let ved at fortabe sig i detaljer. Det virker ikke helt overraskende, at biskoppen også havde svært ved at styre økonomien. Med hjælp fra en stiftsprovst – fra 1737 salmedigteren H.A. Brorson – kom der en vis orden på embedets finanser, men ikke på biskoppens egne, og ved sin død i 1741 efterlod han sig en stor gæld.

I det store perspektiv er Mathias Anchersen en trist skæbne, hvis bedste år var de tidligste. Den lange ventetid i forventning om et professorat har givetvis tæret, og det bispembede, han fik i stedet, men ikke havde øn-

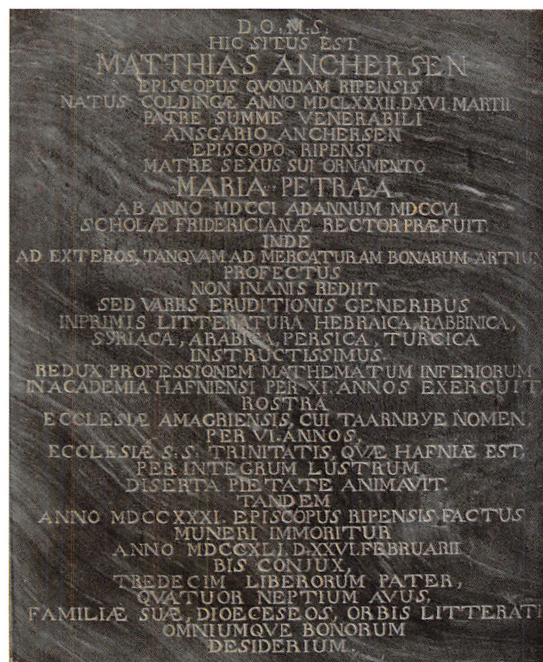

Teksten på marmortavlen lyder:

D(omino) o(ptimo) m(aximo) s(anctissimo).

Hic situs est Matthias Ancher sen, episcopus quondam Ripensis, natus Coldingæ anno MD-CLXXXII d(ie) XVI Martii patre summe venerabili Ansgario Anchersen, episcopo Ripensi, matre sexus sui ornamento Maria Petræa, ab anno MDCCI ad annum MDCCVI scholæ Fridericianæ rector præfuit; inde ad externos, tanquam ad mercaturam bonarum artium profectus. Non inanis rediit, sed variis eruditionis generibus: imprimis litteratura Hebraica, Rabbunica, Syriaca, Arabica, Persica, Turcica instructissimus. Redux professionem mathematicum inferiorum in Academia Hafniensi per XI annos exercuit, rostra ecclesiæ Amagriensis, cui Taarnbye nomen, per VI annos; ecclesiæ s(acro)s(anctæ) Trinitatis, quæ Hafniæ est, per integrum lustrum diserta pietate animavit. Tandem anno MDCCXXXI episcopus Ripensis factus. Muneri immoritur anno MDCCXLI d(ie) XXVI Februarii. Bis coniux, tredecim liberorum pater, quatuor nepotum avus, familiæ suæ, dioeceseos, orbis litterati omniumque bonorum desiderium.

”Til Herren den bedste, største og allerhel- ligste. Her ligger Mathias Anchersen, tidlige biskop i Ribe, født i Kolding den 16. marts 1682 af den højærværdige fader Ancher Anchersen, biskop i Ribe, og af moderen, et prydd for sit køn, Maren Pedersdatter; fra året 1701 til 1706 forestod han skolen i Fredericia som rektor; derefter drog han til udlandet for at erhverve kundskaber. Han vendte ikke tomhændet tilbage, men med lærdom af flere slags: først og fremmest meget bevandret i de hebraiske, rabbinske, syriske, arabiske, persiske og tyrkiske sprog. Efter hjemkomsten virkede han gennem 11 år som lærer i den lavere matematik ved Køben-

Teksttavlen på Mathias Anchersens epitafium.
Foto: Anders M. Aaboer, 2010.

havns Universitet, og ved sin udbredte fromhed bragte han liv til prædikestolen i den kirke på Amager, som kaldes Tårnby, gennem seks år, og derefter gennem en femårsperiode i den hellige Treenigheds kirke, som er i København. Til sidst blev han i året 1731 biskop i Ribe. Han dør i embede den 26. februar 1741. To gange ægtefælle, fader til tretten børn, bedstefar til fire børnebørn, alt hvad hans familie, stiftet og den lærde verden kunne ønske sig”.

Ligesom ved epitafiet over Ancher Anchersen antyder enkelte elementer diskret, at familien hæver sig over den gemene hob. Egentlig var navnet Anchersen et patronymikon, og Johan Joachim kunne altså med

lige så god ret have kaldt sig *Madsen* efter sin far, men førte i stedet faderens efternavn som et slægtsnavn. At Anchersen er andet og mere end et banalt -sen navn understreges af våbenskjoldet, der kroner Mathias' epitafium, to korslagte ankre som et ordspil på navnet *Ancher*.

Selv om tekstens disposition følger gravskriften over Ancher Anchersen, er det også her tydeligt hvorledes barokkens snørklede stil har måttet vige for en ny tids idealer om klarhed og enkelhed. I skolen var Cicero det stilistiske forbillede og målestokken for "god latin". Et udtryk som *tanquam ad mercaturam bonarum artium profectus* er et direkte lån fra tredje bog af Ciceros *De officiis*, "Om pligterne", hvor Cicero i en lidt nedladende tone skriver til sin søn, der er rejst til Athen. I en dansk oversættelse fra 1776 lyder det "ligesom til et Sted, hvor der drives Handel med alle gode og nyttige Videnskaber". Ordet "handel" havde i oldtidens Rom en nedsættende klang, det ikke besad i 1700-tallets florissante København.

Den lange liste over Mathias Anchersens alsidige kundskaber i *litteratura Hebraica, Rabbinica, Syriaca, Arabica, Persica, Turcica*, virker stærkt ved sin monotone, repetitive rytme. At den lærde mand også kunne latin og græsk nævnes naturligvis ikke, det var en selvfølge. *Hebraica* og *Rabbinica* optræder hver for sig. Mente indskriftens forfatter, at der var tale om to forskellige sprog, eller ønskede han blot endnu et led til sin lange opremsning?

Syntaksen er mere klassisk, mindre indviklet end i indskriften over Ancher Anchersen, men forfatteren lægger stadig en vis distance til sin læser for eksempel ved at bruge *lustrum*,

romernes betegnelse for en censors femårige embedsperiode, hvor han slet og ret kunne have skrevet "fem år". I sidste sætning har han markeret, at han også behersker græsk, ved at bruge den græske genitivform *dioeceseos* "stiftets" frem for den mere almindelige latinske *dioecesis*.

Man noterer sig i øvrigt, at epitafiets indskrift nævner navnet på Mathias Anchersens moder, men ikke på nogen af hans to hustruer, hvoraf den sidste var Johan Joachims moder. Det er ligeledes påfaldende, at Maren Pedersdatters navn er fremhævet med ekstra store bogstaver, samme størrelse som Mathias Anchersen selv, og større end hendes mand, Ancher Anchersen. I det register, Johannes Wiedewelt førte over de gravmæler, han levede, finder man en gengivelse af indskriften – men her er alene Mathias Anchersen fremhævet, mens *Maria Petræa* står i samme skriftstørrelse som resten af den lange tekst. Et sted mellem Wiedewelts skitse og den endelige indskrift er der altså foretaget en ændring, om hvis motiver man kun kan gisne. Havde Johan Joachim et særlig nært forhold til sin farmor – og et køligere forhold til sin mor? Eller skyldes ændringen en ikke-latinkyndig stenhugger, som fejlagtigt troede at *Mathias Anchersen* og *Maria Petræa* var mand og kone, og derfor huggede deres navne i samme størrelse?

GRAVSKRIFTEN OVER JOHAN JOACHIM ANCHERSEN

Da retsopgøret med Struensee var afsluttet, giftede Peter Uldall sig og stiftede familie, men bevarede kontakten til Anchersen både i retssalen og udenfor. Anchersen stod fadder

til parrets første barn og det andet, født 1777, fik fornavnene Johan Joachim.

1781 rykkede Johan Joachim Anchersen en rangklasse op og fik titel af konferensråd. Året efter møder vi ham som dommer i sagen mod den lollandske drabsmand Jeppe (Jens) Mogensen Bringstrup. Anklageren var Peter Uldall, som i 1783 avancerede til generalfiskal, dvs. statsadvokat. I november 1785 døde Johan Joachim Anchersen kort efter sin 64 års fødselsdag, og året efter blev hans epitafium, ligeledes udført af Johannes Wiedewelt, opsat i Skt. Nikolaj Kirke. Teksten lyder:

Hic situs est I(ohannes) Ioachimus Anchersen, Mathiæ filius, Ansgarii nepos, s(uæ) r(egia) m(aiestatis) a consiliis conferentiarum et assessor summi regnorum tribunalis, natus d(ie) III Nov(embris) MDCCXXI, denatus d(ie) XXI Nov(embris) MDCCCLXXXV. Spes confisa Deo nunquam confusa recedit.

”Her hviler Johan Joachim Anchersen, søn af Mathias, sønnesøn af Ancher, hans kongelige majestæts konferensråd og dommer ved rigernes højesteret, født den 3. november 1721, bortgået den 21. november 1785. Et håb der bekender sig til Gud, vender aldrig beskæmmet tilbage”.

Skønt kun femten år adskiller Johan Joachims epitafium fra indskriften over Mathias, er den stilistiske forskel mellem de to tekster slående, og de stammer næppe fra samme hånd. Som en mulig forfatter til gravskriften over Johan Joachim Anchersen er det nærliggende at tænke enten på Peter Uldall, hans yngre ven og protégé, hvis gravmæle på Assistens Kirkegård i øvrigt også er udformet af Wiedewelt, eller på C.F. Rottbøll som på boets vegne godkendte udkastet til hans grav-

Epitafiet over Johan Joachim Anchersen. Foto: Anders M. Aaboer, 2010.

mæle. Rottbøll var kendt som en dygtig latinist og havde studeret den ældre Cato, der ligeledes var kendt for sin tørre og ordknappe stil.

Hvor teksten på Mathias' epitafium er et stykke habil, men traditionel latinsk prosa efter ciceronisk model, lægger indskriften på

Johan Joachims epitafium sig efter den korte, ordknappe stil, der er karakteristisk for antikke romerske indskrifter. Det videnskabelige studium af de antikke indskrifter gjorde store fremskridt i 1700-tallet anført af det franske *Académie des inscriptions et des belles-lettres*. Man lærte i århundredets løb at beundre indskrifternes kortfattede og klare ”lapidariske” stil. Selve ordet *lapidarisk* som stilbetegnelse vinder indpas i det danske sprog omkring 1700-tallets midte.

Indskriftens sidste sætning er et motto inspireret af Bibelens Salme 52. Det virker sprogligt stærkt ved sin metriske rytme og modstillingen *confisa-confusa* og findes som bygningsindskrift på adskillige huse fra 1600- og 1700-tallets Mellemeuropa. I den aktuelle sammenhæng fungerer det samtidig som et ordspil på Johan Joachims efternavn og de to ankre i hans ”slægtsvåben”: ankeret er det kristne symbol på håbet, *spes*.

I dag fremstår det ovale tekstfelt i Johan Joachims epitafium noget blegt. Af Wiedewelts skitse (nu i Danmarks Kunsthbibliotek) og egne notater fremgår, at teksten oprindelig har været forgyldt: ”mit vergoldeten Buchstaben”.

EFTERSKRIFT

De tre generationer af familien Anchersen – Ancher, Mathias og Joachim – er hver for sig og tilsammen typiske for 1700-tallets Danmark. Alle tre karrierer bragte dem i kontakt med det enevældige kongehus: Ancher blev kronprinsens rejsefælle, Mathias faldt i unåde hos kongen, Johan Joachim sad til doms ved kongeparrets skilsmisse. Alle tre søgte en karriere i den enevældige stats tjeneste: den før-

ste i kirken, den anden ved universitetet, den tredje i retsvæsenet.

Alle tre valgte uddannelse som vejen til en høj stilling, det naturlige valg i enevældens Danmark, hvor den gamle godsejeradel efterhånden fortrængtes af en ny ”kjoleadel”, hvis position hvilede på dens uddannelse og dens rolle i kongens administration. Gravskriften over Ancher Anchersen understreger, at han i sit andet ægteskab tilhørte klassen af store jordejere. Hans søns og sønnesøns epitafier bærer de korslagte ankre, der understreger, at *Anchersen* nu er et slægtsnavn.

De tre generationer sluttede deres karriere i andre byer, men deres jordiske rester endte alligevel i Kolding. Alle tre fik en gravskrift på latin, det lærde sprog som tydeligt markerede den sociale afstand til mindre belæste koldingensere, der for længst var gået over til at minde *deres* døde på et sprog, enhver kunne forstå.

KILDER

- Anchersen, Mathias: Qasidat al-burdah. Utrykt manuskript. Det kongelige Bibliotek, Cod. Arab. 296.
- Bech, Svend Cedergreen: *Brev fra Dorothea. Af Charlotta Dorothea Biehls historiske breve*. Kbh. 1975.
- Bornemann, Henrik: *Den Hellige og meget Højtidelige Kongl. Salvings Act og Festivitet, Som den 15. April Anno 1700 paa Friderichsborgs Slot og udi Friderichsborgs Slots-Kirke Med Begge Deris Kongl. Majestæter [...] Andægteligen og Højtideligen blev Celebreret*, Kbh. 1703.
- Bruun, C.: *Falsteriana, indeholdende Nye Bidrag til Christian Falsters Historie og Udvalg af hans danske Brevvexling*. Kbh. 1869.
- Danmarks Kirker*, bind XVII:2, hæfte 7-9. Kirkerne i Kolding: Skt. Nikolaj Kirke. Kbh. 2009.
- Daugaard, J.B.: Bidrag til en Karakteristik af Psalmedigteren, Biskop Hans Adolph Brorson, som Embedsmand. *Theologisk Tidsskrift* 2, 1838, 119-48.
- Eller, Poul: *Salvingerne på Frederiksborg*. Hillerød 1976.
- Inkvissionskommissionen af 20. januar 1772*, udgivet ved Holger Hansen, bind 1. Kbh. 1927.

De tre epitafier, som de hænger i dag i på sydvæggen i tværskibet i Skt. Nikolaj Kirke. Foto: Anders M. Aaboer, 2010.

Jørgensen, Tove, Vivi Jensen og Poul Dedenroth-Schou: *Skt. Nikolaj Kirke Kolding*, Kolding 1987, 201-203.

Kryger, Karin: *Allegori og borgerdyd: Studier i det nyklassicistiske gravmæle i Danmark 1760-1820*. Kbh. 1985.

Liebing, Christian: *Rektorers lange række, Koldingbogen 2004*, 47-62.

Luxdorphiana, eller Bidrag til den danske Literairhistorie, uddragne af Bolle Willum Luxdorps efterladte Samlinger ved Rasmus Nyerup, Kbh. 1791.

Luxdorps Dagbøger indeholdende Bidrag til det 18. Aarhundredes Stats-, Kultur- og Personalhistorie, i Uddrag udgivne ved Eiler Nystrøm, 1-2, Kbh. 1915-1930.

Matzen, Henning: *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479-1879*. Kbh.: Schultz.

Molbech, C.: *Danske, hidtil utrykte Breve, af og til historisk bekendte Personer i det 18de Aarhundrede, Historisk Tidsskrift 1. rk. 4, 1843, 273-368.*

Moseholm, Knud og Aksel Nellemann: *Tre Epitafier i Sct. Nicolai kirke, Koldingbogen 1985, 20-24.*

Møller, Johannes: *Cimbria literata: sive scriptorum ducatus utriusque Slesvicensis et Holsatici*, bind 1. Kbh. 1744.

Nielsen, Marjatta og Annette Rathje: *Johannes Wiedewelt: A Danish Artist in Search of the Past, Shaping the Future (Acta Hyperborea, 11)*. Kbh. 2010

Næsbye Christensen, Merete: *Det jødiske Fredericia 1675-1902 – et fristed i Danmark*. Fredericia 2002.

Ringsing, Chr.: *Smedemordet i Nagelsti, Lolland-Falsters Historiske Samfunds Årbog 13, 1925, 109-114.*

Tobiassen, P. og Sigvard Skov: *Kolding Sct. Nicolai Kirke gennem 700 Aar*, Kolding 1950.

Uldall, Peter, *Efterladte Optegnelser af Generalfiskal P. Uldall, Dronning Caroline Mathildes Defensor (Memoirer og Breve, 21)*, Kbh. 1914, genoptrykt 1969.

Wiedewelt, Johannes; *Dagbogsoptegnelser. Utrykt, Det kongelige Bibliotek, NKS 1396n.*

BARN I KLEBÆK I 1940ERNE

AF THOMAS HANSEN

Jeg er født i 1934 og vokset op på en gård i Klebæk mellem Vamdrup og Lunderskov. Jeg har tre ældre søstre, så legekammerater manglede vi aldrig, og der var næsten ikke en dag, uden der var kom nogle nabobørn for at lege. På en gård er der jo altid liv, vi havde heste, køer, grise, høns, gæs, ænder, hund og mange katte og især mange kattekillinger.

Jeg begyndte min skolegang 1. april 1942 på Skanderup Kommuneskole. 1. klasse gik i skole fra kl. 13.00 til 15.30. Vi var 8 drenge og 1 pige i klassen. Vores lærerinde, frøken Anna Pedersen, havde øjne i nakken. Hun kunne se de kunster, vi lavede, når hun vendte ryggen til, sagde hun, men sandheden var, at tavlen, hun altid pudsede på, var sortlakeret, og den virkede som et spejl. I 2. og 3. klasse gik vi i skole fra kl. 8.00-12.00, også ved lærerinden. Hun var slem til at gøre forskel på gårdmandsbørn og husmandsbørn. Hvis vi havde gjort noget galt, blev vi straffet ved at skulle lægge fingrene op på skolebordet, og så slog hun henover dem med en lineal. Engang jeg stod for tur, trak jeg fingrene væk, lige da hun slog. Uha, hvor blev hun gal!

Fra 4.-7. klasse havde vi en lærer, der hed Niels A. Frederiksen. Han underviste alle 4 klasser på en gang, så vi var 28 elever i alt. Han var meget dygtig, men hidsig, så vi fik de øretæver, vi havde fortjent. Vi fik lært reg-

ning og dansk fra bunden, og bagefter må man respektere hans evner til at lære fra sig.

På en stor gård "Wissingsminde" lige bag ved skolen arbejdede mange gifte familier med mange børn. Til 1. maj og til 1. november var det skiftedag, og da kunne der sommetider komme 3-4 nye elever i klassen. Det var ikke let for læreren, mange af dem havde måske skiftet skole 3-4 gange, det blev de jo ikke ligefrem klogere af, men her viste han en enestående tålmodighed. Når vi andre var sat i gang, sad han og terpede med dem. Danmarkshistorie og bibelhistorie kunne han fortælle så levende, at man senere ikke har glemte det.

Da min skoletid foregik under den 2. verdenskrig, havde de tyske tropper beslaglagt noget af skolen, blandt andet var gymnastiksalen lavet om til sovesal, og der blev sat trærammer op og fyldt op med halm. I cykelskuret stod en "Gullashkanon", et kæmpekomfur på hjul. Vi skulle gerne hen og se hvad menuen var, det var mest suppe, men det duftede godt.

Der var en polsk krigsfange, der havde til opgave at lappe soldaternes cykler. Han talte vi meget med, han kunne lidt dansk. En dag klagede han over, at han ikke kunne følge med og ville ikke lave noget, før han fik en medhjælper. Da kom en officer, holdt en pistol for panden på polakken og beordrede

Skanderup Skole i 1947. Jeg står som nr. 3 fra højre på sidste række. Lærer Niels Andreas Frederiksen står til venstre, lærerinde Anna Pedersen til højre.

ham i gang. Det gjorde han så. Vi drenge, der overværede optrinet, var meget rystede, og vil nok aldrig glemme det, vi så. Det var ellers mest ældre soldater, og de var glade for os børn og talte meget om deres børn derhjemme.

Da vi gik ved læreren, havde vi en times middagspause, og den blev brugt til at gå på opdagelse i området. Der var en bæk, hvor der var mange ørreder, som vi fangede med de bare næver, når de gemte sig i hulninger under bækkanten. Vi kunne se, der kom små bølger, hvor de gemte sig, så var det med at få

en hånd derind i en fart. En af mine kammerater, Børge Kjær, så nogle store bølger, jog hånden ind og gav et hyl, da han trak hånden ud, for en stor vandrotte havde bidt sig fast i fingeren. Han hoppede og skreg, så rodden slap, men det varede nogen tid, inden han prøvede igen.

Vi gik til skole det meste af tiden, det var ca. 3 km. Men vi var altid en 3-4 stykker, der fulgtes ad, vi følte aldrig, vejen var lang.

I vores fritid skulle vi hjælpe til derhjemme med roehakning, stakke hø, skokke korn, dvs. at sætte negene sammen efter selvbinde-

ren, hjælpe med at læsse roer og køre dem hjem i roekulen.

Vi havde store engarealer, og om sommeren var der mange, der lejede græsning til deres plage, det er ungheste 1-2 år gamle. Så morede vi drenge os med at ride dem til, mærkeligt det gik godt, men det var jo blød mosebund, når vi blev smidt af.

Der var en nabo, Nicolaj Hansen, kaldet "Laj", der gravede tørv i mosen. Han æltede dyndet, lagde det i en ramme med 20 rum, så blev de lagt til tørre på græsmarken. Når de så var tørre, blev de "ringlet", dvs. stablet. Vi startede med at lægge en ring ca. en halv meter i diameter, derpå en ring, lidt mindre ovenpå og til sidst havde vi et lille tårn. Når de så var tørre, blev de kørt hjem i tørveskuret og gav en god varme i komfur og kakkelovn. Det var et spændende arbejde at være med til. Desværre var der et stort svovlindhold i tørv, så alt messing- og kobbertøj blev ræverødt. Derfor blev den mest brugt på komfuret.

I efteråret tjente vi penge ved at samle kartofler op ved naboerne, det fik vi 2 kroner i timen for, og vi syntes, vi var rige, så havde vi noget at købe julegaver for.

Juleferien begyndte med juletræ i skolen. Mens læreren og de ældste piger pyntede juletræet, legede vi sørøverleg i gymnastiksalen. Alle redskaberne blev stillet rundt i salen, så hoppede vi fra det ene til det andet. Der var en fanger, og hvis vi rørte gulvet, druknede vi. Når juletræet var pyntet, og redskaberne var på plads, blev vi kaldt ind og sagde "Næ, hvor er det flot!". Vi sang et par julesalmer, læreren læste "Juleevangeliet", vi fik hver en godtepose og lærer Frederiksen's kone, Adela, kom ind med en skål med "kvæ-

Øverst unghestene, vi red til på engen, 1946. Nederst Hans W. Nielsen og mig på fisketur, 1947.

deflæsk", det var gele, kogt på æblekvæder, skåret i firkanter og rullet i grov melis, det var en himmerigsmundfuld. Så byttede vi lidt slik, blev ønsket god jul og skulle hilse hjemme.

Skrevet til mit barnebarn Kasper Haugaard i Vojens. Han havde fået som opgave i skolen at skaffe oplysninger om sin bedstefars barndom og skoletid.

Jordemoderhuset, hvor Jens og Kirstine boede.

I hjørnet af vores marker, ind til Vamdrup kommunegrænse lå et lille stråttækt hus, oprindeligt bygget som jordemoderbolig for Hjarup, Vamdrup og Skanderup sogne. Her boede Jens Murer og hans kone Kirstine, et ældre barnløst ægtepar. Hos dem havde vi børn, jeg og mine tre ældre søstre, en oase, hvor vi tit søgte hen for at blive forkælet lidt. Kirstine vidste ikke alt det gode, hun kunne gøre for os. Kom vi om vinteren og frøs vore tæer, havde hun altid varme kludesko liggende på kakkelovnen, som vi fik på. Placeret ved køkkenbordet fik vi varm hindbærsaftvand, det var himmelsk! Hun havde en harmonika, vi fik lov at prøve, blot ikke medens Jens sov middagssøvn, men det kunne jo sommetider ske alligevel. Så så Jens sur ud, når han kom ud af sovekammeret, men det klarede Kirstine ved at se op på ham, han halvandet hoved højere end hende: "Har du hovedpine lille Jens?" Så var skyerne væk igen.

Hun hjalp med aftenmalkningen i mit barndomshjem. Når hun skulle hjem, måtte hun altid trække cyklen de 200 meter ned til landevejen, for på sadlen sad der et barn, på ba-

gagebæreren et andet og på pedalerne stod et tredje. Hun gjorde alt for os. Når hun så kom hjem, skulle hun til at malke deres egne tre køer. Det kunne Jens ikke, for det var kvindearbejde. Hun havde alt i sin køkkenhave, masser af jordbær, som vi fik serveret med fløde, dejlige Skovfogedæbler og store blomster, vi kaldte dem "Kopatter". Hun strikkede strømper for folk, de kom selv med garnet, og hun fik så lidt for arbejdet – det har sikkert ikke været meget.

Da de blev gamle, kom de på "De gamles Hjem" i Lunderskov, "det er ligesom at blive soldat på sine gamle dage", sagde Jens. Engang vi besøgte dem på Hjemmet, min far og mor, to af mine søstre og jeg, inviterede Jens os på kaffe henne på Hotel Lunderskov. Det var en lørdag aften, der var bal i Boldklubben, og klokken blev mange, inden vi spadserede tilbage til De gamles Hjem. Vi tog vore cykler og kørte hjem med tak for en hyggelig aften. Jens fik ordre af Kirstine til at tage skoene af for ikke at larme for meget henne ad værelsesgangen, men tak skæbne! Døren var låst, så måtte de ringe på forstanderen. Han kom ned og så dem stå der – Jens med skoene i hånden – at de kunne finde på at gå sådan et ugudeligt sted hen, hvor de oven i købet dansede! Forstander Lauritsen var meget indremissionsk. Hvis der var nogen af beboerne, der lyttede til det på den tid meget populære program "Ældre Dansemusik", kunne han godt gå ind og slukke deres radio. Heldigvis har forholdene ændret sig.

Lokalhistorisk Arkiv i Lunderskov har i 2010 udgivet Thomas Hansens erindringer "Min barndomsvej Klebækvej, minder i ord og billeder fortalt af Thomas Hansen".

DONS – LANDSBYEN, DER BLEGNEDE

AF PAUL FREDERIKSEN

Efter min bedste overbevisning er landsbyen en messe og nogle sider værd – mange af os har jo vore rødder dér. Disse sider giver sig ikke ud for at være uddybende, men blot et forsøg på at samle nogle tanker om landsbyen i nutid og fremtid, og som eksempel har jeg brugt Dons, hvor jeg boede 1968 til 2001. Det er jo sådan indrettet, at vi lever forlæns, men forstår baglæns.

I året 1922 udgav Poul Lindholm, friskolelærer i Ågård, en bog om landsbyen Dons. Han skriver om den: ”Godt 8 km nord for Kolding, ved begge sider af den gamle Viborglandevej, ligger landsbyen Dons, der er den vestligste af Almind Sogns tre byer. Dons er en af det sydlige Jyllands smukkeste landsbyer”. Han skriver også om udflyttergårdene, der ligger spredt i det dejlige landsskab, men her vil jeg koncentrere mig om landsbyen Dons.

I 1985 kom der en omfartsvej uden om Dons. Det skyldtes den stigende trafik, som var generende og farlig for beboerne, men resultatet var mindre liv i byen – man kan også sige mere ro!

DE GAMLE GÅRDE

Når man kommer fra Bramdrupdam og kører ind i Dons ligger de tre store gamle gårde på højre side af vejen, i rækkefølge: Donsgård, Kristiansminde, Ravngård. Brugsen lå tidli-

gere mellem Kristiansminde og Ravngård. Da vi i 1968 flyttede til Dons, var alle 3 gårde i drift med grise, kreaturer og heste.

Der er blevet så stille i landsbyen, ikke et brøl fra en ko, ikke øf-øf fra grisene, ikke mange børn mere, ikke mange folk på vejen, næsten ingen gennemkørende trafik. Ikke engang en rutebil kører ind gennem landsbyen, passagerer må pænt spadsere over til omfartsvejen, hvis de vil til byen. Her er ingen landlugt mere.

Donsgård blev i 1841 købt af Peder Larsen (Skræppenborg). Han var en kendt mand, ikke blot i Dons, men i hele landet, som taler og prædikant og kendt for sin store gæstfrihed. Der blev holdt fester på Donsgård med flere hundrede deltagere. På et tidspunkt måtte han bygge et større stuehus. Men i vor Dons-tid var der på Donsgård grise og almindeligt jordbrug. I 1972 brændte den gamle svinestald mod gaden, men der blev hurtigt opført en ny tilbagetrukket på grunden. I dag er der ingen grise på gården. I stedet blev stalden og et større jordstykke udlejet til et firma, der fremstiller tømmer og spær til byggeriet. Her bliver vist ikke ”bondegård” mere.

Til gården hører en stor have og mod gaden rejstes i 1902 en mindesten for Peder Larsen Skræppenborg i hundredåret for hans fødsel. Der hænger desuden et billede af ham i Dons Forsamlingshus.

Donsgårds have støder direkte op til Kristiansmindes veltrimmede have, kun adskilt med lidt bevoksning. Her fra skellet er der fri udsigt til Kristiansmindes stuehus med veranda mod den store have. Stuehuset er fra 1899, men en del af gården har været brændt. Alligevel virker hele gårdkomplekset meget harmonisk – en rigtig firlænget gård med en brolagt gårdsplads.

I vor Dons-tid var her en stor kvægbesæt-

ning og en del heste, men nu er der heller ikke dyr på gården mere. Bygningerne er lejet ud til lagerrum, og en af fløjene er lavet om til lejligheder og værelser. Ejer er i dag Hans Axel Kristoffersen.

Efter Brugsen, som for øvrigt startede på den anden side af vejen i 1899 – kommer der en mindre mark, og så er vi ved den sidste af de 3 store bygårde, Ravngård.

Ravngård er en firlænget gård med brolagt

På dette foto ser vi landsbyen Dons i sin "velmagtstid". Det er gårdene Kristiansminde i forgrunden og Ravngård i baggrunden. Begge på højre side af vejen og på den venstre side af vejen småindustrier og privatboliger, 1955.

gårdsplads og et dejligt stort lindetræ. Her er et smukt gammelt stuehus, som på et tidspunkt delvis brændte, men ydermurene er de originale. Da vi kom til landsbyen, var der en snes kalve i en af staldene, men nu er de tomme for dyr. Lokalerne bliver udlejet til forskellige firmaer som lagerplads, men det giver jo ikke meget miljø. En overgang var her kollektiv, men det havde jo også sin tid. Senere plantede et familiemedlem noget af gårdens jord til med allétræer med henblik på udplantning i f.eks. parker, ved herregårde osv. Det gav da arbejde til et par mand i et par år.

Ravngård var en gammel slægtsgård, som fra 1940 ejedes af Ellen Kirstine Ladegaard Andersen, gift med Hans Peter Ladegaard Andersen. Der var stor aldersforskel på de to elskelige mennesker, der på den venligste måde bød os velkommen til Dons. De tog sig utroligt meget af vore 3 drenge, som lærte meget af at hjælpe lidt til på gården, som desværre allerede dengang, 1968-70, var under afvikling.

HP, som han kaldtes, var foregangsmand på mange områder. Han havde svært ved at sidde stille ret længe ad gangen, nyt skulle der til. Foruden almindeligt landbrug prøvede han med frugt- og bærplantager, og han byggede også et kartoffelhus, nærmest underjordisk af hensyn til frosten. Påskeliljeløg havde han også et par år – sikke buketter vi havde. Gården havde en parcel vesterude, kaldet "Vestel", den blev tilplantet og plejet i HP's senere år. Men det, han navnlig huskes for, er vel hans viden inden for sprøjtning af marker og afgrøder. Han var foregangsmand på det område. Materiellet, han havde, var vel pauvert, men hans viden på området var stort.

Ca. 100 m mod nord krydser vi vejen og

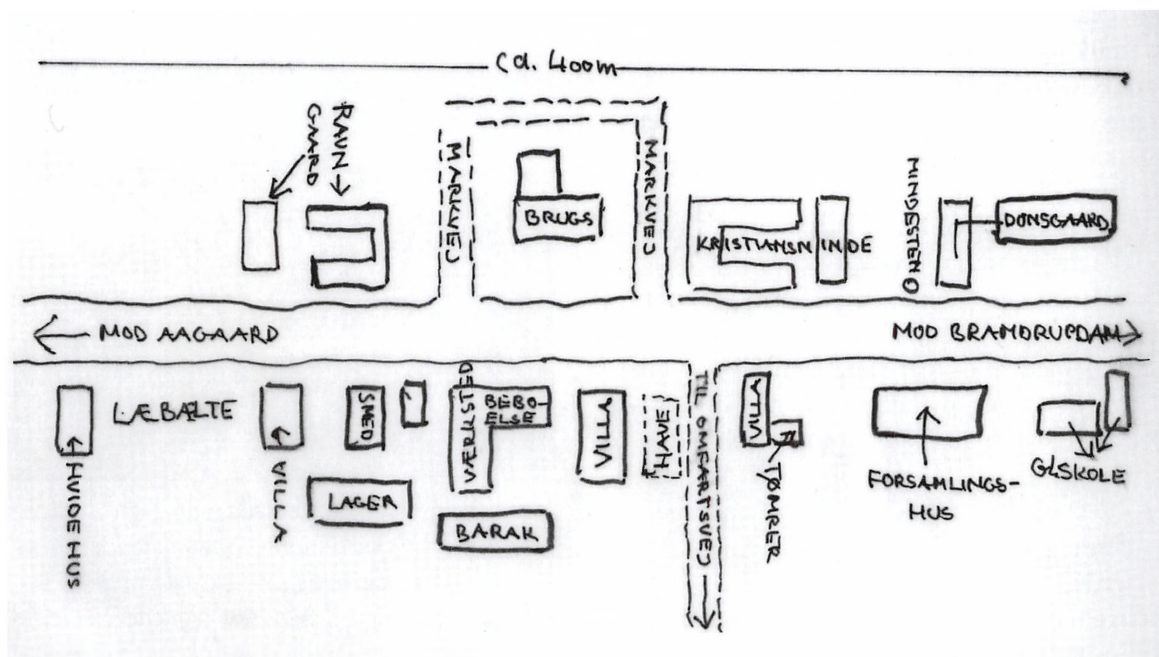

Landsbyens smukkeste villa var Sigurd Madsens hvide villa med mange, men ikke for mange finurligheder. En rigtig arkitektvilla med en stor lukket have. Sigurd Madsen tegnede en del af ejendomme på egnen og er især kendt for sit skolebyggeri.

her ligger gårdens fodermesterhus "Hvide Hus" med to etager og kælder, vores første hus i Dons, som vi lejede i 1968. Der var have og udenomsplads og ikke langt til gårdene, hvor vores drenge kunne hjælpe til i sæsonen, dvs. faktisk hele året. Næst efter vores have var der et langt, smalt jordstykke langs med landevejen, som blev kaldt "læbæltet". Det bestod af vildtvoksende træer og buske, og det var en herlig legeplads for byens børn – så længe, der var nogen.

BRUGSEN

Ved siden af Kristiansminde en stump markvej – og så kom Brugsen – en rigtig "landbrugs", som måtte lukke i 1975. På et møde i

Forfatterens skitse af husene på Dons Byvej.

Forsamlingshuset med stort fremmøde blev det bestemt, at der ikke længere skulle være en brugs i landsbyen. Kundeunderlaget var der ikke rigtigt mere, og vi stod for at skulle have et nyt uddelerpar. Så nu var det slut med en nærkøbsforretning i Dons – der var jo heller ikke så langt til de store butikker i Bramdrupdam og det nordlige Kolding og næsten alle havde bil.

Uddelerparret flyttede til en villa på den modsatte side af vejen. Brugsejendommen blev købt af en vognmand fra Kolding, han havde lidt turistikørsel og et værksted i en tilliggende bygning, hvor han udførte mindre reparationer. Hans kone åbnede butik igen med forskellige strikvarer, de allermest nødvendige ting til husholdningen og slik! Forret-

ningen fortsatte i en del år kombineret med benzinsalg, men på et tidspunkt var det også slut. Nu er der indrettet lejligheder i ejendommen.

SMEDEN OG GYMNASTIKFABRIKKEN

Så kommer vi til smedens hus, et hvidt hus fra 1930erne og så i en lille gul bygning selve smedien. Den var pauver og forfalden, men blev endnu i 1971 stadig brugt. Smeden var halt og gik med stok, vel slidt op, sikkert af at løfte benene på de store "krikker" når de skulle skoos. I dag er den forfalden.

Bag ved smedien ligger 2-3 barakker. De er fra 2. verdenskrig. Om de er engelske eller tyske, skal jeg ikke kunne sige, men kønne er de

ikke. Før vi flyttede til Dons, blev der fremstillet gymnastikredskaber til ungdomsskoler, højskoler osv. Det var en større virksomhed med adskillige ansatte, et familieforetagende. Grundlæggeren var Poul Madsen, der havde 5 børn, hvoraf vi lærte de 4 rigtig godt at kende, alle bosatte i Dons. Arkitekt Sigurd Madsen førte i en årrække redskabsvirksomheden videre. En anden søn var Olav Madsen, uddannet maler, men han sluttede sin karriere med at fremstille fine håndlavede piber i ét af værkstederne. Han havde lært at tegne hos fynboen Albert Elmstedt. Poul Madsens døtre, Helga, Sigrid og Astrid kom vi også til at kende godt. De var alle bosatte i Dons i deres barndomshjem, den røde murstensbygning mod Dons Byvej. Nu er alle søskende borte.

Olav Madsen i sit pibeværksted, 1973.

I barakkerne har der siden været forskellige værksteder, lagre, depoter, systue, smedie i kortere perioder – simpelthen en støjende rodebutik. Barakkerne er solgt til Kristiansminde, som nu står for udlejningen.

FORSAMLINGSHUS OG SKOLE

Nu kommer vi så til Dons Forsamlingshus fra 1886, vel et af de første i landet. Det ligger lige over for P. Larsen Skræppenborgs mindesten. Her har været holdt juletræsfester, fastelavnsfester, høstgilder, dilettantforestillinger osv., og det var der fuld gang i, da vi kom til landsbyen. Men i 1980'erne lå det brak i en årrække på grund af manglende tilslutning til arrangementerne. I den tid blev det mest brugt som en slags lager for systuen i "barakkerne". Men Forsamlingshuset kom i gang igen takket være frivillig hjælp fra interesserede. Det er stadig i brug som et samlingssted for landsbyen til juletræsfest, fastelavnsfest, børneteater og amatørteater. "Huset" lejes også ud til private fester.

I 1970'erne skete der altid noget i forsamlingshuset. Et gammelt hus med gammelt inventar, men fyldt med mange glade og oplagte mennesker. Først og fremmest den årlige amatørteaterforestilling, som virkelig kunne samle landsbyens befolkning med spisning efter forestillingen og bal bagefter. Folk i byen, nogle få udefra, var aktive på øveaftener og i forestillingerne. Der var "skuespillerne", de der opstillede scenen og kulisserne, de der malede dem, sørgede for kostumer, rekvisitter og den slags ting, belysning, musik osv. Alt under nidkær overvågning af den navnkundige instruktør og "teatergarderobe-forstander" Søren Kjær, der med stort talent og erfaring

Amatørteater i Forsamlingshuset i Dons, ca. 1986. Forestillingen var "Den kyske Levemand". Med ryggen til Søren Kjær, der var fast instruktør på forestillingerne i Forsamlingshuset.

blandede sig i alt. Han boede lidt uden for landsbyen. Blandt de stykker, der blev opført, vil jeg nævne "Stamherren", "Spøgelsestoget", "Den kyske Levemand" osv. Der var ikke noget "blegnet" over disse aftener i landsbyen Dons.

Næst efter Forsamlingshuset, mod Kolding, ligger den gamle landsbyskole som de sidste bygninger i landsbyen. Her var der ikke længere skole, da vi kom i 1968. Børnene skulle nu til Alminde-Viuf Fællesskole for at modtage undervisning – enten på cykel eller med skolebus (ca. 4-5 km). Dons Skole bestod af to

bygninger, én til undervisning og én til lærerbolig. Gymnastikken foregik i Forsamlingshusets sal. Efter lukningen af skolen blev bygningerne solgt til en tømrer, hvis kone drev et fint pottemageri i en tilbygning – og da der på et tidspunkt fandt et ejerskifte sted, flyttede der sjovt nok en ny keramikker ind i bygningerne – hun beskæftigede sig med Raku-brænding.

Lige efter skolen fører den bedste vej ned til Donssøerne: Søndersø og Nørresø med en hættemågekoloni. Lidt nordligere i landskabet ligger en noget mindre sø, Skærsø – meget smukt beliggende, men privat. Jeg har fået

fortalt, at der fra Dons har været en kirkesti til Vester Nebel ned over søerne, men i dag hører Dons til Almind Kirke.

BLEGNET?

Landsbyen summer ikke længere af liv. Man kan kalde den falmet. Nogle kalder det afvikling, andre udvikling, men nostalgien kan vi i hvert fald ikke bruge til noget. Landsbysamfundet skal finde sig selv på en ny måde. Landbrugene forsvinder, forretningerne er væk, busdriften indskrænkes. Den lille landsby som den her beskrevne vil måske be-

stå, men i en helt anden form end den, vi hidtil har kendt. "Falmethed" kan vendes til "blomstring", men det kræver fantasi og initiativ. Måske er løsningen nye virksomheder som Skærsøgårds vinavl. Man køber en gård med jordtilliggende, som egner sig til vinavl, køber omliggende nedlagte ejendomme op, og i løbet af få år har man en vinindustri med fine bygninger og et stort produktionsapparat og anerkendte vine. Det er en præstation. Mange folk kommer i arbejde, bygninger bliver sat i stand og vedligeholdt. Vinavlen på Skærsøgård har igen bragt Dons på landkortet!

Skærsøgårds vinmarker i Dons, 2010. Foto: Susanne Frederiksen.

MODSTANDSFOLKENES TYSKE HJÆLPER

AF KNUD ERIK HØYER

Der var mange, der var involveret i Modstandsbevægelsen under krigen. Nogle af dem er særdeles velbeskrevne – der var mange, der ikke satte deres lys under en skæppe – mens der var andre, der var mindst lige så betydningsfulde, som holdt sig i baggrunden.

En af dem, der havde størst betydning i modstandsarbejdet i Kolding, var tyskeren Fritz Rühle.

Fritz Rühle var født i 1900 i Hamburg. Han blev som 17-årig indkaldt til den tyske hær under 1. verdenskrig og genindkaldt under 2. verdenskrig. Han var to år ved Østfronten. Han mistede hele sin familie i 1943, sønnen ved fronten, hustruen og datteren ved de allieredes bombardement af Hamburg.

Først på efteråret 1943 blev han som underofficer i den tyske værnemagt sendt til Lüneburg. Da der her var ønske om at sende en af staben til Kolding, meldte han sig, og i november 1943 kom han til Kolding. Kolding var på dette tidspunkt fuld af tyskere. Byen var tysk administrationscentrum for Syd- og Sønderjylland – næsten alle skoler og mange privathjem var beslaglagt. Der var lazaret på Riis Toft Skole, og Gestapo havde kontorer og forhørslokaler på Staldgården.

Arresten ved Kolding Domhus var delvis beslaglagt, og Fritz Rühle blev her arrestforvarer og leder af et af vagtholdene. Rühle vidste, at Gestapo anbragte stikkere i de celler, hvor

de tilbageholdte modstandsfolk var. I februar 1944 blev Lillebror – snedkermester Henry Larsen – anbragt i sådan en celle, og Fritz Rühle nåede at hviske til ham, at han skulle tie stille. Det gjorde Lillebror, og et par dage efter

Fritz Rühle foran indgangen til Kolding Arrest i 1944. Foto: Kaj Baagøe.

var han løsladt igen. Da Rühle kort efter var en tur på gaden, blev han passet op af Lillebror, som spurgte ham, om han ville hjælpe ham og de andre modstandsfolk med at bringe pakker med mad og cigaretter ind i fængslet og være med til at udveksle breve. Han sagde straks ja – med livet som indsats.

Herefter mødtes han hver dag kl. 15 på Sct. Hedvigs Klinik med Lillebror, hvor udvekslingen af breve foregik. Hver anden dag hentede han på et bestemt klokkeslæt pakker hos købmand Suurballe i Kolding. I alt smuglede han 4000-5000 pakker ind til fangerne.

Fritz sørgede også for, at Lillebror kunne aflægge besøg i fænglet og tale med arrestanterne. Ved et enkelt tilfælde lykkedes det også for Fritz at arrangere, at to arrestanter kunne tale sammen.

For at skjule, at han hjalp de danske modstandsfolk, var han officielt særdeles skrap i omgangen med dem, nærmest brutal – det var måske også grunden til, at Gestapo-folkene aldrig opdagede noget.

De danske fanger kunne også takke Fritz Rühle og nonnerne på Sct. Hedvigs Klinik for, at de fik noget ordentligt at spise. Maden i arresten var elendig, men nonnerne, især søster Modesta og søster Domenica sørgede for, at de svage fanger fik ernæringsrig kost.

Fritz Rühle blev ved befrielsen, takket være bl.a. kirkegårdsgraver Erling Lykkeboe, smuglet ud af arresten i en af politiets tjenestevogne og kørt ud til dennes bror i Agrupvig, hvor han levede i skjul i en periode.

Takket være gode venners hjælp traf han senere Anna Gejlager, enke efter portner Gejlager, der døde under Schallburgtagen af Kolding Folkeblad den 16. september 1944. I 1948 blev de gift og bosatte sig på Hollændervej 8

Anna og Fritz Rühle, ca. 1949.

i Kolding, hvor han også havde sin malerforretning.

Fritz Rühes største ønske var at blive dansk statsborger, og det blev han i 1951 med bistand fra den daværende fiskeriminister Knud Rée i Esbjerg.

Fritz Rühle døde i december 1966 i en alder af 66 år. Han blev begravet fra Sdr. Kapel i Kolding. Der var krans fra Landsforeningen af Gestapofanger, Besættelsestidens Kammerater og Modstandsbevægelsens Region III. En god ven af ham, pastor Anker Sølling, sagde bl.a. i sin begravelsestale: "Han kunne ikke døje tysk mentalitet, og han ønskede at hjælpe dem, som af tyskerne var blevet fængslet. Hans gerning og indsats var det bedste

Fem kammerater, der sad sammen i celle 15 i arresten i Kolding i 1944, fotograferet sammen med Fritz Rühle, der står som nr. 3 fra venstre. Foto fra sidst i 1940erne.

bevis på, at han ville værne om fred og ret. Vi takker for hans handlekraft og mod. Han gik den sande menneskeligheds ærinde”.

Under overskriften ”Mindet om en ædel tysker” skrev C.F. Svenning fra Esbjerg i Vestkysten efter Rühes død: ”Fritz og det vagthold, han ledede 24 timer ad gangen på skift med et andet vagthold, gav os megen tryghed i alt det uvisse. Han var bindeleddet og formidleren af de uforglemmelige pakker med tiltrængte fornødenheder, som gode og forstående mennesker uden for fængslet via Domhusets danske funktionærer og de kære søstre fra Sct. Hedvigsklinikken fik smuglet ind til os. Til stor gavn for de indespærrede og

deres ængstelige pårørende”. Isenkræmmer Kjær Jensen fra Vamdrup, som også var en af de fanger, Fritz Rühle havde hjulpet, skrev i Jydske Tidende: ”Han var lille, men hører til blandt de største”.

KILDER:

Kolding under Besættelsen, redigeret af K. Baagøe og E. Ebstrup.

Ugebladsartikel fra 1962, hvor Anna og Fritz Rühle fortæller om deres liv.

Avisartikler i forbindelse med Fritz Rühes død og begravelse i december 1966.

Kaj Baagøe: En dagbog fra besættelsestiden, Vejle Amts Årbøger, 1977.

HANS STEVNHOVED

– elværksbestyrer i Sdr. Stenderup

AF ELSE SEVERINSEN

I 1929 flyttede jeg sammen med mine forældre, Hans og Magda Stevnhoved til Sdr. Stenderup, hvor min far havde fået stillingen som elektricitetsværksbestyrer. Han var den første bestyrer på elværket, der havde eksamen som el-installatør. Det havde man ikke krævet tidligere.

Min far var født på Stenstrup Hede i Himmerland i 1887, men fra 1891 måtte hans forældre overtage den fædrene gård i Store Arden, da hans bedstefar Hans Marcussen døde. Min far var den ældste af 12 børn, hvoraf 3 døde som små.

Som ældste søn havde det været naturligt, at han skulle overtage gården, men landbrug interesserede ham slet ikke. Som 16-årig fik han så lov til at komme i smedelære på Maskinfabrikken Kronjyden, der ikke var længere væk, end han kunne cykle til arbejde og bo hjemme. Hans mor var skrækslagen for, at han ville komme galt af sted på en cykel, og så kostede den 15 kr!

Da han var blevet udlært som maskinmester, fik han arbejde som lokomotivfører på et tog, som kørte materialer til udvidelse af statsbanestrækningen Fredericia-Nyborg, der indtil da havde været 1-sporet, men nu skulle være 2-sporet. De, der arbejdede her, blev indkvarteret på gårde i nærheden og flyttede til en ny gård, efterhånden som arbejdet skred frem. På en gård ved Skrillinge fandt han den

pige, han ville giftes med, men Magda var ikke så gammel, og far skulle lige nå at uddanne sig noget mere. Det var dengang almindeligt, at nye maskinmestre tog ud at sejle, men det interesserede ikke far. Han ville selv bestemme, hvor han skulle hen, og det skulle være Canada, for der var man meget dygtigere i maskinfaget.

Hans Stevnhoved fotograferet i Middelfart, ca. 1912.

Da han kom hjem et år senere, måtte han til København for at tage el-installatøreksamen. Man kunne dengang ikke komme i lære som elektriker, for der var endnu kun få mestre, der kunne tage lærlinge. Far gik derfor på Polyteknisk Læreanstalt i Sølvgade i København blev mester i 1913 og kunne så selv uddanne lærlinge. På Læreanstalten var der også en afdeling for kikkerter og nivelleringsinstrumenter, og her kom han ofte og lærte dermed noget, som han senere fik meget brug for.

Hans første arbejde efter eksamen var på et skærveknuserværk, hvor han skulle sørge for at holde maskinerne kørende. Hidtil havde man brugt grus mellem jernbaneskinneerne, men det skyllede væk i regnen og blev suget op i maskinen, derfor skulle det nu skiftes ud med skærver. På værket fik han tjenestebolig og blev gift med Magda den 9. november 1913.

I 1914 blev han el-værksbestyrer på et lille

Familien Stevnhoved ved Nøbølle Elektricitetsværk, ca. 1916. Billedet er taget med selvdølsøser.

værk i Nøbølle på Lolland. Her fik han bil og kørekort. Nu var man begyndt at forlange både køreundervisning og kørekort. Far spurgte bilsælgeren i Nakskov, om han ikke kunne lære ham at køre bil og sørge for et kørekort. Sælgeren lærte ham så at køre forlæns og baglæns, starte og standse bilen. Så rev han en side ud af sin lommebog og skrev på den, at han havde lært far at køre bil. Han ville have 10 kr. for papiret, men far fik sedlen for 5 kr., for han havde ikke flere penge, da han lige havde købt bil og betalt den kontant. Hvor længe det kørekort var gyldigt, ved jeg ikke.

I 1917 flyttede mine forældre til Hobro, hvor far fik el-installatørforretning og ved siden af den et bilreparationsværksted, begge dele var nyt i Hobro. Han havde allerede i 1905 i Store Arden købt en kasseret bil, som han havde skilt ad og samlet igen, så han kunne da sagtens reparere biler! Få år efter blev far ansat som undermester på Randers Elektricitetsværk. Her fik han lidt mere frihed, for der var flerholdsskift, da maskinerne kørte hele døgnet. Her fik han tid til at beskæftige sig med at bygge radioer, som var tidens nye store opfindelse.

Det var sikkert radioerne, der var skyld i, at familien flyttede til en lille by, hvor de indrettede installationsforretning. Nu var det radioerne, han arbejdede mest med. Han byggede 10 radioer ad gangen, han kørte rundt og stillede dem op for folk. Der skulle både være en lang højtliggende antenne og en jordledning, og i en vinduesramme blev der sat en omskifter op, som man skulle betjene, hvis det blev tordenvejr. Det tog meget tid at køre rundt og sætte radioer op – bare med at holde bilen kørende. Tit måtte han overnatte ude. Når

han havde solgt de radioer, han havde bygget op, holdt han en demonstration på skolen for at vise radioen frem, og folk myldrede til.

Så var det, at vi flyttede vi til Sdr. Stenderup. I de første 10 år på Sdr. Stenderup Elektricitetsværk havde min far meget fritid samtidig med, at han passede maskinerne. I starten løb det varme vand fra maskinerne i rør hen til en dam ved gården "Østerkjær", hvor det blev blandet med koldt vand og derefter løb tilbage. Men på et tidspunkt ville gårdens ejer have dammen fyldt op, og så måtte der bygges et stort bassin ved selve værket. Det var 1 m dybt. I forbindelse med det store bassin byggede far et lysthus af kasserede installationsrør, og der blev plantet vildvin til at dække de gamle rør. Han opsatte også et drivhus og passede sine tomater, agurker og vindruer. Senere lavede han træk og slip i udhuset, hvor vi før havde en spand. Ved siden af var der et lille hønsehus, men da hønsene altid døde af tuberkulose, opgav mor dem, og hønsehuset blev lagt til toilettet, så der også blev et brusebad. Da far ikke havde en bruser inden for rækkevidde, tog han et rør, borede en masse huller i det, lukkede røret for begge ender og fik det bøjet, så vi ligesom havde en krans om halsen. Der var dog kun koldt vand i flere år. Senere blev varmt vand fra maskinerne ført derud. Et rør mellem bygningerne måtte isoleres ekstra godt, så det ikke kunne fryse. Også centralvarme fik vi i lejligheden, det var jo gratis i drift, da der blev brugt varmt overskudsvand fra maskinerne.

I en del år havde far en motorbåd liggende i Frydenborg. Han havde flere både. Alle bådene havde 4 cylinder store bilmotorer. Bilmotorerne var naturligvis beregnet til benzin, men far lavede dem om, så man kunne bruge

Besøgende fra Lolland ser på det store vandbassin ved elværket, ca. 1935.

petroleum. En tid havde han en meget stor redningsbåd, der kom fra Vesterhavet. Da den også havde en stor motor, løb den ved stor hastighed oven på vandet i stedet for i vandet. Så blev der støbt cement i bunden. En anden båd var lang og smal bygget til fart. Den havde også en meget stor motor, men ville vælte fra side til side. Så fandt far på at påbygge et par store brystfinner. Det hjalp på stabiliteten. Min far var tit på strandjagt og skød ænder og gæs fra båden.

Værket havde efterhånden for lille kapacitet, flere familier havde fået installeret el, og derfor måtte værket bygges om i 1931. Maskinhallen blev udvidet, der blev bygget et værksted, et par ekstra værelser og øverst en altan over tilbygningen, som far bl.a. brugte til opbevaring af kobber til luftledninger. Han var jo også ledningsmester.

OPFINDELSER PÅ STRIBE

Far løste mange opgaver for folk på egnen. Sønnen af proprietæren på Stenderupgård snakkede med min far om at lave noget helt nyt og aldrig før set – et elektrisk hegn omkring markerne med køer og grisesøer. Min far sagde først nej, det var nemlig forbudt at sætte lysnetspænding på en hegnstråd, det var livsfarligt både for dyr og mennesker, men så fik han den idé, at man kunne bruge tændingsmagneter tilknyttet en petroleumsmotor. Det brugte fiskerne. Far byggede så en vindmølle til Stenderupgård, og så skulle der kun to remskiver til for at få det til at virke. Selv om der var perioder med vindstille, huskede dyrene, blot de en gang havde prøvet at få et stød, at holde sig fra hegnstråden i al fremtid.

Et par år senere byggede Nørre Aaby Maskinfabrik det første hegnsapparat, der blev drevet af et 6 volts bilbatteri, og herefter blev der fremstillet mange typer hegnsapparater på fabrikker over det meste af verden. Nørre Aaby Maskinfabrik annoncerede senere, at de var de første i hele verden, der havde lavet et elhegn. Men det var altså min fars elhegn på Stenderupgård, der var det første! Gården ville gerne have en spændingsviser for at konstatere, om der var strøm på ledningen. Far protesterede – et græsstrå var ligeså godt eller bedre.

Far begyndte også at lave kikkerteer, bl.a. en så lang, at man tydeligt kunne se skriften på gravstenene på Sdr. Stenderup Kirkegård ca. 100 m væk.

Engang havde jeg tigget om at få en yo-yo, som mange af mine kammerater havde. ”Hvad koster den?” spurgte far. Den kostede 25 øre,

men så lavede han en, der kun kostede 10 øre. Han lavede den af 2 kobber fem-ører. Den var udmærket og blev meget beundret af mine kammerater.

En af mine lærere ville gerne have en lup, når han kikkede på insekter og blomster. En lup var dog for dyr for ham, men far lærte ham at lave en god lup af et stykke papir. Han borede et hul med en strikkepind i papiret og lagde en vanddråbe i hullet. Det gav en forstørrelse på 8-9 gange. Læreren viste børnene det i skolen og fortalte, at min far havde vist ham hvordan, men at det var en meget gammel opfindelse, som var gået fra far til søn gennem generationer.

Far lavede et utal af hestekomagneter – han savede stykker af en jernstang og formede dem som hesteko. Mine brødre blev så sat til at magnetisere dem – hvordan ved jeg ikke.

I nærheden af Løverodde ud for Fænø Kalv findes det dybeste hul i danske farvande. Det er 81 m dybt og kaldes ”Marens Hul”. Engang havde et firma fremstillet en stor mængde kød på dåse til et ægyptisk firma, men det viste sig, at dåserne var tilsat et stof, der angiveligt var giftigt og derfor ikke måtte eksporteres. Fabrikken dumpede dåserne i ”Marens Hul” – men havde man en virkelig god magnet, kunne man samle dåserne op. Der var aldrig nogen, der blev syge af kødet i dåserne, de halede op. Ingen havde fortalt far, hvad magneterne skulle bruges til, så han havde sin ryg fri.

Engang blev fremstillingen af en stjerne-kikkert udbudt i licitation. Far afgav tilbud, og hans var det laveste, det næstlaveste kostede mere end det dobbelte, så far fik arbejdet. Det drejede sig jo ikke kun om kikkerten, men også om styresystemet, for at kikkerten

kunne dreje sig og følge en stjerne på himmelen, efterhånden som den flyttede sig. Kikkerten fungerede tilfredsstillende i mange år.

I forbindelse med fars opfindelser lånte han mange bøger på Statsbiblioteket i Århus – også nogle på engelsk og fransk, som jeg skulle hjælpe ham med at oversætte. Det var ikke nemt pga. de mange tekniske udtryk.

Han hentede meget af sit installationsmateriale hos forskellige grosserer i Kolding. Lamper hentede han på Solar – i gården bag den store bygning lå målerværkstedet og Audiola Radiofabrik. Meget andet købte han hos Born i Låsbygade. Både Born og far eksperimenterede. Born havde bygget en flyvemaskine i gården. Engang havde far en ”tingest” med ind til Born. Det var en meget lille jetmotor. Hverken far eller Born mente, den kunne bruges til noget!

GADELYS OG LEDNINGSNET

Omkring 1930 skulle vi have gadelys i vores lille by, men det var ikke så simpelt, når det skulle vedtages i ”Andelselskabet Sdr. Stenderup Elektricitetsværk”. Et af bestyrelsesmedlemmerne havde en stor gård langt uden for byen – han syntes ikke, der skulle være gadelys i byen, når han ikke fik glæde af det. Men en aften skulle han i Forsamlingshuset, og på vej ind faldt han over kantstenen på fortovet og slog sit ben, jeg husker ikke, om det var brækket. Men nu skulle vi have gadelys, så man da kunne se at undgå fortovskanten.

Der var også beboere i byen, der forlangte, at lamperne hang lige uden for deres hus, så de kunne spare en udendørslampe. En gårdmand og en snedker, der boede skråt over for

Hans og Magda Stevnhoveds sølvbryllup i 1938. Æresporten foran Elektricitetsværket i Sdr. Stenderup har selvfølgelig også el-pærer. Hans Stevnhoved sørgede altid for lyskæder til æresportene i Sdr. Stenderup med både almindelige og kulørte pærer.

hinanden ville begge have lampen ud for deres bygninger. Nå, der måtte jo sættes lamper op med et vis antal meter imellem, ikke efter, hvor folk ville have dem.

Far skulle også vedligeholde ledningsnettet. Sdr. Stenderup ligger som bekendt midt på en halvø, og derfra gik ledningerne ud til alle sider. Jeg kan huske, at far i stille efterårsvejr var lidt bekymret, for i stille vejr sad stærene tæt på trådene. Hvis der så kom en bil på vejen, lettede de alle samtidigt, og lednin-

gerne kunne slå sammen og give en kortslutning.

I 1941 skete der noget mærkeligt. Alarmklokken lød, det var på strækningen til Bjert Strand. En mand blev sendt ud. Så ringede alarmen igen, nu var det på en strækning til Skibelund, det var galt og straks efter på vejen til Lauritsminde, og derefter to eller tre steder i Stenderupskov. Nu måtte de stoppe maskinerne, og alle mand på arbejde. Jeg blev sendt af sted til Arbejdsanvisningen for at høre, om vi kunne få nogle arbejdsmænd til hjælp. Da jeg kom hjem, måtte jeg afløse mor ved telefonen, hun var ved at vaske storvask. Telefonen ringede hele tiden. Hvert sted var alle ledninger revet over. En mand, som sad oppe i en mast og reparerede ledninger, bemærkede, at de steder, der var sket noget, lå på en lige strækning fra vest mod øst. Først dagen efter fik vi at vide, at en mand havde set en spærreballon komme glidende med en lang line efter sig. Senere hørte vi, at en række spærreballoner havde revet sig løs i England og var fløjet til Jylland, hvor de havde gjort skade flere steder.

Med nogle års mellemrum skulle master og ledninger udskiftes på én strækning ad gangen. Da krigen kom, ville man godt spare lidt og udsatte det til næste år. Måske var det derfor, at et isslag i 1941 eller 1942 væltede en række master på ca. en km. Det betød et kæmpearbejde, og under krigen var bilerne jo oplodsede, så materialerne måtte køres på cykler og små påhængsvogne. Masterne måtte landmændene slæbe ud efter en hest. En gang senere havde vi igen en ødelæggelse, hvor de måtte stoppe maskinerne og afbryde al strøm efter et isslag. Det var hårde vintre, vi havde under besættelsen.

KRIGEN OG TIDEN DEREFTER

Krigen og dens indvirkning på arbejdet på Sdr. Stenderup Elektricitetsværk er tidligere beskrevet i Koldingbogen 1998.

Når far stod og manglede et eller andet, som han ikke kunne få under besættelsen, opfandt han tit en erstatning, og den blev taget i brug med det samme, selv om mange sagde til ham, han skulle tage patent på det. Hans svar var altid: "Nej, det vil jeg ikke bøvlle med, så skal jeg flere gange til København til Patentbureauet, og så skal jeg sætte en masse penge i det. Nej, jeg opfinder, når jeg har brug for en ny ting, så må andre gerne løbe med ideen". Der var flere, som tog patent på fars ideer, det interesserede ham ikke.

Vi havde ikke nogen rationering af elektricitet under krigen, for far havde sit eget system. De største maskiner dengang var tærskværk på gårdene. Man bestemte på en generalforsamling, at ingen måtte tærske uden at få lov. Når en gård ringede til elværket og sagde, at de gerne ville tærske dagen efter, ringede far rundt til et par gårde mere, som han kunne regne ud trængte til at få tærsket, og spurgte, om de ikke kunne tærske på samme tid, så kunne det gå at starte en større maskine.. Det var forbudt at save træ med elkraft. Var der en, der snød, kunne man på tavlen se, hvordan forbruget steg, når en tyk gren kom under saven. Vores unge folk elskede at slukke for strømmen i ½ minut – det var nok til at saven sad fast i en knude og sikringen gik. Gjorde de det et par gange, kom der snart en, der skulle købe nye sikringer. Han blev mødt med: " Nå, det er jer, der saver træ, det er jo forbudt!"

Hans Stevnhoved i sin stol, da han var blevet pensionist.

Da far havde fået værket tilbage i den gamle gænge efter krigen, var han færdig. Han måtte stoppe, da han var 59 år. Min bror Niels var på daværende tidspunkt el-værksbestyrer på Brattingsborg gods på Samsø. Han blev kaldt hjem for at overtage Sdr. Stenderup Elektricitetsværk. Mine forældre flyttede ned i byen. Så blev min far rentier, men det varede adskillige år, før han rigtig gik på pension. Nu fik han rigtig gang i fabrikationen af nivelleringsinstrumenter og kikkerter. Far var den eneste i verden, der selv lavede nivelleringsapparater, ellers kunne man kun få apparater fra fabrik i Japan, og håndværkerne foretrak fars. Far fik mange til reparation, og folk var glade for at få det klaret i landet.

Da far havde passeret de 80 år, holdt han op med at arbejde og sad bare i sin stol og fortalte os, hvordan vejret ville blive. Han skulle gå en lille tur hver dag, men ellers kunne han nyde at sidde uden at bestille noget. Tænk, at han fik lært at sidde stille!

Artiklens forfatter med faderens nivelleringsapparat og billedet af faderen i baggrunden, ca. 1990.

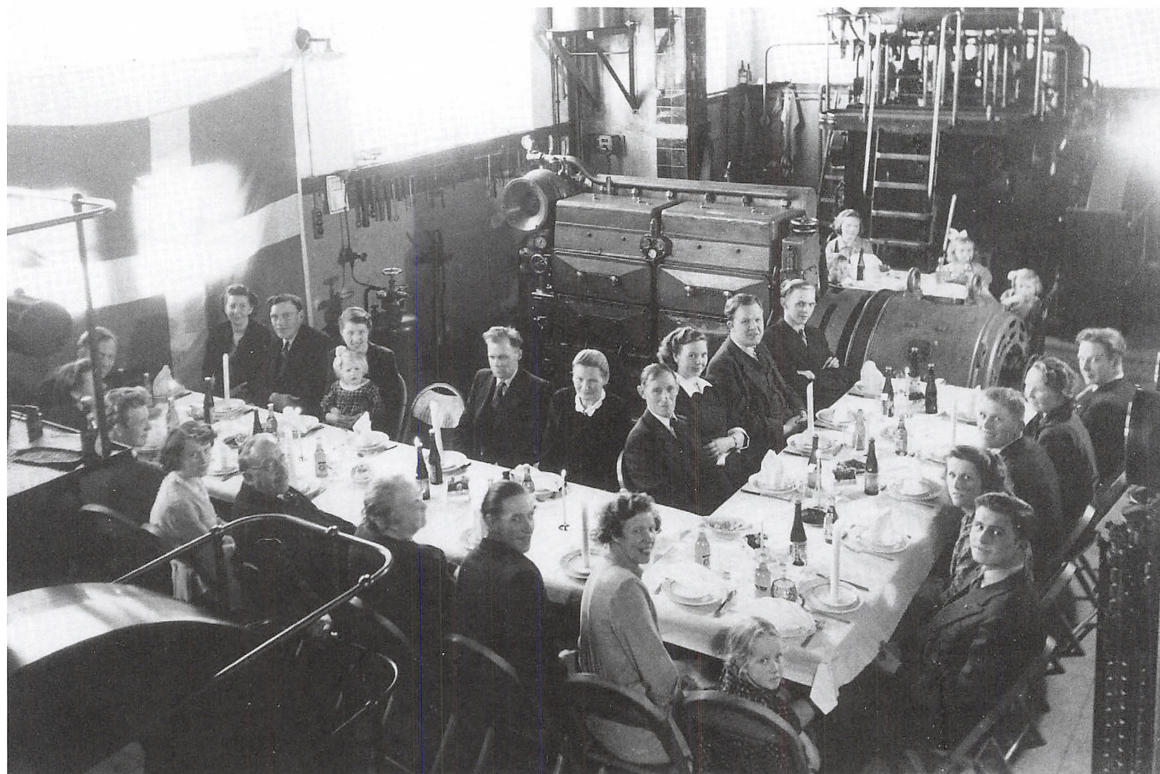
ELVÆRKSBESTYRERENS KONE

Hvor var min mor nu henne i alt dette? Hun havde altid travlt, der var jo hus og have, ansatte, der var på kost og havde værelse hos os eller ude i byen. Vi var 5 børn. Megen af tiden var vi 8 daglige mennesker at lave mad til og holde værelser for. Mor ville ikke have elektrisk køkken. På den tid, det tog, at få pladen varm, kunne hun nå at koge kartofler på det gamle komfur. Et brændekomfur, det vidste man da, hvad var. Hun havde dog en elektrisk ovn.

Hun passede telefonen og solgte el-pærer og sikringer, og naturligvis syede og reparerede hun i det uendelige og strikkede strømper til de store mandfolk, så længe der var garn at købe. Vi opdagede efterhånden, at mor havde sikret sig i tide, strømpegarnet slog næsten til gennem hele krigen. Under krigen havde mor en lappekone, der kom en gang om måneden, når hun havde vasket storvask.

Da vi forberedte os på besættelsen, meldte mor sig hos Danske Kvinders Beredskab. Vi vidste jo ikke, om der blev oprettet bospising af evakuerede i vores lille by eller et lazaret, så mor meldte sig til undervisning i madlavning i store kedler over bål og i at arbejde på lazaret.

Hans Stevnhoved døde på sin 85 års fødselsdag i 1972. Magda Stevnhoved døde som 97 ½ år i 1986.

Barnedåb i Sdr. Stenderup Elektricitetsværks maskinhal, 1952. Hans Stevnhoved sidder nr. 5 fra venstre. Magda Stevnhoved sidder på den anden side af bordet skråt til højre for ham.

FORFATTERBIOGRAFIER

Per Andersen, f. 1956. Cand.scient., direktør for IDC Nordic A/S. Lokal- og slægtshistoriske arbejder især om Koldingegnen og Sønderjylland.

Tønnes Bekker-Nielsen, f. 1955 i København. Cand.mag. i historie og kunsthistorie 1981, lic.phil. 1989, dr.phil. 2004. 1985-2000 direktør for Aarhus Universitetsforlag. Lektor i antikkens historie ved Syddansk Universitet Kolding.

Sven Arvid Birkeland, f. 1939 i Vesterbølle, Himmerland. Boede som dreng i Andst. Overlæge og dr.med. med speciale i nyretransplantation. Fra 2001 seniorforsker i Rehabiliterings- og Forskningscentret for Torturofre, København. Har udgivet bøgerne "Taget af tyskerne. Danskere i 2. verdenskrig", 2007, "I krigens kølvand. Danske skæbner efter 2. Verdenskrig", 2009 og "Krigens ansigt. Danske soldater i Afghanistan", 2010.

Else Bygvraa, f. 1949 i Uhre ved Lejrskov. Flyttet til Kolding i 1968. Cand.merc. fra Odense Universitet og lektor ved IBCs Handelsgymnasium.

Paul Frederiksen, født 1939. Uddannet som håndsætter (typograf) på Konrad Jørgensens Bogtrykkeri i Kolding. Har boet i Kolding, Dons og nu Vester Nebel.

Ellen Hansen, f. i Christiansfeld 1927. Lærereksamen fra Haderslev Statsseminarium 1949. Ansat i Husum, Sydslesvig, 1949-55.

Christiansfeld Realskole 1955-77, Kolding Realskole 1977-92. Efter pensionering guide og fortæller om Brødremenigheden og Christinero. Har i 2009 udgivet bogen "Christina Friederica von Holstein".

Thomas Hansen, f. 1934 i Klebæk, Skanderup Sogn. Har drevet slægtsgården "Tvedsgaard" gennem 40 år. Formand for Lunderskov Lokalhistorisk Forening i 25 år, nu leder af Lunderskovs Lokalhistoriske Arkiv. Har i august 2010 udgivet bogen "Min barndomsvej – Klebækvej".

Knud Erik Høyer, f. 1927. Uddannet gartner i Hejlsminde. Ansat i gartnerier i Kolding, Bellinge og Horten i Norge. Bedemand, Kolding Begravelsesforretning (Henry Larsens Eftf.). I bestyrelsen for en lang række foreninger samt medlem af Kristkirkens Menighedsråd.

Kirsten Johannsen, f. 1949. Uddannet sygeplejerske 1972 på Odense Amt og By Sygehus. Sygeplejerske i England, Odense Sygehus, Haderslev Sygehus, Gram Sygehus og hjemmesygeplejerske i Christiansfeld. Kom til Kolding i 1991 som koordinator, stedfortræder på Låsbyhøj 1996-2001. Centerleder på Låsbyhøj 2001-2005. Leder af hjemmeplejen Christiansfeld 2005-2007. Leder af Låsbyhøj Rehabilitering og Akutcenter fra 2007.

Helle Juhl, f. 1957 i Greve. Bosat i Sdr. Bjert. Uddannet journalist ved Danmarks Journa-

listhøjskole 1980. 1980-1986 journalist ved henholdsvis Kolding Folkeblad og Jyske Tidende i Kolding. Arbejder i dag som freelancejournalist, foredragsholder og forfatter.

Veikko Tapio Juhl, f. 1941 i Karelen (Finland). Kom til Kolding den 21. maj 1943, opvækst i Lunderskov. Udlært elektriker hos H. Overbeck i Kolding. Læreruddannelse på Århus Seminarium 1969. Efterfølgende bl.a. ansat som fængselslærer ved Nyborg Statsfængsel. Skoleinspektør ved Sorring Skole ved Silkeborg. Dernæst 16 års ansættelse under Forsvarsministeriet som konsulent og foredragsholder, derefter leder af friskole i Salling. Ernærer sig i dag som billedkunstner og foredragsholder.

Søren Kollerup, f. 1937 i Løgstør. Startede som landmand. På Askov Højskole og derefter uddannet plejer ved Statshospitalet i Augustenborg i 1962. Ansat som leder af plejehjemmet Højegården i Kolding 1972, leder af Låsbyhøj og distriktsleder 1987. Medudgiver af bogen "Livets grønne vinter".

John Rasmussen, f. 1941 i Kolding. Matematisk student fra Kolding Gymnasium 1961, kemiingeniør fra Danmarks Ingeniørakademi 1966. Ansat hos Københavns Pektinfabrik, GORI, Bioteknologisk Institut og Danisco. Som pensionist slægtsforsker med vægt på metoder og personbeskrivelser.

Steffen Riis, f. 1939 i Thisted. Tandlægeeksamen i København, praktiserende tandlæge på Fyn i 31 år. I 2003 flyttet til Kolding og nu slægts- og lokalhistoriker.

Palle Rossen, 1935-2010. Nysproglig student fra Kolding Gymnasium 1953. Cand.mag fra på Aarhus Universitet. Undervist på Middelfart Gymnasium 1971-1997.

Else Severinsen, f. 1926 i Svenstrup ved Ål-

borg, opvokset på Sdr. Stenderup Elektricitetsværk. Skolegang Sdr. Stenderup Skole og Kolding Realskole. Passet og opdraget sine børn, derefter arbejde bl.a. på kontoret hos Moland. Deltaget i menighedsrådsarbejde og kommunale udvalg.

Kim Simonsen, f. 1975 i Odense. Cand. mag. i samtidshistorie fra Syddansk Universitet i Odense. Arkivar ved Kolding Stadsarkiv 2008-2009. Akademisk medarbejder, Middelfart Museum 2009-10.

Grethe Marie Thomsen, f. 1940 i København. Boede i Kolding 1966-1971, deraf 1½ år på Vanglund, den tidligere Eltang-Vilstrup Fattiggård. Gift i Nr. Bjært Kirke i 1967.

Mads Mikkel Tørsleff, f. 1980 i Sønderborg. Cand.mag. i historie og tysk fra Syddansk hhv. Aarhus Universitet, 2009. Siden februar 2010 registrator på Kulturhistorisk Museum Randers.

Holger Villumsen, f. 1955 i Åkirkeby. Cand. phil. i historie fra Odense Universitet 1989. Museumsinspektør ved Grindsted-Vorbasse Museum 1997-2006 og ved Hjerl Hedes Fri-landsmuseum 2006-2009. Har også været marketing researcher, sekretariatsleder og underviser. Arkivar ved Kolding Stadsarkiv siden 2009.

Kolding
Kommune
Stadsarkivet